

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK SANATI ANABİLİM DALI

18. ve 19. YÜZYIL İSTANBUL SURLARINDA İNŞA VE ONARIMLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATİH SARİMEŞE

İSTANBUL 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK SANATI ANABİLİM DALI

18. ve 19. YÜZYIL İSTANBUL SURLARINDA İNŞA VE ONARIMLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FATİH SARİMEŞE

TEZ DANIŞMANI:

Dr. Öğr. Üyesi SELMAN CAN

İSTANBUL 2018

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Fatih SARIMEŞE'nin "18. ve 19. Yüzyıl Surlarında İnşa ve Onarımlar" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Sanatı Anabilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Selman CAN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Doç. Dr. Fatma Nalan TÜRKMEN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU
Üniversitesi İstanbul Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 25.06/2018 tarih ve 2018/12-07 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	III
ÖZET	V
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR	IX
FOTOĞRAF LİSTESİ	XII
HARİTA LİSTESİ	XXXI
ÇİZİM LİSTESİ	XXXIII
1. GİRİŞ	1
1.1. Konunun Amacı ve Kapsamı	1
1.2. İlgili Kaynak ve Araştırmalar.....	2
1.3. Metot ve Düzen	3
2. İSTANBUL SURLARI	6
2.1 Bizantion Surları	6
2.2 Roma İmparatorluğu Dönemi Surlar.....	8
2.3 Bizans Dönemi Surlar	10
2.3.1. Kara Surları	10
2.3.2. Marmara Surları.....	13
2.3.3. Haliç Surları.....	16
2.4. 15. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Kadar İstanbul Surları	17
2.4.1. 15. Yüzyıl İstanbul Surları	21
2.4.2. 16. Yüzyıl İstanbul Surları	27
2.4.3. 17. Yüzyıl İstanbul Surları	38
3. 18. YÜZYIL İSTANBUL SURLARINDA İNŞA VE ONARIMLAR	44
3.1. Kara Surları	44
3.2. Marmara Surları	55
3.3. Haliç Surları	61
4. 19. YÜZYIL İSTANBUL SURLARINDA İNŞA VE ONARIMLAR	68
4.1. Kara Surları	68
4.2. Marmara Surları	91
4.3. Haliç Surları	96
5. DEĞERLENDİRME	105

5.1. Kent Surları Üzerinde Yer Alan Kapılar	105
5.1.1. Kara Surlarında Yer Alan Kapılar	106
5.1.2. Marmara Surlarında Yer Alan Kapılar	113
5.1.3. Haliç Surlarında Yer Alan Kapılar	116
5.2. Kent Surlarına Osmanlı Döneminde Eklenen Kitabeler	117
5.2.1. Kara Surları	118
5.2.2. Marmara Surları.....	122
5.2.3. Haliç Surları.....	124
5.3. Kent Surları Üzerine Bitişik İnşa Edilmiş Yapılar.....	124
5.3.1. Kara Surlarına Bitişik İnşa Edilmiş Yapılar	125
5.3.2. Marmara Surlarına Bitişik İnşa Edilmiş Yapılar	127
5.3.3. Haliç Surlarına Bitişik İnşa Edilmiş Yapılar	128
5.4. Kent Surlarında Doğrudan Ya Da Dolaylı Olarak Çalışan Mimarlar	130
5.4.1. Fetihden 18. Yüzyıla Kadar Kent Surları Üzerine Çalışan Mimarlar	131
5.4.2. 18. Yüzyıl Kara Surları Üzerinde Çalışan Mimarlar	133
5.4.3. 18. Yüzyıl Marmara Surları Üzerinde Çalışan Mimarlar	134
5.4.4. 18. Yüzyıl Haliç Surları Üzerinde Çalışan Mimarlar	134
5.4.5. 19. Yüzyıl Kara Surları Üzerinde Çalışan Mimarlar	136
5.4.6. 19. Yüzyıl Marmara Surları Üzerinde Çalışan Mimarlar	137
5.4.7. 19. Yüzyıl Haliç Surları Üzerinde Çalışan Mimarlar	138
5.5. 18. ve 19. Yüzyılda Kent Surları Üzerinde Yapılan Çalışmalar	138
5.5.1. 18. Yüzyıl Kara Surlarında Yapılan Çalışmalar	138
5.5.2. 18. Yüzyıl Marmara Surlarında Yapılan Çalışmalar	140
5.5.3. 18. Yüzyıl Haliç Surlarında Yapılan Çalışmalar	141
5.5.4. 19. Yüzyıl Kara Surlarında Yapılan Çalışmalar	143
5.5.5. 19. yüzyıl Marmara Surlarında Yapılan Çalışmalar	150
5.5.6. 19. Yüzyıl Haliç Surlarında Yapılan Çalışmalar	154
SONUÇ	157
KAYNAKÇA.....	163
FOTOĞRAFLAR	181
HARİTALAR.....	398
ÇİZİMLER.....	417

ÖNSÖZ

Kentimizin en eski mimari yapılarından biri olan kent surları günümüze ulaşabilmek için hem Bizans devrinde hem Osmanlı devrinde çeşitli sebeplerden dolayı bir çok kez onarım yaşamıştır. Osmanlıların yaptığı onarımları günümüzde gözle takip edebilmek mümkündür. Fakat Osmanlı onarımlarını kendi içerisinde fetihten hemen sonra ve son devir onarımları olarak, farklı teknik ve malzeme kullanımından ayırt etmek pek mümkün değildir. Onarımlar sırasında kullanılan teknik ve malzeme erken devirde de geç devirde de genellikle aynı olmuştur. Geç devire ait bazı onarımlarda ince tuğla hatılları ile kullanılan moloz taş bir takım farklılığı sergilese de genellikle sade moloz taş kullanımı tercih edilmiştir.

Kent savunması için inşa edilen surlar Bizans için her devir savunma gücünü arttırmak adına önemini korumuştur. Osmanlı için ise fetihten hemen sonra savunmasız kalan kenti korumak için surların onarımları gerçekleştirilmiştir. Fetihden sonra özellikle geç devirde kent surları eski eser gözüyle görülmeye başlanmıştır. Yerel halk ve deprem etkisiyle zarar gören surlar her zaman onarılmaya çalışılmıştır. Yapılan araştırmalarda Osmanlı devri kent surlarının başlı başına incelenmemiş olması tezimin konusunu belirlemede etkili olmuştur. Araştırmalarım birçok kişinin katkısıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırmam hakkında benimle deneyimlerini paylaşan, tezi yönlendirip yöneten, kendi çalışmalarına ait vaktini bana harcayan hocam Sayın Dr. Öğr. Üyesi Selman Can'a sabır ve anlayışından dolayı teşekkür ediyorum.

Konu hakkında ilerlemiş yaşına rağmen beni evinde misafir edip değerli bilgilerini benimle paylaşan ve yakın bir zamanda vefat eden Sayın Prof. Dr. Semavi EYİCE'ye Allah'tan rahmet diliyorum. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü'nde bulunan odasında beni misafir eden ve yine konu hakkında fikirlerini paylaşan lisans hocam Sayın Prof. Dr. Baha TANMAN'a çok teşekkür ediyorum.

Tezimin her aşamasında benimle ilgilenen, deneyimlerini ve çalışmalarını benimle paylaşan, hususi kütüphanelerini kullanmama izin veren Sayın Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU'na ve Sayın Sanat Tarihçi Hayri Fehmi YILMAZ'a minnettarım. Ayrıca haritalar konusunda bana yardımcı olan ve Schedel'in haritasını orijinal nüshasından kullanmama izin veren Sayın Dr. Öğr. Üyesi Sedat BORNOVALI'ya, çalışmamız hakkında yapılan lisans tezlerine ulaşmam konusunda

bana yardım eden İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde görevli Sayın Lütfiye ALTIN'a, çalışmalarım sırasında deneyimleriyle bana yardımcı olan Sayın Arş. Gör. Dr. Mert AĞAOĞLU'na çok teşekkür ediyorum.

Tezimin önemli bir kısmını arazi çalışması ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki çalışmalarım oluşturmuştur. Arazi çalışmalarım sırasında benimle birlikte surları gezen ve bana yardım eden değerli dostlarım Anıl AKAR'a, Serhat EŞİN'e, Hakan IŞIK'a, Yedikule Bostancılar Derneği Başkanı Özkan Bey'e; arşiv çalışmaları sırasında ise yardımlarını esirgemeyen değerli dostum Erkan KARADAĞ'a teşekkür ederim.

Ailemin desteği ve inancı olmasa şüphesiz bu çalışmanın tamamlanması gerçekleşmeyecek idi. Aileme bana duydukları güven, gösterdikleri sabır ve her zaman ellerini omuzlarımda hissettirdikleri için sonsuz kere teşekkür ederim.

Fatih Sarımeşe
İstanbul, 2018

ÖZET

Kent tarihi içerisinde önemli bir yere sahip olan İstanbul Surları'nı konu edindiğimiz çalışmamız altı bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümde, "Giriş" ana başlığı altında "Konunun Amacı ve Kapsamı", "İlgili Yayın ve Araştırmalar", "Metod ve Düzen" tanıtılmıştır. Konu hakkında ilgili kaynaklar hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

İkinci bölüm, çalışmamızın ön girişini meydana getirmektedir. Bu bölümde kentin en eski surları olan "Bizantion Surları", kentin Roma İmparatorluğu eline geçmesinden sonra Bizantion Surları'ndan genişleyerek inşa edilen "Roma İmparatorluğu Dönemi İstanbul Surları" ve günümüze ulaşan sur hattını oluşturan "Bizans Dönemi İstanbul Surları" ile birlikte "15. yüzyıldan 18. yüzyıla Kadar İstanbul Surları'nın tarihçeleri ve mimarileri birlikte incelenmiştir. İnceleme sırasında kronolojiye dikkat edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise tezimizin asıl konusunu oluşturan 18. yüzyıl kent surları incelenmiştir. Alt başlıklarla "Kara Surları", "Marmara Surları" ve "Haliç Surları"ndan oluşan bu bölümde çalışmalar sonucu surlar hakkında tespit edilen arşiv belgeleri ile birlikte surların onarımları hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Ayrıca surlara bitişik inşa edilmiş yapılar hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde tezimizin asıl konusu devam ettirilmiştir. 19. yüzyıl kent surları incelenmiştir. Üçüncü bölümde olduğu gibi alt başlıklar açılmış ve hem kaynaklarda hem de arşiv belgelerinde tespit edilen sur onarımları hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Ayrıca yine surlara bitişik inşa edilmiş yapılar da metin içerisinde incelenmiştir.

Beşinci bölümde kent surları üzerinde kullanılan kapılar, fetihten sonra eklenen kitabeler ve bitişik inşa edilmiş yapılar incelenmiştir. İnceleme sırasında Yedikule bölgesinden Ayvansaray'a doğru uzanan kara surları; Ayvansaray'dan Sarayburnu'na uzanan Haliç Surları ve Sarayburnu'ndan Mermer Kule'ye uzanan Marmara Surları hattı takip edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca surlar üzerinde çalışan Osmanlı mimarları ile tezimin konusunu oluşturan 18. ve 19. yüzyıl kent surlarındaki inşa ve onarımlar özetlenmiştir.

Altıncı bölümde kent surları hakkında çalışmamız sonucunda yeni bilgiler ışığında değerlendirilmesi yapılmış ve tezimizin faydalı olabileceği konular belirtilmiştir.

ABSTRACT

This study consisted of six sections, telling about İstanbul City Walls, which had an important place in the history of the city.

In the first chapter, "the aim and scope of the subject", "Related publications and researchers", "Method and order" are introduced under the main heading "introduction", Evaluations were made on the related resources on the subject.

The second part serves as a starting point. In this section, "Bizantion Walls" which is the oldest city's city wall, together with "Roman Empire Period Walls of İstanbul", which constituted after the city is taken by the Roman Empire were studied. After that the walls that formed the city wall lines "The Walls of Constantinople in Byzantine Period" İstanbul Walls from the 15 th century to the 18 th century" These subject were examined along with their history and their architecture.

In the third chapter, the 18 th century city walls, which constitute the main theme of our thesis, are examined. In this section which consists of "Land Walls", "Marmara Walls" and "Haliç Walls" as subheadings, detailed information was given about the repair of the walls together with the archival documents determined about the ending walls. Also we wanted to give information about constructions built adjacent to the walls.

In the fourth chapter, the primary theme of our thesis was maintained and city walls from the 19 th century were examined. As in the third section, subheadings were used and detailed information was given about the wall repairs found in both the sources and archive documents. It was also examined in the texts of buildings built adjacent to the walls again.

In the fifth section, the gates placed on the city walls, the inscriptions added after conquest, and the structures built adjacent to the walls were examined. During the investigation the route taken was starting with the land walls extending from Yedikule district to Ayvansaray; Haliç Walls extending from Ayvansaray to Sarayburnu and the Marmara Walls extending from Sarayburnu to Mermer Kule

In the sixth chapter, we did some new evaluations in accordance with in the light of new information. The fields that our study may be useful to are mentioned as well.

This section also summarizes the construction and repairs of the 18th and 19th century city walls forming the theme of the Ottoman architects working on the walls.

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
a.g.t.	adı geçen tez
bkz.	bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	cilt
çev.	çeviren
hızl.	hazırlayan
İ.B.B.	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
s.	sayfa
S.	sayı
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vd.	ve diğerleri

Arşiv Belgelerinin Fon Kodu Kısaltmaları

A. } MKT.	Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı
A. } MKT.MHM.	Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı
A.{DVN.d.	Bab-1 Asafi Divan-1 Hümayun (Beylikçi) Kalemi Defterleri
A.{DVNSMHM.d.	Bab-1 Asafi Defterleri
A. } MKT.MVL.	Sadaret Meclis-i Vala Evrakı
A. } MKT.NZD.	Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı
A.}AMD.	Sadaret Amedi Kalemi Evrakı
A.}DVN.	Sadaret Divan Kalemi Evrakı
A.}M.	Sadaret Müteferrik Evrakı
AE. SABH.I.	Ali Emiri Abdülhamid I
AE. SAMD.III.	Ali Emiri Üçüncü Ahmed
AE. SİBR	Ali Emiri Sultan İbrahim
AE. SMHD.I.	Ali Emiri Mahmud I

AE.SMMD.IV.	Ali Emiri Mehmed IV
AE.SMST.III	Ali Emiri Mustafa III
AE.SSLM.III	Ali Emiri Selim III
BEO.	Bab-1 Ali Evrak Odası
C..ADL.	Cevdet Adliye
C..AS.	Cevdet Askeriye
C..BLD.	Cevdet Belediye
C..EV.	Cevdet Evkaf
C..MF.	Cevdet Maarif
C..ML.	Cevdet Maliye
C..ML.	Cevdet Maliye
C..NF.	Cevdet Nafia
C..ZB..	Cevdet Zabtiye
D..BŞM.d.	Bab-1 Defteri Defterleri
D.BŞB.BNE.d.	Bab-1 Defteri Defterleri
DH.EUM.2.Şb .	Dahiliye İkinci Şube
DH.EUM.AYŞ.	Dahiliye Aşayiş Kalemi
DH.EUM.MH.	Dahiliye Muhasebe Kalemi
DH.EUM.THR.	Dahiliye Tahrirat Kalemi
DH.İ.UM -	Dahiliye İdare-i Umumiyye
DH.İD..	Dahiliye İdare
DH.MKT.	Dahiliye Mektubi Kalemi
DH.MUİ.	Dahiliye Muhaberat-1 Umumiye İdaresi
DH.UMVM	Dahiliye Umur-1 Mahalliyye ve Vilayet Müdürlüğü
EV.BRT.	Evkaf Berat
EV.d.	Evkaf Defterleri
EV.HMH.d.	Evkaf Haremeyn Muhasebesi Defterleri
HAT	Hatt-1 Hümayun
HH.İ..	Hazine-i Hassa İradeler

HR.MKT.	Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi
HR.SFR.3.	Hariciye Nezareti Londra Sefareti
HR.TH.	Hariciye Nezareti Tahrirat
HR.TO.	Hariciye Nezareti Tercüme Odası
HRT.h.	Haritalar
İ..DH.	İrade Dahiliye
İ..HUS.	İrade Hususi
İ..MVL.	İrade Meclis-i Vala
İ..SH. -	İrade Sıhhiye
İ..ŞD.	İrade Şura-yı Devlet
İ..ŞE.	İrade Şehremaneti
İE.DRB.	İbnülemin Darbhane
İE.ML.	İbnülemin Maliye
İE.NF.	Umur-ı Nafia
MAD.d.	Maliyeden Müdevver Defterler
MF.MKT.	Maarif Nezareti Mektubi Kalemi
ML.MSF.d..	Maliye Nezareti Defterleri
MV.	Meclis-i Vükela Mazbataları
MVL	Meclis-i Vala
ŞD.	Şura-yı Devlet
TS.MA.d -	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri
TS.MA.e -	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
Y..MTV.	Yıldız Mütenevvi Maruzat
Y..PRK.ŞH.	Şehremaneti Maruzatı
ZB.	Zabtiye

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1: Kara Surlarının Başlangıcı

Fotoğraf 2: Kara Surlarının Başlangıcından Yedikule Hisarı'na Doğru Sur Duvarı

Fotoğraf 3: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Sur Duvarı

Fotoğraf 4: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Sur Duvarı

Fotoğraf 5: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 6: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Ön Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 7: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Ön Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 8: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 9: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 10: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Ön Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Silindirik Planlı Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 11: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Ön Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Silindirik Planlı Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 12: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Çokgen Planlı Burcun Cephesi

Fotoğraf 13: Altın Kapı Bölgesinden Kara Surlarının Başlangıcına Genel Bir Bakış

Fotoğraf 14: Altın Kapı ile Yedikule Kapı Arasındaki Sur Bölümü

Fotoğraf 15: Altın Kapı (Yaldızlı Kapı)

Fotoğraf 16: Hendek Bölümünden Altın Kapıyı Sınırlandıran Bizans Kulelerinin Görünümü

Fotoğraf 17: Yedikule Hisarı'nın Avlusu ve Günümüze Ulaşan Fatih Mescidi'ne Ait Minare ile Çeşme

Fotoğraf 18: Yedikule Hisarı Avlusu'ndan Seyirdim Yoluna Uzanan Merdivenler ve Osmanlı Kulesi

Fotoğraf 19: Yedikule Hisarı Avlusundan Hisarın Beden Duvarlarına Genel Bakış

Fotoğraf 20: Yedikule Hisarı Avlusunun Genel Görünümü

Fotoğraf 21: Yedikule Hisarı Kulesi'nden Hisarın Semt İçindeki Konumu

Fotoğraf 22: Yedikule Hisarı Kulesinden Belgrad Kapı'ya Doğru Uzanan Sur Dizisinin Görünümü

Fotoğraf 23: Yedikule Hisarı Kulesinden Yedikule Kapısının Görünümü

Fotoğraf 24: Yedikule Hisarı Kapısı

Fotoğraf 25: Yedikule Hisarı Kapısı Detay

Fotoğraf 26: Küçük Altın Kapı

Fotoğraf 27: Küçük Altın Kapı ile Yedikule Kapı Arasındaki Sur Dizisi ve Yol

Fotoğraf 28: Küçük Altın Kapı ile Yedikule Kapı Arasındaki Yedikule Hisarına Ait Beden Duvarları

Fotoğraf 29: Yedikule Hisarı Sultan III. Ahmed Devrinde Yenilenen Çokgen Burcun Genel Konumu

Fotoğraf 30: Yedikule Hisarı Sultan III. Ahmed Devrinde Yenilenen Çokgen Burç

Fotoğraf 31: Yedikule Hisarı Sultan III. Ahmed Devrinde Yenilenen Çokgen Burcun Üzerinde Yer Alan Sultan III. Osman Devrinde Eklenen Kitabe Panosu

Fotoğraf 32: Yedikule Hisarı Sultan III. Ahmed Devrinde Yenilenen Çokgen Burcun Sur Duvarıyla Birleşmesi

Fotoğraf 33: Yedikule Hisarı Önündeki Sur Duvarına Bitişik Fevkani Türbeler

Fotoğraf 34: Yedikule Hisarı Önündeki Sur Duvarına Bitişik Fevkani Türbelerin Cepheden Görünüm

Fotoğraf 35: Yedikule Kapısı

Fotoğraf 36: Yedikule Kapısı Üzerinde Yer Alan Kitabe Panosu

Fotoğraf 37: Yedikule Kapısının Şehir İçinden Görünümü

Fotoğraf 38: Yedikule Kapı Önünde Yer Alan Fevkani Yuf Dede Türbesi

Fotoğraf 39: Günümüzde Yuf Dede Türbesinde Mezar Taşı Bulunmamaktadır.

Fotoğraf 40: Yedikule Kapının Devamındaki Sur Duvarı

Fotoğraf 41: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı Üzerindeki Kare Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 42: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı Üzerindeki Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 43: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı Üzerindeki Kare Burcun Sol Cephesi Fotoğraf

Fotoğraf 44: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 45: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı Üzerindeki Silindirik Burcun sağ Cephesi Fotoğraf

Fotoğraf 46: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı Üzerindeki Silindirik Burcun Ön Cephesi Fotoğraf

Fotoğraf 47: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ana Sur Duvarı Üzerindeki Burcun Ön Cephesi ve Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 48: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ana Sur Duvarı Üzerindeki Burcunun Cephesi

Fotoğraf 49: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ana Sur Duvarı Üzerindeki Burç ve Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 50: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 51: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarındaki Açıklık

Fotoğraf 52: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ana Sur Duvarı Üzerindeki Burç ve Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 53: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 54: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı ve Bostan

Fotoğraf 55: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ana Sur Duvarındaki Burç ve Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 56: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarındaki Silindirik Burç

Fotoğraf 57: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ana Sur Duvarındaki Çokgen Burç ile Ön Sur Duvarındaki Silindirik Burç

Fotoğraf 58: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ana Sur Duvarındaki Kare Burç ile Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 59: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarındaki Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 60: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarındaki Kare Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 61: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ana Sur Duvarındaki Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 62: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarındaki Kare Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 63: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarındaki Kare Burcun Ön ve Sol Cephesi

Fotoğraf 64: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur ve Ana Sur Hattı

- Fotoğraf 65:** Belgrad Kapı Sınırlandıran Sağ Bölümdeki Burcun Cephe Görüntüsü
- Fotoğraf 66:** Belgrad Kapı
- Fotoğraf 67:** Belgrad Kapıyı Sınırlandıran Sol Bölümdeki Burcun Cephe Görüntüsü
- Fotoğraf 68:** Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur ve Ön Sur Hattı
- Fotoğraf 69:** Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ön Sur Hattı ve Ana Sur Burcu ile Bostan
- Fotoğraf 70:** Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Burcu ve Sur Hattı
- Fotoğraf 71:** Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Burç ve Ön Sur Hattı
- Fotoğraf 72:** Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Burcun Sol Cephesi
- Fotoğraf 73:** Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Burcun Sağ Cephesi
- Fotoğraf 74:** Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Burcun Ön Cephesi
- Fotoğraf 75:** Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Burcun Sol Cephesi
- Fotoğraf 76:** Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarı
- Fotoğraf 77:** Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Burcun Sağ Cephesi
- Fotoğraf 78:** Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ön Sur Duvarındaki Çokgen Burcun Cephesi
- Fotoğraf 79:** Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ön Sur Duvarındaki Çokgen Burcun Diğer Cephesi
- Fotoğraf 80:** Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Burcun Cephesi ve Ön Sur Hattı
- Fotoğraf 81:** Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Burç ve Ön Sur Duvarları
- Fotoğraf 82:** Hadım İbrahim Paşa Camii'nin Silivrikapı Surlarına Göre Konumu (<http://bit.ly/2qIomlq>)
- Fotoğraf 83:** Silivrikapı
- Fotoğraf 84:** Silivrikapı'nın Şehir İçinden Cephesi
- Fotoğraf 85:** Silivrikapı'nın Şehir Cephesinde Yer Alan Kitabenin Gürzsüz Görünümü
- Fotoğraf 86:** Silivrikapı'nın Şehir Cephesinde Yer Alan Kitabenin Gürzülü Görünümü

Fotoğraf 87: Silivrikapı'nın Şehir Cephesinde Yer Alan Kitabe Panosu

Fotoğraf 88: Silivrikapı Önündeki Seyyid Mehmed Haydar Dede'nin Fevkani Türbesi

Fotoğraf 89: Silivrikapı Önündeki Seyyid Mehmed Haydar Dede'nin Türbesi

Fotoğraf 90: Silivrikapı Önündeki Elekli Muslihuddin Baba'nın Fevkani Türbesi

Fotoğraf 91: Silivrikapı Önündeki Kimliği Meçhul ve Elekli Muslihuddin Baba'nın Türbeleri

Fotoğraf 92: Silivrikapı Önündeki Hendek Köprüsü

Fotoğraf 93: Silivrikapı Önündeki Hendek Köprüsünün Günümüzdeki Görünümü

Fotoğraf 94: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarındaki Kare Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 95: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarındaki Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 96: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarı ve Kare Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 97: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 98: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kare Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 99: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 100: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 101: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Sur Hattının Genel Görünümü

Fotoğraf 102: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ana Sur Duvarı ve Bir Cephesi Ayakta Kalan Burç

Fotoğraf 103: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burç

Fotoğraf 104: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 105: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Hattı ve Silindirik Formlu Burç

Fotoğraf 106: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarda Yer Alan Silindirik Formlu Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 107: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kare Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 108: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 109: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Hattı

Fotoğraf 110: Tarsusi Mehmed Efendi Mescidi Avlusundan Surların Görünümü

Fotoğraf 111: Tarsusi Mehmed Efendi Mescidi

Fotoğraf 112: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Formlu Burç

Fotoğraf 113: Mevlevihanekapı

Fotoğraf 114: Mevlevihanekapı'nın Kente Geçit Veren Kapısı

Fotoğraf 115: Mevlevihanekapı'nın Şehir İçinden Görünümü

Fotoğraf 116: Kethüda Mehmed Efendi Çeşmesi'nin Sur Duvarıyla Bağlantısı

Fotoğraf 117: Kethüda Mehmed Efendi Çeşmesi'nin Cephe Görüntüsü

Fotoğraf 118: Kethüda Mehmed Efendi Çeşmesi'nin Cephesinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 119: Mevlevihanekapı Önünde Yer Alan Bayraktar Mehmed Dede Türbesi ile Bayraktar Mehmed Dede Türbesi'nin Türbedarlığını Yapan Hasan Dede'nin Türbesi

Fotoğraf 120: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 121: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Formlu Burç

Fotoğraf 122: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Hattı ve Silindirik Formlu Burç

Fotoğraf 123: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Formlu Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 124: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Formlu Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 125: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarı ve Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 126: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Formlu Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 127: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Formlu Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 128: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Formlu Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 129: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 130: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 131: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 132: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 133: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ana Sur Hattı ve Millet Caddesi'ni Sınırlandıran Soldaki Kare Burç

Fotoğraf 134: Millet Caddesini Sınırlandıran Soldaki Kare Burç ve Ön Sur Hattı

Fotoğraf 135: Millet Caddesini Sınırlandıran Ana Sur Duvarında Yer Alan Kare Burç ve Ön Sur Hattı

Fotoğraf 136: Millet Caddesi'nin Açılışında Kesilen Sur Hattı (Caddenin Sağ Yönü)

Fotoğraf 137: Millet Caddesi'nin Açılışında Kesilen Sur Hattı (Caddenin Sol Yönü)

Fotoğraf 138: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Hattı ile Ana Sur Hattı

Fotoğraf 139: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burç

Fotoğraf 140: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Hattı ve Silindirik Burç

Fotoğraf 141: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 142: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 143: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 144: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Hattı ve Ana Sur Üzerinde Yer Alan Çokgen Burç

Fotoğraf 145: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kaideli Çokgen Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 146: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kaideli Çokgen Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 147: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kaideli Çokgen Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 148: Topkapı

Fotoğraf 149: Topkapı Girişinde Yer Alan 1953 Tarihli Kitabe Panosu

Fotoğraf 150: Topkapı'nın Şehir İçinden Görünümü

Fotoğraf 151: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarı ve Kare Burç

Fotoğraf 152: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kare Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 153: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 154: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kare Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 155: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Üzerinde Yer Alan Burç

Fotoğraf 156: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Üzerinde Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 157: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 158: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 159: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Kare Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 160: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 161: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Kare Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 162: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Kare Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 163: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 164: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Kare Burcun Ön Cephesinde Yer Alan Kitabe Panosu

Fotoğraf 165: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cephesi ve Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 166: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 167: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Ön Cephesi ve Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 168: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 169: Vatan Caddesi ile Sulukule Kapı Arasındaki Ana Sur Duvarları

Fotoğraf 170: Vatan Caddesi ile Sulukule Kapı Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burç Kalıntısı

Fotoğraf 171: Abdurrahman ile Ebu Zaid Taha'nın Türbeleri

Fotoğraf 172: Vatan Caddesi ile Sulukule Kapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 173: Vatan Caddesi ile Sulukule Kapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 174: Vatan Caddesi ile Sulukule Kapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 175: Vatan Caddesi ile Sulukule Kapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 176: Vatan Caddesi ile Sulukule Kapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 177: Vatan Caddesi ile Sulukule Kapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 178: Sulukule Kapısı'nı Sınırlandıran Burç Kalıntısının Ön Cephesi

Fotoğraf 179: Sulukule Kapısı'nı Sınırlandıran Burç Kalıntısının Sol Cephesi

Fotoğraf 180: Sulukule Kapısı

Fotoğraf 181: Sulukule Kapısı'nın Şehir İçinden Görünümü

Fotoğraf 182: Sulukule Kapısı'nı Sınırlandıran Ana Sur Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 183: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 184: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 185: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarı'nın Görünümü

Fotoğraf 186: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarının Görünümü

Fotoğraf 187: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burç Kalıntısı

Fotoğraf 188: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 189: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 190: Ahmed Galip Paşa Çeşmesi'nin Cepheden Görünümü

Fotoğraf 191: Ahmed Galip Paşa Çeşmesi'nin Cephedeki Kitabe Panosu

Fotoğraf 192: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 193: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 194: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 195: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Açıklık

Fotoğraf 196: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 197: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 198: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 199: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 200: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 201: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 202: Edirnekapı Hendek Köprüsü'nün Sur Zemininden Görünümü

Fotoğraf 203: Edirnekapı Hendek Köprüsü

Fotoğraf 204: Edirnekapı'yı Sınırlandıran Çokgen Burç

Fotoğraf 205: Edirnekapı

Fotoğraf 206: Edirnekapı'da Yer Alan Sultan II. Bayezid Devrine Ait Yenilenmiş Kitabe

Fotoğraf 207: Edirnekapı Sövelerinin Detayları

Fotoğraf 208: Edirnekapı Girişinde Yer Alan 1953 Senesinde Yerleştirilmiş Kitabe Panosu

Fotoğraf 209: Edirnekapı'nın Şehir İçinden Görünümü

Fotoğraf 210: Edirnekapı Şehir İçinden Günümüze Gelmeyen Sultan IV. Murad Devrine Ait Kitabe (*M. İhsan Tunay, "İstanbul'un Bizans Devri Kara Surlarında Osmanlı Onarımları", TAÇ Dergisi, C.2, S.7, İstanbul 1987*)

Fotoğraf 211: Edirnekapı Şehir İçinde Seyirdim Yolundaki Günümüze Gelmeyen Kitabe Panosu (*Semiramis Türker, İstanbul Surlarına Türklerin İlaveleri ve Sur-u Sultani, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Enstitüsü, Türk-İslam Sanatı Kürsüsü, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1970*)

Fotoğraf 212: Edirnekapı Şehir Cephesinden Günümüze Ulaşmayan Kitabe Panosu ve Gürz (*Semiramis Türker, İstanbul Surlarına Türklerin İlaveleri ve Sur-u Sultani, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Enstitüsü, Türk-İslam Sanatı Kürsüsü, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1970*)

Fotoğraf 213: Edirnekapı Şehir Cephesinden Günümüze Ulaşmayan Gürz (*Semiramis Türker, İstanbul Surlarına Türklerin İlaveleri ve Sur-u Sultani, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Enstitüsü, Türk-İslam Sanatı Kürsüsü, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1970*)

Fotoğraf 214: Edirnekapı Şehir Cephesinden Günümüze Ulaşmayan Gürzün Günümüzdeki Yeri

Fotoğraf 215: Edirnekapı Şehir Cephesinden Söveye Kazanmış Kitabe ve Yeniçeri Orta Sembolleri

Fotoğraf 216: Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesi ile Edirnekapı Surları'nın Ayrıldığı Sokak

Fotoğraf 217: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii'nin Edirnekapı Surlarına Göre Konumu (<http://bit.ly/2HvYseR>)

Fotoğraf 218: Edirnekapı'yı Sınırlandıran Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 219: Edirnekapı'yı Sınırlandıran Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 220: Edirnekapı ile Fevzi Paşa Caddesi Arasındaki Sur Hattında Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 221: Edirnekapı ile Fevzi Paşa Caddesi Arasındaki Sur Hattında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 222: Fevzi Paşa Caddesi'ni Sınırlandıran Çokgen Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 223: Fevzi Paşa Caddesi'ni Sınırlandıran Çokgen Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 224: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 225: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 226: Berberbaşı Ali Ağa Çeşmesi

Fotoğraf 227: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattında Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 228: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 229: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 230: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 231: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 232: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 233: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 234: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 235: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 236: Tekfur Sarayı ve Sur Hattı

Fotoğraf 237: Tekfur Sarayı'ndan Beşir Gazi'nin Türbesi

Fotoğraf 238: Tekfur Sarayı Önündeki Sur Hattı Üzerinde Bulunan Burç

Fotoğraf 239: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 240: Avcıbaşı Mehmed Bey Camii Günümüzdeki Görünümü

Fotoğraf 241: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burç

Fotoğraf 242: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 243: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattında Yer Alan Burç ve Önünde Yer Alan Hazire

Fotoğraf 244: Eğrikapı ve Hz. Hafir'e Türbesi

Fotoğraf 245: Hz. Hafir'in Türbesi

Fotoğraf 246: Hz. Hafir Türbesi'ne Ait Kitabe

Fotoğraf 247: Eğrikapı'nın Şehir İçinden Görünümü

Fotoğraf 248: Eğrikapı Surlarına Bitişik Vaziyette Bulunan Kesikbaş ve Molla Derviş Türbesi

Fotoğraf 249: Eğrikapı Çeşmesi

Fotoğraf 250: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 251: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattı üzerinde Yer Alan Çokgen Burç

Fotoğraf 252: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattının Genel Görünümü

Fotoğraf 253: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 254: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattında Yer Alan Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 255: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattında Yer Alan Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 256: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattında Yer Alan Kare Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 257: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 258: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 259: Kazasker İvaz Efendi Camii'nin Genel Görünümü

Fotoğraf 260: İsaakios Angelos Burcu

Fotoğraf 261: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 262: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 263: Toklu Dede Haziresine Giriş

Fotoğraf 264: Toklu Dede Haziresi ve Hz. Ebu Şeybe el-Hudri Türbesi(<http://bit.ly/2FrqumJ>)

Fotoğraf 265: Toklu Dede Haziresinden Sur Duvarının Görünümü (Hayri Fehmi Yılmaz Fotoğraf Arşivi)

Fotoğraf 266: Toklu Dede Haziresinde Kemerli Açıklık Üzerinde Bulunan Kitabe Panosu (Hayri Fehmi Yılmaz Fotoğraf Arşivi)

Fotoğraf 267: Toklu Dede Haziresinde Surlara Yapıştırılmış Kitabe Panosu (Hayri Fehmi Yılmaz Fotoğraf Arşivi)

Fotoğraf 268: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 269: Abdüleziz Paşa Caddesini Sınırlandıran Sur Hattı

Fotoğraf 270: Ayvansaray Bölgesi Sur Hattı

Fotoğraf 271: Ayvansaray Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 272: Ayvansaray Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 273: Ayvansaray Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 274: Hatice Sultan Çeşmesi'nin Cephe Görüntüsü

Fotoğraf 275: Hatice Sultan Çeşmesi'nin Cephesinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 276: Hatice Sultan Sıbyan Mektebi'nin Günümüzdeki Görünümü

Fotoğraf 277: Hatice Sultan Mektebi'nin Günümüzdeki Cephe Görünümü

Fotoğraf 278: Hz. Muhammed el-Ensari Türbesinin Günümüzdeki Cephe Görünümü

Fotoğraf 279: Hz. Muhammed el-Ensari Türbesinin Cephesinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 280: Araya sıkışmış Haliç Sur Hattı

Fotoğraf 281: İskender Bey Çeşmesi

Fotoğraf 282:Dükkanların Arasına Sıkışmış Haliç Sur Hattı

Fotoğraf 283: Haliç Sur Hattı

Fotoğraf 284: Haliç Sur Hattı

- Fotoğraf 285:** 1953 Senesinde Eklenen Kitabe Panosu
- Fotoğraf 286:** Üzerinde Bina Yükselen Sur Duvarı
- Fotoğraf 287:** Üzerinde Bina Yükselen Sur Duvarı
- Fotoğraf 288:** Ali Yazıcı Camii ve Çeşmesi Genel Görünümü
- Fotoğraf 289:** Ali Yazıcı Camii ve Çeşmesi Cepheden Görünümü
- Fotoğraf 290:** Ali Yazıcı Camii Çeşmesi
- Fotoğraf 291:** Ali Yazıcı Camii Güney Cepheden Görünüm
- Fotoğraf 292:** Haliç Sur Hattı
- Fotoğraf 293:** Ahmed Ağa Çeşmesi Cepheden Görünüm
- Fotoğraf 294:** Ahmed Ağa Çeşmesi Kitabesi
- Fotoğraf 295:** Nurbanu Sultan Çeşmesi Yan Cephe Görünümü
- Fotoğraf 296:** Nurbanu Sultan Çeşmesi Ön Cephe Görünümü
- Fotoğraf 297:** Nurbanu Sultan Çeşmesi Kitabesi
- Fotoğraf 298:** Ayakapı Hamamı Ön Cephe Görünümü
- Fotoğraf 299:** Ayakapı Hamamı Giriş Kapısı ve Kitabe
- Fotoğraf 300:** Ayakapı Hamamı Kitabesi
- Fotoğraf 301:** Ayakapı Hamamı Yan Cephe
- Fotoğraf 302:** Ayakapı Karakolu Genel Görünümü
- Fotoğraf 303:** Ayakapı Karakolu Giriş Cephesi
- Fotoğraf 304:** Ayakapı Karakolu Giriş Cephesi Sultan II. Abdülhamid Tuğrası
- Fotoğraf 305:** Ayakapı Mescidi ve Sekbanbaşı Abdurrahman Ağa Türbesi
- Fotoğraf 306:** Sekbanbaşı Abdurrahman Ağa İçin Konulmuş Geç Devir Pano
- Fotoğraf 307:** Küçük Ayakapı
- Fotoğraf 308:** Küçük Ayakapı Sövesinde Kazınmış Yeniçeri Orta Sembolleri
- Fotoğraf 309:** Küçük Ayakapı Şehir İçinden Görünümü
- Fotoğraf 310:** Cumhuriyet Çeşmesi Ön Cephe Görünümü
- Fotoğraf 311:** Cumhuriyet Çeşmesi Ön Cephede Yer Alan Kitabe
- Fotoğraf 312:** Aya Yorgi Kilisesi
- Fotoğraf 313:** Cibali Karakolu

- Fotoğraf 314:** Cibali Kapısı
- Fotoğraf 315:** Cibali Kapısı'nda Yer Alan 1953 Tarihli Kitabe Panosu
- Fotoğraf 316:** Cibali Kapısı Şehir İçinden Görünümü
- Fotoğraf 317:** Cibali Kapısı'nın Haliç Sur Hattıyla Birleşimi
- Fotoğraf 318:** Sivrikoz Çeşmesi Ön Cepheden Görünüm
- Fotoğraf 319:** Cibali Tütün Fabrikası (Kadir Has Üniversitesi)
- Fotoğraf 320:** Cibali Tütün Fabrikası (Kadir Has Üniversitesi)
- Fotoğraf 321:** Cibali Tütün Fabrikası (Kadir Has Üniversitesi)
- Fotoğraf 322:** Zindan Han Arka Cephe
- Fotoğraf 323:** Zindan Han Ön Cepheden Görünümü
- Fotoğraf 324:** Zindan Han Girişinde Yer Alan Kitabe Panosu
- Fotoğraf 325:** Eminönü Yeni Camii ve Hünkar Kasrı'nın Genel Görünümü (<http://bit.ly/2JYvNOE>)
- Fotoğraf 326:** Sepetçiler Kasrı'nın Deniz Cephesi (<http://bit.ly/2J7d29R>)
- Fotoğraf 327:** Sepetçiler Kasrı Genel Görünümü
- Fotoğraf 328:** Sepetçiler Kasrı Kara Cephesinden Görünüm
- Fotoğraf 329:** Sepetçiler Kasrı Yan Cephesinden Görünüm
- Fotoğraf 330:** Sepetçiler Kasrı Tonozla Örtülü Platform Altından Deniz Cephesine Geçiş
- Fotoğraf 331:** Marmara Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sağ Cephesi
- Fotoğraf 332:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 333:** Tamamen Osmanlı Devrinde İnşa Edilmiş Burç
- Fotoğraf 334:** Denizden Tamamen Osmanlı Devrinde İnşa Edilen Burcun Görünümü
- Fotoğraf 335:** Tamamen Osmanlı Devrinde İnşa Edilmiş Burcun Ön Cephesi
- Fotoğraf 336:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 337:** Günümüzde Kaplı Olan Odunkapı Bölgesi ve Cerrahane-i Amire Duvarı
- Fotoğraf 338:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 339:** Marmara Sur Hattında Yer Alan Burcun Sağ Cephesi
- Fotoğraf 340:** Marmara Sur Hattı Topkapı Sarayı Fırını Cephesi
- Fotoğraf 341:** Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 342: Marmara Sur Hattında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 343: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 344: Marmara Sur Hattının Genel Görünümü

Fotoğraf 345: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 346: Denizden Marmara Sur Hattının Genel Görünümü ve Topkapı Sarayı Mutfağı

Fotoğraf 347: Marmara Sur Hattında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 348: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 349: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 350: Marmara Sur Hattının Genel Görünümü

Fotoğraf 351: Sinan Paşa Köşkü'ne Ait Gravür (Necla Arslan, Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul (18. Yüzyıl Sonu 19. Yüzyıl Başı))

Fotoğraf 352: Sinan Paşa Köşkü'nün Denizden Genel Görünümü ve Topkapı Sarayı

Fotoğraf 353: Sinan Paşa Köşkü'nün Denizden Ön Cephesinin Görünümü

Fotoğraf 354: Sinan Paşa Köşkü'nün Marmara Surlarla Bağlantısı

Fotoğraf 355: Sinan Paşa Köşkü'ne Ait platformun Sağ Bölümü

Fotoğraf 356: Sinan Paşa Köşkü'ne Ait Platformun Ön Cephesi

Fotoğraf 357: Sinan Paşa Köşkü'nün Ön Cephesinde Yer Alan Çeşme

Fotoğraf 358: Sinan Paşa Köşkü'nün Ön Cephesinde Yer Alan Çeşmenin Kitabesi

Fotoğraf 359: Sinan Paşa Köşkü'ne Ait Platformun Sol Bölümü

Fotoğraf 360: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 361: Ahırkapı Feneri Çeşmesi

Fotoğraf 362: Ahırkapı Feneri Çeşmesi Ön Cephe Görünümü

Fotoğraf 363: Ahırkapı Feneri Denizden Görünümü

Fotoğraf 364: Ahırkapı Feneri

Fotoğraf 365: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 366: Marmara Sur Hattının Genel Görünümü ve Ayasofya

Fotoğraf 367: Marmara Sur Hattında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 368: Ahırkapı

Fotoğraf 369: Ahırkapı Üzerinde Yer Alan Kitabe Panosu

- Fotoğraf 370:** Ahırkapı'nın Şehir İçinden Görünümü
- Fotoğraf 371:** Ahırkapı Sonrasında Devam Eden Marmara Sur Hattına Ait Dendanlar
- Fotoğraf 372:** Marmara Sur Hattında Yer Alan Burç
- Fotoğraf 373:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 374:** Marmara Sur Hattında Sonradan Açılmış Bir Kapının Günümüzdeki Kullanımı
- Fotoğraf 375:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 376:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 377:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 378:** Marmara Sur Hattı ve Burç
- Fotoğraf 379:** Cankurtaran Deniz Feneri'nin Yükseldiği Burcun Günümüzdeki Sağ Cephesi
- Fotoğraf 380:** Cankurtaran Feneri ve Bukoleon Sarayı (*Necla Arslan, Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul (18. Yüzyıl Sonu 19. Yüzyıl Başı)*)
- Fotoğraf 381:** Cankurtaran Feneri'nin Yükseldiği Burcun Genel Görünümü
- Fotoğraf 382:** Cankurtaran Feneri'nin Yükseldiği Burcun Ön Cephesi
- Fotoğraf 383:** Cankurtaran Feneri'nin Yükseldiği Burcun Sağ Cephesi
- Fotoğraf 384:** Bukoleon Sarayı Kalıntıları
- Fotoğraf 385:** Bukoleon Sarayı Kalıntıları
- Fotoğraf 386:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 387:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 388:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 389:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 390:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 391:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 392:** Marmara Sur Hattı ve Küçük Ayasofya Camii
- Fotoğraf 393:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 394:** Fransız Hapishanesi-Raylı Sistem Deposu
- Fotoğraf 395:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 396:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 397:** Marmara Sur Hattı

- Fotoğraf 398:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 399:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 400:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 401:** Marmara Sur Hattı ve Tren Rayları
- Fotoğraf 402:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 403:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 404:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 405:** Samatya Kapısı'nda Yer Alan Arpacı Mehmed Çelebi Çeşmesi
- Fotoğraf 406:** Arpacı Mehmed Çelebi Çeşmesi'nin Cephe Görüntüsü
- Fotoğraf 407:** Arpacı Mehmed Çelebi Çeşmesi'nin Cephesinde Yer Alan Kitabe
- Fotoğraf 408:** Samatya Kapısındaki Sur Duvarı
- Fotoğraf 409:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 410:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 411:** Marmara Sur Hattında Yer Alan Burç ve Sur Duvarı
- Fotoğraf 412:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 413:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 414:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 415:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 416:** Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 417:** Surp Hovhannes Kilisesi'nin Surlarla Bağlantısı
- Fotoğraf 418:** Surp Hovhannes Kilisesi'nin Ön Cephesi
- Fotoğraf 419:** Surp Hovhannes Kilisesi'nin Arkasında Kalan Narlıkapı'ya Uzanan Yol
- Fotoğraf 420:** Narlıkapı ve Üzerinde Yer Alan Kitabe Panosu(Kitabe Metni Ahırkapı'da Bulunan Kitabe Metni ile Aynı)
- Fotoğraf 421:** Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 422:** Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 423:** Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 424:** Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 425:** Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı
- Fotoğraf 426:** Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 427: Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 428: Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 429: Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 430: Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 431: Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 432: Mermer Kule

Fotoğraf 433: Mermer Kule

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Bizantion, I. Constantinus ve II. Teodosios Surlarının Hatları (Van Millingen, *Byzantine Constantinople, The Walls of The City and Adjoining Historical Sites*)

Harita 2: Christoforo Buondelmonti'ye ait 1422 Tarihli Surlarla Çevrili Kent Tasviri (<http://bit.ly/2qFTh2j>)

Harita 3: Schedel'in 1493 Senesinde Weltchronik Adlı Eserde Yayımlanan Fetih Öncesi Surlarla Çevrili Kent Tasviri

Harita 4: 1453-1481 Tarihleri Arasını Gösteren Sur ve Sur Kapılarının Adı Geçen Kent Tasviri (*İBB Atatürk Kitaplığı - Demirbaş Numarası: Hrt_0001128*)

Harita 5: 16. Yüzyıla Ait İstanbul Tasviri (<http://bit.ly/2vqbYMD>)

Harita 6: Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Matrakçı Nasuh'un Surlarla Birlikte Betimlediği Kent Tasviri (*İBB Atatürk Kitaplığı - Demirbaş Numarası: Krt_011985*)

Harita 7: Buondelmonti'nin Gravürü Esas Alarak Hazırlanan 16. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'u (<http://bit.ly/2whVIUL>)

Harita 8: Piri Reis- Kitab-ı Bahriye 16. Yüzyıl Kent Tasviri Kent Surları ve Kapıların Çevresi Detaylıca Belirtilmiş.(*Halili Koleksiyonu*)

Harita 9: Marmara Surlarının Bir Kısmı İle Mermer Kule ve Yedikule Bölgesi (*Müller Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası*)

Harita 10: Silivrikapı Bölgesi ile Mevlevihanekapı Bölgesi (*Müller Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası*)

Harita 11: Sulukule ve Edirnekapı Bölgesi (*Müller Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası*)

Harita 12: Eğrikapı ile Ayvansaray Bölgesi (*Müller Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası*)

Harita 13: Fener Kapı, Aya Kapı ve Cibali Kapı Bölgesi (*Müller Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası*)

Harita 14: Ahırkapı ve Çatladıkapı Bölgesi (*Müller Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası*)

Harita 15: Kumkapı Bölgesi (*Müller Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası*)

Harita 16 (Uydu Fotoğrafı 1): Mermer Kule ve Çevresi Uydu Fotoğrafı

Harita 17 (Uydu Fotoğrafı 2): Yedikule Hisarı ve Yedikule Kapısı Uydu Fotoğrafı

Harita 18 (Uydu Fotoğrafı 3): Yedikule-Belgrad Kapı Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Uydu Fotoğrafı

Harita 19 (Uydu Fotoğrafı 4): Yedikule-Belgrad Kapı Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Devamına Ait Uydu Fotoğrafı

Harita 20 (Uydu Fotoğrafı 5): Belgrad Kapı ve Çevresinin Uydu Fotoğrafı

Harita 21 (Uydu Fotoğrafi 6): Belgrad Kapı ile Silivri Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 22 (Uydu Fotoğrafi 7): Silivrikapı ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 23 (Uydu Fotoğrafi 8): Silivrikapı ile Mevlevihane Kapı Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 24 (Uydu Fotoğrafi 9): Silivrikapı ile Mevlevihane Kapı Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Devamına Ait Uydu Fotoğrafi

Harita 25 (Uydu Fotoğrafi 10): Mevlevihane Kapı ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 26 (Uydu Fotoğrafi 11): Mevlevihane Kapı ile Millet Caddesi Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Ait Uydu Fotoğrafi

Harita 27 (Uydu Fotoğrafi 12): Millet Caddesi ve Etrafındaki Sur Dizisinin Uydu Fotoğrafi

Harita 28 (Uydu Fotoğrafi 13): Topkapı ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 29 (Uydu Fotoğrafi 14): Vatan Caddesi ve Etrafındaki Sur Dizisinin Uydu Fotoğrafi

Harita 30 (Uydu Fotoğrafi 15): Sulukule Kapısı ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 31 (Uydu Fotoğrafi 16): Sulukule ile Edirnekapı Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 32 (Uydu Fotoğrafi 17): Edirnekapı ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 33 (Uydu Fotoğrafi 18): Edirnekapı ile Eğrikapı Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 34 (Uydu Fotoğrafi 19): Edirnekapı ile Eğrikapı Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Devamına Ait Uydu Fotoğrafi

Harita 35 (Uydu Fotoğrafi 20): Eğrikapı ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 36 (Uydu Fotoğrafi 21): Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 37 (Uydu Fotoğrafi 22): Ayvansaray Bölgesine Ait Uydu Fotoğrafi

ÇİZİM LİSTESİ

- Çizim 1:** Albert Gabriel'e Ait Yedikule Planı (*Albert Gabriel, Türk Kaleleri*)
- Çizim 2:** Yedikule Hisarı Burçlarından Bir Kesit (*Albert Gabriel, Türk Kaleleri*)
- Çizim 3:** Yedikule Hisarı'na Ait Kapının Çizimi (*Albert Gabriel, Türk Kaleleri*)
- Çizim 4:** Küçük Altın Kapı (*Captain Granville Baker, The Walls Of Constantinople*)
- Çizim 5:** Sekizgen Bir Kule ve Sur Hatlarını Gösteren Restitüsyon (*Fritz Krischen, Die Landmauer Von Konstantinopel*)
- Çizim 6:** Değişik Formlarda Kenti Koruyan Burçlar (*Fritz Krischen, Die Landmauer Von Konstantinopel*)
- Çizim 7:** Kara Surlarının Genel Görünüşü (*Fritz Krischen, Die Landmauer Von Konstantinopel*)
- Çizim 8:** Kara Surlarının Kesit Görünüşü (*Fritz Krischen, Die Landmauer Von Konstantinopel*)
- Çizim 9:** Kara surlarının plan ve kesiti (*Müller Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası*)
- Çizim 10:** Silivrikapı (*Captain Granville Baker, The Walls Of Constantinople*)
- Çizim 11:** Silivrikapısı'nda Mevlevihanekapısı'na kadar olan sur duvarının yıkılan kısımları (*BOA, ŞD, 686/22 (Hicri 21 Şaban 1299, Miladi 8 Temmuz 1882)*)
- Çizim 12:** Ayvansaray civarındaki sur duvarının tamiri (*BOA, İ.MVL, 261/9837. (Hicri 26 Ramazan 1269, Miladi 3 Temmuz 1853)*)
- Çizim 13:** Yenikapı'da Sahilde Bulunan Basmahane Sokağına Sur Duvarından Kapı Açılması ve Karakol İnşası (*BOA, İ.MVL. 580/26036, (Hicri 01 Receb 1284, Miladi 29 Ekim 1867)*)
- Çizim 14:** Seyirdim Yoluna Çıkışı Sağlayan Merdiven ve Seyirdim Yolu (*Fritz Krischen, Die Landmauer Von Konstantinopel*)
- Çizim 15:** Mevlevihane Kapı'nın Restitüsyon Denemesi (*Fritz Krischen, Die Landmauer Von Konstantinopel*)
- Çizim 16:** Mermer Kule (*Captain Granville Baker, The Walls Of Constantinople*)
- Çizim 17:** Sulukule Kapı (*Captain Granville Baker, The Walls Of Constantinople*)
- Çizim 18:** Ayvansaray-Eğrikapı Surları ve Burçlar Arasındaki Çok Katlı Evler (*Captain Granville Baker, The Walls Of Constantinople*)
- Çizim 19:** Edirnekapı Bölgesindeki Köprü (*Captain Granville Baker, The Walls Of Constantinople*)

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Amacı ve Kapsamı

Tarihsel serüveni her yeni araştırma sonucu güncellenen şehirlerden biri de İstanbul'dur. İstanbul'da kurulan devletler bu kutsal kenti başkent yapmış ve kültürlerini temsil eden eserlerle süslemiştir. Jeopolitik ve coğrafi konumundan dolayı bu aziz şehir tarih boyunca çok fazla kuşatılmıştır. Kuşatmalardan kendini korumak isteyen devletler surlar inşa ederek şehri savunmaya çalışmıştır. İstanbul surları denilince konumuzu oluşturan kara, Haliç ve Marmara Surları'ndan ayrı olarak Topkapı Sarayı'nın etrafını çeviren Sur-u Sultani Surları, günümüze gelmeyen Galata surları ve Anastasius surları da akla gelmektedir. Bizim konumuz günümüz Fatih ilçesini çeviren, Bizans'ın ve Osmanlı'nın başkenti olan tarihi yarımadaı koruyan surlardır. Bu surlar kara surları, Marmara Surları ve Haliç Surları'dır.

İstanbul'un ilk surları M.Ö. 9. yüzyılda, günümüz Topkapı Sarayı yerinde yani Sarayburnu'nda bulunan Lygos adlı köyün etrafını saran surlar olarak bilinmektedir. M.S. 193-211 yılları arasında Roma İmparatoru Septimius Severus Lygos'u savunan surları yıkarak kenti ele geçirmiş ve sonrasında şehri biraz daha genişleterek yeni surlar inşa ettirmiştir. İnşa edilen bu yeni surlar kentin ikinci surlarıdır.

İmparator I. Constantinus ise Neo Roma yani Yeni Roma olarak tanımlanan şehri genişleterek yeni baştan ihya etmiştir. Daha sonra izlerinden tahmin edildiği kadarıyla Ayakapı ile Davudpaşa İskelesi arasında kentin üçüncü sur dizisini inşa ettirmiştir.

Günümüze ulaşan ve tarihi yarımadaı çeviren surlar İstanbul'un Doğu Roma İmparatorluğuna başkentlik yaptığı dönemde II. Teodosios (408-450) isteğiyle Anthemius tarafından 413 senesinde inşa edilmiştir. 443 senesinde meydana gelen deprem surlara zarar vermesinden ve Batı Hunlar'ın kağanı Attila'nın İstanbul'a doğru ilerlemesinden dolayı II. Teodosios'un emriyle Anthemius'un inşa ettiği surların önüne ikinci bir sur ve bunun da önüne hendek konulmuştur. Kara surları ana sur, ön sur ve hendek bölümünden oluşan üçlü savunma hattıyla şekillenmiştir. Marmara ve Haliç Surları ise tek sıra sağlam sur duvarları ve duvarların üzerinde yer alan burçlardan oluşan savunma hattına sahiptir. Sonraki dönemlerde başa geçen imparatorlar çeşitli yerlerdeki sur dizilerini onarmak ve kuvvetlendirmek için değişiklikler yapmıştır.

Osmanlı'nın İstanbul'u fethinden sonra Ortaçağ geleneği olarak da bilinen surlara bakış değişmemiştir. Osmanlı devrinde İstanbul ciddi bir tehlike ile karşı karşıya kalmasa bile surlar her padişah dönemi korunmaya ve onarılmaya çalışılmıştır. Osmanlı devleti bu onarımlar sırasında kendi mimari üslubunu da surlara yansıtmıştır. Günümüzdeki surların çıkış noktası II. Teodosios dönemi olsa da Osmanlı devri onarımları surlarda takip edilebilmektedir. Şehrin güvenliğini sağlayan surlar ve giriş çıkışların yapıldığı sur kapıları savunmanın en önemli etkenleri olmuştur.

Bu çalışmanın amacı; arazi, kütüphane ve Osmanlı arşivlerinin yardımlarıyla İstanbul surları'nın özellikle 18. ve 19. yüzyıl başta olmak üzere Osmanlı döneminde gerçekleşen onarım ve inşaa faaliyetlerini incelemektir. Kent tarihi içinde surların barındırdığı misyon ve önem bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Kusursuzluk iddiası taşımayan bu çalışmada her ne kadar titiz ve detaylı bir yaklaşım izlenmiş olsa da, gözden kaçan hususlar mazur görülmelidir.

1.2. İlgili Kaynak ve Araştırmalar

Osmanlı devri mimarlık ve sanat tarihi araştırmaları içerisinde İstanbul surlarının Osmanlı devrini anlatan çalışmalar fazla değildir. İstanbul tarihini ve İstanbul surlarını anlatan yayınlar ve araştırmalar daha çok kent monografileri olarak tasarlandığından dolayı konumuzla ilgili olarak genel ve yüzeysel bilgiler yer almaktadır.

Sanat Tarihi alanında yürütülmüş doktora ve yüksek lisans tezlerinde İstanbul surlarının Osmanlı devri ile alakalı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Söz konusu konu ile alakalı İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünde iki adet mezuniyet tezi hazırlanmıştır. İnci Gülsevil tarafından hazırlanan 1969 tarihli "İstanbul Sur Kapıları" isimli mezuniyet tezi konumuz ile dolaylı olarak bağlantılı bir çalışmadır.¹ İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından söz konusu tez yakın bir zamanda kitap olarak basılmıştır.² Semiramis Türker tarafından hazırlanan 1970 tarihli "İstanbul Surlarında Türklerin İlaveleri ve Sur-u Sultani" adlı mezuniyet tezi ise konu hakkında şüana kadar yapılmış en kapsamlı çalışma olmasıyla ön plana çıkmaktadır.³

Konumuzla ilgili olarak yapılan makale çalışmalarından biri kentin sadece kara surlarını ele alan M. İhsan Tunay'ın hazırladığı ve TAÇ Vakfı dergisinde yayınlanan

¹İnci Gülsevil, *İstanbul Sur Kapıları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1969

²İnci Tunay, *İstanbul Sur Kapıları*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2014

³Semiramis Türker, *İstanbul Surlarına Türklerin İlaveleri ve Sur-u Sultani*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü Türk-İslam Sanatı Kürsüsü Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1970.

"İstanbul'un Bizans Devri Kara Surlarında Osmanlı Onarımları" adlı makalesidir.⁴ Konu ile alakalı bir diğer makale çalışması ise Prof. Dr. Zeynep Ahunbay ve Prof. Dr. Metin Ahunbay'a ait makaledir. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı tarafından ortak çalışmalar sonucu hazırlanan Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi'nde yayınlanan "Sur Onarımları" adlı makale söz konusu araştırmacıların ortak makalesidir.⁵ Bu makalelerde genellikle Osmanlı devri surların fetih sonrası onarımı ile deprem sonrası onarımları işlenmiştir. Surlarda inşa süreci, ayrılan bütçe ve görev alan Hacı Mehmed Ağa dışındaki mimarlardan söz edilmemiştir.

Söz konusu yayınlarda arşiv belgeleri kullanılmamıştır. Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çok sayıda belge, İstanbul surlarının Osmanlı devri onarımları ve inşaatı hakkında bizlere yeni bilgiler sunmaktadır.

Çalışmalarımız sonucu ortaya çıkardığımız kaynaklar aşağıda yer alan kurum ve kuruluşların kütüphane ve arşivlerinden temin edilmiştir.

- Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)
- İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
- İstanbul Atatürk Kitaplığı
- İstanbul Araştırmaları Enstitüsü (İAE)
- İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi
- İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi
- Marmara Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

1.3. Metot ve Düzen

Çalışmamız dört aşamada gerçekleştirilmiştir. Birinci aşamada arazi çalışması yapılmış ve İstanbul'u kuşatan surlar gezilmiştir. Ortalama 22 kilometrelik bir hatta sahip olan surlar bölüm bölüm işlenerek detaylı şekilde gezilmiştir. Her bölüm için ayrıntılı fotoğraf çekimi gerçekleştirilmiştir. Gezi sırasında gerekli notlar alınmış ve çevredeki tarihi yapılar tespit edilmiştir. Günümüze ulaşmayan Haliç Surları ile Marmara Surları'na ait bölümler ayırt edilmemiş, sur hizası takip edilerek incelenmiştir.

⁴ M. İhsan Tunay, "İstanbul'un Bizans Devri Kara Surlarında Osmanlı Onarımları", *TAÇ Dergisi*, C.2, S.7, İstanbul 1987, s. 25-29

⁵ Metin Ahunbay-Zeynep Ahunbay, "Sur Onarımları", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Türk Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, C.7, İstanbul 1994, s. 79-80.

Kara surları önündeki bostanların gezilişii sırasında Yedikule Bostancılar Derneği Başkanı'ndan gerekli izin alınmıştır.

Çalışmamızın ikinci aşamasında konumuzla ilgili olarak kaynak taraması yapılmıştır. Konuzumu doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren yayınlar belirlenmiş ve bunlar irdelenerek yazım aşamasında kullanılacakları sıraya göre sınıflandırılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü aşamasında ilgili kurum ve kuruluşların özel arşivinden yasal izinle çalışmamızla ilgili bilgi ve belgeler alınmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde konumuzla ilgili başlıklar taratılmıştır. Yaklaşık 20.000 belgeye bakılmış ve konumuzla doğrudan ilgili 300 belge alınarak incelenmiştir. Belgeler okunduktan sonra kronolojik olarak sıralanmıştır. Surlarda keşif ve onarım yapan mimarlar, harcanan bütçeler, onarım gören mevkiler ile surların onarım gerekçeleri söz konusu arşiv bilgilerine bağlı kalınarak verilmiştir. Atatürk Kütüphanesi'nde konumuzla ilgili eski fotoğraflar, haritalar, gravürler ve kartpostallar hakkında araştırmalar yapılmıştır.

Dördüncü aşamamız belirlediğimiz planda metin yazımıdır. Metin çalışması sırasında kütüphane çalışması ile arşiv çalışması devam etmiştir. Tez metnimiz altı ana bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölüm, konumuzun amacı ve kapsamı, konuyla ilgili kaynak ve araştırmaların tanıtıldığı bölüm ile metod ve düzen hakkında bilgi veren giriş bölümüdür.

İkinci bölümde kentimizde inşa edilen ilk sur dizisinden başlayarak Bizans devrine kadar inşa edilen surlar hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Bizans devrindeki İstanbul surları üç alt başlık altında incelenerek mimari ve tarihçeleri hakkında bilgiler vermiştir. Fetihten 18. yüzyıla kadar İstanbul surlarında Osmanlı devrinde gerçekteşen onarımlar ve inşa faaliyetleri de üç alt başlıkta incelenmiş ve gerekli bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde çalışmamızın asıl konularından biri olan 18. yüzyıl İstanbul surlarında gerçekteşen onarım ve inşa faaliyetleri üç alt başlık altında işlenmiştir. Kara surları, Haliç Surları ve Marmara Surları olarak ayrılan bölümlerde gerçekteşen onarımların yanı sıra surlarla organik bağı olan ya da çok yakın konumda yer alan yapılar hakkında bilgiler verilmiştir.

Dördüncü bölümde çalışmamızın asıl konularından bir diğeri olan 19. yüzyıl İstanbul surlarında gerçekteşen onarım ve inşa faaliyetleri incelenmiştir. Üçüncü

bölümde olduğu gibi üç alt başlık altında incelenen konu içerisinde ayrıca surlarla organik bağı olan ya da çok yakın konumda yer alan yapılar hakkında da bilgiler verilmiştir.

Beşinci bölüm değerlendirme bölümüdür. Bu bölümde beş alt başlık yer almaktadır. Birinci başlıkta surların üzerinde yer alan kapılar incelenmiştir. İkinci alt başlıkta surların üzerinde yer alan Osmanlı devri kitabeleri ele alınmıştır. Üçüncü başlıkta surlara bitişik inşa edilmiş yapılar hakkında bilgiler verilmiştir. Dördüncü başlıkta surlarda Osmanlı devrinde doğrudan ya da dolaylı olarak çalışan mimarların listesi verilmiştir. Beşinci başlıkta ise 18. ve 19. yüzyılda surlar üzerinde gerçekleşen çalışmaların özeti verilmiştir.

Altıncı bölüm olan sonuç bölümünde ise çalışmamızın sonucunda elde ettiğimiz yeni bilgiler ışığında bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Konumuzun fotoğraflar kısmında Mermer Kule bölgesinde yer alan kara surlarının başlangıç noktasından başlayarak Ayvansaray'a kadar uzanan sur hattında Osmanlı devri onarımlarının görüldüğü yerleri belirtmeye çalıştık. Fotoğraf karelerinde Bizans, Osmanlı ve Cumhuriyet gibi dönemlere ait farklı duvar tekniklerinin görüldüğü durumlarda söz konusu duvarın hangi döneme ait olduğunu göstermeye çalıştık. Ayvansaray bölgesinden Sarayburnu'na kadar Haliç Surları'nı; Sarayburnu'ndan tekrar Mermer Kulesi'ne kadar Marmara Surları'nı üzerindeki farklı dönemlere ait onarımlarıyla göstermeye çalıştık. Oluşturduğumuz fotoğraf listemizin konu hakkında yapılacak çalışmalarda faydalı olmasını diliyoruz.

2. İSTANBUL SURLARI

Tarih boyunca İstanbul şehri hem doğu hem de batı medeniyetlerinin dini ve siyasi çıkarları açısından önemli bir konumda yer almıştır. İki kıtanın ortasında ne doğu da ne batı da yer alan şehir, Haliç ve Marmara Denizi arasında boğaz'a doğru uzanan bir yarımada üzerinde kurulmuştur. Yapılan son araştırmalara göre şehrin yerleşim tarihi yaklaşık 8.000 yıl öncesine Neolitik Çağ'a uzanmaktadır.⁶ Yazılı kaynaklarda ise şehir insanlığın başlangıcından itibaren yerleşime açık olan bir konuma sahip olduğu anlatılır.⁷ Tarihi oldukça eskiye dayanan İstanbul insanlar tarafından konumu ve zenginliği nedeniyle her zaman ele geçirilmek istenmiştir. İstanbul gibi bir şehre sahip olanlar ise başta surlarla olmak üzere çeşitli yöntemlerle her zaman şehri korumaya çalışmıştır.

2.1 Bizantion Surları

Yarımada üzerindeki şehrin insanlara sağladığı yerleşime ve tarıma uygun şartlar sebebiyle M.Ö. 7. yüzyılda kurulan Bizantion'un kuruluşu çeşitli efsanelere dayanmaktadır. Plinius'a göre tarihi yarımada ile Boğaz'ın ilk sahipleri Bizantion'dan önce Haliç bölgesinde Lygos adlı ufak bir yerleşime sahip olan Traklardır.⁸ Su perisinin oğlu Trak Kralı Bizas, Bizantion'un çevresine hakim olan Kral Phidaleia ile evlendikten sonra babasının talebiyle Bizantion kurulmuştur. Bir diğer efsaneye göre Olympos'un hakimi Zeus karısı Hera'dan gizlediği sevgilisi Argos Kralı Inakhos'un kızı İo'yu Hera'nın gazabından korumak için inek formuna dönüştürmüştür. İnek formunda Hera'dan kaçan İo, kaçış sırasında Keroessa isimindeki kızını doğurmuştur. Semestra'nın büyüttüğü Keroessa'nın Poseidon'dan olan çocuğu Bizas, şehrin kurucusu olmuştur.⁹ Bir başka efsaneye göre ise şehir Megaralıların deniz kuvvetleri lideri Bizas tarafından kurulmuştur.¹⁰ Kahinin yurt kurmak isteyen Megaralılara "körlerin karşısında" yurt edinmelerini söylemesi üzerine Khalkedon (Kadıköy) sakinleri karşıdaki Bizantion'un zenginliklerini göremediklerinden dolayı körlükle itham edilmiş ve Megaralılar günümüzdeki Sarayburnu mevkiine şehirlerini kurmuştur.

⁶ Şehrin tarihi son yıllarda yapılan Yenikapı Metro-Marmaray kazılarında elde edilen bilgilerle büyük oranda değişmiş ve prehistorik çağa ait buluntular bu dönemin bilgilerinin zenginleşmesini sağlamıştır. Zeynep Kızıltan, "Marmaray Projesi ve İstanbul'un Gün Işığında Çıkan 8.000 Yılı", *Gün Işığında İstanbul'un 8.000 Yılı, Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları* (2007) s. 18.

⁷ Afif Erzen, "İstanbul Şehrini Kuruluşu ve İsimleri", *Belleten*, C. XVIII, S. 70 (1954), s. 131.

⁸ Dionysios Byzantios, *Boğaziçi'nde Bir Gezinti*, (çev. M. Fatih Yavuz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013, s. 11.

⁹ Semavi Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2010, Sayfa 21.

¹⁰ Petrus Gyllius, *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, (çev. Erendiz Özbayoğlu), Eren Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 29.

Coğrafi konumundan dolayı üç yönü denizle çevrili olan Bizantion kenti kısmen kara ordularına karşı doğal bir savunmaya sahiptir. Kaynaklar kentin çeşitli dönemlerinde kentin etrafını saran surlardan bahsetmektedir. Günümüz Topkapı Sarayı ve Ayasofya'yı çeviren söz konusu surlar dönemin Akropolis bölgesine ait surlardır ve kentin en eski surları olarak kabul edilmektedir. Akropolis Surları'nın izleri tam olarak bilinmemektedir. Günümüz Topkapı Sarayı'nın surları olan Sur-u Sultani, Bizantion dönemi Akropolis Surları'nı takip etmiş olması muhtemeldir.¹¹ Muhtemelen Yalı Köşkü Kapısı olarak bilinen kapının güney yönünden başlamış olan bu surlar, Babı-ali bölgesinden Milion Taşı'na doğru gelmiş ve buradan kıvrılarak Değirmen Kapı bölgesinden Marmara Denizi'ne uzanmıştır.¹²

Sultanahmet Meydanı ile Divanyolu'nu içine almayan bu sur dönemin en güçlü duvarları olduğu tahmin edilmektedir. Söz konusu surların büyük ölçekte yontulmuş muntazam taşlardan inşa edilmiş olması düşünülmektedir.¹³ Poseidon'un korumasıyla inşa edildiğine inanılan Akropolis Surları'nın birden çok kapısı bulunmaktaydı.

Şehri M.Ö 479 yılında ele geçiren Spartalı (Ispartalı) Pavsaniyas, savaştan sonra surları onarmış ve yeniden düzenlemiştir.¹⁴ Düşman askerlerinin konuştuklarını sur içindekilere duyuracak bazı akustik özelliklere sahip olan Akropolis Surları, M.Ö 340 yılında Arkhon Leon ve Büyük İskender'in babası Makedonyalı Philipp arasında yapılan savaş sırasında mezar taşları ile onarılmış ve surlara Tymbosyne adı verilmiştir.¹⁵ Onarımdan sonra toplam 27 burçtan oluşan Akropolis surlarının, onarım sonrası kesinliğinden emin olunmayan birçok kapısı olduğu bilinmektedir. Topkapı Sarayı'nın Bab-ı Hümayun Kapısı bu kapılardan birine denk geldiği iddia edilmektedir.¹⁶

Son yüzyılda yapılan bazı araştırmalarda Akropolis Surları'na ait olduğu düşünülen bazı izlere rastlanılmıştır. Soğuk Çeşme Kapısı'nın karşısındaki Maarif Nazırı Hasan Paşa Konağı altında söz konusu surun izi bulunmuştur. Ayrıca Eirene'nin doğusunda, 23 numaralı sarnıçta yer alan bir parça sur duvarı ile Demir Kapı ve

---

¹¹ M. Fatih Yavuz, *Byzantion Byzas'tan Constantinus'a Antik İstanbul*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2014, s. 82.

¹² Zeynep Ahunbay – Metin Ahunbay, “Surlar-Sur Onarımları”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 7, s. 74.

¹³ Semavi Eyice, *a.g.e.*, s. 22.

¹⁴ Zeynep Ahunbay – Metin Ahunbay, *a.g.m.*, s. 75

¹⁵ Semavi Eyice, *a.g.e.*, s. 23.

¹⁶ Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul 1989, s. 37.

demiryolu arasında yer alan bir sarnıçta Akropolis Surları'na ait olduğu düşünölen izler bulunmuştur.¹⁷

2.2 Roma İmparatorluğu Dönemi Surlar

Roma İmparatoru Septimius Severus Bizantion'u konumu nedeniyle ele geçirmek istemiş ve saldırı için gerekli hazırlıkları yapmıştır. Şehre saldıran İmparator Septimius Severus'a karşı şehir halkı direnmiştir. Şehri ele geçiren imparator Severus direnen halkı cezalandırmak için şehri yıkarken surları da tamamen yıkmıştır. İmparator Severus'un oğlu Caracalla'nın ısrarları sonucu kent tekrardan ihya ve inşa edilirken şehrin savunması için yeni surlar da yaptırılmıştır.¹⁸

Severus'un inşa ettirdiği surların sınırları günümüz Eminönü Yeni Camii bölgesinden başlayıp Çemberlitaş'a ve Çemberlitaş'dan aşağıya doğru Marmara Denizi'ne kadar uzanmaktaydı.¹⁹ Yeni inşa edilen kent surlarının bu dönemde Akropolis Surları'nda olduğu gibi toplam 27 adet burcu bulunduğu bilinmektedir. Kent halkı tarafından surlar çeşitli faziletlere sahip olarak görölmüştür. Bunlardan biri de sur dibine kadar yaklaşan düşmanların konuştuklarını sur içindeki kent askerlerine iletmesine inanılmıştır. Marmara Denizi'ne doğru uzanan ve toplam 7 adet burcu olan bölge, düşman askerlerinin konuştuklarını sur içindekilere 7 defa verildiğine inanılan bölgelerden biridir.²⁰

İmparator Septimius Severus'un ölümünden sonra Casius Dio M.S. 240'lı yıllarda ele aldığı eserinde Severus'un şehirde yakıp yıktığı surlardan bahsetmektedir. Bu bilgi imparatorun ölümünden sonra dahi şehir surlarının kısmen harap halde olduğuna işaret etmektedir. Severus dönemi surları olarak bildiğimiz surlar Gotlar'ın istilası öncesinde M.S. 3. yüzyılda inşa edilmiş olmalıdır.²¹ İmparator I. Constantinus dönemine kadar kent surları bu şekilde varlığını sürdürmüştür. I. Constantinus döneminde, 330 senesinde şehir imparatorluğun doğuda ikinci başkenti olarak seçildiğinde genişleyen şehir için yeniden surlar inşa edilmiştir.²²

---

¹⁷ Hülya Tezcan, *a.g.e.*, s. 38.

¹⁸ Mükerrrem Usman Anabolu, *İstanbul ve Anadolu'daki Roma İmparatorluk Dönemi Mimarlık Yapıtları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001, s. 12.

¹⁹ Zeynep Ahunbay – Metin Ahunbay, *a.g.m.*, s. 75

²⁰ Joseph Von Hammer, *İstanbul ve Boğaziçi*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s.44.

²¹ Cyril Mango, *Le développement urbain de Constantinople*, 1985, s. 15.

²² Semavi Eyice, "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi", *Prof. Dr. Semavi Eyice Külliyyatı I Türk Tarih Kurumunda Yayımlanmış Çalışmaları* (2015), s. 757.

İmparator I. Constantinus döneminde şehirde imparatorluğun gücüne paralel olarak geniş bir kentsel dönüşüme başlanmış ve şehir eski yüz ölçümüne göre yaklaşık dört kat genişletilmiştir. Hıristiyanlık yasağını kaldıran imparator kente yeni saraylar, tapınaklar ve kiliseler ile meydanlar kazandırmıştır. Yeni şehir topografik olarak Roma'ya benzetilmiştir. Kent toplam 14 bölüme ayrılmış ve son bölüm olan Blakhernai daha sonradan surların içine dahil edilmiştir.²³

İmparator I. Constantinus döneminde yaklaşık dört kat büyüyen şehrin surları da şehrin büyümesine paralel olarak suya nazır iki yönden genişlemiştir. Surların inşaa faaliyeti imparatorun tahtta çıkışının on ikinci yılında, 12 Mayıs 317 senesinde tamamlanmıştır. Söz konusu tarih hem surların tamamlanması hem de kentin açılışından ayrı olarak kentin doğuşu olarak kabul edilmektedir.

Surların yapımı tamamlandıktan sonra yapılan kutlama törenlerinde İmparator I. Constantinus, surların inşaatında çalışanlara öncülük etmiştir.²⁴ Muhtemelen günümüzde Cibali adı ile bilinen bölgeden başlayan surlar kentin beşinci tepesine kadar uzanıyor, Lykos (Bayrampaşa) Deresi'nden geçerek yedinci tepeye varıyor ve buradan Marmara Denizi'ne kadar iniyordu.²⁵ Marmara Denizi'ne inen bağlantı konusunda elimizdeki tek ipucu Esekapısı (İsakapısı) mahallesidir. Sultan II. Bayezid döneminde meydana gelen 1509 depreminde yıkılan anıtsal bir kapı ya da kapıya benzetilen bir kemer nedeniyle bölgeye bu isim verildiği iddia edilmektedir. Kentin topografyası üzerine çalışanlar Esekapısı'nı I. Constantinus döneminde inşa edilen surların en abidevi kapısı olarak ele almıştır. Bu iddianın gerçekliği yeterli düzeyde olmadığı²⁶ görüşü dillendirilse de 2006 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi tarafından yaptırılan kazı çalışmalarında İbrahim Paşa Mescidi ile Medresesi'nin avlusunda I. Constantinus Surları'na ait olduğu düşünülen Protokol Kapısı bulunmuştur. Kapının yaklaşık beş ton ağırlığında olan pembe renkli porfiri gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu çalışmalar sonucu I. Constantinus Surları'nın Esekapısı taraflarından geçme ihtimali artmıştır.²⁷

Kent surları her zaman en fazla tahribatı depremler sırasında yaşamıştır. İmparator Arkadios döneminde (395-408) meydana gelen deprem sırasında I. Constantinus Surları da zarar görmüş ve imparator tarafından surlar yeniden inşa

²³ Işın Demirkent, "İstanbul", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XXIII, s. 206.

²⁴ Joseph Von Hammer, *a.g.e.*, s. 45.

²⁵ John Freely – Ahmet S. Çakmak, *İstanbul'un Bizans Anıtları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s.22.

²⁶ Semavi Eyice, *a.g.m.*, s. 758.

²⁷ İnci Tunay, *İstanbul Sur Kapıları*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2014, s. 25.

edilmiştir.²⁸ I. Constantinus döneminde inşa edilen kara tarafı surlarından günümüze hiçbir kalıntı gelmemiştir.

2.3 Bizans Dönemi Surlar

395 senesinde I. Theodosius tarafından devletin iki evladı arasında bölüştürülmesiyle Doğu Roma İmparatorluğu, popüler adıyla Bizans Devleti başlamıştır.²⁹ I. Theodosius devrinde (379-395) kent genişlemeye devam etmiştir. Günümüz Beyazıt Meydanı yerinde imparator kendi adını taşıyan ihtişamlı zafer anıtı diktirmiştir. Zafer anıtının kalıntıları günümüz tramvay yolunun her iki yönünde yer alan kaldırımlarda görülmektedir. İmparator saltanatının son yıllarında, 393 yılında kentin en büyük meydanı olacak olan günümüz Beyazıt Meydanı'na Forum Tauri'yi inşa ettirmiştir. Yeni meydan çeşitli heykeller ve sütunlu yollarla donatılmıştır.³⁰ Kentin artan nüfusunu karşılamak için çeşitli kamusal hizmet binaları özellikle buğday ve su depolama amacıyla çeşitli binaların yanı sıra anıtsal yapılar da inşa edilmiştir.³¹

İmparator I. Theodosius'un torunu olan II. Teodosios döneminde (408-450) kentin genişlemesi ve büyümesi devam etmiştir. I. Constantinus devrinde inşa edilen surlar yetersiz kalmıştır. Surların kentin içinde kalmaya başlamasıyla birlikte kentin genişleyen bölümlerini de içine alabilecek yeni surların yapımı düşünülmüştür. Bu düşünceyle bugün kent surları olarak bildiğimiz kara surları, Marmara Surları ve Haliç Surları'nın ilk inşaatı gerçekleşmiştir.

2.3.1. Kara Surları

Hızla büyüyen ve gelişen kentin saldırı altında olma ihtimali de artmıştır. Artan nüfus sebebiyle şehrin genişlemesi ve kentin müdafaası için güçlü surlara ihtiyaç duyulmuştur.³² 5. yüzyılın başında, İmparator II. Teodosios'un hükümdarlık yıllarında, Yedikule Sahili'nde bulunan Mermer Kule bölgesinden başlayıp Tekfur Sarayı bölgesine kadar uzanan sur hattının inşaatına kentin valisi Anthemius tarafından başlanmıştır. Yaklaşık 5 metre kalınlığında 11-13 metre arasında değişen yüksekliklerde ve 5.7 km. uzunluğunda olan bu sur duvarı, değişik formlarda düzenlenmiş 96 adet

---

²⁸ Joseph Von Hammer, *a.g.e.*, s. 46.

²⁹ Hülya Tezcan, *a.g.e.*, s. 13.

³⁰ Semavi Eyice, *a.g.e.*, s. 32.

³¹ Asnun Bilban Yalçın, "Byzantion'un Tarihsel Topografyası", *60. Yaşına Sinan Genim'e Armağan Makaleler* (2005), s. 682.

³² İnci Tunay, *a.g.e.*, s. 28.

burçların belirli aralıklara konulmasıyla sağlamlaştırılmıştır. Burçların yükseklikleri ortalama 17-20 metre arasında değişmektedir.

Günümüze zaman içerisinde geçirdiği onarımlarla ulaşan burçların bir kısmı II. Teodosios döneminde inşa edilen hallerine benzememektedir. Yapıldıkları dönemin şekillerini barındıran burçların 71 tanesi dörtgen, 1 tanesi beşgen, 5 tanesi altıgen, 2 tanesi yedigen ve 14 tanesi sekizgendir. Surların yapımı oldukça hızlı sürmüştür, 413 yılında Porta Rhegion kapısı büyük ölçüde bitirilmiştir. 422 yılında surların yapımı tamamlanmış ve yapılan burçlar askeri birliklerin iskanı için kullanılmıştır.

Kısa bir süre sonra meydana gelen deprem sonrası artık kent içinde kalan I. Constantinus dönemine ait surların bir kısmı yıkılmıştır. Yeni yapılan II. Teodosios Surları da deprem sırasında zarar görmüştür. Kentin valisi Praefectus Constantinus Cyrus tarafından Anthemius'e benzer şekilde teşkilatlanmış bir çalışmayla iki ay gibi kısa sürede zarar gören yeni surlar tekrardan ayağa kaldırmıştır.

Surların onarımında hipodrom taraftarları maviler ve yeşiller renklerine göre farklı bölgelerde çalıştırılmıştır. İki taraftarın karşılaşacağı yer olarak surların ortası, en kalabalık yer olan Edirnekapısı seçilmiştir. Onarım sırasında Batı Hunlar'ın kente saldırmalarından tedirgin olan imparator asıl sur duvarının yaklaşık 15 metre önüne, 8 metre yüksekliğinde ikinci bir sur inşa ettirmiş ve inşa edilen bu ön surların önüne yaklaşık 20 metre genişliğinde 10 metre derinliğinde bir hendek yaptırtmıştır. Ayrıca saldırı sırasında tehlikeli olabilecek yerlere ve sur kapılarına çıkan yollarda bulunan bazı kayalara hendekler oyulmuştur. Böylece surlara ulaşımın güçleştirilmesi amaçlanmıştır.³³

Onarımı anlatan kitabe Altın Kapı üzerinde “*Kraliyet esasını seven kayser için Consul Constantin altmış günde yaptı surlar surunu*” ifadeleriyle belirtilmiştir. İnşa sonrası sirkte verilen kutlamalarda, hipodrom taraftarları Cyrus için “*Constantin inşa ettirdi, Cyrus yeniledi*” diye bağırışlardır.³⁴

Kaynaklarda kesin bilgiler olmamakla birlikte genellikle hendeklerde su olmadığı düşünülmektedir. Ancak Papadopoulos şehrin içindeki büyük açık sarnıçların hendekleri beslemek için inşa edilmiş olabileceğini iddia etmiştir.³⁵ Millingen ve

³³ Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 286.

³⁴ Joseph Von Hammer, *a.g.e.*, s. 46 – 47.

³⁵ J.B. Papadopoulos, *Les cisternes a ciel ouvert et le fosse des murailles de Byzance*, İstanbul 1919

Lietzmann bu fikre karşı çıkmış, hendeklerde su olmaması gerektiğini yazmışlardır.³⁶ İstanbul surları ile ilgili en önemli çalışmalardan birini hazırlayan Meyer – Plath ise hendeklerin inşa ayrıntılarından yola çıkarak su tutmak üzere tasarlandıklarını iddia etmiştir.³⁷ Ferik Ahmed Muhtar Paşa ise hendeklerin kısmen kuru kısmen suyla doldurulduğunu belirtmektedir.³⁸ Araştırmacılar tarafından oldukça ilgi çekici olan bu konu hakkında, hendeklerde su bulunduğuna dair A. Rıza Sağman tarafından bir kitap yazılmıştır.³⁹ Bazı yerlerde eğimin fazlaca olduğu düşünülürse bu tür bir hendeğin su ile doldurulması hayli zordur. İstanbul gibi her zaman su sıkıntısı çeken bir şehirde bu kadar suyu her zaman hazır bulundurmak oldukça güç bir iş olacaktır. Birçok araştırmacı hendeklerin su ile dolu olmasındansa kuru olmasının savunmayı daha da kuvvetlendireceğini düşünmektedir.

Şehre yapılan tüm saldırılarda kuşatmacılar hendekleri bulabildikleri her şey ile doldurmaya çalışırken şehri savunanlar da bunları boşaltmaya çalışmıştır. Bu surlar üzerinde hazırlanan son savunma düzenlemesi hendek arkasında inşa edilen dendanlardır.

Surlar üzerinde şehri dışarıya bağlayan büyük kapılar oluşturulmuştur. Kapılar tunç çağından beri uygulanan geleneklerle iki büyük kule arasına yerleştirilmiştir. Böylece savunmanın en zayıf yeri kuvvetlendirilmiş ve görkemli bir giriş sağlanmıştır.⁴⁰ Erken devir kapıları oldukça etkileyicidir. Günümüzde Yedikule Hisarı'nın içerisinde kalan Altın Kapı Bizans devrinin en görkemli ve itibarlı kapısı olarak kabul edilmiştir. İki mermer kaplama kule arasında üç gözlü bir zafer takı gibi inşa edilmiştir.⁴¹ İmparatorlar şehirden törenle çıkarken ve geri dönerken bu kapıyı kullanmıştır.

Altın Kapı gibi Sulukule Kapısı'nda da tek büyük bir kemer giriş için kullanılmıştır. Ancak her iki kapıda Bizans İmparatorluğu'nun gerileyiş ve çöküş dönemlerinde daha küçük kemerler hazırlanıp kapılar küçücük birer geçit haline getirilmişlerdir. Surlar üzerinde küçük birçok kapı ve geçit şehir tehdit edildiğinde örülerek kapatılmıştır. İmparatorluğun ihtişamlı günlerinden bir şehir devletine düşüşünün öyküsü adeta bu kapılarda izlemek mümkündür.

³⁶ Aleksandr Van Millingen, *Byzantine Constantinople, The Walls of The City and Adjoining Historical Sites*, London 1899, s. 55-58, H. Lietzmann, *Die Landmauer von Konstantinopel*, Vorbericht über die Aufnahme im Herbst 1928, Berlin 1929, s. 9

³⁷ Meyer- Plath, B., A. M. Schneider, *Die Landmauer von Konstantinopel*, C. II, Berlin 1943, s. 36

³⁸ Ahmed Muhtar Paşa, *Feth-i Celil-i Konstantiniyye*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1994, s.52

³⁹ A. Rıza Sağman, *İstanbul Hendekleri*, İstanbul 1951

⁴⁰ İnci Gülsevil, *İstanbul Sur Kapıları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi, İstanbul 1969.

⁴¹ Schweinfurth, Ph., "İstanbul Suru ve Yıldızlı Kapı", *Belleten*, C. XVI, S. 62 (1952), sayfa 261-271

Surlar üzerinde yer alan burçların zemin katları sur içerisinde bulunan alanlara açılırken orta ve üst katları ise seyirdim yoluna açılmaktadır. En üst katta dendanların çevrelediği alanın ahşap bir örtü sistemine sahip olup olmadığı bilinmemektedir.⁴²

5. yüzyılın başlarına ait bir belgede burçlar savaş sırasında askerlere tahsis edileceği bildirilmiştir. Savaş haricinde ise surların etrafında yaşayanlar tarafından kullanılması uygun görülmüştür.⁴³ Ön sur burçlarının çoğu yarım daire görünümündedir. Ön surdaki burçlar ana surun iki büyük burcu arasına yerleştirilmiştir. 6. yüzyılın ortasında meydana gelen depremde Haliç Surları ile birlikte zarar gören kara surları ve I. Constantinus dönemine ait surların bir kısmı II. İustinos (565-578) devrinde tamir edilmiştir.

7. yüzyılda Avarların kenti kuşatmasından önce surlar tekrardan onarılmıştır. Kuşatma sonucu Polyandriion ve Pemton kapıları arasında bulunan burçlar zarar görmüştür. 7. yüzyılın ortası ve 8. yüzyılın başlarında gerçekleşen Arap istilaları sebebiyle surlar onarılmış ve güçlendirilmiştir.⁴⁴ Yüzyılın ortasında depremde zarar gören surlar için III. Leon (717-740) surların onarımını karşılamak için özel bir vergi koymuştur.

Surlar 10. ve 11. yüzyıllarda depremlerde zarar görmüş ve ardından onarılmıştır. 12. yüzyılın ikinci yarısında Manuel Komnenos (1143-1180) Blakhernai bölgesi surlarını inşa ettirmiş ve kara surlarını onartmıştır. Kara surlarında bulunan bazı kapılar II. İsaakios Angelos döneminde örülmüştür. III. Aleksios (1195-1203) devrinde Edirnekapı onarılmıştır.

1261 senesinde kentte Latin işgaline son verildikten sonra II. Andronikos (1282-1328) döneminde kara surları geniş çapta onarılmıştır.⁴⁵

2.3.2. Marmara Surları

Marmara Surları II. Teodosios döneminde, I. Constantinus dönemi surlarının Vandal istilalarına karşı kentin deniz tarafındaki savunmasına yetmeyecek düşüncesiyle surların genişletilmesiyle meydana gelmiştir. Kara surlarının tamamlanmasının ardından Marmara Surları'nın yapımı Praefectus Urbis ve Praefectus Praetus Cyrus Panopolite

⁴² Cyril Mango, *Bizans Mimarisi*, İstanbul 2006, s. 39.

⁴³ John Freely - Ahmet S. Çakmak, *a.g.e.*, s. 44-45.

⁴⁴ Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 288.

⁴⁵ Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 293.

tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴⁶ Cankurtaran bölgesinden Yenikapı'ya kadar olan saha İmparator I. Constantinus zamanında, Yenikapı'dan Mermer Kule'ye uzanan bölüm ise II. Teodosios zamanında inşa edilmiştir.

Marmara Denizi'nden çok fazla tehlike beklenmediği için tamamen deniz kenarında ve tek duvar hattı ile burçlardan oluşan surların yüksekliği 13-15 metre arasında değişmektedir. Burçlar ise 17-20 metre arasında değişen yüksekliklere sahiptir.⁴⁷ Toplam uzunluğu yaklaşık 8.5 km. olan Marmara Surları, Haliç Surları'na nazaran daha yüksek inşa edilmiştir.

447 ve 557-558 yıllarında gerçekleşen depremler Marmara Surları'na zarar vermiş vermiştir. Deprem sonrası zarar gören bölgeler tamir edilmiştir. Özellikle lodos sebebiyle zarar gören Yedikule bölgesindeki surları korumak için surların önüne devasa taş bloklar yerleştirilmiştir.⁴⁸ 8. yüzyılın başlarında Arap kuşatmalarının oluşturduğu endişeler nedeniyle Marmara Surları III. Leon (717-741) döneminde büyük ölçüde onarılmıştır.⁴⁹

İmparator III. Tiberios döneminde (698-705) Marmara Surları'nın savunmasında oluşan eksiklikler giderilmiştir.⁵⁰ Surlar hem denizin, hem rüzgârın özellikle lodos fırtınalarının yarattığı tahribattan da çok fazla etkilenmiş ve harap olmuştur. 764 yılında çok soğuk geçen kış aylarından sonra Karadeniz'den gelen büyük buz kütleleri surlara çarparak bazı bölümlerin yıkılmalarına neden olmuştur.⁵¹ 794 senesinde de benzer olay gerçekleşmiştir. İlkbahar aylarında buzların çözülmesiyle, hızlı akıntıya kapılan buz kütleleri Sarayburnu bölgesindeki deniz surlarını tahrip etmiştir. Devamında meydana gelen depremler de surlara zarar vermiştir.⁵² Kentin Marmara Denizi'nden gelebilecek tehlikelere karşı korunmasında çok önemli bir yere sahip bu surlar, her zaman onarılmış ve savunmada bir sıkıntının oluşmasına izin verilmemiştir.

9. yüzyılın ikinci yarısında İmparator II. Mihael (820-829) Marmara Surları'nın onarımına başlamıştır. II. Mihael'in oğlu İmparator Teofilos'un (829-842) ve onun oğlu III. Mihael'in (842-867) bölge surlarının yenilenmesine katkısı çok büyük olmuştur.

⁴⁶ Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 312

⁴⁷ Zeynep Ahunbay – Metin Ahunbay, *a.g.m.*, s. 76.

⁴⁸ Feridun Dirimtekin, *Fetihden Önce Marmara Surları*, İstanbul Fethi Derneği Yayınları, İstanbul 1953, s.2.

⁴⁹ Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, sayfa 312.

⁵⁰ Feridun Dirimtekin, *a.g.e.*, s.3.

⁵¹ Aleksandr Van Millingen, *Byzantine Constantinople, The Walls of The City and Adjoining Historical Sites*, London 1899, s. 180-181

⁵² Feridun Dirimtekin, *a.g.e.*, s.3.

Özelikle İkonoklazma döneminin meşhur hükümdarlarından olan Teofilos büyük inşaatlar yapmak istemiş ancak daha çok yıkılmış olan bölümleri güçlendirmek zorunda kalmıştır.⁵³ Hükümdarın inşa ettirdiği her burcun ve duvar parçasının üzerine adının geçtiği bir kitabe yerleştirmesi Bizans dönemi içinde nadir bir uygulamadır. Kitabelerin birçoğu zaman içinde yok olmuş bazıları ise ancak parçalar halinde günümüze ulaşabilmiştir.

11. ve 12. yüzyıllarda özellikle Mangana bölgesinde büyük inşaatlar yapılmış ve surların görünümü büyük ölçüde değişmiştir.⁵⁴ Marmara Surları üzerinde Bizans döneminin bölgesel onarımları hem kitabeler, hem de duvar teknikleri sayesinde anlaşılabilir. ⁵⁵

Palaiologoslar döneminde, 1331 senesinde Marmara Surları tahrip olmuştur. Daha sonra 1344 senesinde meydana gelen depremin etkisiyle tekrar harap olan surlar, Megadük Apokaukos önderliğinde önemli harcamalarla onarılmıştır.⁵⁶

Marmara Surları'nda kullanılan taş ve tuğla yapı malzemesinin yanında çok zengin devşirme malzemeler de görülmektedir.⁵⁷ Savunmanın desteklenmesinin acil olduğu durumlarda eski kiliselerin, sarayların, hatta mezarlıkların işlenmiş taşları surların onarımında kullanılmıştır. Bu devşirme malzemeler yer yer savunma amaçlı duvarların cephelerindeki süs unsurunu da oluşturmuştur. Devşirme malzeme hem Bizans hem Osmanlı döneminde yaygın olarak kullanılmıştır. Malzemenin hemen sur bölgesinin yakınlarından getirildiği gibi çok uzaklardan gelmiş olması da mümkündür.⁵⁸

Marmara Surları tek sur hattından oluşmuştur. Surlar denize sıfır noktada inşa edilmiştir. Bunu sebebi kuşatma sırasında düşman askerlerinin karaya çıkmasını engellemek içindir. Fırtınalı havalarda sert dalgaların surlara zarar vermemesi için surların önüne büyük ölçekte taşlar yerleştirilmiştir.⁵⁹

---

⁵³ Nursel Baturalp, *İstanbul'un Marmara Kıyısı Surları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974, s. 9.

⁵⁴ Cyril Mango, *a.g.e.*, s.185.

⁵⁵ M. İhsan Tunay, *Türkiye'de Bizans Mimarisinde Taş ve Tuğla Duvar Tekniğine Göre Tarihlendirme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1984; Yegan Kahya, *İstanbul Bizans Mimarisinde Kullanılan Tuğlanın Fiziksel ve Mekanik Özellikleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1992.

⁵⁶ Feridun Dirimtekin, *a.g.e.*, s.4.

⁵⁷ Sarayburnu ve Ahırkapı arasındaki devşirme malzemenin iyi bir tespiti Hülya Tezcan, *a.g.e.*, s. 45-52'de yapılmıştır.

⁵⁸ Esra Güzel Erdoğan, *İstanbul'daki Osmanlı Yapılarında Kullanılan Devşirme Malzemenin Değerlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi İstanbul 1996, s. 3-14

⁵⁹ Feridun Dirimtekin, *a.g.e.*, s. 5

İstanbul kuşatmalarında Marmara Surları diğer surlara nispeten daha az muhasara altında kalmıştır. Osmanlı fetih sırasında kenti ele geçirmek için Marmara Surları'ndan ziyade daha çok Haliç Surları ile kara surları önünde savaşmıştır.

2.3.3. Haliç Surları

I. Constantinus döneminde inşa edilen surların geride kalması nedeniyle tehlikelere karşı koyabilecek savunmaya sahip olmayan surların yerine II. Teodosios döneminde, 439 senesinde Cyrus tarafından Haliç Surları yapılmıştır. Bu bölgeden kente tehlike verecek bir saldırı beklenmediği için tek katlı olarak inşa edilmiştir. Yeni yapılan Haliç Surları, kuzey yönde Blakhernai bölgesine, güney yönde Petrion yerleşimine kadar uzanmıştır.⁶⁰

Haliç Surları ölçümlere göre Ayvansaray'dan Sarayburnu'na kadar 5.5 kilometre uzunluğunda inşa edilmiştir. Haliç Surları'nın ilk inşaatı sırasında, toplam 123 burç ile 25 kapı bulunmaktaydı.⁶¹

626-627 senesinde Avar tehlikesiyle karşı karşıya kalan surlar için dönemin İmparatoru Herakleios (610-641) Blakhernai tarafını güçlendirmek için kendi adı ile anılan 12 adet burçtan oluşan sur dizisini yaptırmıştır. Daha sonraki yıllarda İmparator Tiberios (698-705) ve II. Anastasios (713-715) dönemlerinde Haliç savunması çeşitli sebeplerden dolayı onarılmıştır. 763 senesinin kış ayları çok sert geçmiş ve Karadeniz'den kente ulaşan büyük ölçekli buz parçaları akıntılarla surlara çarpmış ve yıkımlara neden olmuştur.⁶²

Haliç'in savunmasının ciddi derecede elden geçirilmesi İmparator Teofilos döneminde gerçekleşmiştir. Teofilos döneminde onarılan ya da yeniden inşa edilen sur ve burçlarda imparatorun adının geçtiği kitabeler günümüze kadar ulaşmıştır. İmparator hem Haliç hem de Marmara Surları'nın boylarının yeteri kadar yüksek olmadığına karar vermiş ve 839-842 yılları arasında söz konusu iki sur hattının boyları ve barındırdıkları burçların boylarını arttırmıştır. Bu dönemde gerçekleşen onarımlara ait kitabeler burçlarda imparatorların isimleri ile belirtilmiştir.

1204 senesinde IV. Haçlı Seferi için asıl amaçlarını saklayarak kente gelen Latinler kenti kuşatmıştır. Latinler Haliç Surları'ndan kenti yağmalamak ve insanları soymak için şehre girmiş ve 1261 senesine kadar şehre hakim olmuştur. Fetih öncesi

⁶⁰Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 308.

⁶¹Faruk Pekin-Hayri Fehmi Yılmaz, *Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Kale*, NTV Yayınları, İstanbul 2008, s. 112.

⁶²Feridun Dirimtekin, *Fetihden Önce Haliç Surları*, s. 5

surların düşman tarafından aşılması sadece bu dönemde Latinler tarafından gerçekleşmiştir.

Palaiologos Hanedanı'nın 1261 senesinde kenti Latinlerden geri kazanmaları sonrasında Haliç Surları onarılmış ve surların alçak bölümleri yükseltilmiştir. Bizans Devleti'nin donanma gücü yüksek olduğu dönemlerde sur boylarının yüksekliği pek önemsenmemiştir. Son dönemlere doğru askeri gücü giderek zayıflayan Bizans, kenti koruyan surların boylarını yükseltmiş, kent savunmasını güçlendirmiştir.⁶³

İmparator VI. İoannes Kantakuzenos devrinde (1347-1357), 1347-1348 senelerinde Haliç Surları tekrar onarım görmüştür. Bu onarımlara ait kapı ve burçlardaki kitabeler Arkeoloji Müzesi'nde yer almaktadır. 1351 senesinde Galata'da koloni kuran Cenevizlilere destek olmak için yola çıkan Ceneviz donanmasına ait gemilerin olası bir tehdidine karşı Haliç Surları güçlendirilmiş, burçların tepeleri ahşap iskelelerle yükseltilmiştir. Kalın hatılların kullanıldığı bu güçlendirmeyi yeterli görmeyen imparator VI. İoannes, Xylene Kapı'sından Eugenius Kapısı'na kadar ufak ölçeklerde bir hendek de kazdırmıştır. Bizans döneminde Haliç Surları en son Sultan II. Mehmed'in kenti kuşatmasından önce onarılmıştır.⁶⁴

Haliç Surları'da Marmara Surları'nda olduğu gibi olası bir kuşatma altında düşman askerlerinin deniz tarafından karaya çıkmasını engellemek için denize sıfır hizada inşa edilmiştir. Denize sıfır olmasından dolayı temelde oluşacak problemler nedeniyle kara surlarına göre daha alçak inşa edilmiştir. Bizansın son devirlerinde savunmayı artırma kaygısıyla surlar ve burçların boyları uzatılmaya çalışılmışsa da temelde oluşan problemlerden dolayı surlar sık sık çökmüş ya da eğrilmiştir.⁶⁵

Bizans devrinde yapılan kara, Marmara ve Haliç Surları yapıldığı dönemin en güçlü askeri savunma mimarisinin örneği olmakla birlikte ayrıca sanat değeri yüksek eserler olarak karşımıza çıkmaktadır. Surlarda görülen tuğla hatılları taşların arasından yansıyan estetik kaygının ifadesi olarak değerlendirmek mümkündür.

2.4. 15. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Kadar İstanbul Surları

Osmanlı saldırılarının tehlikesiyle karşı karşıya kalan Bizans, 15. Yüzyılın ilk çeyreğinde Marmara Surları'nı tekrardan ihya etmiştir. Bizans bu dönemde maddi

---

⁶³ Feridun Dirimtekin, *a.g.e.*, s.6.

⁶⁴ Feridun Dirimtekin, *a.g.e.*, s. 7.

⁶⁵ Feridun Dirimtekin, *a.g.e.*, s. 9.

açından oldukça zor durumda olduğu için kent surlarındaki onarım çalışmaları devlette görevli rütbeli kişilerin maddi katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.⁶⁶

Sultan II. Murad döneminde kentin kuşatılma ihtimali kent sakinlerinin tedirginleşmesine sebep olmuştur. Maddi yönden iyice zayıflayan Bizans, 1427 senesinde ancak kara surlarının ön sur bölümünü yetersiz bir şekilde onarılmasını ve hendek bölümünün temizletilmesini başaramamıştır. 1453 kuşatması öncesinde ise surlar genel olarak onarılmaya çalışılmış ve surlardaki boşluklar mezar taşları ile kapatılmıştır.⁶⁷

Osmanlı Devleti'nin güçlü bir şekilde ilerleyebilmesi için Anadolu ve Rumeli'deki topraklarını birleştirmesi yani İstanbul'u ele geçirip topraklarına katması gerekiyordu. İstanbul 15. yüzyılda dünyanın en güçlü surları arasında sayılabilecek savunma sistemine sahip şehirlerinden biridir. Sultan II. Mehmed kent savunmasının ne kadar dayanıklı olduğunu farkındaydı ve bunu göz önüne alarak kentin savunmasına göre fetih için hazırlık yaptırmıştır. Bu hazırlıklardan biri de çizdirdiği kent haritasının yanı sıra kenti koruyan surların ve surların üzerindeki kapılarla burçların planlarını çizdirmesidir.⁶⁸

Bizans imparatoru XI. Konstantinos'un emrinde görev yapan top ustası Macarlı Urbanus, kent içinde yaşanan maddi ve yiyecek sıkıntısı nedeniyle Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmiş ve şehrin fethi sırasında önemli faydaları olan büyük topların yapılmasında ve geliştirilmesinde yardım etmiştir.

Osmanlı Devleti kente saldırı için hazırlık yaparken şehir devletine dönüşen Bizans'ın sakinleri ise tedirgin ve telaşlı bir şekilde şehrin iaşesini ve savunmasını güçlendirmek için çaba sarfetmiştir. Latin istilası sırasında oldukça hırpalanan şehrin nüfusu bu dönemde yaklaşık 40.000 ile 50.000 kişiden oluşmaktaydı ve kent savunması dışarıdan gelen askerlerle birlikte ortalama 5.000 kişiden oluşmuştur.⁶⁹ Ahmed Muhtar Paşa kent savunmasında daha fazla askerin görev aldığını belirtmektedir. Surlar üzerinde o dönemde bulunan 225 burcun her birine 10 muhafız görevlendirildiğine göre fetih sırasında sadece surlarda 12.250 askerin olduğunu ifade etmektedir.⁷⁰

⁶⁶ Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 316.

⁶⁷ Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 294.

⁶⁸ Feridun Dirimtekin, *İstanbul'un Fethi*, Belediye Matbaası, İstanbul 1949, sayfa 59.

⁶⁹ Nevra Necipoğlu, "İstanbul'un Fethi Arefesinde Bizans Başkentine İçerden Bir Bakış: Bizans ve Batı Kaynaklarına Göre Konstantinopolis (1439-1453)", *İstanbul Armağanı I Fetih ve Fatih*, (1995), s. 63.

⁷⁰ Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 57.

Fetih öncesi kentteki kıtlık oldukça yüksek bir seviyeye tırmanmıştır. Kentin savunmasında görevli askerler görev yerlerini açıklıkla boğuşan ailelerini kurtarmak için terk etmiştir.⁷¹ Savunma askerlerini görev yerlerinde tutacak kadar ekonomik güçte olmayan imparator, çare olarak kiliselerin altın ve gümüş hazinelerini eritmiş ve para haline getirmiştir. Bu paralarla hem askerlerin ücretleri verilmiş hem de harap vaziyette bulunan, acil onarıma muhtaç surlar onarılmaya çalışılmıştır. Surların onarımıyla görevli olan memurlardan bazıları paraların bir kısmını kendi amaçları için kullanmış olması söz konusu onarımların sekteye uğramasına sebep olmuştur.⁷²

Osmanlı'nın şehri kuşatması ve toprakların kentin surlarını yıkması için yola çıkmasının haberi Bizans'ın sur savunması için önlem almasını hızlandırmıştır. Kentin savunmasında özellikle kente giriş ve çıkışın denetimi yapıldığı kara surları ön plana çıkmıştır. Kente gelen Giustiniani şehrin sur savunmasını gözden geçirmiş ve güçlendirilmesi gereken bölgeleri tespit etmiştir.

İmparatorluk özellikle zayıf gördüğü Tekfur Sarayı bölgesi surlarını bizzat gezmiştir. Bölgeyi teftiş sırasında imparator Tekfur Sarayı bölgesine, 8 metre derinliğinde 100 metre uzunluğunda hendekle güçlendirilmesini istemiştir. İmparatorun isteği üzerine Trevisan da Alvise Diedo kendi adamlarıyla hendek kazmıştır.⁷³ Hendeklerden başka surlardaki savunmayı arttırmak için surların üzerinde stratejik öneme sahip kapılara donanımlı Avrupalı asilzade komutanlar yerleştirilmiştir.⁷⁴

1453 senesinin 6 Nisan Cuma günü kent Osmanlılar tarafından tamamen kuşatılmıştır. 7 Nisan Cumartesi günü Osmanlı topçuları kenti ele geçirme amacıyla surlara karşı ilk top ateşini başlatmıştır. İlk saldırılarda Edirnekapı tarafındaki surların belirli kısmı tahrip olmuştur. Kenti savunan Bizanslılar güneş battıktan sonra tahrip olan bölümleri kapatmaya çalışmıştır.⁷⁵

Kuşatmanın üçüncü gününde de kenti savunanlar surların onarımıyla ilgilenirken, Osmanlılar ise saldırı için siper kazmayla meşgul olmuştur.⁷⁶ 11 Nisan günü Sultan II. Mehmed'in kent surları için özel olarak yaptırdığı büyük topraklarla Topkapı surlarına karşı atış başlamıştır. Büyük toprakların zarar verdiği surlar kentin

---

⁷¹Nevra Necipoğlu, *a.g.m.*, s. 64

⁷²Nevra Necipoğlu, *a.g.m.*, s. 65

⁷³Feridun M. Emeçen, *Fetih ve Kıyamet 1453*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 220.

⁷⁴Kapılara yerleştirilen asilzade komutanlar için bkz. Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 190-191.

⁷⁵Halil İnalçık, "Fatih, Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası", *Dünya Kenti İstanbul*, s. 25.

⁷⁶Ahmet Şimşirgil, "1453 İstanbul Muharasası Kronolojisi" *İstanbul Armağanı I Fetih ve Fatih*, (1995), s.48

savunucuları tarafından torbalara konulan toprak ve kazıklarla kapatılmaya çalışılmıştır.⁷⁷ Kuşatmanın onuncu gününde Edirnekapı bölgesinden kente karşı büyük saldırı başlatılmıştır. Kenti savunan birliklerin gücü test edilmiş ve tekrardan kentin savunma sistemi surların daha fazla top atışlarıyla dövülmesi uygun görülmüştür.

Günler ilerledikçe kenti ele geçirmek isteyen Osmanlılar saldırılarını arttırmış, kuşatma altındaki kent sakinleri ise yiyecek sıkıntısı çekmeye başlamıştır. Her geçen gün kentin kara surları daha fazla zarar görmüştür. Kent sakinleri tarafından içi pamuk dolu çuvalların yanı sıra ağaç kazıkları ve fiçilerle zarar gören bölümler kapatılmaya çalışılmıştır.⁷⁸ Kent sakinlerinin surlarda açılan gedikleri kapatmasını engellemek için top atışları gece ve gündüz şiddetini arttırarak devam etmiştir.

Surlara karşı en fazla hücum Topkapı ile Tekfur Sarayı arasında gerçekleşmiştir.⁷⁹ Daha fazla gücü kalmayan şehrin ve surların düşmesi an meselesiyken bazı araştırmacılar tarafından Tekfur Sarayı bölgesinde yer alan Kerkopoorta Kapısı'ndan Osmanlı askerlerinin kente girdiğini iddia edilmektedir.⁸⁰ Aksini iddia edenler ise bu durumu İstanbul'un fethini küçük düşürmek olarak görmektedir ve böyle bir kapının olmadığını savunmaktadır. Kapının yeri hakkında yapılan araştırmalarda hiçbir iz bulunamamıştır.⁸¹

Fetih sırasında Marmara Surları çok fazla zarar görmemiştir. Haliç Surları ise Hasköy'e konuşlandırılan uzun menzilli toplar tarafından yıkılmıştır. Osmanlılar bu saldırılarda Petron bölgesi surlarına da zarar vermiştir.⁸²

29 Mayıs 1453 Salı günü kent Osmanlı sultanı II. Mehmed tarafından ele geçirilmiştir. Fatih Sultan Mehmed ve devletin ileri gelenleri kara suru üzerinde yer alan Topkapı'dan kente girmiştir.⁸³ Tursun Bey kentin Fatih'i olan Sultan II. Mehmed'in surlardan içeri girişini kitabında şöyle anlatmaktadır. "*Çün erkân-ı devlet ve mülâzimân-ı hazret kal'anın kapularını açdılar. Sultan Mehmed Gazi Burak'a binüp seyr-i cennet eder gibi ulemâ ve ümerâsı ile kaleyi teşrif buyurdu.*"⁸⁴ Fetihle birlikte kentin ve kentin barındırdığı mimari eserlerin Türkleşme devri başlamıştır.

⁷⁷ Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 25

⁷⁸ Ahmet Şimşirgil, *a.g.m.*, s. 50-53.

⁷⁹ Halil Ethem, *Yedikule Hisarı İstanbul'un Kara Taraf Surları ve Altunkapı*, Kanaat Kütüphanesi, 1932 s. 8.

⁸⁰ Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 28.

⁸¹ İnci Tunay, *a.g.e.*, s. 100.

⁸² Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 310

⁸³ Ahmet Şimşirgil, *a.g.m.*, s. 58.

⁸⁴ Tursun Bey, *Târîh-i Ebû'l - Feth*, Haz. Mertol Tulum, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1977, s. 62.

2.4.1. 15. Yüzyıl İstanbul Surları

Fatih Sultan Mehmed kenti ele geçirdiğinde şehrin iskanına önem vermiştir. Anadolu'dan getirdiği Türkleri kentin çeşitli bölgelerine yerleştirmiştir. Kentle birlikte ele geçirdiği yapılara da önem veren Fatih Sultan Mehmed, özellikle savaş sırasında çok fazla tahrip olan surların tamiri ile yakından ilgilenmiştir. Kenti koruyan surların onarımı için kentin subaşılığına Bursa Subaşı Karıştıran Süleyman Bey'i, kadılık makamına ise Hızır Çelebi Bey'i getirmiştir. Süleyman Bey ve Hızır Çelebi Bey yeni başkent olacak kentin korunması için, kentin savunmasının ana unsurları olan surları tekrar ayağa kaldırmaya çalışmış ve kente nizam getirmiştir.⁸⁵ Karıştıran Süleyman Bey ayrıca fetih sırasında oldukça önemli işler başarmıştır. Surlara ilk Osmanlı bayrağını diken olduğu iddia edilmektedir.⁸⁶

Fatih Sultan Mehmed surların onarımı için Karıştıran Süleyman Bey'e yardım etmeleri için 1.500 yeniçeriyi emrine vermiştir.⁸⁷ Ayrıca surların onarımı ve bazı bölgelerin yeniden inşa edilmesi için Sinop ve Trabzon gibi bölgelerden beş bin kişi evlerini kente taşımıştır.⁸⁸

Fetih sırasında kara surlarında özellikle Edirnekapı ile Topkapı arasındaki sur duvarları tahrip olmuştur. Osmanlı söz konusu bölgelerdeki burçları ve sur duvarlarını koca parçalar halinde devirmiştir. Fetihden sonra tahrip olan bölgelerle birlikte özellikle kentin güvenliği için önemli olan giriş ve çıkışların kontrol altına alınması için surlar üzerindeki kapıların ihyasına önem verilmiştir.

Osmanlı Devleti surları müdafaa amacından daha çok güvenlik açısından önemli gördükleri için onarmıştır. Bu sebeple öncelikle kentin en önemli kapılarını barındıran kara surları ele alınmıştır. Bu dönemde gerçekleşen onarımlar sırasında surların asli şekilleri bozulmamıştır. Fatih Sultan Mehmed 1457 senesinde Filibe bölgesinde bulunduğu sırada emirleri yerine getirilmiş ve kent surları istediği gibi tamir edilmiştir.

Bu dönemde ön surların ve hendeklerin onarımı hakkında bilgi yoktur. Onarımdan önce Bizans mimarisinin özelliğini yansıtan ve tuğla hatıllı düzenlemeye sahip olan duvarlar Osmanlı onarımı sırasında sadece moloz taş malzeme ile

⁸⁵ Tursun Bey, *a.g.e.*, s.65.

⁸⁶ Şehabeddin Tekindağ, "Fetihten Sonra İstanbul", *Fetih 511 İnci Yıldönümü Konferansları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1964, s. 43.

⁸⁷ Ayla Öremen, *İstanbul Surları (Başlangıçtan Köprülülere Kadar)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1968, s.33.

⁸⁸ Karoly Kos, *İstanbul*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017, s. 106.

doldurulmuştur. Bizans mimarisinde yaygın olarak kullanılan tuğla malzeme kullanımı kentin savunmasını sağlayan surlara da yansımıştır. Osmanlı dönemi onarımları günümüzde dahi malzeme farklılığından tespit edilebilmektedir.

Fetihten sonra kentin ihtiyacını karşılayacak şekilde surlara 3 tane yeni kapı açılmıştır.⁸⁹ Bu dönemde ayrıca Yedikule Hisarı'nın inşa olacağı bölge de tamir edilmiştir. Özellikle Altın kapı bölgesindeki surların Fatih devri onarımları sırasında doldurulduğu bilinmektedir. Fetihten önce bu bölgeler Bizans tarafından Türk askerlerine karşı savunma amacıyla doldurulduğu bilinse de, fetih sırasında Türk hücumları sırasında zarar görmüş ve Fatih Sultan Mehmed devrinde Türk mimarisine has üslupta onarılmıştır. Moloz taşların arası Horasan ve tuğla derzlerle doldurulmuştur. Bu detaylar Bizans devrinde onarılan duvarlardan farklı olduğunu bize göstermektedir.⁹⁰

Fetihten sonra Hızır Çelebi'ye ait sur tamiratını gösteren ve günümüze ulaşan bir belge tespit edilebilmiştir. Söz konusu belgeyi aynen arz ediyoruz.

“Arz-ı bende-i bi mikdar oldur ki Bali kapusu yanındağı yıkılan burgazdan öte Topkapusu'nun berü yanında yıkılan burgaza varınca bu mabeyinde vaki lan hisarın gedükleri ki yapılması bu fakire emrolunmuş idi. Devletlü Hüdavendigarin himmeti ile emrolunan yerler yapulup tamam mutad üzere olup tafsili ile arz olunur. Ol berü Bali kapusi yanında yıkılan burgazın tüli ki kırk arşun ve kaddi on iki arşundur. Külliye temelinden yeni olunup tamam olundu ve andan öte bir yerki elli dört zira ve on iki arşun kaddi yıkılmış idi, ol dahi tamam oldu ve andan öte bir yir ki yüz otuz zira tüli ve yedi arşun kaddi ile yıkılmış idi, ol dahi tamam oldu ve andan öte dört arşun yir ki, on iki arşun kaddi ile yıkılmış idi ol dahi tamam olundu ve andan öte on iki arşun yirki beş arşun kaddi ile yıkılmış idi, tamam oldu ve andan öte on iki arşun yirki bir arşun kaddi ile yıkılmış idi ol dahi tamam oldu ve andan öte kırk sekiz arşun yir beş arşun kaddi ile yıkılmış idi ol dahi tamam olundu ve andan öte iki arşun yir ki sekiz arşuh kaddi ile yıkılmış idi ol dahi tamam olundu ve andan öte ol bir burgaz ki kırk zira tali ve yirmi zira kaddi vardır, ol dahi temelinden yeni yapilup tamam olundu. Bu cümle yapılan bina hesap olunup üç yüz kırk iki zira uzun ve seksen iki kaddi ve üçer zira arzı olundu. Ve yine dahi mübarek himmetiniz ile işten feragat eyledik. Şöylece malum oluna ve bina

⁸⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481)*, C. IV, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1989, s. 624.

⁹⁰ Semiramis Türker, *İstanbul Surlarına Türklerin İlaveleri ve Sur-u Sultani*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1970, s. 9.

üzerine yoldaşlık içi konulan acemi oğlanlar agası ve ulufeciler şübaşısı olan kullarınızın dahi haylıca yodaşlıkları olmuştur, ayagınız toprağına malum oluna, Baki ferman derlegah-ı El – Fakır – ül – hakim”⁹¹

Vesikada tarih bulunmamaktadır. Hızır Çelebi'nin 1459 senesinde vefat ettiği göz önünde tutulursa vesikanın tarihi 1459 yılı öncesine aittir. Fetih sonrası kentte gerçekleşen ilk inşa ve onarımı gösteren belge olmasının yanı sıra fetih sırasında harap olan surların vaziyeti ve surlara verilen önemi göstermesi açısından da önemlidir.

Belgeden anlaşıldığı üzere Bala Kapısı'ndan Topkapısı'na kadar yaklaşık 240 metre uzunluğundaki yıkılmış duvar ve burç temelinden yenilerek onarılmıştır.⁹² Bala Kapısı, Belgrad Kapı ile Mevlevihanekapı arasında yer alan askeri kapıdır. Bala Kapısı bu bölgeye bir cami vakfeden Topçu Başı Bala Süleyman Ağa'nın adı ile anılmış olmalıdır.

Söz konusu bölgelerden ziyade muhasara esnasında zarar gören bölge Topkapı'dan başlayıp Edirnekapı bölgesine kadar olan bölümdür. Bu kısım alakalı vesika bulunamamıştır.⁹³ Zarar gören yerler fetihten sonra tamamen Türk mimari üslubuna göre onarılmıştır.

Surların onarımını İbn Kemal'in Tevâhir-i Âl-i Osman'ın VII. Defterinde de görmekteyiz. “Çün şehir-i mezkûr şehriyâr-ı kâmbiyâbın ‘ayn-ı ‘inayetinün nazar-ı kerâmet eseriyle manzûr oldu; İçi ve taşı kalbi ‘âşık-ı gâmkîn gibi harâba yüz tutmuşken hüsn-i ma’şuk-ı nâzenin gibi ma’mûr oldu. Sûrunu ki irakdan âna nazar iden ma’mûre-i basît-i arzı muhit olmuş sanur. Başdan başa meremmed etdürüb ta’mir eyledi. Bir köşesinde Akdeniz (Marmara) kenârında ahmedeg edüp içinde Yedi Kule yaptırdı”⁹⁴ demektedir. İhtişamlı kent surlarının onarıldığını belirtilmiş ve ayrıca ahmedek (iç kale) olarak belirttiği Yedikule Hisarı'nın inşasından bahsedilmektedir.

Fatih Sultan Mehmed şehrin savunmasını olası bir saldırıya karşı arttırmak istemiştir. 1458 senesinde kara surlarının güney köşesine, Yıldızlı Kapı'nın gerisine Yedikule Hisarı inşa edilmiştir. Bazı araştırmacılar Yedikule Hisarı'nın Bizans devrinde var olduğunu, Fatih Sultan Mehmed döneminde bazı değişikliklerle kullanılmaya

⁹¹ Semiramis Türker, *a.g.t.*, s. 5.; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, C. IV, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1989, s.625.; T.S.M.A 11975.

⁹² Zeynep Ahunbay – Metin Ahunbay, *a.g.m.*, s.79.

⁹³ Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*, s. 625.

⁹⁴ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s.101.

devam edildiğini söylenmektedir.⁹⁵ Yedikule Hisarı'nın fetihten önceki durumu şekil ve plan olarak pek farklı değildi. Fetihden önce buraya tepesi mazgallı ve yüksek kuleli anlamına gelen "Heptapyrgion" denilmiştir.⁹⁶ Osmanlı devrinde Yedikule Hisarı ahmedek yani bir iç kale görevini üstlenmiştir. Bu tür iç kale örnekleri Konya, Kayseri ve Sivas gibi Anadolu'nun bazı şehirlerinde de karşımıza çıkmaktadır.⁹⁷ Fatih Sultan Mehmed devrinde Yedikule'ye eklenen hisarla birlikte çevredeki surlarda onarım görmüş olmalıdır.

Yedikule Hisarı beşgen şeklindedir. Beşgenin beş köşesinde abidevi burçlar yer almaktadır. Bütün cephede büyük burçların arasındaki duvarlar orta bölümde içeriye doğru kavisli kırılma yapmıştır. Hisarın kuşatılması esnasında savunmayı arttırmak için bu tür kavisli kırılmaların yapıldığı düşünülmektedir. Hisarın uzantısında mermer malzemeye kaplanmış, iki adet dikdörtgen formda üzeri kapalı burç yer almaktadır. Altın Yıldızlı Kapı söz konusu dikdörtgen formdaki iki burcun arasında yer almaktadır.

Güneybatı köşesinde Bizans devri sur duvarlarında yer alan burçtan başlayıp kuzeybatıda yer alan Osmanlı devrine ait duvarlara kadar moloz taş kullanılmıştır. Bizans duvar tekniğinden ayrı olan Osmanlı duvar tekniğinde harç ve ufak tuğla parçacıklarından oluşan derz kullanılmıştır. Kapı ve pencere açıklıklarında ise tuğla ve kesme taşın birlikte kullanıldığı almaşık duvar tekniği uygulanmıştır. Bütün burçlarda mazgal pencereler bulunmaktadır. Hisarın yüksek duvarlarında pencerelerden ayrı olarak toplar için açılmış yuvarlak delikler yer almaktadır. Burçların arasında ise destekleyici payandalar yer almaktadır.

Yedikule Hisarı'nın girişi beden duvarlarından farklı olarak kesme taş, kapı kemeri hizasından itibaren iki sıra tuğla ve bir sıra taş malzeme kullanılarak yapılmıştır. Giriş açıklığı tuğla malzemedan yapılmış sivri kemerle sağlanmaktadır. Kemerin kilit taşında üçgen motif yer almaktadır. Asıl girişi oluşturan yay kemerin alınlığın iç kısımlarında yıldızlar ve üçgenler halinde geometrik motifler konulmuştur. Orta kısımda hisarın kitabe yeri olarak düzenlenmiş dikdörtgen formlu boş pano vardır.

Yedikule Hisarı'ndan içeri girilince siperlere çıkmak için duvarlara bitişik merdivenler görülmektedir. Kuzeydoğuda yer alan iki katlı burç diğer burçlara örnek olmuştur. Batıda yer alan altıgen ve beşgen burçlar günümüze Osmanlılardan kalmış

⁹⁵ Albert Gabriel, *Türk Kaleleri*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1941, s. 129

⁹⁶ Mehmed Ziya Bey, *İstanbul ve Boğaziçi Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Âsâr-ı Bâkiyesi*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2016, s.101.

⁹⁷ Halil Ethem, *a.g.e.*, s. 9.

olsa bile Bizans devrinde de burada burç olduğu düşünülmektedir. Ayrıca bu kuleler Fatih Sultan Mehmed devrinde yapılmış olsa bile Sultan III. Ahmed ve III. Osman devrinde yıkılarak baştan yapıldığı bilinmektedir.⁹⁸ Batı uçtaki büyük burçta "Maaşallah-ı Tâlla" yazılı III. Osman dönemine ait 1755 tarihli kitabe yer almaktadır.

Yedikule Hisarı'nın avlusunda kentin en eski mescitlerinden biri yer almaktaydı. İlk inşası Fatih Sultan Mehmed zamanına dayanan Fatih Mescidi, Yedikule Hisarı'nda görevli askerler için yapılmıştır. Caminin ihtiyaçları Haremeyn-i Şerifeyn Hazinesine bağlı Ayasofya-i Kebir Camii Vakfı tarafından karşılanmıştır.⁹⁹ Mescidin yakınına sonraları Beşir Ağa tarafından sıbyan mektebi eklenmiştir. Mahalle ortamına ulaşan mescidin etrafına 1660 senesinde idam edilen Deli Hüseyin Paşa'nın kabri konulmuştur.¹⁰⁰ 1873 senesinde mescit Rusya savaşı sırasında fişek üretim yeri olarak kullanılmıştır. 1838 senesinde Tophane-i Amire tarafından bir kısmı yıktırılan mescidin molozu az bir ücrete Akif Ağa adlı şahsa satılmıştır.¹⁰¹

Mescit dikdörtgen planlı, kiremit örtülü basit bir yapıydı. 19. yüzyılın sonlarına doğru mescidin karşısında iki katlı büyük ahşap bir bina yer almaktaydı. Bu bina muhtemelen Hıristiyan İras Mekteb-i Sanayi binası idi. Mescit 1907 senesine harap vaziyete gelmiştir.¹⁰² 1945-1946 senelerinde mescidin silindirik formlu minare gövdesi Eski Eserleri Koruma Encümeni tarafından sağlamaştırılmıştır. Günümüze mescidin harap minaresi ve harap durumda sivri kemerli klasik üslupta bir çeşme ulaşmıştır.¹⁰³

Yedikule Hisarı ilk olarak devlet hazinesi ve değerli evrakların saklanması için inşa edilmiştir. Bir kulede külçe altın ve paralar saklanmıştır. Bir diğer kulede çeşitli silahlar, mücevherler ve at koşum takımları saklanmıştır. Bazı kulelerde ise armalar ile miras kalan eşyalar, evraklar ve ganimetler muhafaza edilmiştir. Sultan III. Murad döneminde Topkapı Sarayı'nın gelişmesiyle birlikte hazineler ve evraklar sarayda muhafaza edilmeye başlamıştır. Yedikule Hisarı'nda ise bir burç hazinelerin saklandığı burç, diğer burçlar ise zindan görevi görmüştür.¹⁰⁴ Azledilen devlet adamları ve elçiler

⁹⁸ Semiramis Türker, *a.g.t.*, s. 41-47.

⁹⁹ BOA, EV.d. 10336 (Hicri 21 Şevval 1252, Miladi 29 Ocak 1837)

¹⁰⁰ Semavi Eyice, "Yedikule Hisarı ve Avlusundaki Fatih Mescidi", *İstanbul Arkeoloji Müzesi Yıllığı*, No 10 (1961) s. 147-152.

¹⁰¹ İzzet Kumbaracılar-Cahide Tamer, *İstanbul Surları ve Yedikule*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul 1936, s. 29

¹⁰² Halil Ethem, *a.g.e.*, s. 25.

¹⁰³ Semiramis Türker, *a.g.t.*, s.49.

¹⁰⁴ Halil Ethem, *a.g.e.*, s. 30.

daha çok Altın Kapı'nın her iki yanında yer alan dikdörtgen üzeri kapalı burçlarda tutsak edilmiştir.¹⁰⁵

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Yedikule Hisarı dizdar adında yönetici ve beraberindeki yeniçerilerle korunmuştur. Yedikule Hisarı'nı korumak için beş yüz yeniçeri senede beş bin akçe maaş almıştır.¹⁰⁶ Bu dönemde askerlerin dini bayramlar haricinde sadrazamın izni olmadan Yedikule'den ayrılmaları yasaklanmıştır.¹⁰⁷

Sultan II. Mahmud devrinde Yedikule Hisarı'nın zindan işlevi tamamen kaldırılmıştır. Zindan işlevi kaldırılmadan önce Yedikule Hisarı'nda mahpus yatan kişilerin listesi İzzet Kumbaracılar ve Cahide Tamer tarafından yayınlanmıştır.¹⁰⁸ Yedikule Hisarı'nda öldürülen kişilerden en önemlisi şüphesiz Sultan II. Osman idi. Kara Davud Paşa tarafından 1622 senesinde boğazına geçirilen ip ile öldürülmüştür. Daha sonra Kara Davud Paşa aynı yerde aynı iple idam edilmiştir.¹⁰⁹

1818 senesinde Has Oda'da görevli Kemeñeci Tahir Ağa Yedikule Hisarı'na dizdar olarak atanmıştır. Bu senelerden sonra Yedikule Hisarı'nın zindan işlevi bittiği için son dizdarın Kemeñeci Tahir Ağa olduğu düşünülmektedir.¹¹⁰

Fetihten sonra Marmara Surları 1462 senesinde inşa edilen Kadırga Limanı sonrası onarılmıştır. Bu onarımda burçlar güçlendirilmiştir.¹¹¹

Fetihten kısa bir süre sonra Fatih Sultan Mehmed Edirne'ye geri dönmüştür. Bizans saraylarının neredeyse hepsi harabe halde ele geçirilmiştir. Fatih Sultan Mehmed başkent olarak tayin edeceği şehre ilk sarayını günümüz Beyazıt Meydanı'na yaptırtmıştır. Eski Saray ya da Saray-ı Atik isimleriyle bilinen bu saray, tarih içinde etrafına inşa edilen yapılar nedeniyle 19. yüzyılda tamamen ortadan kalkmış ve yerine Seraskerlik binası inşa edilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed Beyazıt Meydanı'ndaki saray yerine Marmara Denizi'ne hakim konumdaki Sarayburnu'na, Yeni Saray ya da Saray-ı Cedid isimleriyle bilinen Topkapı Sarayını inşa ettirmiştir.¹¹² Yeni sarayın inşasıyla birlikte Marmara Surları'nın önemi artmıştır. Bu surlar artık kara tarafında inşa edilen Osmanlı duvarları ile birlikte

¹⁰⁵ Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 64.

¹⁰⁶ Ayla Öremen, *a.g.t.*, s.35.

¹⁰⁷ Halil Ethem, *a.g.e.*, s. 29

¹⁰⁸ İzzet Kumbaracılar-Cahide Tamer, *a.g.e.*

¹⁰⁹ Feridun Emecen, "Osman II", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIII, s. 453-456.

¹¹⁰ İzzet Kumbaracılar-Cahide Tamer, *a.g.e.*, s.25.

¹¹¹ Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 316.

¹¹² Semavi Eyice, *Topkapı Sarayı*, Epoch Yayınları, İstanbul 1985, s. 6.

sarayın savunmasını üstlenmiştir. Sur-u Sultani denince akla Fatih Sultan Mehmed'in inşa ettirdiği kara surları gelse de Bizans dönemine ait sahil surları da fiilen buna dahildir.¹¹³ Topkapı Sarayı yaklaşık dört yüz yıl boyunca devletin yönetildiği merkez olmuş ve bazı sultanların eklemeleriyle büyümüştür. Topkapı Sarayı, Marmara Surları'na oldukça yakındır. Topkapı Sarayı'nı çeviren Sur-u Sultani'nin Marmara Surları'yla organik bağı vardır.

15. yüzyılın ikinci yarısında Mevlevihanekapı ile Silivrikapı arasında yer alan kent içinden surlara oldukça yakın konumda bulunan Tarsusi Mehmed Efendi Camii inşa edilmiştir. Yapının tarihi tam olarak bilinmese de 15. yüzyılın ikinci yarısı olarak düşünülmektedir. Yapının banisi Ali Fakih'tir. Fatih Sultan Mehmed'in hizmetinde görev almıştır. Yapının adı camide imamlık vazifesi yapan Tarsus'lu Mehmed Efendi'den gelmektedir.¹¹⁴ Son yıllarda yenilenen yapı dikdörtgen planlı, kırma çatıyla örtülü, tek minareli haliyle klasik mahalle mescidi formlarını yansıtmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed döneminde gerçekleşen surların onarımıyla ilgili kitabe bulunmaması ya da onarım sonrası koydurduğu kitabenin günümüze gelmemesi konu hakkında daha fazla bilgi sahibi olmamızı kısıtlamıştır.

2.4.2. 16. Yüzyıl İstanbul Surları

Marmara Surları'nın iç konumunda, Cankurtaran semtine yakın yerde Bizans kilisesi Sergios ve Bakhos yer almaktadır. Fatih Sultan Mehmed'den sonra tahta geçen Sultan II. Bayezid döneminde Bâbüssaâde Ağası Hüseyin Ağa tarafından kilise, camiye çevrilmiş ve Ayasofya ile benzerliğinden dolayı Küçük Ayasofya adıyla anılmaya başlanmıştır. Yapı plan olarak erken devir Bizans mimarisinde görülen merkezi planlı bir yapıdır. Bulunduğu konum nedeniyle Marmara Surları'na hakim vaziyettedir.¹¹⁵

1509 senesinde meydana gelen ve küçük kıyamet olarak anılan depremde, kentin sur kapıları ve burçları zarar görmüştür. Yaklaşık 13 bin insanın öldüğü deprem sırasında¹¹⁶ kara surlarında özellikle Eğrikapı bölgesinden Yedikule'ye kadar olan bölüm yıkıcı tahribata uğramıştır.¹¹⁷ Toplam 49 burç yıkılmıştır.¹¹⁸ Deprem sırasında

¹¹³ Sedat Hakkı Eldem, Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, İstanbul 1982, s. 7-15.

¹¹⁴ Ayvansarâyi Hüseyin Efendi - vd., *Hadikatü'l-Cevami' (İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mi'mari Yapılar)*, İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s.197.

¹¹⁵ Semavi Eyice, "Küçük Ayasofya Kilisesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI, s. 520-522.

¹¹⁶ İlber Ortaylı, vd., *Payitaht-ı Zemin Eminönü Bir Dünya Başkenti I*, Eminönü Belediyesi, İstanbul 2008, s. 413.

¹¹⁷ Orhan Sakin, *Tarihsel Kaynaklarıyla İstanbul Depremleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002, s. 45; H. Halit Atlı, *Solakzade Tarihi*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2016, s. 322.

¹¹⁸ Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 294.

Marmara Denizi'nde meydana gelen ve surları aşan boyuta ulaşan dalgalar, surlara ve etrafındaki yapılara zarar vermiştir.¹¹⁹

Deprem sonrasında divanı toplayan Sultan II. Bayezid, bu felaket karşısında imar karar almıştır. Kentin ihyası için her ev başına 22 akçe geçici vergi konulmuştur. Depremde oluşan tahribatı ortadan kaldırmak ve kenti tekrardan ihya etmek için Anadolu ve Rumeli'de her 20 evden bir adam almak için emir verilmiştir. Anadolu'da şehzadelerin görevlendirildiği sancaklardan eleman alınmamıştır. Rumeli sınırındaki şehirlerden toplanan 66.000 kişi ve 3.000 kadar usta¹²⁰ ile birlikte Yeniçeri Ağası Yunus Ağa liderliğinde¹²¹ 1510 yılı Mart ayının 29. gününde başlanan onarımlar Nisan ayının 1. gününde tamamlanmıştır.¹²² Onarımların bitmesiyle yapılan törende Sultan II Bayezid tarafından yoksullara gümüş kaselerle yiyecek dağıtılması emredilmiştir.¹²³ Bu yoğun çalışma da mimar olarak Mimarbaşı Ali b. Abdullah, Mimar Bali ve Mimar Mahmud çalışmıştır.¹²⁴

Silivrikapı'nın dış kısmında günümüze gelmeyen fakat metni elimizde bulunan kitabe Sultan II. Bayezid dönemi onarımıyla ilgili bilgiler sunmaktadır. Kitabede:

"Zill-ı Hak Bâyezid-i şems-i mülk

Ki Hümayun ferr û kamer tal'a

Der zemâneş futad zelzele'

Kal'ara kal' kerd bâ sal'a

Der harâbü ü mermeteş târih

Harabe bünyân mermetü'l-kal'a H.915 (M.1509) H.916 (M.1510)" ifadeleri yer almaktaydı.¹²⁵

Son satırda yer alan "Harabe bünyân" tabiriyle ebced hesabıyla 1509 yılında zelzele olduğu, "mermetü'l-kal'a" tabiriyle ise ebced hesabıyla 1510 yılında zelzelede

¹¹⁹ Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I* (1963), s. 383.

¹²⁰ Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 47

¹²¹ Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 295.

¹²² Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 48

¹²³ Kevork Pamukciyan, "Depremler-Osmanlı Dönemi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, s. 34.

¹²⁴ Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 295.

¹²⁵ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s. 121.

zarar gören surların onarıldığı anlatılmıştır. Ayrıca kapının önünde yer alan üç açıklı Osmanlı hendek köprüsü bu onarımlar sırasında inşa edilmiş olmalıdır.¹²⁶

1509 depremi sonrası onarımlarla ilgili bilgi veren bir diğer kitabe de Edirne'ye giden yol üzerinde bulunduğu için Edirnekapı olarak bilinen kapıda yer almaktadır. Kente giriş açıklığının alınlık kısmında bulunan kitabe yatay vaziyette yerleştirilmiştir. Mermer malzemenin üzerine yazılmış tarihi olmayan kitabede:

“Ceddede Sultanü's-Sultan Bayezidü'l-bâzil

Kal'ate dâri'l-hilâfe ba'de mâ kânet fenâ

Men rae't-tecdîd hâzâ kâle lillâhi derrehü

Temme kad kâle el-müverrihu hassinü hâzâl-bina” ifadeleri yer almaktadır.

İbn Kemal'e ait Tevârih-i Âl-i Osman'ın VIII. Defter'inde 1509 depremi için, “*Sûr-ı ma'mûr umetin Kostantiniün rükn ü rekîni tezeliül bulup bozulup*” demesinden kentin yarı yarıya harap olduğunu anlaşılmaktadır. Sultan II. Bayezid'in, kent surları ve kentteki yapıların onarılması için “*Hisârım sûrunda ve Dârü'l-hilâfetün dûrunda imarete hacet olan yerler yapulsun*” demiştir. “*Hisâr-ı Konstantin'un divârundaki virân olan yeri nisîf miktarı*” “*İki aya komayıp tamâmının ta'mir*” edildiğini belirtmektedir.¹²⁷

Hızır Bey ile Karıştıran Süleyman Bey'in kent surlarındaki onarımlarından yaklaşık elli beş sene sonra surlar bir kez daha büyük çaplı onarılmıştır. 1509 depremi sonrası gerçekleşen bu onarım sanatsal bir kaygı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu onarım iskemlesine oturmuş bir gelin ya da teleklerini açarak kabarmış bir tavuk kuşu gibi benzetmelerle anlatılmaktadır.¹²⁸

Sarayburnunda surlarla ilişkisi olan Mermer Köşk'ün ilk inşaatı 1518 senesine, Yavuz Sultan Selim dönemine tarihlenmektedir. Abdüsselam Efendi tarafından yaptırılan köşk, 17. yüzyılda yapılmış görsel belgelerde karşımıza çıkmamasına rağmen 18. yüzyıldan Sultan II. Mahmud'un yazlık sarayını yaptırdığı dönemde karşımıza çıkmaktadır. Mermer Köşk 1816 senesinde yazlık saraya yer temini için yıkılmıştır.¹²⁹

Kanuni Sultan Süleyman döneminde, kent içerisinde sur duvarlarının iç yüzüne, surlara bitişik vaziyette inşa edilmiş ev ve çıkmalar çoğalmıştır. Duvara bitişik ve duvar

¹²⁶ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s. 122.

¹²⁷ İbni Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 279-280.

¹²⁸ Necdet Sakaoğlu, “Surlar Osmanlı Dönemi Onarımları”, *Karasurlarının Korunması İçin Uygun Yaklaşım ve Yöntemler Sempozyumu Yayınlanmamış Bildiriler*, (2007), s.33

¹²⁹ Hülya Tezcan, *a.g.e.*, s. 43.

üzerine yapılan ev ve çıkımlar, sultanın ferman yazmasına neden olmuştur. Bu dönemde özellikle kentin Yahudi nüfusu, taşra olarak adlandırılan sur dışı duvarlarına dükkanlar inşa ettirmiş ve surlara yakın yerlere ahşap malzemeler yığılmıştır. Kentin subaşıasına ve kadısına yollanan fermanla, halkın surların üzerine ev yapması yasaklanmış, surlara bitişik ev ve dükkanların yıkılması emredilmiştir.

Fermanda ev ve surlar arasında en az dört arşınlık mesafe olması kararlaştırılmıştır. Oluşan bu mesafenin ana yol şeklinde düzenlenmesi ve sur dibinde hiçbir evin uzunluğu sur duvarı yüksekliğini geçmemesi istenmiştir.¹³⁰ Bu fermanlara karşılık tarih içerisinde surlarda yapılaşmaların önüne geçilememiştir.

Bu dönemde ayrıca Yedikule tarafında oturan halk, sur menfezlerinin dar olması nedeniyle evlerine su bastığından dolayı şikayet etmiştir. Bu durum üzerine dönemin Mimarbaşı Mimar Sinan'la çalışması istenilen Tekirdağ Yörükleri için subaşıya hüküm yazılmıştır. Bir diğer hüküm ise Haliç Surları üzerinde yer alan Ayakapı ile Fenerkapı arasına yeni bir kapı açılması için keşif yapılması gerektiği için yazılmıştır.¹³¹

Fetihten bir süre sonra Eğrikapı'dan Tekfur Sarayı'na çıkarken surlara yakın konumda Fatih Sultan Mehmed'in avcı başısı Mehmed bey tarafından Avcı Mehmed Bey Camii yapılmıştır. Kesin yapım tarihi bilinmeyen caminin bulunduğu konum nedeniyle Eğrikapı Mescidi adıyla da bilinmektedir.¹³² Yapıldığı dönemde vakfiyesi yokken mescidin ihtiyaçları Kanuni Sultan Süleyman devrinde, 1527 yılında Avcı Bey'in ya da onun soyundan gelenlerin oluşturduğu vakıf gelirleriyle karşılanmıştır.¹³³ Sultan II. Mahmut devrinde Hazreti Şu'be'nin makamı tespit edildiğinde Avcı Mehmed Bey Camii'de yenilenmiştir. Bu dönemin mescitlerin malzeme ve plan şemasına uygun olarak yenilenen yapı dört kargir duvar ve kiremit örtülü çatıdan oluşmaktadır. 1934 yılında Vakıflar idaresi tarafından kadro dışı bırakılan cami bir süre sonra yıkılmış kısmen yola katılan arazisi yakın zaman kadar boş kalmıştır.¹³⁴ Yapı günümüzde yeniden inşa edilmiştir.

Eğrikapı'dan kente girince, surların tam karşısında Eğrikapı Çeşmesi yer almaktadır. Çeşmenin önündeki yol seviyesinin zaman içerisinde yükselmesiyle ayna

---

¹³⁰ Ahmet Refik Altınay, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987 s.87.

¹³¹ Necdet Sakaoğlu, *a.g.m.*, s. 34.

¹³² Ayvansarâyi Hüseyin Efendi - vd, *a.g.e.*, s.78.

¹³³ Ramazan Çokdaş - Ahmet Özgen, *Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1991, s.92.

¹³⁴ Mehmed Şevket Eygi, *Yakın Tarihimize Cami Kıyımı*, İstanbul 2003, s. 194.

taşının yarısından aşağısı yer altında kalmış ve su teknesi günümüze ulaşmamıştır. Kesme taş malzemeden inşa edilen çeşme, form ve biçim olarak Osmanlı mimarisinin klasik dönem unsurlarını yansıtmaktadır.¹³⁵

1539 senesinde Haliç Surları'nda Zindan Kapı bölgesinde yangın çıkmıştır. Osmanlı dönemi kent tarihi içerisinde erken devir yangınlarından olan bu yangın sırasında, Zindan Han ve etrafındaki yapılar büyük zarar görmüştür. Bu dönemde Zindan Han subaşı hapisanesi olarak kullanılmıştır. Yangın söndürme çalışmalarına katılan Sadrazam Ayas Paşa yaralanmış ve yangından biraz sonra vefat etmiştir.¹³⁶

1544-1547 seneleri arasında İstanbul'da bulunan Petrus Gyllius kentin önemli yapılarının yanı sıra surları da gezmiştir. Kara surlarında ön sur ile ana sur arasındaki genişliğin 18 adım olduğunu ifade eden yazar, ayrıca sur dışında yerleşim olmadığını, bu bölümün; bir kısmı düzlük bir kısmı tepelik alandan oluştuğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu dönemde Marmara Surları önünde yer alan limanlar ile sur hattının arasında boş bir alan bulunmaktadır.¹³⁷

1551 senesinde Mimar Sinan tarafından kentin kara surları üzerinde yer alan Silivrikapı'nın karşısına, şehre girenleri karşılayan Hadım İbrahim Paşa Külliyesi inşa edilmiştir. Babüssaade Ağası, beylerbeyi ve kubbe vezirliği görevlerini yerine getiren İbrahim Paşa için genelde Hadım ve Tavaşî lakapları kullanılmıştır. Külliyenin camisi, kare planı ve on iki metre çapındaki kubbesiyle birlikte klasik dönem mimari üslubunu ve ayrıntılarını yansıtmaktadır.¹³⁸ Surlara oldukça yakın konumda olmasından dolayı caminin inşaatı sırasında Mimar Sinan'ın bu bölgedeki bakıma muhtaç surlara da müdahalede bulunduğu düşünülmektedir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının sonlarına doğru 1563 senesinde, kentte çıkan fırtına sonucu Topkapı ile Edirnekapı arasındaki surlar tahrip olmuştur.¹³⁹ Aynı sene içerisinde Hamza adında bir mühendis, padişahın emri ile kentin surlarını ölçmüş ve sur üzerindeki kapıların, burçların sayısını belirleyerek haritasını çıkarmıştır. Mühendis Hamza Bey'in incelemelerine göre Haliç Surları uzunluğunu 16.869 arşın

¹³⁵ Rahmi Karakuş, Necdet Ertuğ, vd., *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi*, C.2., İ.S.K.İ. Yayınları, İstanbul 2006, s.149.

¹³⁶ Mustafa Cezar, *a.g.m.*, s. 330.

¹³⁷ Petrus Gyllius, *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 54.

¹³⁸ İlknur Altuğ Kolay, "Mimar ve Mühendis Olarak Sinan", *Mimar Sinan'ın İstanbul'u* (2016), s. 110-119.

¹³⁹ B. Meyer-Plath – A.M. Schneider, *Die Landmauer Von Konstantinopel*, Verlag Walter De Gruyter & CO, Berlin, 1943, s.9.

olarak hesaplamıştır. Ayrıca Mühendis Hamza Bey Haliç Surları üzerinde toplam 172 burç, 12 tanesi açık 32 tanesi kapalı toplam 44 kapı tespit etmiştir.¹⁴⁰

1563-1566 seneleri arasında Edirnekapı'dan kente girenleri karşılayan Mihrimah Sultan Külliyesi, Mimar Sinan tarafından inşa edilmiştir. Edirnekapı tören yolu özelliği taşıdığı için kara surları üzerinde yer alan kapılar içinde özel bir yere sahiptir. Mihrimah Sultan Külliyesi'nin surlarla organik bir bağı yoktur fakat surlara oldukça yakın inşa edilmiştir. Mimar Sinan'ın camiye inşası sırasında Edirnekapı surlarını da kontrol etmesi, gerekli yerlerde müdahalelerde bulunması muhtemeldir.¹⁴¹

1564-1565 senelerinde Haliç surları üzerinde yer alan Cibali Kapı'dan kente girerken sol tarafa yer alan Sivrikoz Çeşmesi inşa edilmiştir. Surlara yakın konumda yer alan çeşme günümüze orijinal halini kaybetmiş vaziyette ulaşmıştır. Kim tarafından yaptırıldığı bilinmeyen çeşme son yıllarda yenilenmiştir. Kesme taş malzemenen yapılmış kaş kemerli çeşmenin aynalık bölümü ile teknesi mermer malzemenen yapılmıştır. Günümüzde yerinde olmayan kitabesini kaynaklardan tespit etmek mümkündür. Kitabesinde:

"Güft derviş ez güca âmed revan in ayn-ı pâk

*Bud cevab-ı u be- târiheş ez enhar-ı behişt 972"*¹⁴² ifadeleri yer almaktaydı.

Sultan II. Selim devrinde 1567 senesinde inşa edilen Ayvansaray Mescidi'nin altında yer alan İskender Bey Çeşmesi kısmen Haliç Surları'na bitişik vaziyette inşa edilmiştir. İskender Bey Çeşmesi'nin banisi, Bostancıbaşı ve Kapıcıbaşı görevlerinden sonra Yeniçeri Ağası ve Mısır Valisi görevlerini yürüten İskender Bey'dir.

Kesme taştan yapılan çeşmenin cephesinde, sivri kemerli düzenleme ve kemerin içinde mermerden yapılmış ayna taşı bulunmaktadır. Sivri kemerin kilit taşında yer alan hilal ve yıldız kabartması dikkat çekicidir. Çeşmenin günümüze gelmeyen kitabesini kaynaklardan takip edebilmek mümkündür. Kitabede:

"Safayi tab'ıla Si bunu itmamı tarihin

*Didim bulmuş Skender aynile abı hayvanı 975"*¹⁴³ ifadeleri yer almaktaydı.

¹⁴⁰ Feridun Dirimtekin, *a.g.e.*, s.9

¹⁴¹ Daha detaylı bilgi için bkz. Coşkun Yılmaz, "Mimar Sinan'ın Banileri", *Mimar Sinan'ın İstanbul'u* (2016), s. 204-227.

¹⁴² Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri (Resimleri ve Kitabeleri ile 1165 Çeşme ve Sebil)*, Arıtan Yayınevi, İstanbul 1993, s.756.

¹⁴³ İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri I*, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s. 22.

Sultan III. Murad döneminde, 1582 tarihinde Haliç Surları'na bitişik vaziyette Aya Kapı Hamamı inşa edilmiştir. Hamamın giriş kapısı dikdörtgen bir bordürle çevrilidir. İçeriye geçit veren kapı yuvarlak kemerlidir. Kemer üzerinde yer alan alınlık içindeki dikdörtgen kitabede:

"Bi-Hamdullah bu cây-ı-ı hürrem âbâd

Hazaran sa'yile çün buldı itmam

Bu âli menzile dinildi târih

Ki yüzü suyudur şehrin bu hamam

999" (1582) ifadeleri yer almaktadır.¹⁴⁴

Hamama girilince çatıyla örtülü dinlenme mekanına götüren ara bölüme geçilir. Hamamın bölümleri Osmanlı hamam mimarisinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Kare mekanın üzeri kubbeyle örtülüdür. 1970'li yıllarda kereste deposu olarak kullanılmıştır. Bu kullanımda mermer döşemeler ve kurnalar sökülmüştür. Kaynaklarda bahsedilen soyunma odasındaki freskler günümüze ulaşmamıştır.¹⁴⁵ Hamam günümüzde satılıktır.

Aya Kapı Hamamı'nın karşısına 1585 senesinde Nurbanu Sultan Çeşmesi inşa edilmiştir. Ayakapı Çeşmesi ismiyle de bilinen çeşme Osmanlı mimarisinin klasik üslubunu yansıtmaktadır. Çeşme, küfeki taşından inşa edilmiştir. Dikdörtgen cephesinde sivri kemerli açıklık ve açıklık içinde mermer malzemedен yapılmış ayna taşı bulunmaktadır. Ayna taşında rozet motifinin yanı sıra maşrapa açıklığı bulunmaktadır. Çeşmenin kitabesinde:

"Bu cihan içre bilin ey teşneler

Abı kevserdir eşi bu çeşmenin

Dedim içen âşikar tarih'tir

Nûşi can ola suyu be çeşmenin

994" (1585)¹⁴⁶ ifadeleri yer almaktadır.

Tarih içerisinde kentin kara surlarına yakın camilerine ait su ihtiyaçları kara surları üzerinden karşılanmıştır. 1585 tarihli İstanbul kadısına yollanan hükümde Vezir Mesih Paşa'nın, Hasan Paşa Mahallesinde inşa ettirdiği caminin ihtiyacı için Edirnekapı

¹⁴⁴ Semiramis Türker, *a.g.t.*, s. 25.

¹⁴⁵ Semiramis Türker, *a.g.t.*, s. 26.

¹⁴⁶ İbrahim Hilmi Tanışık, *a.g.e.*, s.34.

dışında su bulmuştur. Bulunan suyu yeni camiye getirmek için suyun künkler içinde sur duvarından geçirilmesi düşünülmüştür. Bu çalışma için müsaade talep edilmesi üzerine engel olunmaması emredilmiştir.¹⁴⁷

1586 senesinde Mimar Sinan tarafından Eğrikapı'dan Ayvansaray'a inerken kot seviyesinin en yüksek olduğu yere, surlara hakim vaziyette bulunan İvaz Efendi Camii yapılmıştır. Caminin banisi İvaz Efendi, Rumeli kazaskeri iken 1586 senesinin Ekim ayında vefat etmiştir. Caminin kible duvarı önünde medfundur.¹⁴⁸ Kareye yakın plan şemasıyla karşımıza çıkan yapının mihrabı dikdörtgen oranlarda dışa taşkındır. Camii plan düzeni ile Mimar Sinan'ın altı destekli yapılar kategorisine girmektedir.¹⁴⁹ İvaz Efendi Camii'nin surlara baskısı oldukça fazla olmuştur. Bu baskıyı azaltmak için surların taban bölgesine eklenen destekleyici bölümler muhtemelen dönemin Mimarbaşı Mimar Sinan tarafından düşünülmüş olmalıdır.

Haliç Surları'nın kısmen üzerine inşa edilen ve vakfiye tarihi 1590-1591 olan Ayvansaray Mescidi fevkani olarak düzenlenmiştir. Mescidin altında dükkan ve 16. yüzyıla ait İskender Bey Çeşmesi bulunmaktadır. Yapının banisi Korucu Mehmed Çelebi ibn-i Hüseyin'dir. Yapının bânisine ait kabir Tokmaktepe mezarlığındadır.¹⁵⁰ Zaman içinde mescit fonksiyonunu yitiren yapı 1940'lı yıllarda aylık dört liraya gemi ile kalafat çalışanlarına ait pansiyon haline getirilmiştir.¹⁵¹

1588-1589 senelerinde Topkapı Sarayı'nın Marmara Denizi'ne bakan yönünde, Marmara Surları'nın üzerine inşa edilmiş olan İncili Köşk veya diğer adıyla Sinan Paşa Köşkü yazlık saray olarak inşa edilmiştir. Köşk Yemen Fatihisi olarak da bilinen Sinan Paşa tarafından Mimar Davud Ağa'ya yaptırılmıştır. 1589 senesinde yapımı biten köşk Sultan III. Murad'a hediye edilmiştir.¹⁵²

Köşkün tezyinatı ve içinin döşenip dayanması için oldukça fazla masraf edilmiş ve bu yüzden "İncili Köşk" adı verilmiştir. Bir diğer iddiaya göre ise kubbesinde asılı olan incilerden dolayı "İncili Köşk" adı verilmiştir.¹⁵³ Günümüzde kalıntıları olan İncili Köşk'ü eski gravürlere göre takip edebilmek mümkündür. Üç eyvanlı, ortadaki sofa

¹⁴⁷ BOA, A.DVN.SHM.d 58/36 (Hicri 8 Rebiülahir 993, Miladi 9 Nisan 1585)

¹⁴⁸ Ayvansarâyî Hüseyin Efendi - vd, *a.g.e.*, s.204.

¹⁴⁹ Hale Tokay, "İvaz Efendi Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.IV, s. 310-311.

¹⁵⁰ Ayvansarâyî Hüseyin Efendi - vd, *a.g.e.*, s. 319.

¹⁵¹ Reşad Ekrem Koçu, "Ayvansaray Mescidi", *Reşad Ekrem Koçu İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, s. 1653.

¹⁵² Mehmet Zeki Pakalın, "Sinan Paşa Köşkü", *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.III, s. 228.

¹⁵³ Şerafeddin Turan, "Sinan Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.X, s.674.

bölümünü ön plana çıkaracak bir kubbe ile örtülü olması ve cephe gelişimi gravürlerden izlenebilmektedir.

Sur duvarlarından denize doğru çıkıntı teşkil eden kesme taştan yapılmış platform köşkün kubbeli mekanın haçvari planında kollardan birini oluşturmaktadır. Kesme taştan yapılmış bu çıkıntının doğu ve güney yönlerinde ikişer sivri kemer, kuzey de ise bir sivri kemer yer almaktadır. Köşkün altında kalan sur duvarında ise kuzeyde iki tane kesme taş malzemededen yapılmış sivri kemerli niş bulunmaktadır. Kemerlerin formlarıyla hareketli bir cephe elde edilmesinin yanı sıra çıkıntı oluşturan kısmın köşeleri yarım silindirik şekilde yontulmuştur. Sultan Abdülaziz devrinde yapılan demiryolları sırasında, 1871 senesinde köşk yıkılmıştır.¹⁵⁴ İncili Köşk günümüzde platform kısmından itibaren tamamen ortadan kalkmıştır.

Doğu cephenin ortasında çeşme yer almaktadır. Günümüzde harap vaziyette olan kitabesinde:

"Bihamdullah'ki sultan-ı ibni sultan

Şeyh adîl Murad bir Selim han

Edüp dünyayı adli'le muammer yedi iklimi kıldı hep musahhar

Sinan paşaya edüp emri âlî

Bina etti bu kasr-ı bî misalî

Tasarruflar kılıp mimarî Davud

Nice neci sanatlar etti anda mevcud

İçip bu çeşmeden bay ve gedâlar

Ederler şahsı devrana dualar

Çu carî oldu bu ayn-i revambaş

Dedi tarihini sai mai çanbaş

H. 997"¹⁵⁵ ifadeleri yer almaktadır.

Kitabede yer alan Mimar Davud Ağa adı oldukça önemlidir. Söz konusu kitabe surlarda yer alan Osmanlı devri kitabeleri arasında mimar adının geçtiği tek kitabe olması nedeniyle dikkat çekicidir.

¹⁵⁴ Mert Aġaoġlu, "Gelenek ve Batıcılaşma Siyaseti Arasında İstanbul'un Kaybolan Deġerleri II: İncili Kõřk (Sinan Paşa Kõřkũ)", *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, S.4, (2013), s.233.

¹⁵⁵ Semiramis Türker, *a.g.t.*, 63-68.

1591 senesinde Sirkeci civarında Haliç Surları'nın üzerinde yer alan Sultan II. Bayezid'in Mermer Köşkü yıkılarak aynı biçimde yeni bir köşk yapılması istenmiştir. Sinan Paşa'nın himmetleriyle Mimar Davud Ağa tarafından Sepetçiler Köşkü'nün inşası 1592 senesinde tamamlanmıştır.

Sepetçiler Köşkü adını muhtemelen Sultan İbrahim zamanında almıştır. Köşkün arkasında yer alan bostancılara bağlı sepetçilerin köşkün tamirini istemesi ve tamir sırasında maddi destek sağlamaları üzerine bu insanlara değer veren Sultan İbrahim'in yeni yapılan köşke "Sepetçiler" adı verdiği iddia edilmektedir.¹⁵⁶ 1643 senesinde ihya edilen köşkün mimarı Kasım Ağa olmalıdır.¹⁵⁷

Büyük kemerli ayaklar üzerine oturmuş kubbeli bir yapı olan Sepetçiler Köşkü, Haliç Surları üzerinde ihtişamlı görünüme sahiptir. Köşkün yapımında bölgedeki Haliç Surları tamir ve ilavelerle güçlendirilerek yüksek platform halini almıştır. Zeminden platforma kadar olan kısım ortada kesme taştan yapılmış duvarlar ve sivri kemerli beşik tonozlu bölümlerle ayrılmıştır. Kuzey ve güney cephelerinde ileri doğru çıkıntılar yapılmıştır. Orta kısımda kesme taştan yapılmış bu kemerli mekanlar doğu uçta tuğla ve taş malzeme ile birlikte kullanılmıştır. Bu kısmın duvarları iki sıra tuğla bir sıra taş ile renkli görünüme sahiptir. Platform üzerinde üç yönde kanatları olan bir dikdörtgen şeklinde plan şemasına sahip olan köşkün zemin kısmı hariç iki katlıdır. Yapıda bulunan 1643-1644 tarihli Sultan İbrahim devrine ait kitabesinde:

*"Hazret-i Sultan İbrahim âli hizmetin
Kasr-ı kadrin daimâ vâlâ ide Rabbı Celil
Emr-ü fermaniyle yaptırdı bu bünyan-ı refi
Bi nazîr ve bî adîl ve bî sebih ve bî misil
Eylayüp dualar yahya didi tarihin anın
Kasr-ı vâlayı mubarek ide ol Rabbi Cemil
H. 1053"* ifadeleri yer almaktadır.

Kitabede ifade edildiği gibi Sultan İbrahim devri onarımdan bahsedilmektedir. Köşkün tamamı ahşap örtü sistemiyle örtülmüştür. Orta bölümdeki dörtte bir parçası kalmış olan ahşap kubbe, ahşap kubbe işçiliğinin ilgi çekici örneklerinden biridir.

¹⁵⁶ Semiramis Türker, *a.g.t.*, s. 53-58

¹⁵⁷ Mert Ağaoglu-Erman Albayrak, *Mimarbaşı Kasım Ağa ve İstanbul*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2018, s. 62.

Çıkıntı teşkil eden cumbalar düz tavanlıdır. Köşkün etrafını çeviren doğu ve batı uçlarda daha geniş olan teraslar Sultan III. Murad devrine ait olduğu düşünülmektedir.

Sepetçiler Köşkünde kullanılan kırmızı ve beyaz mermerlerin Marmara, Rodos ve Darıca'dan geldiği, çivi ve demirlerin Samakov, Selanik; kurşunun Karaferye'den temin edildiği bilinmektedir.¹⁵⁸

1592 senesinde yapılan bir başka köşk ise Haliç Surları üzerinde, Sultan II. Bayezid devrinde yapılan köşkün yerine inşa edilen Yalı Köşkü'dür. Sefere çıkan donanmanın sultan tarafından selamlandığı köşk olan Yalı Köşkü, kubbeli orta sofanın etrafında şekillenmiş üç eyvanlı düzenlemesiyle klasik düzen göstermektedir. Yapının etrafında oldukça geniş saçaklara sahip revak birimi yer almaktadır. Yalı Köşkü arkasında yer alan sur kapısına adını vermiştir. Sepetçiler Kasrı ile yakın konumda yer alan Yalı Köşkü'nün etrafında 19. yüzyılda birçok yapı bulunmaktaydı. Demiryolu hattı döşenmesi sırasında birçok yapı gibi Yalı Köşkü'de yıkılmıştır.¹⁵⁹ Hülya Tezcan'a göre Yalı Köşkü fazla masraf çıkarması nedeniyle yıkılmıştır.¹⁶⁰

Marmara Surları'nda İncili Köşk ile Ahırkapı Feneri arasında yer alan ve sura bitişik vaziyette inşa edilen Ahırkapı Feneri Çeşmesi, 1597-1598 yıllarına tarihlenmektedir. Mimarbaşı Davud Ağa'nın görevde olduğu dönemde inşa edilen çeşmenin yapılışı sırasında Mimarbaşı Davud Ağa tarafından bölgedeki surlara müdahalelerde bulunduğu düşünülmektedir. Kesme taş malzemeden inşa edilen çeşmenin cephesinde yer alan sivri kemeriyle Osmanlı devri klasik mimari çeşme formunu yansıtmaktadır. Çeşme belirli bir seviyeden itibaren yol seviyesinin altında kalmış ve etrafı demir parmaklıklarla çevrilmiştir.

İbrahim Hilmi Tanışık çeşmeye ait üç satırlık kitabenin ilk satırının düşmüş olduğunu belirtmektedir. Günümüze hiçbir satırı gelmeyen çeşmenin diğer iki satırında

"Yapıldıkta bu çeşme söyledi tarihini Hâdi

Bina oldu lebi deryada bu aynı hayatefza

*1006"*¹⁶¹ ifadeleri yer almaktaydı.

Haliç Surları'na kısmen bitişik vaziyette yer alan Eminönü Valide Sultan Camii, (Yeni Camii) Sultan III. Mehmed'in validesi Safiye Sultan'ın ihsanıyla yapımına 9

¹⁵⁸ Semiramis Türker, *a.g.t.*,58-62.

¹⁵⁹ Doğan Kuban, "Yalı Köşkü", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, s. 416-417.

¹⁶⁰ Hülya Tezcan, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁶¹ İbrahim Hilmi Tanışık, *a.g.e.*, s. 52.

Nisan 1598 senesinde Mimar Davud Ağa'nın kontrolünde başlanmıştır. Mimar Davud Ağa'nın Eylül 1598 senesinde vefat etmesiyle camii temel seviyesinde yarım kalmıştır. Sonrasında yapının mimarlığına Dalgıç Ahmed Ağa getirilmiştir. Yapının inşaatı harimin ilk sıra pencere hizasını geçtiği sıralarda Sultan III. Mehmed'in vefatı sonrası eski saraya taşınan yapının banisi Safiye Sultan'dan dolayı yapı yarım kalmıştır. Yaklaşık 57 yıl sonra meydana gelen büyük İstanbul yangınının harabe haline getirdiği alanları gezerken Hatice Turhan Valide Sultan yarım kalan yapıyı görmüş ve tamamlanmasını emretmiştir.

Dönemin Mimarbaşı Meremetçi Mustafa Ağa'nın yönetiminde tamamlanan yapı 30 Ekim 1665 senesinde kılınan cuma namazıyla birlikte ibadete açılmıştır. Caminin dış avlu duvarını Haliç Surları oluşturmaktaydı. 1850'lerden sonra yapılan Galata Köprüsü sonrasında çevrede çoğalan esnaf dükkanları ile birlikte dış avluyu oluşturan sur duvarları da yıkılmıştır.¹⁶² Ayrıca yapının doğu cephesine bitişik yapılan hünkar kasrı da Haliç Surlarının kısmen üzerine oturmuştur. Günümüzde Nimet Abla dükkanı ile Hünkar Kasrı arasında sur duvarı izleri görülmektedir.

2.4.3. 17. Yüzyıl İstanbul Surları

Fetihten itibaren kara surlarının bazı kapılarında özellikle Ayasofya-i Kebir Vakfı'na ait Yedikule ve Edirnekapı sur bölgelerinde mezbahalar oluşturulmuştur. Şehirde kötü görüntü oluşturmamak ve muhtemelen hastalık yaymamak için erken devirlerde kentin merkezine uzak olarak görülen sur bölgelerinde hayvan kesimi uygun görülmüştür.

17. yüzyılın başlarında, 1617 senesinde diğer bölgelerde hayvan kesimi yasaklanmasına rağmen Eyüpkapısı'ndaki İskele-i Cedid ve Topkapı'da oluşturulan mezbahalarda ve mumhanelerde hayvan kesimi tespit edilmiştir. Bu nedenle Yedikule ile Edirnekapı'da bulunan mezbahaların harap duruma gelmesi nedeniyle Yedikule ve Edirnekapı'da bulunan mezbahalar dışında kesim yaptırılmaması emredilmiştir. Sonradan ihdas edilen mezbaha ve mumhanelerin yıktırılıp, emre uymayanların bildirilmesi istenmiştir.¹⁶³ Bu karar Sultan II. Osman döneminde yenilenmiştir.¹⁶⁴

Amcası Sultan I. Mustafa'nın yerine daha 11 yaşındayken tahta geçen Sultan IV. Murad devrinde, 1624-1625 senelerinde Mevlevihanekapı'nın şehir içine bakan kapı

¹⁶² Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Yeni Camii Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXXIII, s.439-442.

¹⁶³ BOA, A.DVN.SHM.d 82/84 (Hicri 9 Şevval 1026, Miladi 10 Ekim 1617)

¹⁶⁴ BOA, A.DVN.SHM.d 82/241 (Hicri 17 Cemazeyilevvel 1027, Miladi 12 Mayıs 1618)

bitişğine Mehmet Kethüdâ Çeşmesi inşa edilmiştir. Kesme taştan inşa edilen çeşmenin cephesinde yer alan klasik formdaki sivri kemerinin kilit taşında rozet kabartması bulunmaktadır. Çeşmenin ayna kemerinin üzerinde dikdörtgen kitabesi yer almaktadır. Kitabede:

*“Mehmed Kethüda kim sâlik-i râh-ı tarikattir
Derûn-ı pâki oldu müstefiz-i lûtf-ı Mevlâ
İdüp bir hayr-ı cârî kılmağa ihlasla niyyet
Fütüvvet-i resmini kıldı kemâl-i sıdk ile icrâ
Yolunda Hankah-ı Mevlevînin bezl idüb mâlin
Bu zîbâ çeşme-i pâki yerinde eyledi hakkaa
Bu çeşme tâ olub cârî içe dil-teşneler suyun
Vire bânisine ecr-i cezîli hazret-i Mevlâ
Didi Hızr-ı hured ey mevlevî gördükte târihin
Revan oldu bu ayn-ı pâkden âb-ı hayat-efzâ
(1034- Miladi 1624-25)” ifadeleri yer almaktadır.¹⁶⁵*

Silivrikapı önünde surlara yakın konumda bulunan Seyyid Mehmed Haydar Dede türbesi kitabesinden 1625 senesine tarihlenmektedir. Günümüzde kaldırım seviyesinden yüksek fevkani olarak düzenlenmiştir. Türbenin kitabesinde Sultan IV. Murad'ın Bağdat'ı feth ettiği saatlerde Seyyid Mehmed Haydar Dede'nin, Silivrikapı'nın üstüne çıkıp kerametini gösterdiğini ve Bağdat'ın fetih haberini verirken aşağıya kendini bıraktığı ifadeleri yer almaktadır.

Silivrikapı'nın önünde, sağ tarafta bir türbe daha bulunmaktadır. Günümüzde kaldırım hizasından üç basamak yüksekte yer alan türbe, Elekli Muslihuddin Baba'ya aittir. Mezar taşında yer alan bilgiye göre İstanbul'un fethinde çok başarılar göstermiş ve Silivrikapı'ya kadar ulaşmıştır. Silivrikapı'ya geldiğinde buraya elene elene gelebildik demiştir. Elek gibi kalkanından bir ok ile türbenin olduğu yerde şehit olmuştur.

Türbenin mezar taşında:

"Elekli Baba

---

¹⁶⁵ Affan Egemen, a.g.e., s. 568.

Ruhuna el-Fatiha" ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca kabrin yanında mezar taşında bir şey yazmayan ikinci bir kabir vardır.

1633 senesinde Cibali Kapı'ya yakın yerde ortaya çıkan yangın yaklaşık üç gün sürmüştür. Havanın rüzgarlı olmasından dolayı yangın kısa zaman içinde yayılarak surları ve surlardan içeri girerek evleri tahrip etmiştir.¹⁶⁶

1635 senesinde gerçekleşen zelzele sebebiyle kentte yıkılan binalar ve surlar için ihya ve inşa işlemleri gerekli görülmüştür.¹⁶⁷ Kentin yıkılan binaları ve kara surları için Evliya Çelebi'nin babasının tavsiyeleri üzerine, Sultan IV. Murad'ın Revan seferinden galibiyetle döndüğünde kent yapılarını ve kentin surlarını beyaz inci gibi görmesi ve bunun üzerine sadrazama mükafat ihsan eylemesi için Bayram Paşa tarafından tamir işlemleri başlatılmıştır. Yaklaşık 4.700 mahalleden gelen usta ve amelelerden oluşan yüzlerce insan tarafından surlar onarılmıştır.¹⁶⁸ Onarım sırasında dönemin Mimarbaşı olan Kasım Ağa'nın deprem sonrası zarar gören sur bölümlerine müdahalede bulunduğu düşünülmektedir.

Onarım sırasında surlar üç bölüme ayrılmıştır. Bir bölümünü Halep ve Rumeli'den gelen elemanlar, ikinci bölümünü Anadolu'dan gelen elemanlar ile birlikte kenti savunan yeniçeriler, üçüncü bölümü ise Kars, Erzurum ve Karaman'dan getirilen elemanlar onarmıştır. Onarım sonrasında kentin korunması 12.000 yeniçeri ve diğer askerler tarafından sağlanmıştır.¹⁶⁹ Onarım sonrası Sultan IV. Murad'ın kente giriş töreni nedeniyle surlar badana edilmiştir. Badanalama işlemi günümüz anlamından ziyade surlardaki ufak gediklerin harçlarla kapatılmış olmasıdır.

Edirnekapı'nın kente bakan cephesinde, sol taraftaki seğirdim yolu üzerindeki dikdörtgen mermer kitabe bu onarım çalışmasıyla ilgili idi. Günümüze gelmeyen fakat eski fotoğraflardan takip edebildiğimiz kitabede:

“Şehinşâh-ı kader-kudret ki nâm-ı pâki halk içre

Anıldıkça duâ-yı hayrına meşgûldür dünyâ

Hüdâvend-i hü mâ-himmet (ki) adli Kâf'dan Kâf'a

Tutupdur âlemi mânend-i hurşîd-i cihân-ârâ

¹⁶⁶ Mustafa Cezar, *a.g.m.*, s. 335.

¹⁶⁷ Joseph Von Hammer, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁶⁸ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, C.I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 27.

¹⁶⁹ Joseph Von Hammer, *a.g.e.*, s. 50.

Aceb mi hâk-i pâyına akarsa su gibi âlem
Bi-hamdillâh kim etdi ... azm-i mekîn icrâ
Şeh-i gerdûn-huşm sultân-ı âlem Han Murâd-ı Râbi ' kim
Yeniden eyledi Kostantiniyye Kalasın ihyâ
Nice yapıysa anı lutfedip şehinşah-ı âlem
Onun da hâne-i kalbini yapsın Hazret-i Mevlâ
Duâ edip dedim ey Dânişî târîhini anın
Zemin durdukça dursun bu binâ-i âsumân-âsâ
*H. 1045*¹⁷⁰ (M.1635-36) ifadeleri yer almaktadır.

Ahmed Muhtar Paşa kitabedeki tarihin Hicri 1050 olduğunu ve Hicri 1049'da tahta geçen Sultan İbrahim döneminde de onarımların devam ettiğini ifade etmektedir.¹⁷¹

Bu onarımlar sırasında ayrıca Sarayburnu – Ahırkapı arasına yaklaşık 14 metre genişliğinde yol düzenlemesi yapılmıştır. Bu düzenleme sırasında surlara bitişik ya da surların üzerindeki evler yıkılmış ve sur dizisi yollarla çevrilmiştir.¹⁷²

Evliya Çelebi'nin anlatımına göre bu dönemde Yedikule ile Dideban Kapı arası 8.810 adım uzunluğundadır. Bu mesafe arasında da 6adet kapı bulunmaktadır. Küçük Ayvansaray Kapısı ile Bahçekapısı arası ise 6.500 adım uzunluğundadır. Bu iki kapı arasında ise 14 kapı bulunmaktadır. Sarayburnu ile Kireççibaşı Kapı arasında 6 kapısı kapalı, 10 kapısı açık 16 kapı bulunmaktadır. Kapalı olan 6 kapı ihtiyaca göre açılmaktadır.

Marmara Deniz Surları'nı oluşturan Ahırkapı'dan Yedikule'ye kadarki sur uzunluğu ise 10.000 adımdır ve yedi kapısı bulunmaktadır. İstanbul surlarının toplam uzunluğuna bakıldığında ortalama 6.500 adım olan Topkapı Sarayı surları ile birlikte 30.000 adımdır. Her 100 adımda bir burç inşa edilmiştir. İstanbul'u çeviren surlarda toplam 1225 burç vardır ve bu burçlar çokgen, yuvarlak, silindirik ve kare formlarda değişmektedir.¹⁷³

¹⁷⁰M. İhsan Tunay, "İstanbul'un Bizans Devri Kara Surlarında Osmanlı Onarımları", *TAC Vakfı Dergisi*, C.II, S.7 (1987), s. 26.

¹⁷¹Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 60.

¹⁷²Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 61

¹⁷³Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.28.

Sultan İbrahim döneminde, 1640-1641 senelerinde meydana gelen depremlerde surlar zarar görmüştür. Eski eser olarak değerli görülen surlar padişahın himmetleriyle onarılmıştır.¹⁷⁴ Aynı dönemde Balat Kapı etrafında iki yangın meydana gelmiştir. Yangınlarda surlar ve surlara yakın yapılar zara görmüştür. Sadrazam Kara Mustafa Paşa yangın söndürme çalışmalarında görev yaparken kıyıda barut taşıyan bir gemide meydana gelen patlama sonucu yüzü yanmış ve üç ay hasta yatmıştır.¹⁷⁵

1647 senesinde Edirnekapı bölgesindeki sur duvarları tamir edilmiştir. Tamir için gerekli malzeme bedelleri darülhadis ziyade cizyesi malından İstanbul Harc-ı Hassa Emmini Mehmed'e ödenmiştir.¹⁷⁶

1656 senesinde Venediklerin kenti kuşatma ihtimali üzerine Sadrazam Boynueğri Mehmed Paşa tarafından Marmara Surları çevresindeki evler yıktırılmış ve Marmara Surları badana edilmiştir.¹⁷⁷ Dönemin Mimarbaşı olan Meremmetçi Mustafa Ağa¹⁷⁸ tarafından söz konusu surlardaki işlemlerin gerçekleştiği düşünülmektedir. Surlarda gerçekleşen badana işlemi günümüz badana boyasından farklı olarak Sultan IV. Murad devrinde Bayram Paşa onarımında gerçekleşen badanalama işlemi gibi surların açık yerleri derzler ve harçlarla doldurulmuş olmalıdır.

1679-1680 yıllarında kara surlarında Silivrikapı'nın kente bakan cephesinin sol kemer duvarına gürz ve gürzün altında mermer malzemeye kazılmış ufak bir kitabe konulmuştur. Gürz son yıllara kadar yerinde bulunmasına rağmen söz konusu bölgeyi ilk ziyaret ettiğimiz zaman yerinde bulunmamaktaydı. Sonraki günlerde ziyaret ettiğimizde ise gürz yerinde durmaktaydı. Muhtemelen yerine konulan bu gürz replika. Kitabe günümüze harap vaziyette ulaşmıştır. Kitabede gürzün sahibi asker için Fatiha yazılmış ve askerin ismi verilmiştir.

Söz konusu kitabede:

“Eski saray baltacılarından Zara'lı pehlivan İdris'in gürzüne

Nazar edip Fâtiha-i Şerif okuyan iman ile gide. H.1090” (1679-1680) ifadeleri yer almaktadır.¹⁷⁹ Mehmed Ziya eserinde “Zara” kısmını “Rize” olarak okumuştur.¹⁸⁰

¹⁷⁴ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s. 313.

¹⁷⁵ Mustafa Cezar, *a.g.m.*, s.336.

¹⁷⁶ BOA, AE.SIBR 1/83 (Hicri 24 Zilkade 1057, Miladi 21 Aralık 1647)

¹⁷⁷ Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 318.

¹⁷⁸ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Osmanlıda Baş Mimarlar", *Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi*, C.4, (2002), s. 317.

¹⁷⁹ Semiramis Türker, *a.g.t.*, s. 13.

1683 senesinde meydana gelen büyük yangında Haliç Surları üzerinde yer alan Odun Kapısı'ndan ilerleyen alevler Ayazma Kapı'ya kadar ulaşmıştır. Hem surları hem de surların çevresindeki yapıları yakarak ilerleyen yangın Süleymaniye'ye kadar çıkmıştır.¹⁸¹

Sultan IV. Mehmed'den sonra tahta çıkan Sultan II. Süleyman döneminde, 1690 senesinde meydana gelen büyük zelzele sırasında Topkapı ve çevresindeki surlar yıkılmıştır. Yıkılan Topkapı bölgesindeki surların tamiri hakkında düzenlenen keşif defterinde bazı malumatlar yer almaktadır. Söz konusu bölgenin sur duvarları usta ve işçiler tarafından kireç ve horasan harcı ile yeni baştan onarılması düşünülmüştür. Onarım için toplam 29.760 kuruş masraf hesaplanmıştır.¹⁸² Bu dönemde Mimarbaşı olan Hüseyin Ağa'nın¹⁸³ önderliğinde onarımın gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

1693 senesinde Cibali Kapı çevresinde oturan Yahudi hanelerinden çıkan yangın çevredeki dükkanları ve evleri yakmıştır. Cibali Kapı bölgesindeki surlara da zarar veren yangın kent içine girerek sahasını genişletmiştir.¹⁸⁴

---

¹⁸⁰ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s. 122.

¹⁸¹ Mustafa Cezar, *a.g.m.*, s.342.

¹⁸² BOA, İE.NF 1/89 (Hicri 3 Zilkade 1101, Miladi 8 Ağustos 1690)

¹⁸³ Ahmet Vefa Çobanoğlu, *a.g.m.*, s. 288.

¹⁸⁴ Mustafa Cezar, *a.g.m.*, s. 344.

3. 18. YÜZYIL İSTANBUL SURLARINDA İNŞA VE ONARIMLAR

18. yüzyılda kent nüfusunun artmasıyla birlikte konut sayısı artmış ve sur dışında yapılaşma çoğalmıştır. Anadolu, Avrupa ve Asya'dan gelen yoğun göçler neticesinde kent nüfusu 1.000.000'u geçmiştir.¹⁸⁵ Kente bu dönem saldırı olmadığı için Ortaçağ savunma sistemini yansıtan surlar savunma işlevlerini yerine getirmese bile devlet tarafından korunmuştur. Hem yerel halkın surlara zarar vermesi hem de deprem sonrası gerçekleşen hasarlar sonucu onarımlar aslına uygun biçimde gerçekleştirilmiştir.

Dönemin en geniş kapsamlı onarımlarından biri Sultan III. Ahmed devrinde gerçekleşmiştir. 1719 senesinde meydana gelen deprem sırasında surlar hasar görmüştür. Yedikule'den Ahırkapı'ya kadar olan Marmara Surları'nda burçlar ve duvarlarla birlikte pek çok bina da yıkılmıştır. Deprem sonrası Sultan III. Ahmed kent surlarını genel çerçevede onarmış ve bakımını yaptırmıştır. Bu onarımlara ait kitabeler Marmara Denizi Surları'ndan Ahırkapı ile Narlıkapı, kara surlarından ise Yedikule Kapı üzerinde yer almaktadır.

Surlara bitişik veya surlara 4 ziradan fazla yaklaşma yasağı fetihten itibaren padişahların iradeleriyle tazelenen de surlara bitişik yapılaşma engellenememiştir. Bu yüzyılda da Sultan I. Mahmud ve Sultan I. Abdülhamid özellikle bu durum için Hatt-ı Hümayun çıkarmıştır.

Bu yüzyılın en büyük depremi 1766 senesinde gerçekleşmiştir. Deprem sırasında harap olan surların onarımı için kent dışından ve kent içinden toplanan çalışanlar tarafından gerçekleştirilmiştir.

3.1. Kara Surları

Yedikule'de bulunan Mermer Kule bölgesinden başlayan kara surları, Altın Yıldızlı Kapı, Yedikule Kapı, Belgrad Kapı, Silivrikapı, Mevlevihanekapı, Topkapı, Edirnekapı ve Eğrikapı hattından Ayvansaray'a kadar uzanmaktadır. Yedikule'den Tekfur Sarayı'na kadar ana sur, ön sur ve hendek bölümüyle kent surlarının en güçlü bölümüdür. Eğrikapı'dan Ayvansaray'a inerken hendek ve ön sur olmamasına rağmen buradaki surların beden duvarları ve burçları yüksek inşa edilmiş ve savunmada aksaklığa yol açması önlenmiştir.

¹⁸⁵ Betül Bakır, *Mimaride Rönesans ve Barok Osmanlı Başkenti İstanbul'da Etkileri*, Nobel Yayınevi, Ankara 2003, s. 41

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerine göre Sultan III. Ahmed döneminde kente girişi sağlayan kapıları bekleyen kapıcılara günlük iki akçe maaş verilmiştir.¹⁸⁶ 1709 senesinde İstanbul'da şiddetli rüzgar nedeniyle Yedikule Hisarı'nın burçları üzerindeki külahların kurşunları zarar görmüştür. 2 Kasım 1709 senesinde zarar gören bu kurşunlar tamir edilmiştir.¹⁸⁷

1712 senesinde Kethüda Mehmed Ağa tarafından Mevlevihanekapı'nın hemen dışına, sura bitişik Bektaşî tarikatına bağlı Alemdar Baba Türbesi ve Zaviyesi yapılmıştır. Türbe ve zaviye Bayrak Dede, Alemdar-Sancaktar Zaviyesi gibi isimlerle de anılmaktadır.¹⁸⁸ Zaviye bilinmeyen bir tarihten sonra Halvetî Tarikatının Sümbüli kolunun yolunda devam etmiştir. Tekke arazisinde bugün yeşile boyanmış mezar taşları bulunmaktadır.

Bu mezar taşlarından birinde:

"Lâ ilâhe illallah Muhammedu'r-resûlullah

Kutbu'l-ârifîn Hazret-i Merkez

Kuddise sirruhu'l- azîz

Hazretlerinin dergâh-ı şerîfi

İmamı ve Bayrakdar Mehmed

Dede Efendi türbedârı Hâfız" ifadeleri yer almaktadır.

1791-1792 senelerine ait diğer mezar taşında ise:

"Yâ Hû

Hankâh-ı Koca Mustafa

Paşa imaret şeyhi

Ve Bayrakdar Dede

Türbedârı merhum ve mağfur Hasan

*Dederûhuna bir Fatıha 1206"*¹⁸⁹ ifadeleri yer almaktadır.

Eski fotoğraflarda zaviyenin dış sura bitişik kiremit örtülü kırma çatıya sahip basit ahşap bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Dikdörtgen yapının alt kısmının moloz

¹⁸⁶ BOA, AE.SAMD.III, 19/1805 (Hicri 10 Safer 1119, Miladi 13 Mayıs 1707)

¹⁸⁷ BOA, C..AS. 1058/46528 (Hicri 1121 Ş 28/ Miladi 2 Kasım 1709)

¹⁸⁸ Mustafa Özdamar, *Dersâdet Dergahları*, İstanbul 2007, sayfa 221.

¹⁸⁹ Fatih Köse, *İstanbul Halvetî Tekkeleri*, İstanbul 2012, sayfa 202-203.

taşlarla örüldüğü kemeri vurgulanmış bir hacet penceresinin ve giriş kapısının da yola baktığı anlaşılmaktadır. Hazire mezarlarının yanındaki anıtsal servi de eski fotoğraflarda izlenmektedir. Bu alanda 1990 yılı dolaylarında gerçekleştirilen sur restorasyonları sırasında bu tekkenin son hatıraları ortadan kaldırılmış ve ön surun dandanları tamamlanmıştır.

Fetihten sonra ele geçirilen Bizans devri saraylarından Tekfur Sarayı surlara bitişik inşa edilmiştir. Fetihten 18. yüzyıla kadar hangi işlevde kullanıldığı tam olarak bilinmese de bir dönem fil ahır olarak kullanılmıştır. 1718-1719 senelerinde İstanbul'da çini üretimine karar verilince İznik'den İstanbul'a çini ustaları getirtilmiştir. İstanbul'da çini üretimi olarak Tekfur Sarayı bölgesi seçilmiştir. Burada üretilen çiniler Tekfur Sarayı Çinileri olarak da bilinmektedir. Kasım Paşa ve Hekimoğlu Ali Paşa Camii gibi yapılar için çini üreten merkez belirli bir süre yahudihane olarak kullanılmıştır. 19. yüzyılda bir ara şişehane açılrsa da Tekfur Sarayı 20. yüzyıla harap hale gelmiştir. Son dönemde restore edilen yapı Osmanlı'nın klasik devrinde ihmal edilmediği kemerlerdeki izlerden anlaşılmaktadır.¹⁹⁰ Tekfur Sarayı'nın ön cephesine bitişik eski fotoğraflardan takip edilebilen Beşir Gazi'nin Türbesi yer almaktadır. Fevkani olarak düzenlenen türbenin üzeri günümüzde açıktır.¹⁹¹ Eski fotoğraflardan Beşir Gazi Tekkesi de takip edilmektedir.

24 Mayıs 1719 Perşembe günü meydana gelen depremde Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii karşısında yer alan surlar ile Yedikule surları arasındaki sur hattına zarar vermiştir. Deprem sırasında bazı burçlar yıkılmıştır.¹⁹² Aynı sene içerisinde Ayvansaray'dan Yedikule'ye kadar olan sur dışı evlerin ve odaların tahriri ile kaydolunması hakkında İstanbul kadısına ve tayin olunan katibe emir buyrulmuştur.¹⁹³ Deprem sonucu harap olan surların onarılması istenmiştir.

İstanbul yeryüzünde eşsiz bir şehir olmasının yanı sıra Fatih Sultan Mehmed zamanından itibaren Osmanlı sultanlarının hükümet merkezi konumuyla önemli hale gelmiştir. Sadrazam Damad İbrahim Paşa'nın yeni kalelerin yapımına hazineler harcanırken, dosta düşmana karşı başkent surlarının depremde yıkılmış, perişan vaziyette görüntüsünün tekrardan ayağa kaldırılması gerektiğini savunmuştur. 1722-

¹⁹⁰ Semavi Eyice, "Tekfur Sarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, s. 233-235.

¹⁹¹ Mehmet Çarıklı, "Beşir Gazi", *Reşad Ekrem Koçu İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, s. 2602.

¹⁹² Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 50.

¹⁹³ BOA, C.ML. 201/8315 (Hicri 28 Şevval 1131, Miladi 13 Eylül 1719)

1724 yılları arasında Topkapı Sarayı mutfak sorumlusu Halil Efendi liderliğinde kentin surları büyük oranda tamir edilmiştir.¹⁹⁴

Onarımlar ilk etapta sahil kenarında başlamıştır. Yalıköşkün'den Davudpaşa'ya kadar olan kısım onarılmış ve kış mevsiminden dolayı bir süre ara verilmiştir. Bahar aylarıyla birlikte çalışmalar tekrar başlamış ve Narlıkapı'dan Yedikule'ye kadar Marmara Surları, Yedikule'den Eğrikapı'ya kadarda kara surlarının onarımı gerçekleştirilmiştir. Onarım çalışmaları toplam 227.748 para bütçeyle yapılmıştır. Bizans devrinde sur onarımları nedeniyle halktan alınan vergi adı altında zorla bağış alınmış olmasına rağmen bu dönemde gerçekleşen sur onarımları için bu tür vergiler alınmamıştır.¹⁹⁵

Gerçekleşen bu onarımı gösteren tâ'lîk hat ile yazılmış kitabe günümüzde Yedikule Kapı'nın şehir dışına bakan büyük sivri kemerli kapısının alınlığında bulunmaktadır. Söz konusu kitabenin bulunduğu bölümün altındaki ve yanlardaki Bakırköy'den çıkarılmış malzemelerden yapılan levhalar ve yan yatırılmış sütunlar III. Ahmed dönemine aittir.¹⁹⁶ Yedikule Kapı'nın giriş alınlığında yer alan 1724-1725 yıllarına ait mermer malzeme üzerine yazılmış kitabede:

“Esâs-ı saltanat Sultan Ahmed Hân-ı Sâlis kim
Binâ-yı şân-u şevket devr-i adlinde metîn oldu
Penâh-ı mülk ü millet mültecâ-yı dîn ü devlet kim
Zamânında memâlik mekr-i düşmandan emîn oldu
Nice âsâr da nâm aldı ez-cümle zamânında
Sstanbul Kalesi tamîr olup fass-ı nigîn oldu
Vezir-i a'zamı dâmâdı İbrahim Paşa'ya
Edip fermân o da yapırdı ammâ dil-nişîn oldu
Hususâ emri ile ol hidiv-i heft iklîmin
Bu dergâh-ı muallâ cümleden bâlâ-terîn oldu
Utârid levh-i çarha Vehbiyâ resm etdi târihin
Yedikule kapısı hem-çü tâk-ı heftümîn oldu
1137” ifadeleri yer almaktadır.

¹⁹⁴ Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 295.; BOA, D_BŞM_d. 40963/6 (Hicri 15 Safer 1140, Miladi 2 Ekim 1727)

¹⁹⁵ Joseph Von Hammer, *a.g.e.*, s. 51.

¹⁹⁶ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s.97.

Yedikule Kapı'nın bazı araştırmacılar tarafından Bizans döneminde açıldığı ileri sürüldüğü gibi Osmanlı devri olduğunu savunanlar da vardır. Yedikule Kapı'nın ilk açıldığı zaman kesin olarak bilinmese de günümüze gelen kapı kesinlikle Osmanlı devri mimari özelliklerini yansıtmaktadır. Kapının şehir içi tarafına bakan kısmında yer alan kartal figürü Bizans dönemine ait olduğu söylenmektedir. Söz konusu kartal figürü 2009 genel seçimlerinde surlara asılan afiş sonrası yerinden sökülmüştür. Akıbeti bilinmemektedir. Yedikule Kapı'da günümüze gelmeyen Bizans devrine ait kartal figürünün Osmanlı döneminde kullanılan bir devşirme malzeme olabileceği de düşünülmelidir. Osmanlı devrinde surlarda gerçekleştirilen onarımlar sırasında bazı bölümlerde devşirme malzemelerde kullanılmıştır. Yedikule'nin Bizans dönemine ait ismi tespit edilememiş olsa dahi imparatorların kullandığı Altın Kapı'ya yakın olduğu için benzer isim verilmiş olabileceği muhtemel dahilindedir. İmparatorların kullanmış olduğu kapının yanında halka ait bir kapının olması olağandır.

Mermer Kule'den Eğrikapı'ya kadar olan sur dizisinde Fatih Sultan Mehmed devri onarımlarından ziyade 1722-1724 yılları arasında gerçekleşen onarım izleri kaldığı düşünülmektedir. Belgrad Kapı bu onarımlardan etkilenmemiştir. Belgrad Kapı sur dizisinden daha içeriye alınmış görüntüsü ve iki yanında yer alan dikdörtgen formlu burçlarla Bizans özelliği taşımaktadır. Ana duvarları ile birlikte yıkılan kapının üst bölümlerinde kullanılan malzeme ve inşa tekniği ile Türk mimarisi izleri taşımaktadır.¹⁹⁷

Kentin ele geçirilmesinden itibaren Mevlevihanekapı ile Silivrikapı arasında yer alan barut mahzenlerinde nöbet bekleyenler Ermeni ve Rum milletindedir. Sultan III. Ahmed'in saltanatının son yıllarına doğru Mevlevihanekapı ile Silivrikapı arasında yer alan barut mahzenlerinde görevi sona eren Ovannes oğlu Karabet için görev beratı yenilenmiştir.¹⁹⁸ Askeri yapı olan barut mahzenlerinin bir başka askeri yapı kategorisinde yer alan surlara bitişik yer alması oldukça önemlidir. Surların bu dönemde kısmen askeri depo olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

1736 yılında Mevlevihanekapı ile Silivrikapı arasında yer alan barut mahzeni olarak kullanılan bazı burçların bekçisi olan gayrimüslim İsak oğlu Mihal vazifesini

¹⁹⁷ Semiramis Türker, *a.g.t.*, s. 11.

¹⁹⁸ BOA, MFB. 79/1141 (Hicri 1141/Miladi 1728/1729)

Egin sakinlerinden Artin oğlu Kirkozat'a kendi rızasıyla vermiştir.¹⁹⁹ Görev değişiklikleri gayrimüslim tebaa içerisinde meydana gelmektedir.

Sultan I. Mahmud döneminde, özellikle saltanatının son yılında meydana gelen deprem sonucu harap olan surlar üzerinde onarım çalışmaları başlamıştır. Başlayan bu onarımlar Sultan III. Osman devrinde tamamlanmıştır.²⁰⁰ Bu onarımların devrin Mimarbaşısı olan Kayserili el-Hac Mehmed Ağa'nın²⁰¹ Mimarbaşılık devrinde gerçekleştiği için söz konusu mimarın onarımlar sırasında müdahalelerde bulunduğu düşünülmektedir.

1754 senesinde İzmit'te meydana gelen depremde İstanbul'da etkilenmiş ve kara surlarının bazı bölümleri zarar görmüştür.²⁰² Yedikule Hisarı'nın dört burcu ve Edirnekapı'dan Yedikule'ye doğru uzanan sur hattı yoğun zarar gören bölgelerdir.²⁰³ Deprem sonrası kentte zarar gören yapıları derhal ayağa kaldırma çalışmaları başlamış ve yaklaşık 80.000 kişilik kadro oluşturulmuştur. Yedikule Hisarı burçlarını örten kurşunların tamir ve onarım masrafı takip edilebilmektedir.²⁰⁴ Kentin zarar gören surları ve burçları 1755 senesinin Nisan ayında tamamlanmıştır.²⁰⁵

1754 senesinde Sultan I. Mahmud çıkardığı Hatt-ı Hümayun ile surlara yakın topraklardan gelir elde eden Kule-i Zemin Mukata Emmini tarafından sur duvarlarına yakın olan ya da bitişik dükkanlar, mahzenler ve evlerin surlara zararından dolayı, surlarla aralarına en az dört zira mesafe konması istenmiştir. Dört zira mesafe gerisinde inşa olunmuş dükkanlardan, mahzenlerden ve evlerden elde edilecek gelirin eski kurallar gereğince beşte biri halka, geri kalanlar ise devlet hazinesine yönlendirilmiştir. Hem İstanbul hem de Galata surlarına belirli mesafede yer alan evler ve dükkanlar boş ise devlet tarafından satılması uygun görülmüştür.

Şehir içinde özellikle gayrimüslim halkın yoğun yaşadığı bölgelerdeki surların üzerinde yerleşim yoğun olmuş ve en az dört zira mesafe yasağı delinmiştir. Mukataaya ait dükkan ve evler devlete sorulmadan başkalarına satılmıştır. Ayrıca yangınlar

¹⁹⁹ BOA, AE.SMHD.İ. 185/14333 (Hicri 7 Zilhicce 1148, Miladi 19 Nisan 1736)

²⁰⁰ Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 295.

²⁰¹ Ahmet Vefa Çobanoğlu, *a.g.m.*, s. 309.

²⁰² Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 295.

²⁰³ Deniz Mazlum, *1766 İstanbul Depremi Belgeler Işığında Yapı Onarımları*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2011, s. 39.

²⁰⁴ BOA, AE.SMHD.İ. 184/14268 (Hicri 17 Şaban 1167/ Miladi 9 Haziran 1754)

²⁰⁵ Deniz Mazlum, *a.g.e.*, s.40.

sırasında zarar gören surlara yakın dükkanlar ve evler başka kişilere satılmıştır. Bu olaylar devletin zarara uğramasına neden olmuştur.

Bu gibi devleti zarara sokan olaylar nedeniyle gerek İstanbul surlarının gerekse Galata semtini çeviren surların bitişiğinde yer alan evlerin ve dükkanların temessük yani imar izni ve senedi görülmeksizin binalara ruhsat verilmemesi kararlaştırılmıştır. Hakkında tartışma olan dükkan ve evlerin kullanılmayan binalarla birlikte durumunun ortaya çıkarılması ve müzayede ile satılarak devlete gelir sağlaması amaçlanmıştır.²⁰⁶

Sultan III. Mustafa döneminde, 1760 senesinde Edirnekapı'daki sur duvarına bitişik Bekliyan Kulluğu bölgesindeki surların onarımı için keşif yapılmıştır. Keşif defterine göre Edirnekapı Bekliyan Kulluğundaki sur duvarına bitişik ve sur duvarından büyük taş ile ayrılan ve düşmeye meyilli olan bölümlerin tamir edilerek tehlikenin ortadan kaldırılması için dilekçe verilmiştir.

Dilekçeye göre söz konusu yere gidilip görülmesi ve yerinden oynamış olan büyük taşın etrafını tamir edilip kapatılarak, zararının ortadan kaldırılması mümkün görünüyorsa dikkatle tamir edilmesi ve eksikliklerin tamamlanmasına acele edilmesi kararlaştırılmıştır. Eğer o yolla zararın ortadan kaldırılması mümkün değilse mümkün olabilecek yolların denenmesi, gerekenlerin yapılması buyrulmuştur.

Keşif defterindeki kullanılan malzemeler için harcanan ücretlerde hatıl için toplam 360 kuruş, sütun için toplam 2.751 kuruş, gelmeli öküz tahtası için toplam 648 kuruş, cam levhalar için toplam 450 kuruş, çeşitli uzunluklarda çivi ile boru için toplam 834 kuruş, keten için toplam 1.440 kuruş, hurda kiremit için toplam 600 kuruş, tuğla için toplam 4.224 kuruş, kireç kantarı için toplam 19.360 kuruş, yağlı kireç için toplam 5.200 kuruş, katkısız horasan harcı ile normalinden iri olan horasan harcı malzemeler için toplam 7.980 kuruş masraf hesaplanmıştır. Bu malzemeler dışında duvarcı, lağımçı, sıvacı, ırgatçı ve küfeki taşları taşıyan hamallara da toplam 36.425 kuruş ödeme planı yapılmıştır.²⁰⁷ Söz konusu keşif dönemin Mimarbaşı Kara el-Hac Ahmed Ağa²⁰⁸ tarafından yapılmış olmalıdır.

²⁰⁶AE.SMHD. I 120/8669 (Hicri 27 Safer 1168, Miladi 13 Aralık 1754)

²⁰⁷BOA, C.BLD 86/4259 (Hicri 4 Cemaziyelahir 1173, Miladi 23 Ocak 1760)

²⁰⁸Ahmet Vefa Çobanoğlu, *a.g.m.*, s. 265.

1764 senesinde Silivrikapı yakınında bostanı yer alan Şeyh Mehmed Efendi'nin arazisine yakın sur duvarları tamir edilmiştir.²⁰⁹ Tamir devrin Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa²¹⁰ tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

İstanbul'un Osmanlı himayesine girdikten sonra yaşadığı en büyük deprem 1509 depremi idi. 1509 depreminden 257 sene sonra kent tarihinde yaşanmış en büyük depremlerinden biri daha yaşanmıştır. Kente verdiği zarar en az 1509 depremi kadardır. 1766 depremi sonrası onarım çalışmalarında yapılar işlevsel değerlerine göre onarılmıştır. İtalyanca bir rapora göre Yedikule Hisarı'nın bir burcu yıkılmıştır.²¹¹ Deprem sırasında yıkılan Yedikule Hisarı ve bazı binaların onarımları için güneydoğu Arnavut bölgesinde Yunanistan'a yakın Görice'de ikamet eden duvarcı Panayot'un iki yüz kişilik duvarcı ve amele ekibiyle birlikte İstanbul'a gelmesi istenmiştir.²¹²

Sultan III. Mustafa yenileme ve onarma çalışmaları için bina emini görevlendirmiştir. Yedikule Hisarı onarımında, onarım yetkilisi olarak Hezarfen Kara Mustafa Ağa, İstanbul'un zarar gören surlarını onarmak ve inşa etmek için ise el-hac Mehmed Ağa görevlendirilmiştir.²¹³ İstanbul surlarının Bina Emni olan el-Hac Mehmed Ağa'nın çalışmalarıyla gerçekleşen surlarda ve surlara yakın konumda yer alan tamire muhtaç yerlerin onarım masrafları Hazine-i Amire'den ödenmiştir.²¹⁴ 1767-1769 seneleri arasında onarılan Yedikule'nin keşif bedeli için 676,5 kuruş, onarım bedeli için 8.000 kuruş harcanmıştır.²¹⁵

Deprem sırasında evleri yıkılan, sokaklarda yaşamak zorunda kalan bir kısım insanlar surlara ait taşları yeni inşa ettikleri yapılarında kullanmaya başlamıştır. Devlet ise bu duruma göz yummuştur. Bu durum surlara en az deprem kadar zarar vermiştir.

1768 senesinde gerçekleşen zelzele sonrasında Yedikule Hisarı'nın üç burcu hasar görmüş ve burçların sayısı dörde düşmüştür. Deprem sonrası ayakta kalan burçlar koni biçimli üst örtüyle örtüldüğü için yel değirmenlerine benzetilmiştir.²¹⁶ Aynı

²⁰⁹ BOA, C.BLD. 131/6548 (Hicri 11 Zilkade 1177, Miladi 12 Mayıs 1764)

²¹⁰ Ahmet Vefa Çobanoğlu, *a.g.m.*, s. 315.

²¹¹ Deniz Mazlum, *a.g.e.*, s. 37

²¹² BOA, C.BLD. 136/6786 (Hicri 29 Zilhicce 1179, Miladi 8 Haziran 1766)

²¹³ Şemdânizade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'it-Tevarih*, C.II, İstanbul 1978, s.85-87.

²¹⁴ BOA, AE.SMST.III 66/4909 (Hicri 04 Recep 1180, Miladi 6 Aralık 1766)

²¹⁵ BOA, C.AS. 1122/49741 (Hicri 11 Zilhicce 1180, Miladi 10 Mayıs 1767) ; Deniz Mazlum, *a.g.e.*, s. 42.

²¹⁶ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s.102.

senenin Mart-Nisan aylarında Silivrikapı sur duvarında onarım yetkilisi olarak çalışan Mimarbaşı İbrahim Ağa'nın yaptığı keşif bedeli için 300 kuruş harcanmıştır.²¹⁷

1768-1769 senelerinde Rusya'nın Lehistan'ı işgal etmesi sebebiyle protesto edilen Rusya'nın kentte bulunan devlet adamları zindan işlevi gören Yedikule Hisarı'na getirilmiştir. Yedikule Hisarı'nda hapse atılan Rusya elçisi Obreskov buradaki şartlardan dolayı hastalanmıştır. Bunun üzerine hapis hayatı yaşayan elçilerin padişaha arzuhalleri üzerine mahkumların burç içinde kalmaları için on tane oda yapılmıştır. Ayrıca bu dönemde tayin edilen askerlerin namazlarını kılabilmesi için Fatih Sultan Mehmed devrinde inşa edilmiş olan Fatih Mescit'i onarılmıştır.²¹⁸

Sultan I. Abdülhamid döneminde, 1775 senesinde Yedikule'de bir kısım sur duvarları yıkılmış ve onarım için gerekli tamir masrafları karşılanmıştır.²¹⁹ Onarımın devrin Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa²²⁰ tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir. 1779 senesinde Silivrikapı'da nişasta satan dükkanların önünde bulunan sur duvarının onarım ücreti İstanbul Gümrük Emniyeti tarafından karşılanmıştır.²²¹

1780 senesinde Edirnekapı'da devlet tarafından yazılmayan, nöbet tutan yeniçeriler tarafından Sultan II. Bayezid devri kitabesinin altında yer alan söve üzerine graffitti şeklinde kitabe yazılmıştır. Bu yazıtlar bizzat devlet tarafından eklenen bir kitabe değildir. Muhtemelen orada nöbet tutan yeniçeri askerleri tarafından kazınmıştır. Kitabede:

“Sa'y edip râh-ı Cibâli koydurur baş ile cân

Bizlere Ka'be kuşağı subh u şâm olur nişan 1194” ifadeleri yer almaktadır.

Kitabe Sultan II. Mahmud devrinde kaldırılan Yeniçeri Ocağı sonrasında kapıda yer alan yeniçeri sembolleri ile birlikte kazınmak istenmiştir. Ayrıca Edirnekapı'da eski fotoğraflardan takip edebildiğimiz kapının kent cephesine bakan kemerinin üzerine asılı granit malzemedен yapılmış gürz ile kapının iç kısmında yukarıya asılmış gürz günümüze ulaşamamıştır.²²² Söz konusu gürzlerin yeniçeri askerlerine ait olduğu,

²¹⁷ Deniz Mazlum, *a.g.e.*, s. 45.

²¹⁸ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s.112.

²¹⁹ BOA, C.BLD. 110/5473 (Hicri 06 Muharrem 1189, Miladi 9 Mart 1775)

²²⁰ Ahmet Vefa Çobanoğlu, *a.g.m.*, s. 315.

²²¹ BOA, AE.SABH.I 354/24782 (Hicri 05 Zilkade 1193, Miladi 4 Kasım 1779)

²²² Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s. 180

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Silivrikapı'da olduğu gibi Edirnekapı'da da güzrlere dokunulmadığı anlaşılmaktadır.

1782 senesinde meydana gelen bir yangın sonucu Yedikule Hisarı zarar görmüştür. 1788-1789 senesinde onarımı gerçekleştirilen Yedikule Hisarı'ndaki burçların dördü lüzum görülmediğinden onarılmamıştır. Bu dönemde devlet hazinelerin ve ganimetlerin bir kısmı burada muhafaza edilmiştir.²²³ Söz konusu onarımın dönemin Mimarbaşı el-Hac Ebubekir tarafından gerçekleştirilmiş olduğu düşünülmektedir.²²⁴

1787 Mevlevihanekapı ile Silivrikapı arasında yer alan barut mahzenlerinde nöbet bekleyen yetmiş altı Ermeni ve Rum muhafızlarının bazı vergilerden afları gerçekleşmiştir.²²⁵ Bu yetmiş altı kişiden Artin veledi Agob'un vefatı üzerine yerine Agob'un oğlu Anparson getirilmiştir.²²⁶

Sultan III. Selim döneminde, 1789 senesinde gerçekleşen fırtınadan dolayı Yedikule Hisarı'ndaki burçların külahları üzerinde yer alan kurşunlar zarar görmüştür. Zarar gören kurşunlar Kurşuncubaşı Hacı Mehmed tarafından onarılmıştır.²²⁷

1790 senesinde Topkapı ve Mevlevihanekapı civarı sur duvarları tamir edilmiştir. Bu onarımın devrin Mimarbaşı el-Hac Ebubekir²²⁸ tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Topkapı'ya yakın bölgede sur duvarı üzerinde uzunluk 12 zira, genişlik 6, dört cephesi 72 zira ölçülerindeki bölge harap olmuştur. Söz konusu bölgenin duvarı taş ve moloz taşlarla dolu olduğundan üzerinin yapılması, inşa edilmesi ve temizlenmesi kararlaştırılmıştır.

Bu durum için hazırlanan keşif defterine göre beş duvarcı için toplam 4.800 kuruş, dört amele için toplam 2.400 kuruş, 5 lağımçı için toplam 300 kuruş ve bu işçilere göz kulak olması için bir güvenilir görevliye 1.440 kuruş ücret ödenmesi hesaplanmıştır. Söz konusu çalışanların ve görevlinin dışında ayrıca 1.440 kuruş da tuz parasına ayrılması uygun görülmüştür.

Mevlevihanekapı bölgesinde eski baruthane yakınında yer alan sur duvarında uzunluk 18 zira, genişlik 6 zira ve dört cephesi 108 zira olan bölgenin tamir masrafını gösteren deftere göre; 8 duvarcı için toplam 9.600 kuruş, 6 amele için toplam 4.320

²²³ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s.103.

²²⁴ Ahmet Vefa Çobanoğlu, *a.g.m.*, s. 284.

²²⁵ BOA, C.AS. 264/10963 (Hicri 2 Zilhicce 1201, Miladi 15 Eylül 1787)

²²⁶ BOA, C.AS. 307/12677 (Hicri 11 Muharrem 1202, Miladi 23 Ekim 1787)

²²⁷ BOA, C.AS. 351/14528 (Hicri 03 Safer 1204, Miladi 23 Ekim 1789)

²²⁸ Ahmet Vefa Çobanoğlu, *a.g.m.*, s. 284.

kuruş, bir güvenilir görevli için toplam 1.440 kuruş harcama bütçesi ayrılmıştır. Ayrıca tuz için toplam 3.750 kuruş, keten için toplam 360 kuruş, horasan harcı için toplam 600 kuruş ve kereste için toplam 2.980 kuruş masraf hesaplanmıştır.²²⁹

Yedikule Hisarı ise 18. yüzyılda son olarak 1792 senesinde tamirat geçirmiştir.²³⁰

Günümüzde örnekleri olduğu gibi Sultan III. Selim döneminde de kara surlarının etrafında yerel halk tarafından define arayan insanlar olmuştur. 1796 senesine ait bir vesikaya göre Eğrikapı bölgesinde define arayanların hapsedildikleri ve suçluların iki çividen başka bir şey bulamadıklarını söylediklerinden dolayı hapisanede bir müddet daha tutularak sorgulanacakları belirtilmiştir.²³¹

Halk tarafından yapılan yeni evlerde kentin surlarından alınan taşlar kullanıldığı için 1796-1797 yılları arasında kara surlarında genel onarımlar gerçekleşmiştir. Onarımlar sonrası bölge halkının devam eden bu davranışından dolayı surlar zarar görmüştür.²³² Onarımların Mehmed Arif Ağa'nın ikinci Mimarbaşılık devrinde gerçekleştiği düşünülmektedir.²³³

Aynı seneler içinde Edirnekapı'nın şehir tarafındaki mermer sövesine kapıda nöbet tutan yeniçeriler başka bir graffitti kitabe kazımıştır. Devlet tarafından yazılmayan, nöbet tutan Bektaşî Yeniçeriler tarafından kazınan ve kenarında servi ağacı olan graffitti kitabede:

“Gâzîyânın menzili ya'nî Dergâh-ı âlî
Pir-i erkân-ı tarîkat Hacı Bektaş-ı Velî
1211” (1796-1797) ifadeleri yer almaktadır.

Yeniçeriler Bektaşî tarikatına mensup idi. Sultan II. Mahmud devrinde Yeniçeri Ocağı kaldırıldığı zaman bu kitabe ve kapının sövesinde yer alan yeniçeri sembolleri kazınmak istenmiştir. Bu sebeple günümüzde fark edilmesi zordur.

Edirnekapı'da günümüze ulaşmayan fakat eski fotoğraflardan takip edebildiğimiz bir başka kitabe ise seğirdim yolu kenarında yer almaktaydı. Kitabede tek

²²⁹ BOA, C.BLD. 60/2969 (Hicri 1204 Zilkade 20, Miladi 1 Ağustos 1790)

²³⁰ BOA, C.BLD. 57/2836 (Hicri 03 Zilkade 1206, Miladi 23 Haziran 1792)

²³¹ BOA, HAT 238/13204 (Hicri 29 Zilhicce 1210, Miladi 5 Temmuz 1796)

²³² Wolfgang Müller Wiener, a.g.e., s. 295.

²³³ Ahmet Vefâ Çobanoğlu, a.g.m., s. 310.

sıra halinde mermer malzeme üzerine yazılmış “Lâilâhe illallah Muhammeden Resullah” ifadeleri yer alıyordu.

Edirnekapı'nın kente bakan cephesinin sağ tarafında, mermer malzemeden yapılmış kare pano içinde yer alan kitabe de günümüze ulaşmayan kitabelerdendir. Demir saplı granit taşından yapılmış gürz ile birlikte mermer panoda yer alan “Yâ Allah Yâ Muhammed” yazısını eski fotoğraflardan takip edebilmekteyiz.

Eğrikapı'dan kente girince sağ tarafta Kesikbaş, Derviş Molla Muhammed'in kabirleri ve bir hanıma ait olduğu düşünülen mezar taşı yer almaktadır. Üç yönden taşla çevrilen mezarlığın kuzey cephesi sur duvarları ile bitişiktir. Tekfur Sarayı yönüne doğru bakan batı cephesi konutlarla bitişiktir.

Üstü açık olan türbeye giriş dikdörtgen formda demir parmaklıklarla örülmüş kapı ile sağlanmaktadır. Eski fotoğraflarda girişi önünde yer alan devşirme sütunlar günümüze ulaşmamıştır. Günümüzde girişin önünde türbedar için inşa edilmiş kulübe bulunmaktadır. Kesikbaş'a ait olduğu düşünülen altın yaldızlı, sekiz satırlık mezar taşının sağ tarafı zarar görmüştür. İkinci mezar taşı Derviş Molla Muhammed'e attır. Derviş Molla Muhammed'in mezar taşında 1798-1799 tarihi kayıtlıdır.

3.2. Marmara Surları

Sarayburnun'dan Mermer Kule'ye kadar uzanan Marmara Surları'nın önündeki sahil doldurulmuş ve denizle bağlantısı koparılmıştır. Marmara Surları'nda hendek ve ön sur hattı bulunmamaktadır. Sarayburnu'ndan başlayarak Ahırkapı, Samatya Kapı ve Narlıkapı hattından Mermer Kule'ye kadar uzanan Marmara Surları'nın bazı kapıları günümüze gelmemiştir. Zaman içerisinde çoğalan yapılaşmayla birlikte sur hattını takip edebilmek günümüzde mümkün değildir.

Sultan III. Ahmed devrinde 1719'da gerçekleşen depremde Yedikule ile Ahırkapı arasındaki sur bölümü ve burçlar yoğun tahrip olan bölümlerdendir.²³⁴ 1719 depremi sonrasında tahrip olan bölümlerin onarımları 1722-1723 senesinde gerçekleştirilmiştir. Çift etaplı olarak inşa edilen Yalı Köşkü ve Narlıkapı arasındaki surların tamiri Sadrazam Damad İbrahim Paşa'nın girişimleriyle tamamlanmıştır.²³⁵ Dönemin Mimarbaşı olan Mehmed Ağa Çatladı Kapı ile Ahırkapı'yı tamir etmiştir.²³⁶

²³⁴ Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 50.

²³⁵ BOA, D.BŞM.BNE.d, 15887 (Hicri 1135, Miladi 1722/1723)

²³⁶ Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 318.

Bu dönemde gerçekleştirilen onarımlara ait kitabeler Marmara Surları'nın önemli kapılarından Ahırkapı ile Narlıkapı'da yer almaktadır.

Bayram Paşa'nın bu onarımı sırasında Marmara Surları'na çok fazla lodos vurduğu ve bu şiddetli lodosların surlara zarar vermesinden dolayı Kumkapı-Yenikapı arası ile Ahırkapı-Sarayburnu arasında yer alan surların önü doldurulmuştur.²³⁷

1722-1724 onarımına ait olan kitabenin bulunduğu Ahırkapı adını Osmanlı devrinde çevrede yer alan ahırlardan almaktadır. Osmanlı öncesinde Bizans saraylarına ait ahırlar da bu çevrede yer almıştır.²³⁸ Kapının kemeri üzerinde yer alan sülüs hat ile yazılmış yatay dikdörtgen pano kitabede:

“Pâdişâh-ı heft-kişver kim Hudâ
Zât-ı pâkin masdar-ı dâd eyledi
Yâni Sultân Ahmed-i âlî himem
Ser-keşânı emre münkâd eyledi
Devr-i hükmünde cihân ma'mûrdur
Bu harâb-âbâdı âbâd eyledi
Burc-ı devletde mekîn eylesin Hudâ
Bu duâyı âlem evrâd eyledi
Bâ-husûs İstanbul'un sûrun dahi
Yapmağ-ile halkı dil-şâd eyledi
Sâdır oldu hat vezir-i a'zama
Kale termîmini îcâd eyledi
Âsaf İbrâhîm Paşa'dır o zât
Şâh-ı âlem onu dâmâd eyledi
Emr edip matbah emîni kuluna
Hizmet-i ta'mir ile şâd eyledi
Ka'be yaptı san Halîl-i Âzerî
Sa'yini tâ öyle müzdâd eyledi
Yalı Köşkü'nden Der-i Nârlı'yadek

²³⁷ Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 55.

²³⁸ Aleksandr Van Millingen, *a.g.e.*, s.261.

İki yılda reşk-i Bağdâd eyledi
Halk müstağnî idi ebvâbdan
Her kişi bir bâb icâd eyledi
Burc u bârûlar harâb olmuş iken
Bî-bedel ta'mîr ü bünyâd eyledi
Beyt-i vâhidde Refîk hoş-edâ
Böyle bir târîh inşâd eyledi
Hükm-i Sultân Ahmed-i vâlâ cenâb" ifadeleri yer almaktadır.

Bu kitabenin hemen altında yer alan yatay dikdörtgen mermer panoda ise kitabenin tarihi ve yazarını gösteren "1135 Harrarahu İsmâil ez-Zühdi" ifadeleri yer almaktadır. Kitabe metnini yazan kişi şair Vehbi'dir.²³⁹

Sultan III. Ahmed dönemi Yalı Köşkü ile Narlıkapı arasındaki tamiratı gösteren diğer kitabe Narlıkapı üzerinde bulunmaktadır. Narlıkapı günümüzde Ermeni Surp Hovhannes Kilisesi'nin arkasında kalmaktadır. Kitabe metni Ahırkapı'da bulunan kitabe metniyle aynıdır. Narlıkapı kitabesinde İsmâil Zühdi beyin imzası ve tarih kısmı bulunmamaktadır. Kitabenin altında yer alan boşluktan bu bölümün yerinde olmadığı düşünülmektedir. Ahırkapı ve Narlıkapı kitabe metninden anlaşıldığı üzere bu onarımların Osmanlı döneminde yapılmış en geniş çaplı ve önemli onarımlardan biri olduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁰

Sultan I. Mahmud devrinde, 1743 senesinde Narlıkapı'nın hemen önünde yer alan ve günümüzde kilise olarak işlev gören Surp Hovhannes Kilisesi Sultan I. Mahmud'un fermanıyla Narlıkapı'nın hemen önüne inşa edilmiştir. Yapı kütleleriyle Narlıkapı'yı tamamen kapatmıştır. Surp Hovhannes Kilisesi'nin ilk yapılış amacı Ermeni cemaati için hastane ve düşkünlere barınak sağlamak amacı idi.²⁴¹ 24 yataklı ufak ölçekli bir hastane olarak açılan yapı Sultan I. Mahmud'dan sonra tahta geçen Sultan III. Osman'dan da ferman alarak işlevini sürdürmüştür. 1781 senesinde Marmara Denizi'nin sert dalgaları hastaneye zarar verdiği için hastanenin önü doldurulmuştur. Zaman içerisinde gayrimüslimler için hastane ihtiyacı artmış ve hastane genişletilmiştir.

²³⁹ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s. 315.

²⁴⁰ Semiramis Türker, *a.g.t.*, s. 40.

²⁴¹ Teni Batar, *İstanbul Ermeni Kiliseleri Üzerine Bir Araştırma Narlıkapı Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi (Eski Narlıkapı Ermeni Hastanesi)*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 53.

1807 senesinde hastaneye ibadet mekanı olarak Surp Hovhannes Kilisesi eklenmiştir. Günümüzde vaftizhane olarak kullanılan birim kilisenin inşasından önce hastane birimi olarak kullanılmıştır. Bu birimin Surp Hovhannes Kilisesi'nin eklenmesiyle işlevini değiştirmiştir. Diğer yapılar ise hastane birimi olarak kullanılmaya devam etmiştir. Bu noktadan itibaren yapı birden fazla fonksiyon ile hizmet vermiştir. Yapı hem kilise hem de normal hastalara ve akıl hastalarına hizmet veren çok fonksiyonlu yapı tipine bürünmüştür.

Zaman içerisinde hastalara karşı kötü bakım ve bu bakımlardan doğan şikayetler çoğalmıştır. Bunun üzerine 1834 senesinde Surp Pirgiç Hastanesi kurulmuştur. Surp Hovhannes ise sadece kilise görevini üstlenmiştir.²⁴² Kilise plan olarak Ermeni kiliseleri planını yansıtmaktadır. Tek nefli bazilikal plana sahip olan yapı sağ ve sol yönlerdeki birimleriyle T plan şemasını yansıtmaktadır.

1747 senesinde Samatya'da büyük bir yangın meydana gelmiştir. Yangın rüzgarın etkisiyle daha fazla genişleyerek Samatya'dan Yedikule'ye kadar uzanmıştır. Etraftaki ahşap evlerden dolayı hızla genişleyen yangın surları ve surların çevresindeki yapıları harap etmiştir.²⁴³

Sultan I. Mahmud devrinde Marmara Surları'nda harap vaziyette bulunan sur ve burçlarda gerekli görülen onarım 1752 senesinde gerçekleştirilmiştir. Kumkapı bölgesindeki surlar ve burçlar dönemin Mimarbaşı olan Hacı Ahmed Ağa tarafından onarılmıştır.²⁴⁴

Sultan III. Osman döneminde Mısır'dan İstanbul'a gelen bir gemi, gece vakti deniz feneri olmadığı için kayalıklara çarpmış ve batmıştır. Bunun üzerine 1755 senesinde Otlukkapı'ya yakın mesafede yer alan Ahırkapı Deniz Feneri yapılmıştır. Deniz fenerinin ilk inşası ahşap malzemeyle gerçekleştirilmiştir. Bostancılar Ocağı tarafından da kullanılan Ahırkapı Deniz Feneri bir yangın sonucu yok olmuştur. 1857 senesinde Abdülmecid tarafından Ahırkapı Deniz Feneri taş malzeme kullanılarak sahile yakın tekrar inşa ettirilmiştir. Günümüze kadar farklı dönemlerde gördüğü tamirlerle özgün halini kaybetmiştir.

---

²⁴² Teni Batar, *a.g.t.*, s. 56.

²⁴³ Mustafa Cezar, *a.g.m.*, s. 358.

²⁴⁴ BOA, C.BLD. 123/6132 (Hicri 23 Zilhicce 1165, Miladi 1 Kasım 1752)

Kare kaide üzerinde yükselen ve yaklaşık 40 metre yüksekliğinde olan fenerin üst kısmında konsollar tarafından taşınan balkonu bulunmaktadır.²⁴⁵ Ahırkapı Deniz Feneri günümüzde beyaz renkle boyanmıştır. Bizans döneminde de buralarda bir deniz feneri bulunduğu ve muhtemelen burçlardan birinin üzerinde yükseldiği tahmin edilmektedir.

Ahırkapı Feneri'nin biraz ilerisinde Cankurtaran Feneri'nin üzerine oturduğu burç yer almaktadır. Eski gravürlerden takip edildiği kadarıyla söz konusu burcun üzerine Ahırkapı Feneri'nden farklı olarak ikinci bir deniz feneri eklenmiştir. Cankurtaran Feneri olarak da bilinen burcun günümüzde feneri bulunmamaktadır. Burcun fenerli halini eski gravürlerden takip edebilmek mümkündür.

Sultan III. Mustafa döneminde, 1763 senesinde taşradan kente gelen küfeki, mermer, öt taşı ve sakız taşından oluşan seksen dört hissenin yirmi iki hissesi Kumkapı, Yenikapı, Davudpaşa Kapısı ve Samatya Kapısı'na dağıtılmıştır. Dağıtılan bu malzemelerle söz konusu kapılar onarılmıştır.²⁴⁶ Ayrıca bu tarihlerde yapımı biten Laleli Camii'nin inşaatından çıkan moloz malzemelerle Mermer Kule'nin yakınları doldurulmuş ve doldurulan yer iskana açılarak Ermenilere verilmiştir.²⁴⁷

1768 senesinde Kumkapı'ya yakın bölgede Süleyman Ağa Mahallesi'nde bulunan surlar hava şartlarından dolayı denizde oluşan sert dalgaların çarpması sonucu harap olmuştur. Mimarbaşı İbrahim Ağa tarafından harap olan surlar toplam 41 kuruşla tamir edilmiştir.²⁴⁸

Sultan I. Abdülhamid döneminde, 1775 senesinde Langa kapı ile Kumkapı arasında kalan sur duvarları tamir edilmiştir.²⁴⁹ 1776 ve 1783 senelerinde Marmara Surları'nın kente girişi sağlayan kapılarında onarımlar gerçekleştirilmiştir.²⁵⁰ Bu tamirin devrin Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa²⁵¹ tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir. 1783 senesinde ayrıca Bostancılar Ocağı bölgesinden Yedikule'ye uzanan sur duvarlarının tamiri için ayrılan 17.451 kuruştan 11.000 kuruş harcanmıştır.²⁵²

²⁴⁵ Anonim, "Ahırkapı Feneri", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.I, s. 104.

²⁴⁶ BOA, C.BLD. 11/524 (Hicri 29 Muharrem 1177, Miladi 9 Ağustos 1763)

²⁴⁷ P.Ğ İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1956, s.4.

²⁴⁸ BOA, C.BLD. 65/3233 (Hicri 13 Muharrem 1182, Miladi 30 Mayıs 1768)

²⁴⁹ BOA, C.BLD. 95/4744 (Hicri 05 Şevval 1189, Miladi 29 Kasım 1775)

²⁵⁰ Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 318.

²⁵¹ Ahmet Vefa Çobanoğlu, *a.g.m.*, s. 315.

²⁵² BOA, C.BLD. 134/6694 (Hicri 09 Safer 1198, Miladi 25 Aralık 1783)

1785 senesinde tamir edilen Marmara Surları'nın onarımı sırasında, onarımda kullanılacak malzeme ve kereste malzemeleri, usta ve kalfalar tarafından Nefise Hatun adında bir hanımın evinde depolanmıştır. Evine malzemelerin ve kerestelerin konulmasına razı olan Nefise Hatun'a kira ödenmiştir.²⁵³ 1785 senesinde onarılan bölümlerin devrin Mimarbaşı olan Musa Ağa tarafından tamir edildiği düşünülmektedir.²⁵⁴

1789 senesinde meydana gelen yangın sırasında Langa bölgesi haricinde birçok ev yanmıştır. Bunun üzerine hem sur duvarlarına bitişik hem de duvarların üzerine bina yapılmasını engellemek için Hatt-ı Hümayun çıkarılmıştır.²⁵⁵

Sultan III. Selim devrinde, 1796-1797 senelerinde Samatya Kapı'dan şehre girince sağ tarafta surlara bitişik vaziyette yer alan Arpacı Mehmed Çelebi Çeşmesi kesme taş malzemeden yeniden inşa edilmiştir. Dikdörtgen çerçeve içindeki yuvarlak kemerden oluşan çeşmenin tekne bölümü mermer malzemeden yapılmıştır. Kurnanın üzerinde yer alan kitabesi mermer üzerine altın yaldızlı harflerle işlenmiş dokuz satırdan oluşmaktadır. Söz konusu kitabede:

"Habbezâ hâkan-ı âlem hazret-i Sultan Selim

Bahr-i ihsân-ü adâlet menba'-ı cûd-û seha

Katre-i lûtfiyle sîrâb eyledi dünyayı hep

Viridi her bir sûye eltafiyle bin dürlü sefâ

Bâ-husus bu çeşme-i vîrâneyi ta'mir ile

Teşnegâna mâ-i tesnîmi içirdi gûyiyâ

Sâhib-ül hayrat Arpacı Mhemmed Çelebi

İsmi yâd olsun bu sûretle anın dâima

Lîk bir rütbe harâb olmuş idi bu hayratı kim

Teşnelikten âh-ü vâh eylerdi her subh-ü mesâ

Buldu suyun cûy-bahş-i himmet-i Sultandan

İşte hayrat olmağa bu şimdilik oldu sezâ

Hak-teâlâ eyleyüb ol Şâhı tahtından müdâm

²⁵³ BOA, AE.SABH.I. 216/14247 (Hicri 02 Rebiülahir 1199, Miladi 12 Şubat 1785)

²⁵⁴ Ahmet Vefa Çobanoğlu, *a.g.m.*, s. 317.

²⁵⁵ BOA, AE.SABH.I. 9/773 (Hicri 10 Recep 1203, Miladi 6 Nisan 1789)

Böyle hayrata muvaffak ide tâ rûz-i cezâ

Âbı tevfik selsebil ola tâ huzûr-ı hassına

Âleme yağdıkcâ bârân-ı füyûzât-ı Hüdü

Nâ işrâb itdi târihin Nedîm-i teşne-dil

Sorma iç mâ-ül-hayatın aynını zemzem bu mâ

1211" ifadeleri yer almaktadır.

Kitabeden anlaşıldığı üzere kitabe metni Vakanüvis Nedim tarafından yazılmıştır. Ayrıca ilk inşasının ne zaman olduğu bilinmeye çeşme 1211 (1796) senesinde Sultan III. Selim döneminde Mehmed Çelebi adındaki hayırsever tarafından ihya edilmiştir.²⁵⁶ Uzun süredir bakımsız kalan çeşme yakın bir zamanda onarılmıştır.

3.3. Haliç Surları

Ayvansaray'dan Sarayburnu'na kadar uzanan Haliç Surları da Marmara Surları gibi hendeksiz ve ön sur hattı olmadan inşa edilmiştir. Ayvansaray Kapı, Fener Kapı, Balat Kapı, Aya Kapı, Cibali Kapı, Unkapanı Kapı ve Bahçekapı'dan geçerek Sarayburnu'na kadar uzanan Haliç Surları'nın çoğu kapısı günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca denize sıfır yapılan Haliç Surlarının önü zamanla doldurulduğu için sur hattı günümüzde denizden oldukça uzak konumda yer almaktadır. Kent surlarının en fazla tahrip olan bölümü Haliç Surları'dır. Sur hattının büyük bölümünü günümüzde dükkanlar ve evler devam ettirmektedir.

Sultan III. Ahmed döneminde, 1707 senesinde Unkapanı Kapı tamir edilmiştir.²⁵⁷ 1711-1712 yıllarında Ayvansaray surlarına inşa edilen Hatice Sultan Çeşmesi yanında bulunan sıbyan mektebiyle birlikte yapıldığı düşünülmektedir. Sıbyan mektebi günümüze harap vaziyette ulaşmıştır. Çeşme ise mermer malzemedен yapılan sivri kemerli nişiyle klasik dönem mimari üslup özelliklerini yansıtmaktadır. Çeşmenin kitabesi sivri kemerli nişin içinde yer almaktadır. Kitabenin hemen altında kırık kemerli bir düzenleme yer almaktadır. Çeşmenin ayna taşı kaş kemer ve köşelerde yer alan lale motiflerinden oluşmaktadır. Ayna taşının iç bölümünde ise servi ağacı kabartması dikkat çekmektedir.

Çeşmenin kitabesinde :

"Bu çeşme-i dil-cû ile bu mekteb-i vâlâ / Gûyâ suyu pâkize-nigin-i güher oldu

²⁵⁶ Affan Egemen, *a.g.e.*, s.555-556.; İbrahim Hilmi Tanışık, *a.g.e.*, s.218-219.

²⁵⁷ BOA, C.BLD. 131/6520 (Hicri 18 Cemaziyealahir 1119, Miladi 16 Eylül 1707)

Birisi revan-bahş-ı cihândır biri ammâ / De'b-i şâkin teşne-i feyz-i hüner oldu
Her birisi hakkâ ki açdı kânâ bal hayır / Şâyan-ı sitâyîş eser-i mu'teber oldu
Zâd-ı reh-i ukbâyı ider böyle müheyâ / Keyfiyet-i âlemden o kim bâ-haber oldu
*Tâib dedi târihini bu hayrı görenler / Allah kabul eyleye âli eser oldu 1123"*²⁵⁸
ifadeleri yer almaktadır.

1718 senesinde meydana gelen büyük İstanbul yangını, Cibali Kapı bölgesinde başlamıştır. Hava şartlarından dolayı kısa sürede etrafa yayılan yangın surlara da zarar vermiştir. Surlardan kent içine giren yangın kollara ayrılarak birçok bölgeyi talan etmiştir. Yangın yaklaşık 27 saat boyunca Cibali Kapı bölgesini ve buradan ulaştığı Süleymaniye bölgesini harap etmiştir.²⁵⁹

Kente gelen meyve ve sebzeler özellikle belirli sur kapıları aracılığıyla saraya ve halka verilir idi. 1722 senesinde kente gelen meyve ve sebzelerin önce sebzehanede padişah ve saray teşkilatına daha sonra ise esnaflara satılmak üzere Marmara Surları'ndan Kumkapı, Yenikapı, Samatya Kapı; Haliç Surları'ndan Cibali Kapı ve Balat Kapıları'na yanaşmaları için dönemin İstanbul kadısına ve yeniçeri ağasına emir verilmiştir.²⁶⁰ Bu devirde söz konusu kapılara yakın yerlerde sebze hali ya da halk pazarı olduğu düşünülmektedir.

1722-1724 senelerinde kara surları ve Marmara Surları onarıldığı gibi Haliç Surları da geniş çaplı onarılmıştır.²⁶¹ Haliç Surları'nın onarımı sırasında kara ve Marmara Surları'nda çalışan dönemin Mimarbaşı Mehmed Ağa ve Topkapı Sarayı mutfak sorumlusu Halil Efendi tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

Bu dönemde surların bazı burçları yerel halk tarafından kiralanarak kullanılmıştır. 1724 senesinde Balat Kapı'nın bitişiğindeki burca sahip olan el-Hac Mehmed'e burçtan çıkarılması için müdahale edilmemesi istenmiştir.²⁶²

1729 senesinde meydana gelen Balat yangınında İstanbul'un yaklaşık sekizde bir bölümü yanmıştır. Balat Kapısı bölgesinde çıkan yangın surları ve surların içindeki

²⁵⁸ Rahmi Karakuş, Necdet Ertuğ, vd., *a.g.e.*, s.157.

²⁵⁹ Mustafa Cezar, *a.g.m.*, s. 347.

²⁶⁰ BOA, AE.SAMD.III 126/12409 (Hicri 13 Muharrem 1135, Miladi 24 Ekim 1722)

²⁶¹ Wolfgang Müller Wiener, *a.g.e.*, s. 311.

²⁶² BOA, AE.SAMD.III 81/8130 (Hicri 15 Ramazan 1136, Miladi 7 Haziran 1724)

yapıları tutuşturarak 24 saat boyunca yakmıştır. Ahşap evlerden dolayı yayılma sahası çok hızlı genişleyen yangın Edirnekapı bölgesine kadar uzanmıştır.²⁶³

1730 senesinde kentin kadısı Mehmet Raşit'e iletilen fermanla gayrimüslim halkın yoğun yaşadığı bölge olduğu için, surların hemen arkasında yer alan Hagios Demetrios Kilisesi ihya edilmiştir. Araştırmacılar tarafından söz konusu kilisenin ilk inşa tarihi 1204 senesine kadar uzamaktadır. Yapı ilk olarak çevre halkı tarafından İmparator Nikolas Kanabos'a ithafen inşa edilmiştir. İstanbul'un fethi sırasında zarar görmemiş yapılardan biridir. Yangınlar sırasında birçok yapının zarar görmesi gibi 1640 senesinde gerçekleşen Balat yangınında zarar görmüştür. 18. yüzyılın ilk çeyreğinde gerçekleşen yangında yine zarar görmüştür. Bunun üzerine şehrin kadısı Mehmet Reşit'e iletilen 1730 tarihli fermanla kilisenin yeniden inşa edilmesi istenmiştir. Yapı yeni inşasıyla üç nefli, ahşap çatılı bazilikal görünüme sahiptir.²⁶⁴

Takip edebildiğimiz kadarıyla sur kapılarında mescit, türbe, karakolhane ve kahvehane birimleri yer almaktadır. Kahvehaneler sur kapılarında nöbet tutan kolluk kuvvetlerinin zaman geçirmesi için yapılmış olmalıdır. Kapılardaki kahvehaneler günümüze gelmese bile özellikle Haliç Surları'nda bazı mescit, türbe ve karakol günümüze ulaşmıştır. Sur kapılarındaki karakollar kolluk kuvvetlerine ait birim; mescit kolluk kuvvetlerinin ibadet ettiği mekan; türbe ise sur kapılarının manevi koruyucusu olarak görülmektedir.

Ayakapı'da yer alan Ayakapı Mescidi ve Abdurrahman Ağa Türbesi Ahmed Çelebi tarafından sur duvarlarına bitişik vaziyette yeniden inşa edilmiştir.²⁶⁵ Abdurrahman Ağa Fatih Sultan Mehmed'in Sekbanbaşısıdır. Fetih sırasında yapının bulunduğu yerde şehit olduğu için türbesi burada fetih şehidinin anısını yaşatmak için tahsis edilmiştir.

Zaman içerisinde kullanılamaz hale dönen yapı, 18. yüzyılda Sadrazam Şehlagöz Ahmed Paşa'nın devreye girmesiyle yeniden ayağa kaldırılmıştır. Günümüze ulaşan yapının 18. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. Yapının zemin katında fetih sırasında şehit olan Sekbanbaşı Abdurrahman Ağa'nın mezarı yer almaktadır.

²⁶³ Mustafa Cezar, *a.g.m.*, s. 353.

²⁶⁴ Daha detaylı bilgi için bkz. Mehmet Zafer Karaca, *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992, s. 66-74.

²⁶⁵ Ayvansarâyî Hüseyin Efendi - vd, *a.g.e.*, s. 320.

Mescit-türbe yapısı boyutları ve görünüşüyle İstanbul sivil mimari örneğini yansıtmaktadır. Fevkani olarak yapılan yapı sokak tarafından çıkma ile genişletilmiştir. Kentte buluna ahşap mescitlere örnek olmasıyla da ilgi çekicidir. Yapının dikkat çeken bir diğer unsuru ise Anadolu mimarisinde görülen iki farklı fonksiyonun aynı yapının özgün tasarımıyla üst üste gelmesidir. Altta türbe ziyareti ve sonrasında ibadet fonksiyonu ile özgün mimari örneği sunmaktadır.

Abdurrahman Ağa Türbesi'ne giriş dikdörtgen açıklı kapı ile sağlanır ve sokak tarafından türbeye açılan pencere demir parmaklıklarla kapatılmıştır.²⁶⁶ Günümüzde yer alan "*Fatih'in Sekbanbaşı Abdurrağman Ağa 1953*" kitabesi, 1953 senesinde İstanbul Fetih Cemiyeti tarafından konmuştur.

Aya Kapı Karakolu, Aya Kapı Mescidi'nin bitişiğinde yer almaktadır. 18 yüzyılın ilk yarısında Sadrazam Şehlagöz Ahmed Paşa'nın mescidin tamiri sırasında yeniçeriler için yaptırdığı güvenlik binasıdır. 1826 senesinde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra bu bina karakola dönüştürülmüştür. Giriş kapısında yer alan 1884 tarihli Sultan II. Abdülhamid'e ait tuğra yapının onarımına işaret etmektedir.²⁶⁷ İki katlı olan yapı kargir malzemededen inşa edilmiştir. Girişi yuvarlak kemerlidir. Cepheler basık kemerli pencerelerle donatılmıştır. Yapıldığı dönemde inşa edilen eklektik üsluptaki karakollardan farklı olarak oldukça sade ampir üslubunu yansıtmaktadır.²⁶⁸

Fetihten sonra zindana çevrilen ve Baba Cafer Zindanı olarak bilinen Haliç Surları'na ait olan burç, bu dönemde halkın iâşesi ile geçimini sağlayan suçluları barındırmıştır. Sultan I. Mahmud döneminde, 1739 senesinde Baba Cafer Zindanı'nın yıkılmış olan camisi ve hapis odalarına ait keşif, dönemin Mimarbaşı Mimar Hacı Mehmed tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁶⁹ 1740 senesinde yıkılan Baba Cafer Zindanı'nın onarılması için yetki ve gereken ücretin hesaplanarak verilmesi için el-Hac Ahmed imzalı dilekçe verilmiştir.²⁷⁰

Sultan III. Mustafa döneminde, 1760 senesinde Ayvansaray kapısında yangın çıkmıştır. Yangında Ayvansaray Kapısı ve kapının etrafındaki sur hattı zarar görmüştür. Yangına müdahale zamanında yapılmış ve çevreye yayılması engellenmiştir. Yangının

²⁶⁶ M. Baha Tanman, "Ayakapı Mescidi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, s. 438.

²⁶⁷ M. Baha Tanman, "Ayakapı Karakolu", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, s. 437.

²⁶⁸ M. Baha Tanman, *a.g.m.*, C. I, s. 438

²⁶⁹ BOA, C.ADL. 83/5014 (Hicri 27 Cemaziyelevvel 1152, Miladi 1 Eylül 1739)

²⁷⁰ BOA, C.ZB. 79/39004 (Hicri 17 Zilhicce 1152, Miladi 16 Mart 1740)

söndürülmesini sağlayan tulumbacılar ve sakacılar yangının yayılmasını engelledikleri için mükafatlandırılmıştır.²⁷¹

1764 senesinde Haliç Surları'nda Fener ve Petro Kapıları'nın harap olmasından dolayı tamiri için keşif düzenlenmiştir.²⁷² 1766 senesinde ise Zindan Kapı bölgesindeki surların ve surlara bitişik inşa edilen hanlara ait yıkılan duvarların gerekli görülen onarım masrafları dönemin Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa'nın kontrolünde verilmesi kabul edilmiştir.²⁷³

1767 senesinde Ayvansaray yakınlarında surlara bitişik üst katı ev alt katı dükkan olan yapıda çocuklarının geçimini sağlayan Şerife Hatice Hatun oturmaktaydı. Zelzele sırasında sur bedeninden bir burç yıkılmış ve yıkılan taşlar Şerife Hatice Hatun'un hanesinin üzerine düşerek binayı yıkmıştır. Evsiz kalan Şerife Hatice Hatun on dört aydır kiralık bir evde yaşamış ve parasızlık, yoksulluk çekmiştir. Bunun üzerine yıkılan burcun yeniden inşa edilmesi ve Şerife Hatice Hatun'a yardım edilmesi istenmiştir.²⁷⁴

Aynı sene içerisinde Ayvansaray Kapı dışında surlara bitişik Hatice Sultan Mektebi ve Çeşmesi'nin arkasındaki sur duvarına ait burçların yıkılması sonucu mektep zarar görmüştür. Sur duvarının ve burcun yarısı yıkılmış, yarısı da mektep ve çeşme üzerine düşmüştür. Zarar gören mektebin aynı sene içinde tamir edilmesi istenmiştir. Mektep ve çeşmenin yeniden inşası için toplam 25.200 kuruş masraf hesaplanmıştır. Tabya üzerindeki burçların yenilenmesi için ise toplam 1.920 kuruş masraf hesaplanmıştır. Ayrıca küfe, kürek, hamallık ücreti ve diğer masraflarla 2.710 kuruş toplamda ise 29.830 kuruş ile tamir edilmiştir.²⁷⁵ Tamirin devrin Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa²⁷⁶ tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

1774 senesinde Balat Kapı surlarına bitişik olarak inşa edilmiş Yahudi dinine mensup insanların "Senavi" olarak adlandırdıkları ibadethaneleri bulunmakta idi. Çıkan yangın sonucu ibadethanenin çatısı ve çatının bitişigindeki sur dizisi harap olmuştur.

²⁷¹ BOA, C.BLD. 13/602 (Hicri 8 Sefer 1174, Miladi 19 Eylül 1760)

²⁷² BOA, C.BLD. 146/7271 (Hicri 07 Cemaziyelevvel 1178, Miladi 2 Kasım 1764)

²⁷³ BOA, AE.SMST.III. 152/11963 (Hicri 26 Zilkade 1179, Miladi 6 Mayıs 1766)

²⁷⁴ BOA, C.BLD. 131/6544 (Hicri 21 Rebiülevvel 1181, 17 Ağustos 1767)

²⁷⁵ BOA, C.MF. 5/241 (Hicri 28 Rebiülahir 1181, Miladi 23 Eylül 1767)

²⁷⁶ Ahmet Vefa Çobanoğlu, *a.g.m.*, s. 315.

Harap olan çatının onarımı kimseye haber vermeden iki gecede tamir edildiği için arz ve sadır bildiren Hatt-ı Hümayun yayınlanmıştır.²⁷⁷

Sultan I. Abdülhamid döneminde, 1776 senesinde Mimarbaşı olan İbrahim Ağa tarafından Bahçekapı bölgesindeki surların keşfi ve gerekiyorsa onarılması istenmiştir.²⁷⁸ 1782 senesinde Aya Kapı'da meydana gelen büyük yangın kısa sürede Odunkapısı'na ulaşmıştır. Surları da içine alarak etraftaki ahşap Yahudi evlerini yakan yangın, tahribat sahasını genişletmiş kısa süre içinde kara surlarından; Topkapı, Mevlevihanekapı, Silivrikapı ve Yedikule Kapı'ya buradan Marmara Surları kapılarından; Narlıkapı ve Samatya Kapı'ya ulaşmıştır. Yangın geçtiği yerlerdeki surları ve binaları tahrip etmiştir.²⁷⁹

1783 senesinde yine Bahçekapısı'nın tavan, kiremit ve diğer malzemelerin Mimarbaşı Mehmed Tahir Efendi tarafından keşif yapılmasına ve keşif sonrası gerekiyorsa onarım yapılması istenmiştir.²⁸⁰ 1786 senesinde Bahçekapısı Mimarbaşı Hacı Musa Ağa tarafından keşfi üzere tamir edilmiştir.²⁸¹ 1788 senesinde ise Aya Kapı'nın tahrip olan bölümleri elden geçirilmiştir.²⁸² Onarımın devrin Mimarbaşı el-Hac Ebubekir Ağa tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir.²⁸³

Sultan III. Selim döneminde, 1789 senesinde Balat Kapı onarılmıştır. Onarımı gerçekleştiren Mimarbaşı Ebubekir'in onarım hakkında tezkiresi bulunmaktadır.²⁸⁴ 1795 senesinde Odunkapısı'ndan Cibali'ye kadar uzanan surlarda bulunan burç, mahzen ve diğer birimlerin mukataa defteri bulunmaktadır.²⁸⁵ 1796 senesinde Balat bölgesinde büyük bir yangın meydana gelmiştir. Bu yangında Balat Kapı'ya bağlı keşifnamenin gereğince yaptırılması istenmiştir.²⁸⁶ Keşifnameden sonra 1797 senesinde Balat Kapı onarılmıştır.²⁸⁷ Aynı sene içerisinde Balat Kapı'ya bitişik bulunan yeniçerilere ait çifte yangın tulumbası²⁸⁸ ve hapisane işlevi gören Baba Cafer Zindan'ı

²⁷⁷ BOA, TS.MA.e, 793/35 (Hicri 08 Zilkade 1187, Miladi 13 Ocak 1774)

²⁷⁸ BOA, C.BLD. 52/2579, (Hicri 29 Cemaziyevvel 1190, Miladi 16 Temmuz 1776)

²⁷⁹ Mustafa Cezar, *a.g.m.*, s. 364.

²⁸⁰ BOA, C.BLD. 113/5605 (Hicri 11 Zilkade 1197, Miladi 8 Ekim 1783); Wolfgang Müller – Wiener, *a.g.e.*, s. 311.

²⁸¹ BOA, C.BLD. 48/2386 (Hicri 2 Ramazan 1200, Miladi 22 Ocak 178)

²⁸² BOA, C.BLD. 94/4665 (Hicri 15 Muharrem 1203, Miladi 16 Ekim 1788)

²⁸³ Ahmet Vefa Çobanoğlu, *a.g.m.*, s. 284.

²⁸⁴ BOA, AE.SSLM.III 114/6918 (Hicri 21 Rebiülevvel 1204, Miladi 9 Aralık 1789)

²⁸⁵ BOA, D.BŞM.d. 525 B. (Hicri 14 Cemaziyelahir 1210, Miladi 26 Aralık 1795)

²⁸⁶ BOA, C.BLD. (Hicri 07 Zilkade 1210, Miladi 14 Mayıs 1796)

²⁸⁷ BOA, C.BLD. 84/4173 (Hicri 29 Recep 1211, Miladi 28 Ocak 1797)

²⁸⁸ BOA, C.ZB. 36/1771 (Hicri 03 Rebiülahir 1212, Miladi 25 Eylül 1797)

onarılmıştır.²⁸⁹ Onarımların devrin Mimarbaşı Mehmed Arif Ağa²⁹⁰ tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

---

²⁸⁹ BOA, C.ZB. 52/2566 (Hicri 03 Recep 1179, Miladi 22 Aralık 1797)

²⁹⁰ Ahmet Vefa Çobanoğlu, *a.g.m.*, s. 310.

4. 19. YÜZYIL İSTANBUL SURLARINDA İNŞA VE ONARIMLAR

18. yüzyılda olduğu gibi 19. yüzyılın ilk yarısına kadar da surlarda bakım ve onarıma önem verilmiştir. Şehir surlarında açılan gedikler tespit edilerek kapatılmaya çalışılmıştır. İnsanların geçebileceği boyutlarda olan bu gediklerden suçlu insanların geçmemesi için ve gümrük vergisi gereken eşyaların gizlice şehre sokulmaması için çaba sarfedilmiştir.

Sultan Abdülaziz devrinde İstanbul'un diğer kentlerle ulaşımını kolaylaştıracak Şimendifer hattı yapılmıştır. Hattın yapımı sırasında Marmara Surları'nın büyük bölümü zarar görmüştür. Ayrıca surların üzerinde yer alan Sinan Paşa Köşkü ve Yalı Köşkü gibi yapıların yanı sıra çeşitli ağalara ait olan konaklar, evler ve dükkanlar da yıkılmıştır. Sultan Abdülaziz ile Midhat Paşa'nın şehir surlarını tamamen ortadan kaldırmayı düşündükleri iddia edilmektedir. Bu düşünce İngilizlerin uğraşları sonucu faaliyete geçmemiştir.²⁹¹ Midhat Paşa Avrupa'dan özellikle Fransa hayranlığı fazla olan bir devlet adamı idi. Fransızların Paris şehir surlarını yıkarak ızgara planlı şehirleşme çalışmaları yapması Midhat Paşa'yı etkilemiş olması muhtemeldir. İstanbul surlarını yıkarak Paris'e benzer bir planlama tasarladığı düşünülmektedir.

Sultan II. Abdülhamid devrinde meydana gelen 1894 depremi sonucu İstanbul surları çok fazla tahrip olmuştur. Devletin bu dönemdeki ekonomik durumu sıkıntıda olduğu için aciliyeti gereken yerlerin onarımına özen gösterilmiştir. Ayrıca onarım sırasında kaynak olarak surlara yakın arazilerin ve boş ev ile dükkanların satılması düşünülmüştür.

Müze-i Hümayun'un kurulmasından sonra askeriye ait olan surlar eski eser sayılarak Müze-i Hümayun'a teslim edilmiştir. Bunun öncesinde askeriye tarafından surların Asar-ı Atika sayılmayan yerlerinin müzayede ile satılarak gelir elde etme amacı bu kararın verilmesini şüphesiz etkilemiştir. Bu teklife kesinlikle karşı çıkılmış ve surların şanlı Osmanlı askerlerinin kudretini göstermesinin yanı sıra Sultan II. Mehmed'e Fatih unvanını bu surlardan geçildikten sonra verildiği savunulmuştur.

4.1. Kara Surları

Mermer Kule bölgesi ile Ayvansaray arasında yer alan kara surları kentin en güçlü sur hattını oluşturmaktadır. Mermer Kule bölgesinden itibaren Altın Yıldızlı

²⁹¹Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s. 358.

Kapı, Yedikule Kapı, Belgrad Kapı, Silivrikapı, Mevlevihanekapı, Topkapı, Edirnekapı ve Eğrikapı hattından Ayvansaray'a kadar uzanmaktadır.

1800 senesinde sadrazam tarafından defterdarlık makamına yazılan bir vesikaya göre sur duvarlarının uzun zamandır tamir görmediğinden ve bazı bölgelerin yıkılmış olduğundan bahsedilmektedir. Bakımsızlık nedeniyle kente girmek isteyen insanlar surlar üzerinde yer alan kapılar dışında söz konusu yıkılmış yerleri kullanmaya başlamıştır. Dönemin sadrazamı K r Yusuf Ziyaüddin Paşa tebdili kıyafet ile kent içinde dolaşırken bizzat bu duruma şahit olmuştur. Bu durumdan rahatsız olan sadrazam sur kapılarında görevli askerlere kent sakinlerinin surlarda bulunan kapılar dışında söz konusu yıkılmış duvarları kullanmaması hususunda uyarılarda bulunmuştur. Surların uzunluğu ve surlar üzerindeki harap yerlerin çokluğu nedeniyle kolluk kuvvetleri sadrazamın bu isteğine yetiŐememiŐtir. Öyle ki surlarda yer alan bu yarıklardan insanlar g m ruklerden ücretli geçirdiği malları ücretsiz geçirmeye başlamıştır. Kolluk kuvvetlerinin harap sur bölgelerini geceli g nd zli gözleme imkanı olmadığı için bu durumu kontrol altına alamamıştır. Bu nedenle surlarda hasar görmüş, yarılmış bölümlerin dönemin Mimarbaşı Mehmed Arif Ağa'nın vekili tarafından muayene ettirilip onarılması istenmiştir.²⁹²

Yüzyılın başına sur duvarlarından özellikle Silivrikapı bölgesinde yer alan nişasta satan dükkanların önündeki sur dizisi harap bir vaziyette ulaşmıştır. Harap sur duvarları için yapılan incelemeler sonucu onarılmaya muhtaç olan yerler tespit edilmiş ve gereken bütçe tedarik edilerek surlar tamir edilmiştir.²⁹³ Bu tamirin devrin Mimarbaşı Mehmed Arif Ağa tarafından gerçekleştiği düşünülmektedir.²⁹⁴ Silivrikapı bölgesinden başka ayrıca 1801 senesinde Mimarbaşı Ahmed Nurullah Ağa'nın göstermiş olduğu hünerle Yedikule Hisarı'ndaki burçların tamire ihtiyacı olduğu meydana çıkarılmıştır.²⁹⁵

1806 senesinde Topkapı ile Edirnekapı arasında yer alan Sulukule bölgesinde sur duvarı yıkıldığı için bir an önce keşif yapılması ve gerekiyorsa onarılması istenmiştir. Mimarbaşı İbrahim K mi'nin yaptığı araştırma ve ölçümlerde duvar enkazının bir hayli fazla olması nedeniyle molozların lağımcılar yardımıyla kazılması

²⁹² BOA, C.BLD. 33/1644 (Hicri 17 Muharrem 1215, Miladi 10 Haziran 1800)

²⁹³ BOA, C.BLD. 34/1670 (Hicri 19 Safer 1215, Miladi 12 Temmuz 1800)

²⁹⁴ Ahmet Vefa  obanoğlu, *a.g.m.*, s. 310.

²⁹⁵ BOA, C.AS. 1082/47733 (Hicri 13 Cemaziyelevvel 1216, Miladi 21 Eylül 1801)

ve sonrasında duvar yüzleri paralanıp halis harç ile karıştırarak sağlam ve dayanıklı bir şekilde yapılması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Söz konusu bölge için yapılan keşif defterinde yer alan diğer bilgilere göre Topkapı ile Edirnekapi arasında yer alan Sulukule bölgesinde bulunan sur duvarları yıkık ve harap vaziyettedir. Onarım sırasında 12 arşından büyük ahşap hatıl malzemeler kullanılmıştır. Bu kullanılan hatıl malzemeler çam ağaçlarından elde edilen ahşap malzemeyle birbirine bağlanmıştır. Ayrıca seyirdim yoluna kumlu kireç ve derzli malzemedan üzerinde taş yer alan semer düzenlemesi yapmıştır. Semer düzenlemesi ile yağmur sularının surlara zarar vermemesi, yağmur yağdığı zaman biriken suların iki tarafa aktarılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte yıkılmış mevcut taşlarla kargir sur duvarının inşa edilmesi uygun görülmüştür. Söz konusu işler için toplam 777.000 kuruş masraf hesaplanmıştır.

Keşif defterinde yer alan bir diğer bilgiye göre söz konusu yıkılmış duvarın bitişiğinde İsmail isimli şahsın evi yer almaktadır. Bu kişinin evine ait bahçe duvarı surlardan düşen büyük ölçekli taşlardan dolayı yıkılmıştır. Evin bahçe duvarı için hatıl ve hatılları birbirine bağlandığı yerin üzerine kiremit döşeme uygun görülmüştür. Derzli taş barındıran mevcut duvarın inşası için ise toplam 3.600 kuruş masraf hesaplanmıştır.

Söz konusu yıkılmış sur duvarının iri taşlardan oluşan enkazı bir hayli fazla olduğu için ameleler tarafından taşların işe yarayacak parçalarının ayırt edilmesi, diğer parçaların ise temizlenmesi için toplam 78.060 kuruşluk harcama bütçesi ayrılmıştır. Keşif defterinde bulunan harcamalar hesaplandığında toplam 858.660 kuruşluk hesap ortaya çıkmaktadır.²⁹⁶

Aynı sene içerisinde Mimarbaşı İbrahim Kâmi tarafından yine Topkapı ile Edirnekapi arasında yer alan sur dizisi için bir takım onarımlar gerçekleştirilmiştir. Bu onarımlarda gerçekleşen harcamalar ve yapılan işler hakkında bulunan keşif defterine göre toplam 1.090.881 kuruşluk masraf hesaplanmıştır.

Keşif defterine göre Topkapı ile Edirnekapi arasında yer alan Sulukule bölgesinde önceden yıkılmış olan sur duvarlarında yığılmış olan enkazın acil olarak nakli istenmiştir. 12 ve 15 arşından büyük olan hatıllar ve hatılları birleştiren harçlarla dışı kum derzle karışmış mevcut sur duvarının uzunluğu 63 arşın, genişliği 3 arşın, yüksekliği 15 arşındır. Bu onarım için toplam 877.500 kuruşluk harcama belirlenmiştir.

²⁹⁶ BOA, C.BLD 73/3642 (Hicri 1220 Zilkade 29, Miladi 18 Şubat 1806)

Yıkılmış duvarın Sulukule yönüne bakan cephesinde katkısız harç kullanılmıştır. Dış bölümde ise karışık harç kullanılmıştır. Duvar yüzeyinin onarılması için toplam 41.040 kuruşluk bütçe hesaplanmıştır.

Söz konusu sur duvarının Edirnekapi tarafında terk edilmiş vaziyette bulunan bölgesi ile köşesinin arkasında yer alan bölgede katkısız harç ile dışı karışık horasan derzli yüzeyin inşası için toplam 28.500 kuruşluk masraf hesaplanmıştır. İnşa olunan duvarın arkasında yine aynı şekilde terk edilmiş mahallede katkısız harçla karışık kargir ayak inşası için toplam 44.670 kuruş masraf çıkarılmıştır.

Yıkılmış sur duvarının tulusunu lağımcıların gayretleriyle ayrılması gerçekleşmiştir. Diğer kalanların nakliyesi ve gereken taşıma işleri hamallar ve diğer çeşitli araçlarla gerçekleşmiştir. Bu çalışmalar için toplam 99.171 kuruşluk bütçe hesaplanmıştır.²⁹⁷

1807 senesinde dönemin Mimarbaşı olan Hafız Mehmed Emin Ağa tarafından Yedikule Hisarı'nın onarılması için burçların keşfi yapılması istenmiştir.²⁹⁸

Sultan IV. Mustafa'dan sonra tahta geçen ve gerçekleştirdiği reformlarla öne çıkan Sultan II. Mahmud döneminde kara surlarına ve surların etrafındaki sahabe türbelerinin ihyasına önem verilmiştir. Bu dönemde özellikle Eğrikapi ve Ayvansaray bölgesinde yer alan sahabelerin türbeleri için bir takım inşa faaliyetleri gerçekleştiği gibi surlardaki bakım ve onarım çalışması da devam etmiştir.

1808 senesinde Edirnekapi ile Tekfur Sarayı arasında evi bulunan Emir Mehmed'in evi ve bıçkısı sur duvarlarından düşen büyük taş kütleleri yüzüne zarar görmüştür. Mağdur olan Emir Mehmed'in yıkılan evi hazineden karşılanan yardımlarla tamir edilmiştir.²⁹⁹ 1809 senesinde Silivrikapi ile Mevlevihanekapi arasında yıkılmış olan sur duvarı tamir edilmiştir. Söz konusu bölgelerin arasında, Çingiraklı Bostan bitişiğinde yer alan yıkılan sur duvarında keşif yapıldıktan sonra duvarın inşası konusunda keşif öncesine göre yüz elli zira miktarı soygunculuk olarak kabul edilmiştir. Buna rağmen duvarın malzeme ve amelesinden sayı artırılarak tamir ve masraf için

²⁹⁷ BOA, C.BLD. 66/3282 (Hicri 07 Cemaziyelevvel 1221, Miladi 23 Temmuz 1806)

²⁹⁸ BOA, C.AS. 1141/50702 (Hicri 13 Safer 1222, Miladi 22 Nisan 1807)

²⁹⁹ BOA, C.BLD. 88/4362 (Hicri 28 Recep 1223, Miladi 19 Eylül 1808)

8.900 kuruşluk bütçe hesaplanmıştır. Onarımın devrin Mimarbaşı Mustafa Ağa³⁰⁰ tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

Söz konusu onarımın keşif defterinde yer alan bilgilere göre İstanbul'un önemli kapılarından Silivrikapı ile Mevlevihanekapı bölgesinde bulunan Çingiraklı Bostan'a bitişik yer alan harap sur duvarı birdenbire yıkılmıştır. Aşağı bölümü üçer kat iki sıra 15 arşın, orta cepheden başka yukarılara çıkınca 15 arşından büyük hatıl ve hatılları birbirine bağlayan tahtanın her iki tarafı kumlu harçla derz edilmiştir. Derzin üzerine mevcut taşlardan biriken yağmur sularının surlara zarar vermemesi için iki taraftan surlardan aşağıya aktarılması için düşünülen semer düzenlemesi ile kargir sur duvarının inşası için toplam 336.000 kuruş masraf hesaplanmıştır.

Yıkılan sur duvarının enkazı hendek tarafını doldurduğu için inşa olunacak duvarın bitişiğinde su tazyiki için lağımçıların çalışmaları sonucu gereken ücret ve bölgede gerçekleşen nakliye için toplam 126.000 kuruş masraf hesaplanmıştır. Ayrıca bölgede gerçekleşen hamal işleri, yük taşıyanlar ve iskele için gereken harç ile diğer malzemeler için toplam 18.500 kuruşluk harcama hesaplanmıştır. Bütün harcamaların toplamı ise 480.500 kuruş olarak hesaplanmıştır.³⁰¹

1812 senesinde Fatih Et Pazarı bölgesinden Bozdoğan kemerine kadar devam eden su kemerleri ve Silivrikapı'dan Yedikule bölgesine kadar olan surların kemerleri onarılmıştır.³⁰² Bu onarımın devrin Mimarbaşı Hafız Mehmed Emin Ağa³⁰³ tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

1812-1813 senesinde Edirnekapı'dan Eğrikapı'ya inerken şehrin iç tarafında Çakırağa Camii'nin karşısında yer alan çeşme sura bitişik inşa edilmiştir. Sultan II. Mahmud'un Berberbaşısı olan Ali Ağa tarafından yaptırılan çeşme oldukça sade bir düzenlemeye sahiptir. Çeşmenin cephesi iç içe geçmiş dilimli kemer ile oluşturulmuş düzenlemeden meydana gelmektedir. Mermerden yapılmış ayna taşında da kemerli bir düzenleme söz konusudur. Cephenin üst bölümünde oval bir madalyon ve altında iki sıra kitabe kartuşu yer almaktadır. Günümüze ulaşmayan kitabede:

"Hazret-i Sultan Mahmud Efendimizin hâlâ

³⁰⁰Selman Can, *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları İle Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*, Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2010, s.44.

³⁰¹BOA, C.BLD. 75/3712 (Hicri 06 Şevval 1224, Miladi 14 Kasım 1809)

³⁰²BOA, C.BLD. 35/1704 (Hicri 18 Zilhicce 1227, Miladi 23 Aralık 1812)

³⁰³Selman Can, a.g.e., s. 44.

Berberbaşısı olan Ali Ağanın eser-i hayrıdır"³⁰⁴ ifadeleri yer almaktaydı. Günümüzde kitabe kartuşları boş olan çeşme yakın zamanda restore edilmiştir.

1813 senesinde Yedikule Hisarı'nın güvenliğini sağlayan subaylara ait odalar ve suçluların mahpus odaları Mimarbaşı Hafız Mehmed Emin Ağa tarafından onarılmıştır.³⁰⁵ Onarımdan yaklaşık 4 ay sonra Fransız Elçi General Fotto Endereosi kentin camilerinin yanı sıra özellikle Yedikule Hisarı'na çıkıp kenti seyretmek için izin istemiştir.³⁰⁶

Aynı sene içinde Silivrikapı ile Mevlevihanekapı arasında Nişastacılar Mahallesi'nde yer alan iki bölgede harap vaziyette bulunan sur duvarlarının onarımı için keşif defteri hazırlanmıştır.

Keşif defterinde yer alan bilgilere göre Mevlevihanekapı bölgesinde yıkık vaziyette bulunan sur duvarlarında on beş arşından fazla hatıl ve hatılları birbirine bağlayan tahtanın üzerine taş kapak düzenlenmesi düşünülmüştür. Bunun yanı sıra seyirdim yoluna yağmur sularının zarar vermemesi için, biriken yağmur sularını iki tarafa aktarmak için yapılan semer düzenlemesi düşünülmüştür. Söz konusu çalışmalar ve çeşitli malzemelerden oluşturulacak harç sonrası inşa edilecek kargir duvar için toplam 14.400 kuruş masraf hesaplanmıştır.

Eski baruthane civarında yer alan harap vaziyette bulunan sur duvarı bölgesinde katkısız harçla karıştırılmış yine aynı kargir sur duvarının onarımı için 7.200 kuruş harcama bütçesi hesaplanmıştır. Hamal ve nakliye için ayrılan bütçe ise 2.160 kuruş tutmuştur. Keşif defterinde yer alan bütün çalışmalar hesaplandığında 23.760 kuruş bütçe ortaya çıkmaktadır.³⁰⁷

1815 senesinde Enfiye Emini Bekir Efendi Yedikule Hisarı'nın tamirine ve inşasına memur edilmiştir.³⁰⁸

1815-1816 seneleri içinde Yedikule ile Silivrikapı bölgesi arasındaki yıkılan sur duvarları ile bölge mahallelerin tamire muhtaç bölümleri tespit edilmiştir.³⁰⁹ 1816 senesinde dönemin Mimarbaşı olan Ali Rıza Efendi tarafından Yedikule ile Silivrikapı

³⁰⁴ Affan Egemen, *a.g.e.*, s. 114.

³⁰⁵ BOA, C.AS. 349/14443 (Hicri 05 Şaban 1228, Miladi 3 Ağustos 1813)

³⁰⁶ BOA, HAT. 836/37745 (Hicri 29 Zilhicce 1228, Miladi 23 Aralık 1813)

³⁰⁷ BOA, C.BLD. 75/3710 (Hicri 28 Şevval 1228, Miladi 24 Ekim 1813)

³⁰⁸ BOA, D.BŞM.d. 8176 (Hicri 19 Safer 1230, Miladi 31 Ocak 1815)

³⁰⁹ BOA, D.BŞM.BNE.d. 16179 (Hicri 1231, Miladi 1815/1816)

bölgesi arasındaki surların ve mahallelerin keşfi yapılmış ve onarımı gerçekleştirilmiştir.³¹⁰

1818 senesinde Edirnekapı'nın tahrip edilen bölümleri onarılmıştır.³¹¹ Onarımın Mimarbaşı Ali Rıza Ağa³¹² tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Aynı sene içinde bina emini tarafından Mermer Kule ve Yedikule Hisarı ile Silivrikapısına kadar uzanan sur duvarlarının onarımı için keşif defteri hazırlanmıştır.

Söz konusu keşif defterinde Yedikule bölgesinde yer alan bostanların önünde yer alan duvar sert deniz dalgalarından dolayı harap olmuştur. Harap olan bölgenin onarılması istenmiştir. Ayrıca seyirdim yoluna tuğla malzemeden yağmur sularını surlara zarar vermemesi için biriken suyu iki tarafa aktarmak için düşünülen semer düzenlemesi uygun görülmüştür. Hatıl ve hatılları birbirine bağlayan tahta taşı ile çeşitli malzemelerden oluşacak duvar inşası için toplam 36.000 kuruş bütçe hesaplanmıştır.

Yine söz konusu bölgeye geçiş için künk, hatıl ve hatılları bağlayan tahta düzenlemesi ile yağmur sularından surları korumak için oluşturulan semer düzenlemesi düşünülen kargir sur duvarı için toplam 28.080 kuruş bütçe hesaplanmıştır.

Yine bu bölgede Mermer Kule bölgesinde üzeri tuğla malzemeden yapılmış hatıl düzenlemesi ve yağmur sularını surlara zarar vermemesi için iki tarafa aktarmak için yapılan semer düzenlemesi ile kargir sur duvarının inşaatı için 149.490 kuruş bütçe hesaplanmıştır.

Ayrıca harap vaziyette bulunan sur duvarları bölgesinde yer alan kemerlerin Marmara Denizi'nin sert dalgalarından dolayı harap olmuş bölümleri katıksız harç ve künk tedariki ile birlikte kargir sur duvarlarının inşaatı için 48.180 kuruşluk bütçe hesaplanmıştır.

Yedikule Kapı'dan Silivrikapı'ya kadar uzanan sur duvarlarından; yıkılmış, harap vaziyette olan bölümlerin üzerleri yağmur sularını surlara zarar vermemesi için iki tarafa aktarmak için yapılan semer düzenlemesi ile birlikte katıksız harçla kargir sur duvarının inşası için toplam 249.120 kuruşluk bütçe hesaplanmıştır.

Bu bölgede yer alan Sarmaşıklı Tabya üzerinde yıkılmış vaziyette bulunan sur duvarları katıksız harç ve yağmur sularını surlara zarar vermemesi için biriken surları

³¹⁰ BOA, C.BLD. 57/2801 (Hicri 08 Zilhicce 1231, Miladi 22 Ekim 1816)

³¹¹ BOA, HAT. 594/29119 (Hicri 13 Cemaziyelevvel 1233, Miladi 21 Mart 1818)

³¹² Selman Can, a.g.e., s. 44.

iki tarafa aktarmak amacıyla yapılan semer düzenlemesi ile kargir sur duvarının inşaatı için toplam 318.180 kuruşluk bütçe hesaplanmıştır.

Silivrikapı'ya yakın mesafede bulunan üç mahalde yer alan yıkılmış sur duvarlarının üzeri tuğla malzemedan yapılmış yağmur sularının surlara zarar vermemesi için iki tarafa aktarmak için yapılan semer düzenlemesi künkü ve kargir sur duvarı inşaatı için toplam 252.180 kuruş bütçe hesaplanmıştır.

Mevlevihanekapı bölgesinde ve Kemikliburun'da harap vaziyette bulunan sur duvarlarının nitelikli kargir malzemedan inşası için toplam 76.320 kuruş bütçe ayrılmıştır.

Mevlevihanekapı bölgesine yakın çarşı alanına bakan surlar kargir malzemedan, başları hançerli, demir kirişler kullanılarak tamir edilmiştir. Duvarın üzerindeki seyirdim bölgesine yağmur sularının surlara zarar vermemesi için düşünülen semer düzenlemesi uygun görülmüştür. Çok daha önce inşası biten sur duvarının bir tarafında seğirdim yeri muhafazası için üzerine yapılmak üzere düşünülen yağmur sularından korunmak için semer düzenlemesi ve siper duvarı inşası için 1.650 kuruş bütçe hesaplanmıştır.

Yedikule bostanı önünde tabyanın desteği mahallinde üzeri tuğladan yağmur sularını surlara zarar vermemesi için iki tarafa aktarmak için yapılan semer düzenlemeli hisariçeli sur duvarı inşası için 12.420 kuruş bütçe hesaplanmıştır. Bu çalışmalar için yardımcı olan hamal, nakliye, at arabası ve limanda yük taşıyan gemilerin ücreti için toplam 125.718 kuruş bütçe hesaplanmıştır. Keşif defterinde yer alan bilgiler doğrultusunda söz konusu harcamaların tamamının toplamı 1.382.898 kuruş etmektedir.³¹³

1821 senesinde Mimarbaşı Mehmed Rasim Efendi tarafından Topkapı bölgesindeki surların keşfi yapılması ve gerekiyorsa onarılması istenmiştir.³¹⁴ 1822 senesinde Yedikule Hisarı'nın dört burcu üzerinde incelemeler yapılması, onarılması gereken yerlerin onarılması istenmiştir.³¹⁵ Bu keşif ve sonrasında onarım işi için de Mimarbaşı Mehmed Rasim Efendi'nin görevlendirildiği düşünülmektedir.

1829 senesinde İstanbul surlarının kapıcılık görevinin yeri boşalması durumunda Asakir-i Mansure'ye ait subaylardan hastalıklı, sakat ve ihtiyar olanların tayin edilmesi

³¹³ BOA, D.BŞM.BNE. 16213 (Hicri 21 Zilkade 1233, Miladi 22 Eylül 1818)

³¹⁴ BOA, C.BLD. 35/1749 (Hicri 13 Şaban 1236, Miladi 16 Mayıs 1821)

³¹⁵ BOA, HAT. 593/29079 (Hicri 29 Zilhicce 1237, Miladi 16 Eylül 1822)

kararlaştırılmıştır.³¹⁶ Aynı sene içerisinde İsveç ve Norveç maslahatgüzarları Kronitiran isimli İsveç polisinin Yedikule'yi incelemesine izin verilmesi için girişimlerde bulunmuştur.³¹⁷ Kronistran isimli İsveç polisine verilen izinden sonra 1838 senesinde saray ile askerlere ait kışla ve okulların yabancılara gezdirilmesi hususunda padişahın izin alınmadan ruhsat verilmesi kararlaştırılmıştır.³¹⁸

1831 senesinde Mevlevihanekapı civarında Hacı Evliya Mahallesi tarafındaki yıkılmış sur duvarları tamir edilmiştir.³¹⁹ Tamirin son Mimarbaşı Seyyit Abdülhalim Efendi tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir.³²⁰ Aynı sene içerisinde Edirnekapı kapıcılığına Üsküdarlı Ahmed Ağa tayin edilmiştir.³²¹ Bu dönemde ayrıca Aslanhane'de bulunan vahşi hayvanlar Yedikule Hisarı'na taşınması uygun görülmüştür.³²²

Eğrikapı'nın girişinde, sol tarafta surlara bitişik vaziyette yer alan Hz. Hafır'e ait türbe ilk olarak Sultan I. Mahmud döneminde Bâbüssaâde Ağası Beşir Ağa tarafından keşfedilerek inşa edilmiştir.³²³ Sultan II. Mahmud döneminde, 1835 senesinde Hz. Hafır'in türbesinde yer alan kitabeye göre türbe yeni baştan inşa edilir gibi ihya edilmiştir. Türbe, şehir dışından Eğrikapı surlarına bitişik konumda yer almaktadır. Kaynaklarda Hz. Eyyûb el Ensârî'nin yeğeni olarak rivayet edilen Hz. Hafır, dayısıyla birlikte şehit düşmüştür.³²⁴ Türbenin beden duvarlarının bir kısmını sur duvarları oluşturmaktadır. 1980'lerde üzeri kapalı olan türbenin günümüzde üzeri açıktır.³²⁵

Üçgen bir alanı kaplayan türbe yüksek bir set üzerinde bulunmaktadır. Kesme taş malzemeden inşa edilen ihata duvarlarında dikdörtgen formlarda altı büyük açıklık vardır. Pencere genişlikleri ve iki pencere arası mesafe yapıldığı dönemin mimari üslubunu yansıtmaktadır. Pencere açıklıkları demir parmaklıklarla örülmüştür. Eğrikapı'ya bitişik olan türbenin girişi dikdörtgen çerçevelidir. Türbenin ahşap kapısı çürüdüğünden dolayı demir parmaklıklı bir kapı takılmıştır.³²⁶ Türbenin dikdörtgen

³¹⁶ BOA, C.AS. 484/20188 (Hicri 23 Ramazan 1244, Miladi 29 Mart 1829)

³¹⁷ BOA, HAT. 1214/47556 (Hicri 22 Rebiülahir 1245, Miladi 21 Ekim 1829)

³¹⁸ BOA, HAT. 1214/47550 (Hicri 25 Rebiülahir 1254, Miladi 18 Temmuz 1838)

³¹⁹ BOA, C.BLD. 51/2519 (Hicri 29 Rebiülevvel 1247, Miladi 7 Eylül 1831)

³²⁰ Selman Can, a.g.e., s. 44.

³²¹ BOA, C.BLD. 85/4241 (Hicri 7 Rebiülahir 1247, Miladi 15 Eylül 1831)

³²² Halil Ethem, a.g.e. s. 35.

³²³ Necdet İşli - Coşkun Yılmaz, *İstanbul Sahâbeler*, Bilge Yayın Habercilik ve Danışmanlık, İstanbul 2013, s. 223; Cafer E. Babadağlı, *İstanbul'da Bulunan Ashâb-ı Kirâm Kabir ve Makamları Ziyaret Rehberi*, Sarayburnu Kitaplığı, İstanbul 2012, s. 53.

³²⁴ İsmail Giray, *İstanbul'da Sahabe Kabirleri*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975, s. 57; Hasırcızâde, *İstanbul'da Sahabe ve Evliya Kabirleri*, Kemer Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul 1984, s.71.

³²⁵ Necdet İşli, *İstanbul'da Sahabe Kabir ve Makamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1987, s. 41.

³²⁶ Necdet Yılmaz - Coşkun Yılmaz, a.g.e., s.226.

çerçevele kapısında yer alan kemer üzerinde Hâşim Efendi'nin neşrettiği Sultan II. Mahmud tuğrası ve hemen onun altında Yesârizâde Mustafa Efendi'nin ta'lik hatla neşrettiği kitabe bulunmaktadır. Kitabe metni ise Vak'anûvis Es'ad Efendi tarafından oluşturulmuştur.³²⁷ Mermer malzeme üzerinde neşredilen kitabede şu ifadeler yer almaktadır.

“Şah'ı hayrât-eser Hazret-i Hân Mahmud'u

Ahd-iadlinde bu meşhed dahi oldı âbâd

Öyle meşhed ki Alemdâr-ı Nebi dâdârının

Necline olmuş idi türbe-i envâr-nihâd

Böyle ta'zime sezâ yerleri ihyâ itdi

Zâtına dense müceddid kim ider istib'âd

Mehbit-i nûr ola tâ ruh-ı sahâbiyle zemin

Ol Şeh'in şevketini ide füzûn Rabb-i ibâd

Oldu bu merkadin ihyâsına Es'ad târih

Hâfir'in ruhunu Sultân-ı cihân kıldı şâd

1251 ††³²⁸

Türbenin çevresi ve türbenin önündeki yolun arkası zamanla mezarlık alanı olmuştur. 16. yüzyıldan itibaren oluşan bu mezarlık alanı surlara ve burçlara bitişik konumdadır. Mezarlıkta çok sayıda Osmanlı devrine ait mezar taşı bulunmaktadır. Eğrikapı'dan Edirnekapı'ya doğru uzanan yolun üzerinde yer alan bu mezarlığın ilerisinde gayrimüslim mezarlığı da yer almaktadır. Rum kökenli insanların defnedildiği bu mezarlık ile Türk mezarlığı yanyanadır.

1835 senesinde ayrıca Ayvansaray bölgesinde günümüze ulaşan ve konumuyla surlarla içli dışlı olan sahabelerden Hz. Ebu Şeybe el-Hudri'nin türbesi ihya edilmiştir. Fetihden sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından Hz. Ebu Şeybe el-Hudri için türbe inşa ettirilmiş ve türbedarlığına Toklu Dede getirilmiştir. Toklu Dede türbenin etrafında oluşan hazirede medfundur. Hazirede çok sayıda sahabenin medfun olduğu düşünüldüğü için "Sahabeler Haziresi" de denilmektedir.

³²⁷ A. Süheyl Ünver, *İstanbul'da Sahabe Kabirleri*, İstanbul Fethi Derneği Yayınları, İstanbul, 1953, s.40.

³²⁸ Necdet Yılmaz – Coşkun Yılmaz, *a.g.e.*, s. 225.

Moloz taştan inşa edilmiş türbe dikdörtgen planlıdır. Türbenin dikdörtgen kapısı ve pencereleri demir parmaklı şebekelerle donatılmıştır. Türbenin kapısı üzerinde yer alan Sultan II. Mahmud devrine ait kitabede:

"Dâver-i ashâb-ı sîret Şâh-ı Mahmûdü'ş-şiyem
Zâtıdır girdâr-ı hayr-âsâr ile her dem elîf
Hazret-i Bû Şeybeti'l-Hudrîye ta'zim eyledi
Tasliye zeylinde yâd oldukça ashâb-ı güzîn
Nazm-ı ahdi ol şehinşâhın ola nesret-redîf
Oldu dildâde melâik Es'adâ târîhine
Merkad-ı Bû Şeybe'yi Şâh-ı cihân yapıdı latîf

Sene 1251"³²⁹ ifadeleri yer almaktadır. Türbe ve hazirenin restorasyon çalışmaları günümüzde devam etmektedir.

Ayrıca bu bölgedeki sur duvarında iki adet kitabe bulunmaktadır. Kitabelerin kim tarafından hangi dönemde konulduğu tam olarak bilinmemektedir. Yatay dikdörtgen formlu mermer malzemeden yapılmış kitabenin üzerinde sülüs hat ile neşredilmiş "Tevekkeltü al'Allah" ifadesi yer almaktadır.

Enine dikdörtgen formlu mermer malzemeden yapılmış beş satırlı bir diğer kitabenin üzeri sıvalandığı için tam olarak ne yazdığı okunamamaktadır. Sıva bulaşmayan yerlerden anlaşıldığı üzere birinci satırda "İsrail efendi kut bölü abdal", ikinci satırda "unvana düştü", dördüncü satırda "iki tarih oldu bu", beşinci satırda ise "eyleye kutlu seccade" ifadeleri okunabilmiştir. Okunan bölümlerden kitabenin bir namazgah ya da cami kitabesi olduğu düşünülmektedir.

Sultan II. Mahmud'un vefatı üzerine 1839 senesinde tahta çıkan Sultan Abdülmecid Han döneminde, 1840 senesinde kara surlarından Eğrikapı ve Galata semtini çeviren sur dizisinde yer alan Kireçkapı aynı anda tamir edilmiştir.³³⁰

1842 senesinde kent surlarının çeşitli bölgelerinde onarımlar gerçekleşmiştir. Eğrikapı ile Edirnekapı arasında yer alan surların kentin içine ve dışına bakan yokuş üzerindeki yıkılmış sur duvarlarının onarılması ile kargirden yapılmış siperlik dendanların doldurulması ve tamir edilmesi için Eğrikapı'dan Edirnekapı'ya kadar

³²⁹ Necdet Yılmaz – Coşkun Yılmaz, *a.g.e.*, s.165-173; İsmail Giray, *a.g.e.*, s. 45-49.

³³⁰ BOA, C.BLD. 69/3439 (Hicri 29 Zilhicce 1255, Miladi 4 Mart 1840)

uzanan bölgenin keşif defteri oluşturulmuştur. Aynı dönemde Mevlevihanekapı ile Silivrikapı arası sur hattı için de keşif defteri oluşturulmuştur. Söz konusu keşif defterinin Mevlevihanekapı için yapılan incelemesinde:

Mevlevihanekapı içinde Yeminli bölgesinde (sağ yakınında) bir adet merdiven mahalli ile bahçeler arasında geçit mahalli yer almaktadır. Uzunluğu 3 arşın, genişliği 1 arşın, boyu-yüksekliği 3,5 arşın ve metrekaresi 14,5 olan söz konusu geçidin kapatılması için oluşturulan keşif defterinde 217,5 kuruş bütçe ayrılmıştır.

Mevlevihanekapı ile Silivrikapı arasındaki şehir dışına bakan harap vaziyetteki sur duvarının yıkılmış molozları ve mevcut duvar üzerindeki eski tuğlaların kullanımıyla yağmur sularının surlara zarar vermemesi için suları iki tarafa aktarmayı amaçlayan semer düzenlemesi planlanmıştır. Ayrıca Silivrikapı'yı sınırlandıran iki burcun iki tarafa yıkılmış duvarlarının yenilerek imar edilmesi için toplam 7578,5 kuruş bütçe ayrılmıştır.³³¹

1850 senesinde Mevlevihanekapı'nın bir tarafı devrilip arasında olan muhafaza duvarının da birlikte yıkılması nedeniyle onarılması uygun görülmüştür.³³² Zabtiye müşiri tarafından tamir ettirilen yıkılan kısmın masrafı 1265 senesi (M. 1848/1849) Ebniye tertibine göre ödenmiştir. Masraf miktarı toplam 1540,5 kuruş olarak hesaplanmıştır.³³³

1855 senesinde İstanbul ve Bursa'da deprem meydana gelmiştir. Bursa İstanbul'a göre daha şiddetli sallanmıştır. Ahmet Cevdet Paşa deprem sırasında İstanbul sur duvarlarının bazı bölümlerinin yıkıldığından bahsetmektedir.³³⁴ Deprem sonrası Yedikule bölgesindeki sur duvarlarının tamiri gerekip gerekmediği hakkında soruşturma yapılmıştır.³³⁵ Ayrıca deprem sebebiyle Eğrikapı Fenerleri'nin kötü bir hale geldiği zabtiyeye bildirilmiş olmasına rağmen icabına bakılmamıştır. Otuz günden beri Eğrikapı'nın kapanmayarak açık durmakta olduğunu, Eğrikapı'dan sorumlu kapıcı Mustafa Ağa tarafından bildirilmesi üzerine her iki konuyu süratle çözüme kavuşturulması istenmiştir.³³⁶

³³¹ BOA, ML.MSF.d. 3941 (Hicri 7-20 Rebiül Evvel 1258, Miladi 18 Nisan – 1 Mayıs 1842)

³³² BOA, I.MVL. 169/5022 (Hicri 16 Recep 1266, Miladi 28 Mayıs 1850)

³³³ BOA, A. { AMD. 17/97 (Hicri 1266, Miladi 1848/1849)

³³⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 32.

³³⁵ BOA, A. {MKT.MHM 67/21 (Hicri 03 Recep 1271, Miladi 22 Mart 1855)

³³⁶ BOA, A {MKT.NZD. 157/86 (Hicri 25 Zilkade 1271, Miladi 9 Ağustos 1855)

Tarih içinde farklı işlevlerde kullanılan Yedikule Hisarı'nın bazı burçları 1856 yılına kadar barut deposu olarak kullanılmıştır. Yedikule Hisarı'ndaki burçlarda depolanan malzemelerden barutlar ve toplar 1856'dan sonra Cephane Ambarı'na taşınmıştır.³³⁷

1857 senesinde kentin savunma cephaneliklerine konulmak üzere havadaki elektrik akımını toprağa aktaran, yıldırımsavar işlevinde kullanılan paratoner alınması uygun görülmüştür. 30 zira boyunda üstünde platin mil olmak üzere 3 adet paratonerin her biri için 400 frank fiyat çıkarılmıştır.³³⁸

1858 senesinde Edirnekapı'da Sarmaşık Mahallesi'nde yıkılan sur duvarı için yapılan keşif defterine göre toplam 14.602 kuruş masraf çıkarılmıştır. Keşif defterine göre söz konusu sur duvarının yıkılmış olan bölgesine kum, kireç harcı ve kireç taşı ile birlikte mevcut sur duvarının inşası için toplam 12.600 kuruş bütçe ayrılmıştır. Yıkılan sur duvarının karşısında bahçesi yer alan Çadırcı Emin Ağa'nın bahçe duvarı da surlardan düşen iri taşlardan zarar görmüştür. Bahçenin mevcut taşları ile birlikte Malta harcı karıştırılarak yenilenmesi uygun görülmüş ve bu çalışma için 675 kuruş bütçe ayrılmıştır.

19. yüzyıla ait bazı eski fotoğraflarda Eğrikapı'dan Ayvansaray'a doğru inen burçların arasında ahşap evler gözükmektedir. Her dönem surların bitişiğine ve çevresine yapı inşa edilmemesi için fermanlar çıkarılmasına rağmen bu durumun önüne geçilememiştir. Genellikle iki katlı ve ahşap malzemedен yapılan yapılar günümüze ulaşmamıştır. Günümüzde söz konusu surların beden duvarlarında yapılaşma izleri görülmektedir.

1860 senesinde İstabl-ı Amire'ye ait surların haricinde Çini Hendeği denen hendeğin sahibi gayrimüslim kişinin vefatı sonrasında geriye bıraktığı çocuğu olmadığı için söz konusu hendeğe bina inşa olunmamak şartıyla Fatımatüzzehra ile Hristo'ya satılmıştır. Hendek iki buçuk dönümdür.³³⁹ Aynı sene sur kapılarından girip çıkan gayrimüslimlere ait arabalardan kapıcılar tarafından resm alınması men edilmiştir.³⁴⁰

Sultan Abdülaziz devrinde, 1861 senesinde akşam ezanında sur kapılarının kanatları çevrilmekte, gece yarısı bir gibi ise kapılar kilitlenmektedir. Akşam ezanından

---

³³⁷ Halil Ethem, *a.g.e.*, s. 35

³³⁸ BOA, A. { MKT.MHM. 108/31 (Hicri Recep 1273, Miladi Şubat/Mart 1857)

³³⁹ BOA, MVL. 835/106 (Hicri 8 Recep 1276, Miladi 31 Ocak 1860)

³⁴⁰ BOA, A} MKT.NZD. 331/56 (Hicri Cemaziyelevvel 1277, Miladi Kasım/Aralık 1860)

sonra kanatları çevrilen ve saat bir gibi kilitlenen kara sur kapıları: Silivrikapı, Mevlevihanekapı, Edirnekapı, Eğrikapı'dır. Geceleri gerektiğinde açılan kara sur kapıları ise Topkapı ile Yedikule Kapısı'dır.³⁴¹ Kentin sur kapılarında görevli kişilerin muhtaç kimseler olması sebebiyle geçim kaynağı olarak yaptıkları bu işi vefat ettiklerine yerine kimsenin alınmaması, ölen kişinin ailesinden birinin devam ettirilmesi uygun görülmüştür.³⁴² Silivrikapı ile Ahırkapı arasında yer alan sur kapılarının anahtarcısı olan Osman Ağa ile Süleyman Ağa'nın emekli olma işlemi de bu dönemde gerçekleştirilmiştir.³⁴³ Aynı sene içerisinde serasker paşa İstanbul'u çeviren surların bedenlerinde açılmış olan gediklerin doldurulması içim sadaret makamına tezkire yollamıştır.³⁴⁴

1862 senesinde Yedikule Kapı ile Silivrikapı arasındaki sur dizisi harap olmuştur. Sur duvarlarının onarımı için yapılan keşif 55.690 kuruş masraf tutmuştur.³⁴⁵ 1863 senesinde vefat eden Yedikule Kapı'sında görevli kapıcı Ali Ağa'nın yerine has ahır görevlilerinden İsmail Ağa tayin edilmiştir.³⁴⁶

1864/1865 senelerinde meydana gelen kolera salgını sonrasında kent sakinleri zor günler geçirmiş ve binlerce insan ölmüştür. Birkaç gün içerisinde Topkapı ile Edirnekapı arasında yer alan ve askeri kapılardan biri sayılan Sulukule Kapı'da binlerce cenaze çıkmıştır. Uğursuzluk sayılan bu durum sonrası kent sakinlerinin bu kapıdan cenaze çıkarmaması için kapıya demir parmaklıklar konulmuştur. Halk demir parmaklıklar arasından geçtiği için bu kapıya Örümlü Kapı adı verilmiştir.³⁴⁷

1870 senesinde kent içinde bulunan gaz fazlalığı için Yedikule Hisarı'nın bazı burçları mahzen haline getirilmiş ve fazla gazlar burada muhafaza edilmiştir.³⁴⁸

1874 senesinde surlar ıssız ve harabe halinde kent sınırlarını korumaya çalışmıştır. Eğrikapı surları oldukça bakımsız durumda ve yoğun nebat etkisinde kalmıştır. Ön sur duvarının yuvarlak formlu burçları temel seviyesine kadar çökmüş vaziyette olmasına rağmen, ana sur duvarları daha iyi durumda kalabilmiştir. Ana surun tepelerinde çıkan ağaçlardan dolayı üst bölümlerde çatlaklıklar ve yıkıntılar oluşmuştur.

³⁴¹ BOA, İ.MVL. 449/20035 (Hicri Recep 1277, Miladi Ocak/Şubat 1861)

³⁴² BOA, A.} MKT.MVL. 141/65 (Hicri 18 Safer 1278, Miladi 25 Ağustos 1861)

³⁴³ BOA, A.}MKT.MKVL 129/25 (Hicri 24 Zilhicce 1277, Miladi 3 Temmuz 1861)

³⁴⁴ BOA, A.MKT.MHM. 236/81 (Hicri 22 Rebiülevvel 1278, Miladi 27 Eylül 1861)

³⁴⁵ BOA, İ.MVL. 467/21145 (Hicri 21 Şevval 1278, Miladi 21 Nisan 1862)

³⁴⁶ BOA, A.}MKT.MHM 268/80 (Hicri 01 Muharrem 1280, Miladi 18 Haziran 1863)

³⁴⁷ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s. 157.

³⁴⁸ BOA, DH.MKT 1312/40 (Hicri 06 Şaban 1287, Miladi 1 Kasım 1870)

Yıkıntılardan oluşan molozlar surların çevresindeki yolların etrafını doldurmuş ve bu molozlarda nebat örtüsünün altında kalmıştır.

Edirnekapı'dan sonra gelen Sulukule Kapı bu dönemde örülü durumda olduğu için giriş ve çıkışlara kapalı vaziyette kullanılmıştır. Topkapı bölgesindeki burçların içi ise oraya yerleşen çingene topluluklarının çadırları tarafından işgal edilmiştir. Seyirdim yolları sarmaşık bitkilerle sarmalanmış, sur duvarının mazgalları yıkılmış, hendek ise burçlardan ve duvarlardan düşen büyük ölçekli taş yığınları ile tıkanmıştır. Bu dönemde surlar kentin fethi sırasındaki durumu andırabilecek bir görünüm ile kente gelenleri karşılamıştır.

Bu döneme Mevlevihanekapı bölgesindeki surlar Topkapı bölgesi surlarına göre daha iyi vaziyette ulaşabilmiştir. Silivrikapı'dan Yedikule Kapı'ya kadar olan sur duvarları aynı Topkapı bölgesi surlarında olduğu gibi yıkılmış ve bakımsız vaziyette kalmıştır. Bu bölgelerde bakımsızlıktan dolayı nebat etkisinin yoğunluğu artmıştır. Söz konusu yerlerin hendekleri ise bostan olarak kentin sebze pazarına ürün yetiştirmeye devam etmiştir.³⁴⁹

1875 senesinde Mevlevihanekapı haricinde yıkılmış olan Hacı Mehmed Ağa Camii için yıkılmış sur duvarlarının taşları kullanılmak istenmiştir. Cami cemaatinin yardımı ile ayağa kaldırılmak istenen yapıda surlara ait yıkılmış taşlar kullanılmıştır. Sur duvarlarına ait taşların 250 kilosu 4'er kuruşa satılmakta olduğundan cami duvarının cüzi fiyata karşılık yıkılan sur duvarları kullanılmak istenmiştir. Caminin onarımı için istenen taşların maliyeti 2.800 kuruş tutmuştur.³⁵⁰

Sultan V. Murad'dan sonra 1876 senesinde tahta geçen Sultan II. Abdülhamid döneminde kent surlarında gerçekleştirilen onarımlar ve inşalar oldukça önemlidir. 1878 senesinde Silivrikapı ile Mevlevihanekapı arası sur duvarları tamir edilmiştir.³⁵¹ 1879 senesinde Yedikule Hisarı ile Topkapı arasındaki surlarda kıymetli eserlerin çıkarılması ve duvarların yıkılması düşünülmüş ve öncesinde devletin eğitim işlerinden sorumlu olan Maarif Nezareti'ne haber verilmiştir.³⁵² Maarif birimi surların yıkımına karşı çıkmıştır.

³⁴⁹ Edmonde De Amics, *İstanbul (1874)*, çev. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 260-272.

³⁵⁰ BOA, SD. 684/18 (Hicri 18 Ramazan 1292, Miladi 18 Ekim 1875)

³⁵¹ BOA, ŞD. 2889/37 (Hicri 28 Cemaziyelahir 1295, Miladi 29 Haziran 1878); BOA, ŞD. 687/21 (Hicri 08 Şevval 1295, Miladi 27 Eylül 1878)

³⁵² BOA, MF.MKT. 61/78 (Hicri 08 Recep 1296, Miladi 24 Mart 1879)

1881 senesinde iki ‘‘Rum Cemaat-i Edebiyesi’’ üyesi Mevlevihanekapı’ya neden Yenikapı denildiği hakkında bilgi vermiştir. I. Constantinus dönemindeki surlarda var olan kapılardan Yenikapı adlı kapının hizasına denk gelen Mevlevihanekapı’ya bu sebeple Yenikapı denildiği iddia edilmiştir.³⁵³ 1882 senesinde Silivrikapı ile Mevlevihanekapı arasındaki yıkılan sur duvarları tamir edilmiştir.³⁵⁴ Aynı sene içinde Topkapı da bulunan Muhallebici Sokağı’nda yıkılan sur duvarı tamir edilmiştir.³⁵⁵ 1883 senesinde Yedikule Hisarı içinde yer alan hapishane odaları ile zelzele sonucu yıkılan tabya duvarı ve etrafı tamir edilmiştir.³⁵⁶ 1885 senesinde Silivrikapı’nın sağında yer alan ve yıkılmış vaziyette bulunan sur duvarı tamir edilmiştir.³⁵⁷ Aynı sene içerisinde Kırım Savaşı başlamıştır. Rusya ve Osmanlı arasında gerçekleşen bu savaş sırasında Mevlevihanekapı ile Topkapı arasında Osmanlı’ya yardım eden Fransız askerleri için çadırlar kurulmuştur.³⁵⁸

1889 yılında Mevlevihanekapı’ya yakın Mimar Acem Mahallesi’nde yer alan merhum Emine Sultan’ın saray arsasında ikamet eden Kırımlı muhacirlere, yıkılan sur duvarlarına ait taşlardan küçük kulübeler inşa edecek kadar taş verilmesi için talepte bulunulmuştur.³⁵⁹

Aynı sene içerisinde Vatan Caddesi’nden Edirnekapı’ya çıkarken şehir içinden surlara bitişik Ahmed Galip Paşa Çeşmesi inşa edilmiştir. Ahmed Galip Paşa Sultan II. Abdülhamid dönemi su nazırlarından biridir. Çeşmenin cephesinde saçak silmesinin üzerinde yer alan alınlığın ortasında kıvrık dallardan oluşan madalyonun içinde ‘‘Mâşâallâh’’ yazmaktadır. Yapının cephesi volüt başlıklı kaidelere oturan yuvarlak sütunlarla sınırlandırılmıştır. Silmenin altında yapının dört satırlık kitabesi yer almaktadır.

Kitabede:

‘‘Sâye-i Hazret-i Abdülhamîd Hân-ı Sâvide Su Nâzırı el-Hac Ahmed Galib Paşa’nın fukarâ-yı

Ahâlinin ihtiyacına mahsus olmak ve sakâlara asla müsaade olunmamak üzere

³⁵³ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s. 136.

³⁵⁴ BOA, ŞD. 686/22 (Hicri 21 Ramazan 1299, Miladi 6 Ağustos 1882)

³⁵⁵ BOA, ŞD. 701/26 (Hicri 07 Muharrem 1300, Miladi 18 Kasım 1882)

³⁵⁶ BOA, C.AS. 881/37855 (Hicri 29 Zilhicce 1300, Miladi 31 Ekim 1883)

³⁵⁷ BOA, ŞD. 717/3 (Hicri 05 Rebiülevvel 1303, Miladi 12 Aralık 1885)

³⁵⁸ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.* s. 145.

³⁵⁹ BOA, DH.MKT. 1585/93 (Hicri 17 Cemaziyelevvel 1306, Miladi 19 Ocak 1889)

fî-sebili'llâh inşa ve bin üç yüz altı senesi aşr-i Muharreminde teyemmünen suyu icra olunan hayratıdır"³⁶⁰ ifadeleri yer almaktadır. Kitabenin altında silmelerle dikdörtgen çerçeve içine alınmış sade ayna taşı yer alır. Çeşmenin teknesi günümüzde kırıktır.

1893 senesinde İstanbul Surları içinde özellikle kara surlarında İkinci Daire-i Dahili'nde olan surlardan olan Topkapı bölgesinde yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiş sur bölümleri tespit edilmiştir.³⁶¹ Aynı yıl içinde Serasker Rıza tarafından yazılan bir belgede İstanbul surlarının korunmasının gerekli olduğu, Allah göstermesin bir savaş çıkması durumunda surların askerlere siper olabileceği belirtilmiştir. Surların vücudundan faydalanması gerektiği ve surların korunmasına yönelik çalışmaların yapılması Abid Paşa'ya havale edilmiş ve iki zabıt görevlisi surların ihtiyaçlarını belirlemek ve keşif ile muayene etmek için görevlendirilmiştir.³⁶² Ayrıca Yedikule Hisarı'nın büyük burcu önünde ve etrafı sur duvarlarıyla çevrili olan hazineye ait bahçenin tamamını kapsayacak şekilde hapisane inşa edilmesi düşünülmüştür. Bu çalışma için keşif çalışmasının yapılması ve resim ile planların düzene konulması istenmiştir.³⁶³

1894 depremi öncesinde surların onarılmayacak derecede olan bölümlerinin yıkılması istenmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in bu yıkımı istememesi ve söz konusu harap surların yıkılmasının onarımından daha fazla para gerektirmesi nedeniyle yıkım engellenmiştir. Bunun üzerine Haliç'ten Ayvansaray sahiline kadar uzanan 7 bin 400 metrelik sur hattını oluşturan mazgallı bedenler ve kara surlarının beden duvarları ile hendek bölümü aslına uygun bir şekilde tamirinin gerçekleşmesi için 558 bin kûsur Osmanlı lirası masraf tutacağı tespit edilmiştir. Hesap çok fazla olduğu için masrafın daha azaltılması istenmiş ve surlarda tehlikesiz olan bölümler yerinde bırakılarak sadece tehlikeli, yıkılmaya yüz tutmuş bölümlerin aslına uygun tekrardan inşa edilmesi istenmiştir. Yıkılmaya yüz tutan bölümün onarılması için 404 bin Osmanlı lirası masraf çıkarılmıştır. Bu onarım miktarı da fazla bulunmuş olmalı ki surların üzerinde halkın kullandığı kapıların onarımı hesaplanmış ve 161 bin kûsur Osmanlı lirası masraf tespit edilmiştir.³⁶⁴

³⁶⁰ <http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=343&hid=343>.

³⁶¹ BOA, Y.MTV. 79/31 (Hicri 05 Zilhicce 1310, Miladi 20 Haziran 1893)

³⁶² BOA, Y.MTV 82/86 (Hicri 26 Safer 1311, Miladi 8 Eylül 1893)

³⁶³ BOA, BEO. 283/21173 (Hicri 18 Rebiülevvel 1311, Miladi 29 Eylül 1893)

³⁶⁴ BOA, Y.MTV 91/10 (Hicri 18 Şaban 1311, Miladi 24 Şubat 1894)

Aynı dönemde Davudpaşa ve Rami'de bulunan askeri kışlaların süvari birliklerine ait hayvanlar için yemlerin, Yedikule Hisarı'ndaki burçların ambar haline getirilmesi ve idaresinin askeriyeye teslim edilmesi istenmiştir.³⁶⁵ Yedikule bölgesindeki sur duvarlarında çatlaklar oluşmaya başlamıştır. Çatlaklardan düşen büyük taş parçalarının tren vagonlarına zarar vermemesi için söz konusu bölgenin tamiri şehremanet birimi tarafından gerçekleştirilmiştir.³⁶⁶

19. yüzyılın en büyük depremi 10 Temmuz 1894 senesinde meydana gelmiştir. Öğle vakitlerinde saat 12.20 gibi gerçekleşen deprem üç sarsıntıyla gerçekleşmiştir.³⁶⁷ İstanbul ve çevresindeki illerde kendisini hissettiren deprem ağır hasarlara sebep olmuştur. Deprem sırasında kentte bulunan kargir binaların çoğu zarar görmüştür. Deprem kentin savunmasını oluşturan surlara da yoğun hasar vermiştir. Surlar ve surların üzerindeki burçlar arasında yıkılmak üzere olan bölümler ile Sarayburnu'nda yer alan Saray-ı Cedid'in etrafını saran Sur-u Sultan-i Rıdvan Paşa'nın başında bulunduğu şehremanetlik birimine bağlı kalfa ve mühendisler tarafından gerekli bölümlerinin keşfini yaparak onarılmaya çalışılmıştır.³⁶⁸ Bu dönemde surların seraskerlik makamına bağlı olmasına rağmen askerlerin ya da asker mimarların yerine sivil insanların keşif ve onarım çalışmasına girmesinin en büyük nedeni surlara bitişik inşa edilmiş hanelerin zarar görmesidir. Hacı Rıza Efendi, Papasoğlu Kostî Kalfa ve Yanko Kalfa'dan oluşan bilimsel heyet Eminönü'nden Ayvansaray'a ve Ayvansaray'dan Yedikule'ye kadar gelen sur hattının ve surlara bitişik hanelerin kontrollerini yapmıştır. Heyetin raporuna göre toplam elli burç ağır hasar görmüştür.³⁶⁹

Yedikule bölgesinde çatlakan sur duvarları dönemin Bayındırlık Bakanlığı olan yani Umûr-ı Nâfia Nezâreti tarafından yıkılmıştır.³⁷⁰ 1894 depreminden yaklaşık bir ay sonra depremin harap hale getirdiği surlarda tehlikeli bölümlerin yıkılması Şehremini Rıdvan tarafından istenmiştir. Ayrıca Cuma günleri askerlerin Topkapı'dan geçmesi nedeniyle bir an evvel bu bölgede yer alan harap surların ihya edilmesi istenmiştir.³⁷¹

Deprem sonrası yağın yağmur depremde zarar görmüş surların daha tehlikeli hale geldiğini ve seraskerlik makamından gelen yazıda arkeolojik eser olarak görülen

³⁶⁵ BOA, İ.HUS. 25/71 (Hicri 17 Zilhicce 1311, Miladi 21 Haziran 1894)

³⁶⁶ BOA, BEO. 431/32324 (Hicri 03 Muharrem 1312, Miladi 7 Temmuz 1894)

³⁶⁷ Orhan Sakin, *a.g.e.*, s. 56.

³⁶⁸ Fatma Ürekli, *İstanbul'da 1894 Depremi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 53.

³⁶⁹ Sema Küçükalioğlu Özkılıç, *1894 Depremi ve İstanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015, s. 244.

³⁷⁰ BOA, BEO. 445/33363 (Hicri 26 Muharrem 1312, Miladi 30 Temmuz 1894)

³⁷¹ BOA, Y.PRK ŞH. 5/18 (Hicri 06 Safer 1312, Miladi 9 Ağustos 1894)

surların muayene edilmesi, tehlikeli olanların acilen yıktırılması fakat yıkılan yerlerin açık kalmaması için aynı biçimde tekrardan tamir ve inşa edilmesi istenilmiştir. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nin 5. Şubesi'nde memur olan Miralay Halit ve Yarbay Kaymakam Hafız Mehmed bu iş için tayin edilmiştir.³⁷² Görevlendirilen iki memurun şehremaneti tarafından çağırılması ve şehremanetin surlara karışması askeriye birimleri tarafından istenmemiştir. Depremde yıkılmış olan surların muayenesi Miralay Halit ve Kaymakam Hafız Mehmed'in sorumluluğunda olduğu, bu sebeple işin askeriye ait olduğu belirtilmiştir. Miralay Halit ve Kaymakam Hafız Mehmed'in kontrolleri sonucu surların onarımını askerler tarafından yapılması istenmiştir.³⁷³

Miralay Halit ve Kaymakam Hafız Mehmed'in surlarda yapmış oldukları keşifler sonucu genel onarım için 136 bin 793 kuruşun gerektiğini tespit etmiştir.³⁷⁴ Sadaret tarafından Maliye birimine deprem sonrası onarımı gereken surların tamir edilmesi için 136 bin 793 kuruşun askeriye verilmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁷⁵ Deprem sırasında Yedikule Kapısı'ndan Belgrad Kapı civarına doğru olan sur bölümünde yer alan bahçelere surlardaki taşlar düşmüştür. Taşlar Heyet-i Kadim tarafından muhafaza edilmiştir. Ayrıca Belgrad Kapısı bölgesinde yer alan iki burç arasındaki sur duvarı, insanların kente giriş ve çıkışlarını sağlayacak kapı büyüklüğünde yıkılmıştır.³⁷⁶

1894 depremi sırasında Sultanahmed Meydanı'nda yer alan örme dikili taşın zarar görmesi ve zamanla aşınarak mahvolması üzerine dikili taşın onarımı için Topkapı bölgesinde yer alan surlardan yıkılan 60 adet taşın alınması kararlaştırılmış ve şehremini biriminin bu taşların alımına engel olunmaması istenmiştir.³⁷⁷

1894 depremi sırasında yıkılan İstanbul surları ve surlara yakın bazı evlerin zarar görmesinden dolayı hanelerini kaybeden ve sokakta yaşamaya başlayan insanların mevsiminde soğumaya başlamasından dolayı daha fazla zarar görmeleri engellenmek istenmiştir. Şehremini Rıdvan tarafından söz konusu kişileri sefaletten kurtarmak ve surlara yakın hanelerin üzerine sur hattından taş düşmemesi için harap surların nezaret ve mülkiyet hususu göz önünde bulundurularak tehlikeli olan yerlerin yıkılması istenmiştir. Surlara bitişik evlerde oturan Araplar'ın ileride harap surlardan düşebilecek

³⁷² BOA, BEO 462/34606 (Hicri 22 Safer 1312, Miladi 25 Ağustos 1894)

³⁷³ BOA, BEO 469/35139 (Hicri 03 Rebiülevvel 1312, Miladi 4 Eylül 1894)

³⁷⁴ BOA, BEO 478/35842 (Hicri 19 Rebiülevvel 1312, Miladi 20 Eylül 1894)

³⁷⁵ BOA, BEO 496/37189 (Hicri 17 Rebiülahir 1312, Miladi 18 Ekim 1894)

³⁷⁶ BOA, BOA, İ.ŞE 6/15 (Hicri 19 Rebiülevvel 1312, Miladi 20 Eylül 1894)

³⁷⁷ BOA, Y.PRK.ŞH. 5/41 (Hicri 02 Rebiülahir 1312, Miladi 3 Ekim 1894); BOA, BEO. 516/38665 (Hicri 18 Cemaziyelevvel 1312, Miladi 17 Kasım 1894)

taşlardan şikayet etmemesi için surların harap vaziyetlerini kontrol edecek bir komisyon kurulması ve memur tayin edilmesi surlara bitişik evlerin kurtarılması için gerek görülmüştür.³⁷⁸

Dahiliye Nazırlığı tarafından 1896 senesinde Yedikule Kapı'dan Belgrad Kapı'ya uzanan sur dizisinde bulunan iki kule arası, bölgenin temizliği sonrası oluşan süprüntünün gömülmesi için istimlak edilmesi kararlaştırılmıştır.³⁷⁹

1898 senesinde Sadaret Makamından Dahiliye Nezareti'ne yazılmış bir belgeye göre İstanbul surlarının tehlikeli ve yıkılmaya yüz tutulmuş bölümlerinde oluşan insanların geçebileceği kadar genişlik ve büyüklükteki deliklerin kapatılması istenmiştir. Kapatılacak deliklerin 36 bin kuruş masraf gerektirdiği ve bu masrafın Kule-i Zemin hasılatından karşılanması gerektiği vurgulanmıştır.³⁸⁰

1900 senesinde seraskeriye biriminden tehlikeli olan sur duvarlarının bir an önce keşfi yapılması ve keşif sonrasında onarım gereken bölümlerin tamir edilmesi istenmiştir. Evrakların ise Bab-ı Ali'ye teslimi konusunda dönemin Danıştay makamı olan Şurayı Devlet kararı da işin içine girmiştir.³⁸¹ 1901 senesinde surların genelinde yıkılan yerlerin tekrardan ihya edilmesi, yarık bölgelerin doldurulması yüz binlerce lira masraf tutacağı için Dahiliye Nezareti'nden Şehremaneti'ne sadece aciliyeti olan bölgelerin tespit edilmesi ve tespit edilen yerlerin onarılması istenmiştir.³⁸²

Aynı sene içerisinde surların yıkılma tehlikesini engellemek için onarımın lüzumlu olduğu ve bununla ilgili yazıların Şehremaneti'ne bildirilmesi istenmiştir. Ayrıca bir kısmı yıkılmış bir kısmı yıkılmaya yüz tutmuş surların bütünü onarmak için yüz binlerce lira gerektiğinden dolayı hangi bölümlerin tamir ve onarımı gerekiyorsa o bölümlerin bildirilmesi Dahiliye Nezareti'nden istenmiştir.³⁸³

1902 senesinde Şurayı Devlet tarafından İstanbul surları hakkında Şehremaneti ve Seraskeri birimlerinin yazıları okunmuştur. Binbaşı Cevat, Yusuf Ziya, İstihkam Kol Ağalarından Ali İhsî Ağa tarafından İstanbul surlarında en fazla insanın kullandığı, gelip geçtiği Haliç Surları aksanı ile Ahırkapı Feneri'nden Yedikule'ye ve Yedikule'den Eyüp-Ayvansaray bölgesine ulaşan yerlerin kısmen harap ve onarılması bölgelerin

³⁷⁸ BOA, Y.MTV 107/54 (Hicri 25 Rabiülahir, Miladi 26 Ekim 1894)

³⁷⁹ BOA, BEO. 802/60085 (Hicri 17 Muharrem 1314, Miladi 28 Haziran 1896)

³⁸⁰ BOA, BEO 1129/84616 (Hicri 03 Muharrem 1316, Miladi 24 Mayıs 1898)

³⁸¹ BOA, BEO 1563/117217 (Hicri 20 Cemaziyelahir 1318, Miladi 15 Ekim 1900)

³⁸² BOA, DH.MKT. 2449/85 (Hicri 15 Şevval 1318, Miladi 5 Şubat 1901)

³⁸³ BOA, BEO 1602/120110 (Hicri 07 Ramazan 1318, Miladi 29 Aralık 1900)

tamamının genel tamirâtı yüz binlerce altın masrafla karşılanacağı tespit edilmiştir. Zamanında Kule-i Zemin tarafından hasar görmüş sur bölgelerinin bazı kişilere satılmasından dolayı bu satılan yerler artık özel mülk olarak kabul edilmiş ve onarımlarının devlet tarafından gerçekleşmesi uygun görülmemiştir.³⁸⁴ Keşif için memur edilen Daire-i Askeriye mimarı Ali Kemal Bey'e 25 lira, Kaymakam Yusuf Ziya ile İstihkam Kol Ağa'sı Ali İhsî Bey'e 20'şer lira ücretin peşin olarak Hazine-i Celile tarafından ödenmesi Sadaret Makamı'ndan Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir.³⁸⁵

1905 senesinde Sultan II. Abdülhamid'in canına kast eden ve başarısız olan bombalı saldırı sonucu şehirde asayiş ve güvenlik önlemleri arttırılmıştır. Alınan önlemlerde kente giriş ve çıkışların kontrol edilmesi önemli rol oynamıştır. Özellikle çetecilerin ve bomba yapımında kullanılan barut gibi malzemelerin kente gizlice sokulması engellenmeye çalışılmıştır. Serkatibi Şehriyari Tahsin Paşa tarafından yazılan Sultan II. Abdülhamid'in iradesinde; İstanbul surlarında yıkılan yerlerinin tamir edilmesi, tespit edilen otuz dört mahallin kesinlikle kapatılması ve görevlendirilen üç memurun 65 liralık maaşlarının Dahiliye Nezareti tarafından peşin verilmesi istenmiştir. Ayrıca İstanbul surları ile birlikte Anadolu Hisarı'ndaki Atik Kale'nin harap olan kapılarıyla birlikte duvarların keşfi ve masraf tamirlerinin kararlaştırılması istenmiştir. Sultan II. Abdülhamid bu kararı ile kenti ve kent halkını korumak istemiştir. Söz konusu irade artık padişah iradesi olduğundan bu işin artık son nokta olduğunu ve kesinlikle olacağını göstermektedir.³⁸⁶

1906 senesinde Şurayı Devlet tarafından İstanbul surlarının tamiri Şehremaneti ve Dahiliye Nezareti tarafından karşılanması ve surlar hakkında tespit çalışması yapan üç memurun 65 lirasının ödenmesi istenmiştir. İstanbul surlarında 1906 senesinden önce, zaman içinde yıkılmış bazı bölümleri mahalle haline getirilmiştir. Surların bazı yerleri de harap haliyle kalmıştır. Bunların tamamıyla asıl haline getirmek oldukça zor görülmüştür. Bu nedenle tehlikeli olan mahallerin şehremanet tarafından ortadan kaldırılması ve bu çalışmada Asar-ı Atika'dan bir memurun da görevli olması istenmiştir.³⁸⁷

Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyıl başlarında Avrupalı haneden üyeleri kentin tarihi dokusunu ve sosyal yaşamını merak ettiği için kenti ziyarete

³⁸⁴ BOA, BEO 1852/138891 (Hicri 14 Safer 1320, Miladi 23 Mayıs 1902)

³⁸⁵ BOA, BEO 2132/159873 (Hicri 11 Cemayizelevvel 1321, Miladi 5 Ağustos 1903)

³⁸⁶ BOA, İ.HUS 138/40 (Hicri 17 Zilhicce 1323, Miladi 12 Şubat 1906)

³⁸⁷ BOA, İ.ŞE 19/14 (Hicri 14 Safer 1324, Miladi 9 Nisan 1906)

gelmiştir. Bu ziyaretler esnasında şehrin en eski tarihi yapılarından olan surlarda misafirlerin ilgisini çekmiştir. 1905 senesinde Yunanlıların velihtı Nikola'nın Sultan II. Abdülhamid'e hürmet ve saygılarını ifade etmek için kente geleceğini ve bu ziyaret sırasında Patrikhane, Müze-i Hümayun ve İstanbul'un surlarını ziyaret edeceğini bildirilmiştir.³⁸⁸ 1906 senesinde ise Alman Mösyö Altman Yedikule Hisarı'na yakın konumdaki Mermer Kule ile Yedikule kapılarının resimlerini almak istemiştir ve bu isteği Zabtiye ve Dahiliye Nezaretleri tarafından geri çevrilmemiştir.³⁸⁹

1908 senesinde Eğrikapı'nın girişinde yer alan Ashab-ı Kiram'dan Hz. Hafır Türbesi'nin bitişiğindeki burçlardan devrilen taşlar türbenin tavanını tahrip etmiştir. Maliye Nezareti tarafından Eğrikapı girişinde yer alan sur duvarlarının ve burçların Kule-i Zemin Komisyonunca hızlıca tamir ettirilmesi istenmiştir.³⁹⁰

Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra tahta geçen Sultan Reşad devrinde, 12 Temmuz 1909 senesinde askeriyenin malı kabul edilen kent surlarının satılarak gelir elde etmek istenmiştir. Elde edilen gelirlerle Avrupai tarzda medeni ve modern şehir görüntüsü veren bulvarların yapılması amaçlanmıştır.³⁹¹ Bu amaç için Harbiye Nazırlığı tarafından bir takım girişimler gerçekleştirilmiştir. İstanbul surları askeriyenin malı olarak görülmüş ve kentin manzarasını kötü gösterdiği, estetik havayı bozduğu iddia edilmiştir. Ayrıca birinci ordu için tesis edilmesi istenen binanın inşası için gereken masrafların da İstanbul surlarında eski eser olmayan harici bölümleri müzayede ile Harbiye Nazırlığı için satılması istenmiş, fakat bu teklif kesinlikle kabul edilmemiştir.³⁹²

1910 senesinde birinci orduya tesis olunacak askeriye binası için İstanbul surlarının eski eser olarak görülmeyen yerlerinin müzayede ile satılması hususu tekrardan gündeme gelmiştir. Söz konusu teklif kesinlikle uygun görülmemiştir. İstanbul'u çeviren surların tamamının eski eser olmasının yanı sıra Osmanlı tarihinde Fatih Sultan Mehmed'in komutanı olduğu Osmanlı ordusunun kudretine ve gücüne dayanamayarak kent kapılarının 1453 senesinde Osmanlılara açmış olması ve böylece Sultan II. Mehmed'e Fatih unvanını vermiş olması bu surların önemini gösterdiği vurgulanmıştır. Bunlardan dolayı surlar kentin Osmanlı tarihinde ilk kıymetli

³⁸⁸ BOA, DH.MKT. 1002/78 (Hicri 29 Cemaziyelahir 1323, Miladi 31 Ağustos 1905)

³⁸⁹ BOA, BEO. 2847/213481 (Hicri 18 Rebiülahir 1324, Miladi 11 Haziran 1906)

³⁹⁰ BOA, BEO. 3372/252862 (Hicri 14 Recep 1326, Miladi 12 Ağustos 1908)

³⁹¹ BOA, DH.MKT. 2873/101 (Hicri 13 Cemaziyelahir 1327, Miladi 12 Temmuz 1909)

³⁹² BOA, ZB. 383/159 (Rumi 02 Teşrinisani 1325, Miladi ? 15 Kasım 1909)

eserlerinden biri olarak görülmüştür. Osmanlı ordusunun şanlı ve şerefli tarihine ait olan bu surların yıkılması ya da böyle düşünülmesi hiç bir şekilde kabul görmemiştir. Birinci ordu için yapılacak bina hakkında başka kaynaklar bulunması istenmiştir.³⁹³ Söz konusu kaynak için Müze-i Hümayun, Şehremaneti ve Seraskerlikten görevlendirilmiş memurların birlikte çalışması uygun görülmüştür.³⁹⁴ İstanbul surları eski eser sayıldığından onarılması gereken bölümlerin tespiti için askeriye den memur tayinine gerek olmadığı Harbiye Nezareti tarafından talep edilmiştir. Eski eser sayılan surların Müze-i Hümayun'a ait olduğu ve müzenin bunu kendi başına yapabilecek kapasitede olduğu belirtilmiştir.³⁹⁵ Aynı sene içinde Şehremaneti tarafından surlara yakın boş kullanılmayan ev ve dükkanların satılması istenmiştir. Satış sonrası elde edilecek gelirle surların genel olarak onarılması amaçlanmıştır.³⁹⁶

Osmanlı'nın son sultanı Mehmed Vahideddin devrinde, 1919 senesinde Silivrikapı ile Yedikule arasındaki sur duvarları Fransız askerleri tarafından yıkılarak elde edilen taşların Bakırköy Caddesi'ndeki yol tamiratına sevk edilmesi istenmiştir.³⁹⁷ Bu vahim durumdan erken vakitte dönülerek Maarif Nezareti tarafından Fransız askerlerinin Yedikule ve Silivrikapı arasındaki surları yıkması engellenmiştir.³⁹⁸

1920 senesinde Harbiye Nezareti'nin teklif ettiği yapılması gereken askeri binaların inşası için kaynak olarak eski eser olmayan surların müzayedeye satılması teklifi bir kez daha reddedilmiştir. Maarif Nezareti tarafından İstanbul'u kuşatan surların tamamı eski eser olarak kabul edilmiş ve Osmanlı'nın şanlı şerefli ordusunun gücüne delil sayılabilecek yapılar olduğu için satılmasının uygun olmayacağı vurgulanmıştır. Surlar hakkında hasarlı ve harap bölgelerin ivedilikle tamir edilmesi istenmiştir. Onarımlar için Müze-i Hümayun ve askeriye den tedarik edilecek memurların çalışmalarıyla surlarda keşif yapılması uygun görülmüştür. Harbiye ve Müze-i Hümayun'dan sorumlu Maarif Nezareti Celileri'ne tebligat ve icraatı konusunda Meclis-i Vükela karar vermiştir.³⁹⁹

³⁹³ BOA, MF.MKT 1147/45 (Hicri 27 Muharrem 1328, Miladi 8 Şubat 1910)

³⁹⁴ BOA, BEO 3706/277912 (Hicri 10 Safer 1328, Miladi 21 Şubat 1910)

³⁹⁵ BOA, MF.MKT 1149/23 (Hicri 22 SAFER 1328, Miladi 5 Mart 1910)

³⁹⁶ BOA, BEO 3715/278597 (Hicri 24 Safer 1328, Miladi 7 Mart 1910)

³⁹⁷ BOA, BEO. 4572/342841 (Hicri 07 Şaban 1337, Miladi 8 Mayıs 1919)

³⁹⁸ BOA, BEO. 4572/342841 (Hicri 07 Şaban 1337, Miladi 8 Mayıs 1919)

³⁹⁹ BOA, DH.MUİ 69/2 (Hicri 16 Rebiülahir 1339, Miladi 28 Aralık 1920)

4.2. Marmara Surları

Sarayburnu bölgesinden başlayan Marmara Surları Ahırkapı, Samatya Kapı ve Narlıkapı gibi kapılardan devam ederek Mermer Kule'ye kadar uzanmaktadır. Marmara Surları'nın bazı kapıları günümüze gelmemiştir. Zaman içerisinde çoğalan yapılaşmayla birlikte sur hattını takip edebilmek günümüzde mümkün değildir.

Sultan II. Mahmud döneminde Marmara Surları'na bitişik inşa edilmiş yapılara müdahale edilmiştir. Kumkapı'dan Samatya'ya doğru kent içinden ve dışından surlara bitişik şekilde inşa edilmiş evlerin sur duvarlarına açılan pencere ve kapı açıklıklarının kapatılması için keşif çalışmaları yapılmıştır.⁴⁰⁰ Surlara bitişik evlerin yapılması yasak idi fakat surlara belli bir mesafe uzaklıkta konakların yapılmasına izin veriliyordu. 1813 senesinde Ahırkapı'nın hemen karşısında Dârüssaâde ağalarına ait konaklar bulunmaktaydı.⁴⁰¹

1815 senesinde Bahçekapısı'nın dışında bulunan Vezir İskelesi'nin yakınlarındaki arpa ambarına bitişik cephaneye ve cephanenin mahzeni ile Marmara Surları'nın Cüdi Meydanı'ndan başlayan Samatya'ya kadar uzanan yıkılmış vaziyetteki sur duvarları dönemin Mimarbaşı olan Ali Rıza Ağa'nın keşfi üzerine tamir edilmiştir.⁴⁰² 1818 senesinde ise Yedikule ile Narlıkapı arasında çökmüş vaziyette bulunan sur duvarları Mimarbaşı Mehmed Emin Efendi tarafından onarılmıştır.⁴⁰³

1836 senesinde Samatya bölgesinde ortaya çıkan yangın sonucu Samatya İskelesi'ndeki sur kapısı zarar görmüş, kapı kanatları yanmıştır. Yanan kapı ve kapı kanatlarının onarımı için keşif çalışmaları yapılmıştır.⁴⁰⁴

Sultan Abdülmecid döneminde, 1845 senesinde Samatya bölgesi bir kez daha yangından dolayı zarar görmüştür. Yangın sırasında sur kapısı tamamen yanmıştır. Yangın sırasında ortaya çıkan fırtına sonucu sur kapısının karşısındaki iskele de yıkılmıştır. Samatya Kapı ve iskelenin tamiri için görevlendirilen Hacı Ali Efendi 4.679 kuruş masrafla onarımı gerçekleştirmiştir.⁴⁰⁵

1847 senesinde Kumkapı'da camisi ve caminin haziresinde mezarı bulunan, Tavaşi Süleyman Ağa'nın mahallesinde, yol üzerinde bulunan sur duvarları tamir

⁴⁰⁰ BOA, D.BŞM.d. 7682 (Hicri 20 Zilkade 1224, Miladi 27 Aralık 1809)

⁴⁰¹ BOA, TS.MA.d. 4712 (Hicri 29 Zilhicce 1228, Miladi 23 Aralık 1813)

⁴⁰² BOA, C.AS. 624/26343 (Hicri 14 Zilkade 1230, Miladi 18 Ekim 1815)

⁴⁰³ BOA, C.BLD. 81/4036 (Hicri 11 Recep 1233, Miladi 17 Mayıs 1818)

⁴⁰⁴ BOA, C.BLD. 33/1624 (Hicri 07 Şevval 1251, Miladi 26 Ocak 1836)

⁴⁰⁵ BOA, C.BLD. 74/3688 (Hicri 04 Cemaziyelahir 1261, Miladi 10 Haziran 1845)

edilmiştir.⁴⁰⁶ Tamir öncesi surların keşfini yapan Abdülhalim Efendi yaklaşık 42.000 kuruş masraf hesaplamıştır.⁴⁰⁷ Aynı sene içerisinde Yenikapı bölgesindeki sur duvarları da onarılmıştır.⁴⁰⁸ Bu dönem ayrıca devlet tarafından insanlara hem istihdam sağlanması hem de surların üzerinde ya da surların çevresindeki değerli eşyaların bulunması için çalışmalar yapılmıştır. Samatya bölgesinde define aramak için çalışan grupta yer alan lağımçı Ahmed arazi çalışması sonrası alacaklarını alamadığı için dilekçe yazmıştır.⁴⁰⁹

1848 senesinde Samatya bölgesinde yaşayan halk Samatya Kapı'nın kapalı olmasından dolayı kente giriş ve çıkışlarda zorluklar yaşamaya başlamıştır. Ahali Samatya Kapı'ya daha küçük bir açıklık yapılarak kullanılabilir kapı haline getirilmesi için şikayette bulunmuştur. Bunun üzerine bu konuda çalışmalar yapması için zabtiye müşirine emir verilmiştir.⁴¹⁰

1850 senesinde şiddetli fırtına sonucu zarar gören Kumkapı ile Yenikapı ve bu iki kapı arasındaki yıkılan surlar ile burçlar tamir edilmiştir.⁴¹¹ Kumkapı bölgesindeki Süleyman Ağa Mahallesi bölgesinde harap olan sur duvarlarının onarılması için Ticaret ve Maliye Nezaretlerine ferman yazılmıştır.⁴¹²

Marmara Surları'na ve Yedikule Hisarı'na yakın konumda yer alan Cer İstasyonları 19. yüzyıl ortalarında Rumeli Demiryolları için teknik hizmet yapılarını içeren kurum olarak inşa edilmiştir. Kırk dört dönümlük arazi üzerine kurulan yapılar topluluğunda farklı ölçeklerde toplam elli dokuz birim bulunmaktadır.⁴¹³ Cer Atölyeleri inşa edilirken surlarda bulunan küfeki blok taşlar surlardan alınarak atölyenin bazı yapılarında kullanılmıştır. Cer Atölyesi'nin inşası ile birlikte çevredeki surlar da yenilenmiştir. Yenilenen bölümler geç dönem Osmanlı duvar tekniğini yansıtmaktadır. Surların arka bölümleri zaman içinde dolarak teras formu kazanmıştır.

1851 senesinde Küçük Ayasofya'nın bulunduğu bölgedeki sur duvarları ve burçları onarılmıştır.⁴¹⁴ 1853 senesinde Samatya Kapı ve Samatya bölgesindeki surlar

⁴⁰⁶ BOA, İ.DH. 140/7196 (Hicri 24 Rebiülevvel 1263, Miladi 12 Mart 1847)

⁴⁰⁷ BOA, C.BLD. 113/5618 (Hicri 28 Rebiülevvel 1263, Miladi 16 Mart 1847)

⁴⁰⁸ BOA, İ.DH. 15/7958 (Hicri 14 Şaban 1263, Miladi 28 Temmuz 1847)

⁴⁰⁹ BOA, A.JDVN. 31/11 (Hicri 29 Zilhicce 1263, Miladi 8 Aralık 1847)

⁴¹⁰ BOA, A.}MKT.MKVL. 8A/70 (Hicri 08 Cemaziyelevvel 1264, Miladi 4 Nisan 1848)

⁴¹¹ BOA, A.}MKT.MKVL. 28/83 (Hicri 21 Şaban 1266, Miladi 2 Temmuz 1850); BOA, C.BLD. 116/5754 (Hicri 09 Şevval 1266, Miladi 9 Ağustos 1850)

⁴¹² BOA, A.}MKT.NZD. 12/57 (Hicri 10 Şevval 1266, Miladi 19 Ağustos 1850)

⁴¹³ Mehmet Ünal, *Endüstri Mirası Kapsamında İstanbul Yedikule TCDD Atölyelerinin Mimarisi ve Koruma Sorunları*, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009, s. 17.

⁴¹⁴ BOA, İ.MVL. 221/7443 (Hicri 28 Zilkade 1267, Miladi 24 Eylül 1851)

elden geçirilmiştir.⁴¹⁵ 1854 yılında bazı yıkık sur bölümlerine yakın yerlerde yerleşim az olmuştur. Bu yerlerden biri olan Ahırkapı'da fuhuş oranı artmıştır. Halkın şikayetleri sonucu yayılan fuhuşun önlenmesi ve yıkılan sur duvarlarının tamiri istenmiştir.⁴¹⁶

1855 senesinde surlar üzerinden telgraf telleri çekilmek istenmiştir. Soğukçeşme Kapı bölgesinde bulunan merkezden başlayarak sur duvarları üzerinden dolaşarak Yedikule bölgesine kadar çekilmesi düşünülen telgraf telleri için söz konusu surların kontrol edilmesi için bir mühendis ve mühendise yardım etmesi için bir memur görevlendirilmiştir.⁴¹⁷ Surların kontrolünden sonra telgraf telleri surlar üzerinden dolaştırılmaya karar verilmiştir. Söz konusu tellerin hava şartlarından ve yerel halktan muhafazası için gerekli önlemlerin alınması istenmiştir.⁴¹⁸

1857 yılında şehrin dış tarafından Yenikapı sur duvarı üzerine bina yaptıran Avenes Vartin için İmam Hasan Efendi arzuhal yazmıştır.⁴¹⁹ Ayrıca aynı dönemde Samatya Kapı halk tarafından yetersiz bulunmuş ve genişletilmesi istenmiştir. 1859 senesinde Samatya Kapısı'nın genişletilmesi amacıyla kapının yanında bulunan Takfor adlı şahısa ait dükkanın⁴²⁰ ve kapının sağ tarafında bulunan küçük kapının miriden satın alınmasına karar verilmiştir.⁴²¹ Aynı sene içinde Kadırga Limanı bölgesindeki Gedikli Bostan'a aykırı düzende inşa edilen binanın yıkılması sonucu zarar gören sur duvarlarının tazmin ettirilmesine karar verilmiştir.⁴²² 1860 senesinde Ahırkapı, Narlıkapı ve Samatya Kapı surları elden geçirilmiştir.⁴²³

Sultan Abdülaziz devrinde, 1866 senesinde gayrimüslimlerin yoğun olarak yerleştiği Samatya Kapı ile Narlıkapı bölgelerinde Rum hanelerinin arkalarında kalan harap olmuş sur duvarları için tezkire hazırlanmıştır.⁴²⁴ Aynı sene içerisinde Samatya Kapı'da görev yapan kapıcı Davud Ağa emekliye sevk edilmiştir.⁴²⁵ 1867 yılında Yenikapı sahilinde bulunan Basmahane Sokağı'na bakan sur duvarlarına halkın hizmeti

⁴¹⁵ BOA, C.BLD. 50/2481 (Hicri 22 Ramazan 1269, Miladi 29 Haziran 1853); BOA, İ.MVL. 279/10887 (Hicri 12 Şevval 1269, Miladi 19 Temmuz 1853)

⁴¹⁶ BOA, A.}MKT.NZD. 109/42 (Hicri 23 Rebiülahir 1270, Miladi 23 Ocak 1854)

⁴¹⁷ BOA, HR.MKT. 99/22 (Hicri 20 Rebiülahir 1271, Miladi 10 Ocak 1855)

⁴¹⁸ BOA, HR.MKT. 111/19 (Hicri 16 Şevval 1271, Miladi 2 Temmuz 1855)

⁴¹⁹ BOA, MVL. 186/86 (Hicri 03 Safer 1274, Miladi 23 Eylül 1857)

⁴²⁰ BOA, İ.MVL. 421/18262 (Hicri 02 Safer 1276, Miladi 31 Ağustos 1859)

⁴²¹ BOA, A.}MKT.MKVL. 109/97 (Hicri 13 Safer 1276, Miladi 11 Eylül 1859)

⁴²² BOA, A.}MKT.MKVL. 111/82 (Hicri 27 Rebiülahir 1276, Miladi 23 Kasım 1859)

⁴²³ BOA, İ.MVL. 439/19484 (Hicri 06 Cemaziyelevvel 1277, Miladi 20 Kasım 1860); BOA, A.}MKT.NZD. 333/87 (Hicri 19 Cemaziyelevvel 1277, Miladi 3 Aralık 1860)

⁴²⁴ BOA, MVL. 873/36 (Hicri 05 Ramazan 1282, Miladi 22 Ocak 1866)

⁴²⁵ BOA, İ.MVL. 564/25364 (Hicri 03 Şaban 1283, Miladi 11 Aralık 1866)

için kapı açılması ve güvenliğin sağlanması için karakolhane inşa edilmiştir.⁴²⁶ Yeni açılan bu kapının masrafları mahalle sakinleri tarafından karşılanmıştır.⁴²⁷

1872 senesinde Müze-i Hümayun'un müdürü olan Philipp Anton Dethier surları gezerek gözlemlerini kaydetmiştir. Ahırkapı bölgesindeki surlarda bu dönem sütun ve sütun başlıklarının yoğun olduğu devşirme malzemeler gözüktüğü için bu bölgenin mezarlığa benzediğini ifade etmektedir.⁴²⁸

1873 senesinde Sultan Abdülaziz'in büyük uğraşları sonucu şehirlerarası ulaşım için oldukça önemli olan demir yolu açılmıştır. Demir yolunun açılması sırasında Yedikule ile Bahçekapı arasında bulunan sur duvarlarında yıkımlar gerçekleşmiştir. Bu yıkımların yeterli görülmesi ve diğer bölgelerde yıkımın gerek olmadığı Şehremaneti tarafından bildirilmiştir.⁴²⁹ Ayrıca demir yolunun geçmesi nedeniyle sur üzerinde yer alan Yalı Köşkü ve Sinan Paşa Köşkü gibi önemli yapılar kullanılamaz hale gelmiştir.⁴³⁰ Önemli anıtların ortadan kaldırıldığı gibi dönemin müze müdürü bazı bilinmeyen yapılarında gün ışığına çıktığını ifade etmektedir.⁴³¹

Sultan II. Abdülhamid döneminde eski eserlere verilen önem artmıştır. Osman Hamdi Bey'in çalışmaları sonucunda Arkeoloji Müzesi açılmış ve devlet topraklarının çeşitli yerlerinde yapılan arkeolojik çalışmalar neticesinde elde edilen taşınabilir kültür varlıkları Arkeoloji Müzesi'nde muhafaza edilmeye başlanmıştır. İstanbul surlarından çıkarılan değerli eski eserlerin bazıları da müzeye nakil edilmiştir. 1877 senesinde Kumkapı ile Yenikapı arasındaki sur duvarlarında bulunan üstü yazılı taşın şehremanet biriminin yardımıyla bulunduğu sur duvarından alınarak müzede muhafaza edilmesi sağlanmıştır.⁴³²

1888 senesinde Samatya'da bulunan Surp Kevork Ermeni Kilisesi ve Narlıkapı'da yer alan Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi'nin karşısında yer alan sur duvarları yıkılabilecek tehlikeli bir hale gelmiştir. Yıkılmaya yüz tutmuş bu sur duvarları yerel halka tehlike oluşturduğu için onarılmıştır.⁴³³ Şurayı Devlet tarafından

⁴²⁶ BOA, İ.MVL. 580/26036 (Hicri 01 Recep 1284, Miladi 29 Ekim 1867)

⁴²⁷ BOA, A.}MKT.MHM. 393/31 (Hicri 14 Recep 1284, Miladi 11 Kasım 1867)

⁴²⁸ Philipp Anton Dethier, *Boğaziçi ve İstanbul (19. Yüzyıl Sonu)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 63.

⁴²⁹ BOA, ŞD. 678/26 (Hicri 06 Rebiülahir 1290, Miladi 4 Mayıs 1873)

⁴³⁰ Ali Saim Ülgen, *İstanbul ve Eski Eserleri*, Milli Mecmua Matbaası, İstanbul 1933, s. 47.

⁴³¹ Philipp Anton Dethier, *a.g.e.*, s. 62.

⁴³² BOA, MF.MKT. 46/51 (Hicri 26 Muharrem 1294, Miladi 13 Şubat 1877)

⁴³³ BOA, DH.MKT. 1512/112 (Hicri 06 Şevval 1305, Miladi 16 Haziran 1888)

onarım masrafları şehremanetin Tamirat ve İnşaat-ı Umumiye birimi tarafından ödeneceği kararlaştırılmıştır.⁴³⁴

1893 senesinde Kumkapı sur dibinde evi bulunan Fatma hanımın evi demiryolu çalışmaları için 31.000 kuruş bedelle satın alınmıştır. Alınan evin ücreti hazineden ödenmiştir.⁴³⁵ Ayrıca Ahırkapı civarında Akbıyık bölgesinde dokuz numaralı arsada bulunan yıkılmış sur hattının bir kazaya sebep olabileceği tespit edilmiş ve bu sebeple onarılmıştır. Diğer bölgelerde harap ve tehlikeli olan surların yıkılması ve kentten silinmesi yerine asıl yerinde tutulması için bir çare düşünülmesi istenmiştir.⁴³⁶

1894 senesinde İstanbul surlarının deprem sonrasında keşif ve muayenesi istenmiştir. Yedikule sahilinden Ayvansaray arası kara surları ile Yedikule'den Ahırkapı'ya kadar Marmara Surları cephesinin onarılması istenmiştir. Keşif heyeti tarafından Yedikule sahilinden denize bakan burçların bir tanesi ikinci süvari alayı tarafından samanlık olarak kullanılmıştır. Tespitler sonucu burcun oldukça harap olduğu ve ihtiyacı karşılayamayacak durumda olduğu belirtilmiştir. Bu burcun yanında yer alan burç ise Ertuğrul Alayı için samanlık deposu olarak kullanılmıştır. Bölgenin sur dışında, kapının sağ tarafında birinci alayın saman ambarı ile ikinci alayın saman ambarı olarak görülen yerin de tamamen harap olduğu tespit edilmiştir.

Yedikule'de sahilinden şimendifer güzergahına kadar olan mesafe bahçelik olarak kullanılmıştır. Sahilden yukarıya doğru uzanan sur hattının bir kısmı yıkılmış ve insanların geçmesine müsait bir gedik açılmıştır. Deprem sonrası Yedikule'den Şimendifer güzergahının 20-30 metre mesafesinde de büyük bir gedik açılmıştır.⁴³⁷ Deprem sonrası Ahırkapı surlarına bitişik hanelerde ikamet eden insanların sur duvarlarından evleri üzerine düşen taşlardan dolayı barınamamışlar ve durum hakkında ev sahipleri imzasıyla Harbiye Nazırlığı'na arzuhal verilmiştir.⁴³⁸

1894 depremi sırasında zarar gören Samatya semtindeki surların öne çıkması 1898 senesinde Rum Muhtar Hırsto tarafından tehlikeli görülmüş ve surlardaki bu tehlikeyi gidermek için çalışmalar yapılmıştır.⁴³⁹ Ayrıca deprem sırasında harap hale

⁴³⁴ BOA, DH.MKT. 1526/45 (Hicri 20 Zilkade 1305, Miladi 29 Temmuz 1888)

⁴³⁵ BOA, HR.T.H. 152/13 (Hicri 21 Rebiülevvel 1311, Miladi 2 Ekim 1893)

⁴³⁶ BOA, Y.MTV 79/31 (Hicri 5 Zilhicce, 20 Haziran 1893)

⁴³⁷ BOA, İ.ŞE 6/15 (Hicri 19 Rebiülevvel 1312, Miladi 20 Eylül 1894)

⁴³⁸ BOA, BEO. 718/53798 (Hicri 02 Recep 1313, Miladi 19 Aralık 1895)

⁴³⁹ BOA, BEO. 1078/80784 (Hicri 16 Ramazan 1315, Miladi 8 Şubat 1898)

gelen Samatya semtindeki Hacı Hüseyin Ağa Mahallesi'ndeki sur duvarları mahalle ahalisinin şikayetleri sonucu şehremaneti tarafından düzenlenmesi yapılmıştır.⁴⁴⁰

1900 senesine Samatya'da bulunan sur duvarlarının Karanlıkyalılar Caddesi'ne bakan kısmı oldukça harap bir vaziyette ulaşmıştır. Harap duvarın insanların üzerine yıkılması ihtimalinden dolayı harap surların onarılması için şehremaneti tarafından yetki talep edilmiştir.⁴⁴¹

1902 senesinde Şurayı Devlet tarafından İstanbul'u çeviren surlarda hangi bölgelerin kesin tamir olunacağı açıkça bilinmediğinden Ayvansaray-Bahçekapı arası Haliç Surları ile Samatya-Sultanahmed civarında kent halkının kente giriş ve çıkışlarda sıkça kullandığı Marmara Surları'nda bulunan tehlikenin önlenmesi için; tamiri gereken yıkılmış, harap vaziyette otuz dört yer tespit edilmiştir. Söz konusu 34 yer kente giriş ve çıkış kapıları gibi kullanılması tehlikeli olarak görülmüştür. Tehlikeli kişiler ve tehlikeli silahların bu yıkılmış yerlerden kente girmemesi için, şehrin asayiş ve güvenliğini sağlamak kaygısıyla zabtiye biriminden söz konusu otuz dört harap vaziyetteki yerden kente giriş ve çıkışı engellenmesine yönelik çalışma yapması ve buraların kapatılması istenmiştir.⁴⁴²

1904 senesinde Narlıkapı Hovhannes Kilisesi yakınlarındaki bulunan harap sur duvarları şehremaneti tarafından onarılmıştır.⁴⁴³ 1907 senesinde yine Narlıkapı civarında yer alan Yedikule Tren İstasyonu'nun ambar yönünde yer alan yıkık sur duvarları tarihi eser olarak görülmüş ve onarılması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁴⁴

4.3. Haliç Surları

Ayvansaray ile Sarayburnu arasındaki sur hattını oluşturan ve kent surları içinde şüphesiz en fazla tahribe maruz kalan Haliç Surları; Ayvansaray Kapı, Fener Kapı, Balat Kapı, Aya Kapı, Cibali Kapı, Unkapanı Kapı ve Bahçekapı gibi kapılardan geçerek Sarayburnu'na kadar uzanmaktadır.

Sultan III. Selim döneminde, 1802 yılında Odun Kapı ile Ayazma Kapı arasında yemenici imalatı yapan dükkanların gerisinde harap vaziyette bulunan sur duvarlarının keşif sonrası onarılması için Mimarbaşı Ahmed Nurullah tarafından çalışmalar

⁴⁴⁰ BOA, BEO. 1095/82078 (Hicri 15 Şevval 1315, Miladi 21 Mart 1898)

⁴⁴¹ BOA, ŞD. 794/22 (Hicri 09 Cemaziyelahir 1318, Miladi 25 Eylül 1900)

⁴⁴² BOA, BEO 1852/138891 (Hicri 14 Safer 1320, Miladi 23 Mayıs 1902)

⁴⁴³ BOA, BEO. 2361/177008 (Hicri 16 Rebiülahir 1322, Miladi 30 Haziran 1904)

⁴⁴⁴ BOA, MF.MKT. 1003/59 (Hicri 20 Cemaziyelevvel 1325, Miladi 1 Temmuz 1907)

yapılmıştır.⁴⁴⁵ 1805 senesinde ise Balat Kapı ile Ayvansaray Kapı arasında harap vaziyette bulunan sur duvarlarının onarılması için yapılan çalışmalarda Mimarbaşı İbrahim Kâmi Efendi tarafından sur duvarlarının keşfi yapılmıştır.⁴⁴⁶

Sultan IV. Mustafa'nın kısa süren hükümranlılığı süresinde 1808 senesinde sadece Haliç Surları'ndan Unkapanı Kapı onarılmıştır.⁴⁴⁷ Onarım sırasında Mimarbaşı olan Mustafa Ağa⁴⁴⁸ tarafından tamirin gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

Sultan II. Mahmud döneminde Haliç Surları'nda yer alan türbelerin ihya çalışmalarına önem verildiği gibi çeşitli yapılarında onarımı takip edilmiştir. Ayrıca surların nizamı ve burçların işlevleri hakkında çalışmalar yapılmaya çalışılmıştır. 1811 senesinde Balat Kapı'nın Fener yönünde yer alan ve kömürcüler tarafından depo olarak kullanılan burcun pis kokulu havasından dolayı yanında bulunan yahudhane arazisinde mal sahibi olan Mahbube hanım vefat etmiştir.⁴⁴⁹

1812-1813 senelerinde Hacı Raşid tarafından ihya edilen sura bitişik Ali Yazıcı Cami'nin ilk inşası caminin ihya kitabesinden anlaşıldığına göre Fatih Sultan Mehmed döneminde gerçekleşmiştir. Ali Yazı Camii, Haliç Surları'nda görevli savunma askerlerinin namaz ibadetlerini yerine getirmesi için inşa edilmiştir. Yapı ayrıca Fener Kapısı Mescidi ve Süzgeççi Yusuf Yazıcı Mescidi olarak da bilinmektedir. Yapının kitabesinde:

"Kıldı bina Sultan Fatih cennetmekân

Eylediler bunda salâti çok Müslüman bir zaman

Bir zamandan sonra oldu çün harap ihrâk ile

Geldi bir ehli sahavet yine okundu ezan

Bâni-i sânisî merhum Hacı Raşid oldu kim

Özge mal-ı halisinden çün yapıldı mescid beyan

Etmış idi hizmet çok meskukat şâmileyeye

Bu küşadı hayrdan çok memnun oldu ehli iman

Genc-i dilden doğdu cevher dedi bâd-ı tarihin

Dilerim andan cay-i meskeni bağ-ı cinan

⁴⁴⁵ BOA, C.BLD. 68/3390 (Hicri 21 Şevval 1216, Miladi 24 Şubat 1802)

⁴⁴⁶ BOA, C.BLD. 83/4133 (Hicri 29 Şevval 1219, Miladi 31 Ocak 1805)

⁴⁴⁷ BOA, C.BLD. 70/3467 (Hicri 28 Muharrem 1223, Miladi 26 Mart 1808)

⁴⁴⁸ Selman Can, a.g.e., s. 44.

⁴⁴⁹ BOA, C.ML. 291/11926 (Hicri 25 Zilhicce 1225, Miladi 21 Ocak 1811)

1227"⁴⁵⁰ ifadeleri yer almaktadır.

Ahşap çatılı olan yapının beden duvarları kargir, mihrabı beton sıvalı dışarıya yarım silindirik formda taşkındır. Minber ise ahşaptır. Tuğla malzemedan yapılan minaresinin üzeri beton sıvalıdır ve camini solunda yer alır.

Ali Yazıcı Camii'nin caddeye bakan duvarına bitişik inşa edilen çeşme klasik üslup özelliklerini yansıtmaktadır. Çeşmenin önündeki yol seviyesinin yükselmesi sonucu çeşmenin belirli bir seviyeden aşağısı yol hizasının altında kalmıştır. Kesme taş malzemedan inşa edilen çeşme sivri kemeri ve kemerin her iki yanında yer alan rozetleri ile üstte yer alan silmelerle klasik dönem mimari üslubunu yansıtmaktadır.

1815 yılında Petro Kapı ile Aya Kapı'nın sol taraflarında bulunan fenerlerin ve iskele ile köprü'nün tamiri Seyyid Mehmed Ağa tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴⁵¹ Aynı sene içerisinde Balat Kapı ile Ayvansaray Kapı arasında yer alan yıkılmış sur duvarlarının keşfi ve sonrasında onarımı⁴⁵² ile Ahırkapı ile Bahçekapı arasında yer alan sur duvarlarının yenileme ve onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir.⁴⁵³

Surlarda çokgen, kare ve silindirik formda bulunan burçlardan bazıları kişilere ait kullanılan bir mekan işlevi görmüştür. 1820 yılında Ayazma Kapı ile Unkapanı arasında yer alan kalhane işleri için kullanılan burcun sahibi Todori Bukla yarı hissesini oğluna vermiştir.⁴⁵⁴

1832-1833 senelerinde Aya Kapı'ya yakın sur duvarına inşa edilen Ahmed Ağa Çeşmesi'nin bir bölümü günümüzde yol seviyesinin altında kalmaktadır. Çeşmenin cephesinde silme çerçeve içerisinde dört satırlık kitabesi yer almaktadır. Kitabede iki tarih bulunmaktadır. Bunlardan ikinci satırın sonunda olan 1248 (1832-1833) çeşmenin inşa tarihi, dördüncü satırın sonunda olan 1338 (1919-1920) çeşmenin ihya tarihidir. Kitabe metninde:

"Yerköylü El-hac Ahmed Ağa inşa etti bu çeşme-i latifi

Zevcesi Fatma Hanıma da lütfediniz rahmeti

1248

⁴⁵⁰ Recep Ülke, *İstanbul Anıtları Ayvansaray, Balat ve Fener Semtlerindeki Anıtlar*, Yeni Matbaa, İstanbul 1957, s.57.

⁴⁵¹ BOA, C.BLD. 16/761 (Hicri 15 Şaban 1230, Miladi 23 Temmuz 1815)

⁴⁵² BOA, D.BŞM.BNE.d 16181 (Hicri 1231, Miladi 1815/1816)

⁴⁵³ BOA, D.BŞM.BNE.d 16168 (Hicri 1231, Miladi 1815/1816)

⁴⁵⁴ BOA, C.BLD. 73/3646 (Hicri 27 Şevval 1235, Miladi 7 Ağustos 1820)

Bais oldu Binbaşı Hacı Eyüb bey tekrar etti ihya
Aktıkça kevser-i âb validem Hadice Hanıma eyleyin dua

1338" ifadeleri yer almaktadır. Ayrıca kitabe çerçevesinin üst köşelerinde yer alan hilal ve yıldız motifleri dikkat çekicidir.

Zindan Han içinde 9. yüzyılda Bizans'ta öldürülen Abbasi Devleti'nin elçisi Seyyid Cafer'e ithaf edilen türbe adını verdiği burçun içinde tekkesiyle birlikte yer almaktadır. Türbe ve tekke fetihten sonra Seyyid Cafer'in anısını yaşatmak için Abdurrauf Samedanî tarafından tesis edilmiştir. Türbenin kitabesinden anlaşıldığı üzere yapı 1834-1835 senelerinde tamir edilmiştir. Seyyid Cafer'in türbesi Zindan Han'ın içinde bulunduğundan dolayı Zindan Kapısı Bab-ı Cafer ismiyle de bilinmektedir. Türbe, İstanbul folklorunda önemli makam türbelerinden biridir. Sultan II. Mahmud devri onarımını gösteren kitabe kapı üzerinde yer almaktadır.

Söz konusu kitabede:

*"Gel ziyâret kıl niyâz et Câfer-ül-Ensârî
Kırâet eyle üç ihlâsı dahi Süre-i Fethi
Mübtelâ-yı derdi olanlar biavnilâh olur hoş
Bu âb-ı Âl-i Abâ'yı sakın eyleme ferâmüş
Gerek ekdâr gerek emraz ne denlü hüzn ü endişe
Eğer mü'min, eüer gayrı alup bir katre âbindan
Nâmurâdı bermurâd eden eyle güş...
Hâsîh câh-ı necattan her kim eylerse nûş
1250" ifadeleri yer almaktadır.⁴⁵⁵*

Daha sonra Sultan II. Abdülhamid devrinde, 1881 senesinde türbe tekrardan onarım görmüştür. Giriş bölümü devamında sol tarafında türbedarın odası, üst katta zindana ulaştırılan basamaklar ile türbenin kapısı bulunmaktadır.

Dikdörtgen planlı olan türbenin üst örtü birimi tonozdur. Türbede Baba Cafer ve Zindancı Ali Baba'nın sandukaları yer almaktadır. Ali Baba'nın sandukası yakınlarında yer alan kuyu suyunun hastalıklara şifa olduğuna inanılmaktadır. Zindana girişte

⁴⁵⁵ Şevket Gürel, *a.g.e.*, s. 61.

bulunan küçük ölçekli, mihrabı bulunan mescidin türbe-tekke işlevi ile ilişkili olması kuvvetlidir.⁴⁵⁶

Ayvasaray surlarına bitişik inşa edilen Hz. Muhammed el-Ensari Türbesi 1835 senesinde ihya edilmiştir. Türbenin bulunduğu alana Parmakkapı ya da Bâbû'l-Ensâri de denilmektedir. Muhammed el-Ensari Emevilerin İstanbul'u ele geçirme muhasarasına katılmış ve burada şehit düşmüştür. Türbenin içerisinde bir oda ve kuyu bulunmaktadır. Kutsal su kültü bu türbede de devam etmektedir.⁴⁵⁷

Giriş kapısı üzerinde yer alan ve üzerinde Sultan II. Mahmud'un tuğrası bulunan kitabede:

" *Hazret-i Mahmud Han-ı evvel müceddit-hasletin*

Oldu bu yüzden yine kerâmâtı ayân

Bu mübarek türbenin tevsiiine gayret edip

Eyledi şân-ı Sahâbide riayet bi gümân

Halid İbn-i Zeyd'e hemrâh-gaza olmuş imiş

Bu semâi Hazret-i Peygamber-i âhir zaman

Nûribahşi meşher oldukça bu zât-ı muhterem

Şâh-ı ikbalini eżzun ede Rebb-i Müsteân

Selb-i kalb-i nâs eder Es'ad bu tarih-i müfid

Yaptı a'la merkadü'l-Ensâriyi şâh-ı cihan

Sene 1251" ifadeleri yer almaktadır.

Sahabelerle ilgili kitabede:

"*Terk eyle cümle vâri*

Mihmandarın yâr-ı gâri

Yâ Muhammed-el Ensâri

Şefâate ir gör bizi." ⁴⁵⁸ ifadeleri yer almaktadır.

Günümüzde yapının üstü kırma tuğla çatı ile örtülüdür. Simetrimin hakim olduğu giriş cephesi kesme taş malzemededen yapılmıştır. Cephenin ortasında giriş kapısı,

⁴⁵⁶ M. Baha Tanman, "Baba Cafer Türbesi ve Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. I s. 516.

⁴⁵⁷ Şevket Gürel, *a.g.e.*, s. 39.

⁴⁵⁸ Şevket Gürel, *a.g.e.*, s. 40.

kapının her iki yanında ise ikişer tane mermer söveli, demir parmaklı, dikdörtgen pencereler yer almaktadır.

Sultan II. Mehmed devrinde Selanik'ten gelen Yahudiler tarafından inşa edildiği düşünülen surlara yakın olan Sigri veya Selaniko Sinagogu adıyla bilinen yapı, 1836 senesinde ihya edilmiştir. 1893 senesinde Yahudiler için önemli bir zafer bayramı olarak bilinen Purim Bayram'ı arifesinde, yapının beden duvarları çökmüştür. Giriş kapısında yer alan levhaya göre 1926 senesinde tamir edilen yapı 1956 senesinde tekrardan onarım geçirmiştir. 1975 senesinin kış aylarında fırtınadan zarar gören yapının çatısı çökmüş ve bu tarihten itibaren ibadete kapanmıştır.⁴⁵⁹

Sultan Abdülmecid devrinde, 1848 senesinde Cibali Kapı ve kapının her iki tarafındaki surlar onarılmıştır.⁴⁶⁰ Cibali Kapı üzerinde yer alan eski fotoğraflardan takip ettiğimiz Sultan Abdülmecid'e ait tuğra kitabesi muhtemelen bu onarım sonrasında yerleştirilmiştir. Yakın bir zaman içinde kapıdan geçmeye çalışan kamyon kitabeyi kırmıştır. Kitabe günümüzde yerinde bulunmamaktadır. Aynı sene içerisinde Odun Kapı'da yangın çıkmış ve çıkan yangın sonucu kapı etrafında tütün üretimi yapan insanların malları yanmıştır. Mağdur olan bu insanlar için devlet gümrük vergisi alınmaması için Maliye Nezareti'ne yazı yazmıştır.⁴⁶¹ Yangın sırasında zarar göre Odun Kapı ise yangından bir yıl sonra 1849 senesinde Nafia Hazinesi'nden sağlanan yardımlarla onarılmıştır.⁴⁶² Ayrıca yangın sırasında zarar gören Balıkpazarı ve Ayazma Kapıları'nda kapıcılara ait odalar tekrardan inşa edilmiştir. Bu inşaat sırasında ahşap malzeme yerine kargir malzemeler kullanılmıştır.⁴⁶³ Bu dönemde kapıcıbaşılığı göreviyle Balat Kapı'ya Derviş Osman Ağa'nın tayini hakkında seraskerlik makamına yazı yazılmıştır.⁴⁶⁴ 1849 senesinde ayrıca Unkapını haricinde bulunan Atik Tüfenkhane'nin karşısında yer alan sur duvarları tamir edilmiştir.⁴⁶⁵

1850 senesinde Baba Cafer Zindanı dışında bulunan harap durumdaki sur duvarları elden geçirilmiştir.⁴⁶⁶ Bu dönemde Odun Kapı'da çıkan yangın sonucu Balıkpazarı Kapı ile Ayazma Kapı kapıcılarına ait odalar yanmıştır. Yanan odaların

⁴⁵⁹ Naim Güleriyüz, *İstanbul Sinagogları*, Rekor Ofset, İstanbul 1992, s. 21.

⁴⁶⁰ BOA, İ.MVL. 124/3181 (Hicri 09 Ramazan 1264, Miladi 31 Temmuz 1848)

⁴⁶¹ BOA, A.}MKT. 149/47 (Hicri 20 Şevval 1264, Miladi 19 Eylül 1848)

⁴⁶² BOA, İ.MVL. 132/3546 (Hicri 13 Safer 1265, Miladi 8 Ocak 1849)

⁴⁶³ BOA, MVL. 323/50 (Hicri 27 Recep 1265, Miladi 18 Haziran 1849)

⁴⁶⁴ BOA, A.}MKT. 223/81 (Hicri 23 Şevval 1265, Miladi 11 Eylül 1849)

⁴⁶⁵ BOA, A.}AMD. 11/78 (Hicri 19 Zilhicce 1265, Miladi 5 Kasım 1849)

⁴⁶⁶ BOA, C.BLD. 116/5752 (Hicri 23 Şevval 1266, Miladi 1 Eylül 1850)

tekrardan ihyası hazineden karşılanmıştır.⁴⁶⁷ 1851 senesinde Ayazma Kapı civarındaki surlar⁴⁶⁸ 1852 senesinde ise Cibali Kapı yenilenmiştir.⁴⁶⁹

1852 senesinde meydana gelen Unkapanı bölgesindeki yangın kısa sürede yüzlerce dükkanı ve evi yakmıştır. Bu yangından yaklaşık iki buçuk ay sonra meydana gelen bir başka yangında Unkapanı bölgesinden başlayıp Sultanahmet Camii'nden Marmara Denizi tarafına doğru ilerlemiştir. Surları ve surların etrafındaki yaklaşık 600 konağı kül etmiştir.⁴⁷⁰ 1858 senesinde ise Balıkpazarı'nda meydana gelen büyük yangın sonrası sur duvarları çökmüştür. Çöken sur duvarlarının altında kalan birkaç kişi vefat etmiştir. Bunun üzerine yıkılmak üzere olan sur duvarları ve binalar yıktırılmıştır.⁴⁷¹

1853 senesinde Ayvansaray civarında Çınar Mahallesi'nde, Beylik Fırını arkasında bulunan sur duvarları yıkılmıştır. Söz konusu sur duvarının bölümleri fırın arkasında ve yıkık burç bitişiğindedir. Surun yıkılması esnasında fırının odunluk birimi üzerine düşen büyük taşlardan dolayı yıkılmıştır. Yıkılan surun önünde Müslüman menzilleri bulunmaktaydı. Fırının odunluğundan burca, burçtan Müslüman menzillerine geçiş yıkılan sur duvarının oluşturduğu molozlar nedeniyle engellenmiştir. Bir an önce tamarine başlanması için tutanak çıkarılmıştır.⁴⁷² Aynı sene içinde Küçük Todori Kalfa tarafından yıkılmış olan bölümler 8.500 kuruş masrafla tamir edilmiştir.

Sultan Abdülaziz döneminde, 1861 senesinde Ayazma Kapı ile Kaptan-ı Dakik arasında yer alan sur hattı üzerindeki burçları dükkan gibi kullanan kalfalara para ve hapis cezası uygulanmıştır. Ayrıca surlara sonradan inşa edilen binalar yıkılmıştır.⁴⁷³ 1862 yılında Ayazma Kapısı ile Unkapanı sur duvarlarının harap olan bazı bölümleri onarılmıştır.⁴⁷⁴

Sultan II. Abdülhamid döneminde, 1878 senesinde Balat'da yer alan Çukacı Eskenazi'nin hanesinin karşısında yer alan sur duvarında eski taş bulunmuştur. Muhtemelen Bizans dönemine ait devşirme malzeme olan taş kırılmadan çıkarılmış ve Maarif'e teslim edilmiştir.⁴⁷⁵

⁴⁶⁷ BOA, A.}AMD. 24/49 (Hicri 29 Zilhicce 1266, Miladi 5 Kasım 1850)

⁴⁶⁸ BOA, İ.MVL 197/6097 (Hicri 15 Rebiülevvel 1267, Miladi 18 Ocak 1851)

⁴⁶⁹ BOA, İ.MVL. 228/7847 (Hicri 23 Rebiüllevvel 1268, Miladi 16 Ocak 1852)

⁴⁷⁰ Mustafa Cezar, *a.g.m.*, s. 373.

⁴⁷¹ BOA, A.}MKT.MVL. 95/50 (Hicri 23 Cemaziyelahir 1274, Miladi 8 Şubat 1858)

⁴⁷² BOA, MVL. 333/79 (Hicri 22 Rebiülahir 1269, Miladi 2 Şubat 1853)

⁴⁷³ BOA, A.}MKT.MVL. 131/86 (Hicri 28 Safer 1278, Miladi 4 Eylül 1861)

⁴⁷⁴ BOA, A.}MKT.NZD. 424/53 (Hicri 15 Zilhicce 1278, Miladi 13 Haziran 1862)

⁴⁷⁵ BOA, MF.MKT. 57/125 (Hicri 29 Cemaziyelahir 1295, Miladi 30 Haziran 1878)

1884 senesinde Unkapanı'ndan Cibali'ye doğru uzanan surların kısmen üzerini kaplayan Cibali Tütün Fabrikası, Reji firmasına ait bina olarak tütün üretimi için inşa edilmiştir. Normalde tütün İstanbul'a 17. yüzyılın başında gelmiştir. 17. yüzyılın ortasında özellikle Sultan IV. Murad devrinde tütünün yasaklanmasına rağmen halk tarafından tütün kullanımından vazgeçilmemiştir. 19. yüzyılda, 1872 senesinde tütün üretiminin imtiyazı Galata bankerleri olan Zarifi ile Hristaki Zoğrafos adlı kişilere verilmiştir. Tütünün imalat ve satışının yürütülmesi için İdare-i İhsariye-i Duhan açılmıştır. 1880 senesinde tütün imalatı ve satışı Düyun-ı Umumi'ye devredilmiştir.⁴⁷⁶

Yapının mimarı Alexandre Vallaury ile Hovsep Aznavur'dur. Sonraki seneler Eugene Battarri tarafından yapının planı genişletilmiştir.⁴⁷⁷ İstanbul'un erken devir endüstri binaları açısından önemli yer edinen Cibali Tütün Fabrikası, çalışan sayısı ile istihdama da katkı sağlamıştır. 1925 senesinde Reji firmasından alınan fabrika millileştirilmiş ve Türk Tekel İdaresi'ne devredilmiştir.⁴⁷⁸ Yapı günümüzde Kadir Has Üniversitesi'ne bağlı birim olarak kullanılmaktadır.

1894 depremi sonrasında zarar gören Ayvansaray ile Bahçekapı arasındaki sur duvarlarının onarılması için Harbiye Nezareti tarafından surların keşfi yapılmıştır.⁴⁷⁹ 1895 senesinde Ayvansaray ile Bahçekapı arasındaki yıkılmak üzere olan surların 36.650 kuruş masrafla onarılması mümkün olacağı hesaplanmıştır.⁴⁸⁰ 1896 yılında deprem sonrası yıkılan Haliç Surlar'ının onarılan bölümlerine ait masrafları askeriye tarafından ödenmiştir.⁴⁸¹ Ayrıca 1898 senesinde Zindan Kapı'dan Odun Kapı'ya uzanan caddeye granit taş döşenmiştir.⁴⁸²

1902 senesinde Cibali Kapı'da yangın meydana gelmiştir. Cibali Kapı ve kapının etrafındaki surların yanı sıra surların etrafındaki yapılar da zarar görmüştür. Yangın sırasında halkın can ve mallarını kurtaran, üstün hizmet gösteren bazı kişiler rütbe ve madalyalarla ödüllendirilmiştir.⁴⁸³ 1905 senesinde Ayvansaray Mahallesi'nde bulunan sur duvarlarından düşen, üzeri figürlü devşirme malzeme Fener Karakolu'nda

⁴⁷⁶ Anonim, "Cibali Tütün Fabrikası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.II, s.429.

⁴⁷⁷ Mehmet Alper, "Dünü ve Bugünü ile Cibali Tütün Fabrikası", *Dünü ve Bugünü İle Haliç Sempozyum Bildirileri 22-23 Mayıs 2003* (2004), s. 33.

⁴⁷⁸ Anonim, *a.g.m.*, s.429

⁴⁷⁹ BOA, BEO. 497/37206 (Hicri 17 Rebiülahir 1312, Miladi 18 Ekim 1894)

⁴⁸⁰ BOA, BEO. 557/41710 (Hicri 25 Recep 1312, Miladi 22 Ocak 1895)

⁴⁸¹ BOA, BEO. 780/58439 (Hicri 01 Zilhicce 1313, Miladi 14 Mayıs 1896); BOA, MV. 88/40 (Hicri 23 Muharrem 1314, Miladi 4 Temmuz 1896); BOA, BEO. 881/60764 (Hicri 05 Safer 1314, Miladi 16 Temmuz 1896); BOA, BEO. 1064/79782 (Hicri 11 Şaban 1315, Miladi 5 Ocak 1898)

⁴⁸² BOA, İ.Ş.E. 11/30 (Hicri 29 Cemaziyelahir 1316, Miladi 14 Kasım 1898)

⁴⁸³ BOA, DH.MKT. 2592/27 (Hicri 15 Zilkade 1319, Miladi 23 Şubat 1902)

muhafaza edilmiştir. Taşın eski eser olduğu anlaşıldıktan sonra Arkeoloji Müzesi'ne taşınması istenmiştir.⁴⁸⁴

1905 senesinde Ayvansaray bölgesindeki Korucu Mehmed Çelebi Mahallesi'nde yer alan bir burç Tahta Minare Muhtarı Şahir Efendi tarafından satın alınarak yıkılmıştır. Yıkılan duvarlar arasında bir takım testiler ele geçirilmiştir. Testilerin tarihi eser olmadığı fakat yıkılan burç ve duvarların tarihi eser olması nedeniyle Zabtiye Nezareti'ne kazı çalışmalarının durdurulması istenmiştir.⁴⁸⁵

1923 senesinde, Cumhuriyet'in ilan edildiği dönemde Aya Kapı Mescidi'nin karşısında yer alan surlara bitişik vaziyetteki Cumhuriyet Çeşmesi inşa edilmiştir. Çeşmenin ön cephesi silindirik formlu sütuncelerle sınırlandırılmıştır. Cephenin merkezindeki basık kemer, kaideler üzerinde yükselen kabartmalı konsollar tarafından taşınmaktadır. Basık kemerin kilit taşında çeşmenin Hicri 1341 tarihi yazmaktadır. Ayna taşının üzerinde ise çeşmenin kitabesi yer almaktadır. Kitabede "*Cumhuriyet Çeşmesi*" ifadeleri yer almaktadır. Çeşmenin teknesinde yer alan kabartma tekniğindeki girland motifleri çeşmeye estetik değer kazandırmıştır.⁴⁸⁶

---

⁴⁸⁴ BOA, MF.MKT. 864/18 (Hicri 11 Rebiülahir 1323, Miladi 15 Haziran 1905)

⁴⁸⁵ BOA, MF.MKT. 834/48 (Hicri 23 Zilhicce 1322, Miladi 28 Şubat 1905)

⁴⁸⁶ Rahmi Karakuş, Necdet Ertuğ, vd., *a.g.e.*, s. 83.

5. DEĞERLENDİRME

İstanbul'un fethinden Osmanlı'nın yıkılışına kadar İstanbul'un kara surları, Marmara Surları, Haliç Surları üzerinde 450 yılı aşkın bir süre çeşitli tamirat ve inşaat çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalarda özellikle surlar üzerinde yer alan kapılar çok sık müdahaleye maruz kalmış ve bu müdahalelere ilişkin tamirat ve inşa kitabelerinin bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Fetihden itibaren surlara bitişik bina yapılmaması için kararlar alınmıştır. Bununla ilgili Kanuni Sultan Süleyman, Sultan I. Mahmud ve Sultan I. Abdülhamid gibi padişahlar Hatt-ı Hümayun çıkarmıştır. Fakat çoğalan nüfusla paralel şekilde ilerleyen kentleşme sonucu yapılaşma sur arazilerine kadar genişlemiştir. Bir dönem şehrin sınırlarını çizen surlar şehirleşmenin artmasıyla kent içinde erimeye başlamıştır. Surlara bitişik olarak inşa edilen yapıların zamanla çoğalması çeşitli dönemlerde sorunlara yol açmış ve bu sorunların ortadan kaldırılması için düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır.

5.1. Kent Surları Üzerinde Yer Alan Kapılar

Kent surlarının yer alan birçok kapı farklı devirlerde çeşitli isimlerle anılmıştır. Surlarda bulunan kapılar askerlerin kullandığı kapılar ve halkın kullandığı kapılar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Halkın kullandığı kapılar daha çok ana sokaklar hizasında bulunmaktadır. Tehlike anında bu kapılar örülerek kapatılmıştır. Askeri kapılar sokak ve cadde hizasında bulunmayan askerlere ve imparatora ait kapılardır. Askeri kapılar kuşatma sırasında muhafızlara serbest hareket alanı kazandırma amacıyla kullanılmıştır. Aynı şekilde Bizans fetihden önce savunmayı arttırmak için halkın kullandığı bazı kapıları örmüştür. Hatta örülen kapıları savunması için Rum veya Batılı özel asilzade komutanlar tarafından korunması sağlanmıştır. Bazı kapılar fetihden sonra Osmanlılar tarafından açılmış olduğu gibi bazıları da yine fetihden sonra Osmanlılar tarafından kapatılmıştır. 17. yüzyıl'ın ünlü seyyahı Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde kent surlarında toplam kırk üç kapı olduğu ifade edilmektedir.⁴⁸⁷ 19. yüzyılda, Sultan Abdülmecid devrinde kent surlarında toplam otuz bir kapı faal olarak kullanılmıştır. Kullanılan kapılar bekçiler tarafından gece gündüz korunmuştur.⁴⁸⁸

Sultan Abdülaziz devrine, 1861 senesine ait bir vesikaya göre akşam ezanından sonra sur kapılarının kanatları çevrilmiş, saat bir de ise kapılar kilitlenmiştir. Akşam ezanından sonra kanatları çevrilen ve saat birde kilitlenen kara sur kapıları: Silivrikapı,

⁴⁸⁷ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s.28.

⁴⁸⁸ Süheyl Ünver, "İstanbul'un Otuz Bir Kapısı", *Dersaadet'in Sur Kapıları*, s. 29.

Mevlevihanekapı, Edirnekapı ve Eğrikapı'dır. Geceleri gerektiğinde açılan kara sur kapıları ise Topkapı ile Yedikule Kapısı'dır.⁴⁸⁹

Kent surları üzerinde yer alan bazı kapılar ön ve arka kapıdan oluşurken bazı kapılar ise tek kapıdan oluşmaktadır. Kenti Haliç ve Marmara Denizi tarafından kuşatma altına almak zordur. Deniz surlarına yerleştirilen toplar düşman kuvvetlerinin kente yaklaşmasını engellemiştir. Şehir en fazla kara tarafından ablukaya alındığı için kara surlarındaki çoğu kapı savunmayı arttırmak amacıyla ön ve arka kapıdan oluşmaktadır. Sur kapılarına genellikle demir kaplı güçlü kapı kanatları takılmıştır. Özellikle kara surları kapıları üstüste ikili demir kaplı kanatlarla güçlendirilmiştir.⁴⁹⁰ Sur kapıları en az burçlar kadar önemlidir. Kapıların önüne savunmayı daha fazla güçlendirmek için aşağıya inen sivri uçlu parmaklıklar da yerleştirilmiştir.⁴⁹¹

5.1.1. Kara Surlarında Yer Alan Kapılar

Bugüne ulaşan kent sur dizisinde en fazla Osmanlı onarımlarının bulunduğu kısım kara surlarıdır. Kara surlarında yer alan kapılar Haliç ve Marmara Surları'ndan daha şanslıdır. Surlarda en yoğun tahribatın olduğu yer Haliç ve Marmara Surları'dır.

Kentte olası bir kuşatma ihtimalinde en fazla tehlikeye sahip olan kara surlarında yer alan kapılar genellikle çift kapı olarak tasarlanmıştır. Kente saldırı sırasında savunmayı güçlendirmek için ön kapı arka kapıdan daha küçük olarak tasarlanmıştır. Kapıların aralarında kalan boş mekanlara muhtemelen düşman askerlerinin buraya ulaşması halinde çeşitli tuzaklar kurulmuştur. Bizans devrinde düşman askerlerinin burada inen-kalkan kafeslerle tuzağa düşürüldüğü bilinmektedir.⁴⁹² Osmanlı devrinde bunun uygulandığı bilinmemekle birlikte hiçbir düşman askerinin kent surlarına kadar ilerlediği görülmediği için uygulamanın ortadan kalktığı düşünülmektedir. Kapılar genellikle her iki yanında yer alan burçlarla korunmaya çalışılmıştır.

Günümüzde Osmanlı devri eseri olan Yedikule Hisarı'nın iki burcu arasında yer alan ve Bizans devrinde imparatorların kente giriş ve çıkışlarında kullandıkları ihtişamlı kapı Yıldızlı Kapı'dır. Yıldızlı Kapı'nın inşası için Maximos'un Bizans imparatoru I. Theodosius tarafından yenilgiye uğratılması sonucu zafer takı olarak yaptırıldığı iddia edilmiştir. II. Teodosios surlarıyla organik bağ kuran Yıldızlı Kapı'nın, II. Teodosios

⁴⁸⁹ BOA, İ.MVL. 449/20035 (Hicri B 1277, Miladi Ocak/Şubat 1861)

⁴⁹⁰ Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 55.

⁴⁹¹ Fatih Güldal, "Sur Kapılarına Giriş", *Dersaadetin Sur Kapıları*, s.53.

⁴⁹² İnci Tunay, *a.g.e.* s. 38.

döneminde yapılmış olması daha yakın görülmektedir.⁴⁹³ Yıldızlı Kapı'nın günümüzde önemli bir kısmı fetih sonrası Fatih Sultan Mehmed'in onarımlarını yansıtmaktadır. Ortadaki büyük üçlü kapının iç bölümleri fetihten önce Bizans tarafından doldurulmuştur.

Halil Ethem eserinde Topkapı Sarayı'nın Bab-ı Hümayun Kapısı'nı söz konusu II. Teodosios zafer takını hatırlattığını ifade etmektedir.⁴⁹⁴ Fetih sırasında harap düşen kapı 1458 senesinde surlarla birlikte Osmanlı mimari özelliklerini yansıtır bir şekilde onarılmıştır.⁴⁹⁵ Horasan harcı ve tuğla derzlerin yanı sıra moloz taşların kullanımıyla işçilik farkı görülmektedir. İki sur arasında bulunan Küçük Yıldızlı Kapı arkada yer alan Yıldızlı Kapı'ya göre daha mütevazidir. Bu kapıya ayrıca Altın Kapı denilmesinin sebebi zamanında altın yıldızlardan levhalar ve tezyinatla bezenmesinden dolayıdır. Bizans devrinde kentte oluşacak muhtemel kuşatmalardan önce Bizanslılar altın bezemeleri sökmüş olmalıdır.

Osmanlı devrinde müdahaleye uğrayan kapı Sultan II. Mahmud devrinde tekrardan açılmış ve Sultan II. Mahmud'a ait bir tuğra kitabesi ile Osmanlı arması kapının girişi üzerine yerleştirilmiştir. 1992 senesinde Sultan II. Mahmud'a ait tuğra, yakın bir zamanda ise Osmanlı arması çalınmıştır.⁴⁹⁶

Küçük Yıldızlı Kapı'dan itibaren kara surlarının hendekleri başlamaktadır. Günümüzde hendekler Osmanlı devrinde olduğu gibi bostan olarak kullanılmaktadır.

Edirnekapı istikametine doğru giderken ikinci ana kapı Yedikule Kapısı'dır. Üzerinde Sultan III. Ahmed'in kitabesinin yer aldığı kapı, Van Millingen'e göre Altın Kapı'ya yakınlığından dolayı Bizans devrinde Altın Kapı'ya benzer bir isimle anılmıştır. Altın Kapı imparatorlara ve askerlere ait bir kapı olduğu için Yedikule Kapısı'nın da halka ait bir kapı olduğu düşünülmektedir. Ayrıca kapı üzerinde yer alan devşirme kartal figürü bu görüşü destekler niteliktedir.⁴⁹⁷ Fakat Osmanlı devri tamirlerinde devşirme malzemeler surlar üzerinde özellikle kapıların onarımlarında kullanıldığı bilinmektedir. 2009 senesinde gerçekleştirilen yerel seçimlerin kampanya

⁴⁹³Schweinfurth, Ph., *a.g.m.*, s. 265.

⁴⁹⁴Halil Ethem, *a.g.e.*, s. 13.

⁴⁹⁵Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.* s. 101.

⁴⁹⁶Fatih Güldal, "Kara Tarafı Sur Kapıları", *Dersaadetin Sur Kapıları*, s. 63.

⁴⁹⁷Aleksandr Van Millingen, *a.g.e.*, s.72-73.

sürecinde asılan afişler söz konusu kartal figürünü kapatmış ve bu fırsatta birileri kartal figürünü çalmıştır.⁴⁹⁸

Yedikule Kapısı'nın ilk yapılışı hakkında farklı görüşler olsa da günümüze ulaşan kapı şüphesiz Osmanlı devridir. Günümüzde Yedikule Kapı denilmesinin nedeni hemen yakınında yer alan Yedikule Hisarı'ndan kaynaklanmaktadır. Hisar sadece kapıya değil semte de adını vermiştir. Kent dışında dışa taşkın olarak düzenlenen kapı dikdörtgen bir çerçeve içinde tuğla malzemeden yapılmış çift sıra tuğla kemerli bir açıklıktan oluşmaktadır. Tuğla kemerin ayakları kesme taş malzemelere oturmaktadır. Ana girişi oluşturan ve kilit taşında kabartma motifi olan yuvarlak kemer günümüzde yok olmuştur. Eski fotoğraflardan söz konusu kemer takip edilebilmektedir. Çift sıra tuğla kemerin alınlığında Sultan III. Ahmed devri onarımını gösteren kitabe metni yer almaktadır. Kapı günümüzde araç trafiğine açık bir şekilde kullanılmaktadır

Yedikule Kapı'dan sonra Belgrad Kapı gelmektedir. Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı arasında kalan sur dizisinde görülen Osmanlı onarımlarının büyük bir çoğunluğu Sultan III. Ahmed devrindeki Damat İbrahim Paşa'nın Marmara Denizi'nden Eğrikapı'ya kadar yaptırdığı büyük onarıma aittir.

Belgrad Kapı 12. yüzyılda örülerek kapatılmıştır. Fetihten sonra "Kapalı Kapı" olarak anılmış ve 1886 senesinde kapının yakınında yer alan Gayrimüslim hastanesine ulaşımı kolaylaştırmak için açılmıştır. Belgrad Kapı ismini Kanuni Sultan Süleyman devrinde gerçekleşen Belgrad'ın fethinden sonra sırıpların bu bölgeye yerleştirilmesinden almıştır.⁴⁹⁹ Fetihten sonra İç Anadolu'dan ve Balkanlardan gelen birçok topluluk oturdukları semte geldikleri yerin isimlerini vermiştir. Kapıya yakın konumda söz konusu gayrimüslimler için ibadet yapısı da bulunmaktadır.

Belgrad Kapı diğer kapılardan farklı olarak içeriye çekilmiştir. Kapının her iki yanında yer alan dikdörtgen burçlar Bizans devri özelliğini yansıtmaktadır. Ana duvarlarla kapının üst kısmında yer alan kesme taş malzemeler ve inşa tekniği Osmanlı devrine ait onarımlarını göstermektedir. Kapının iki yanında yer alan kuleler 1960'lardan sonra tahrip olmuş ve giriş kapısı yıkılmıştır.⁵⁰⁰ 20. yüzyılın son çeyreğinde restore edilmiş ve günümüzdeki formunu almış kapının girişi, öne çıkıntı yapmış yuvarlak kemerle sağlanmaktadır. Kapının önünde diğer kapılarda olduğu gibi hendek

---

⁴⁹⁸ Fatih Güldal, *a.g.m.*, s. 67.

⁴⁹⁹ Philipp Anton Deither, *a.g.e.*, s. 65.

⁵⁰⁰ İnci Tunay, *a.g.e.*, s. 66.

üzerinden ulaşımı sağlamak amacıyla inşa edilmiş sivri kemerli iki gözlü köprü yer almaktadır. Bu köprüler Osmanlı devrine ait olmalıdır. Kapı günümüzde trafiğe açık bir şekilde kullanılmaktadır.

Belgrad Kapı'dan sonra Silivrikapı gelmektedir. Şehirden Silivri'ye giden yol burada başladığı için Silivrikapı adıyla anılan kapı⁵⁰¹ ile Belgrad Kapı arasında gerçekleşen onarım izleri daha çok burçlarda kendini göstermektedir. Bizans'ın dört ya da beş sıralı tuğla hatıllı taştan yapılan duvarları Osmanlı devrinde yapılan moloz taşlı tamiratlardan gözle görülür şekilde ayrılmaktadır. Surlarda bölge bölge kesme taş malzemede kullanan Osmanlı devri onarımlarında, burçların üst bölümleri alt bölümlerine nazaran daha kaba işçilikle onarılmıştır. Ön sur duvarları ve burçlarında Osmanlı devri duvar teknikleri daha fazladır.

Silivrikapı diğer kapılardan daha farklı biçimde ele alınmıştır. Günümüzdeki hali Bizans devrindeki halinden farklıdır.⁵⁰² Kapının kente giriş yönü üzerinde konsollarla taşınan mermerlerin üzerinde yer alan mazgallı çıkıntı, kapının üzerinde ayrı bir seyir mekanının olduğuna işaretir. Giriş bölümü taş ve tuğla malzemedan yapılmış sivri kemerin mermer bir söveye oturmasından oluşmaktadır. Bu uygulama Osmanlı devrinin müdahalesini göstermektedir. Girişin üzerinde yer alan kitabe panosu boştur.

Mehmed Ziya Bey eserinde kapının üzerinde celî yazıyla yazılmış Sultan II. Bayezid döneminde gerçekleşen 1509 depremi sonrasında ait bir onarım kitabesi olduğunu aktarmaktadır.⁵⁰³ İnci Tunay 1969 senesinde kapı içinde bir ev, ön kapı yakınlarında kahvehane ve kente bakan kapı açıklığı yakınında ise bir karakolhane bulunduğunu belirtmektedir.⁵⁰⁴ Kapının şehre bakan cephesinin içinde, sol tarafta yakın tarihlere kadar asılı bulunan gürz kapıyı ziyaret ettiğimiz zaman yerinde bulunmamaktaydı. İkinci ziyaretimiz zaman gürz tekrardan yerine asılı vaziyette yer almaktaydı. Tekrardan konulan bu gürz muhtemelen asıl gürzün replikasıdır. Gürzün altında yer alan kitabe günümüzde yerini korumaktadır. Silivrikapı günümüzde trafiğe açıktır.

Silivrikapı'dan sonra Mevlevihanekapı gelmektedir. Söz konusu iki kapı arasında yer alan burç dizileri arazinin konumuna göre yer yer içeri ve dışarı çıkıntı yapmaktadır. Bir çok ana burç ve ön burç günümüzde harap vaziyettedir. Yıkılan burçlardan düşen

⁵⁰¹ P. Ğugios İnciyan, *XVIII. Yüzyıl İstanbul, Fetih Cemiyeti Yayınları*, İstanbul 1976, s. 194

⁵⁰² Semiramis Türker, *a.g.t.*, s. 12.

⁵⁰³ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s. 121.

⁵⁰⁴ İnci Tunay, *a.g.e.*, s. 68.

taş parçalarının bir kısmı günümüzde bostan olarak kullanılan hendeklerin içinde yer almaktadır. Bu bölümde yer alan ön sur duvarları ve burçlarında Osmanlı devri onarım izleri yoğundur.

Mevlevihanekapı kara surlarında Bizans devri mimari özelliğini en çok koruyan kapıdır. Bazı araştırmacılar tarafından Osmanlı devrinde açıldığı iddia edilmiştir. Girişin üzerinde mermer söve üzerine yer alan Bizans devri Latince ve Grekçe kitabeler bu iddiayı çürütmektedir. Örülü olarak duran kapı Osmanlı devrinde yeniden açılmıştır. Yeni Kapı ismiyle anılmasının birinci sebebi bu olmalıdır. Diğer sebebi ise I. Constantinus dönemi surlarındaki Yenikapı adındaki kapı hizasına denk gelmesi olmalıdır.⁵⁰⁵ Kapıya verilen Mevlevihane ismi ise sur dışında sokağın karşısında yer alan Mevlevihane Dergahı'ndan kaynaklanmaktadır. Mevlevihanekapı'ya yakın burcun üzerinde Hz. Musa ile Harun'a On Emir'i almasını belirten resimli taş bulunmaktaydı.⁵⁰⁶ Söz konusu taş günümüze ulaşamamıştır. Mevlevihanekapı günümüzde trafiğe açıktır.

Mevlevihanekapı'dan Topkapı'ya devam ederken 1956 yılında açılan Millet Caddesi'nin açılmasıyla iki burç arasındaki sur bölümü yıkılmıştır. Millet Caddesi'nin açılışından sonra yolun iki yanında bulunan burçlar restore edilmiştir. Son yıllarda Topkapı yönündeki burca bitişik düzenlenen belediye tesisi hizmet vermeye başlamıştır.

Topkapı tuğla malzemedan yapılmış yuvarlak kemerli girişi ve üzerinde yer alan ikinci bir tuğla kemer ile tepelerde yer alan mazgallardan oluşan bir kapıdır. Fetih sırasında Osmanlı'nın en fazla hücum ettiği noktalardan biridir. Bizans imparatorunun Osmanlılara karşı savunurken öldürüldüğü kapı olması nedeniyle de önemlidir. Bizans imparatorunun öldürüldüğü yer hakkında farklı rivayetlerde söz konusudur. Topkapı fetih sırasında Fatih Sultan Mehmed'in askerleriyle birlikte şehre girdiği kapı olarak bilinmektedir. Fetih sırasında yıkılan kapı sonrasında tamamen yeniden inşa edilmiştir. Fetihden sonra kapıyı yıkan toprakların surların üzerine konulmasından Topkapı adını alan kapı günümüzde trafiğe kapalıdır.

Topkapı ile Edirnekapı arasındaki sur dizisi kara surlarının en zayıf noktasıdır. Vadi arazisi nedeniyle hendeğin derinliği azdır. Fetih sırasında Fatih Sultan Mehmed bu durumun farkına varmış ve büyük hücumlar bu iki kapı arasında gerçekleşmiştir.

⁵⁰⁵ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s. 136.

⁵⁰⁶ Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 74.

Topkapı'dan Edirne istikametine giderken Vatan Caddesi'nin açıldığı bölümde yer alan surlarda Millet Caddesi'nin açılışında olduğu gibi yıkılmıştır. Vatan Caddesi'nden Edirnekapı'ya ilerlerken son dönem restorasyon izlerini taşıyan surlardan sonra Sulukule Kapısı'na ulaşılmaktadır.

Hem sivil hem askeri kapı olan Sulukule Kapı yakınlarında bulunan su kulesinden adını almıştır. Avarların kenti kuşattıkları sırada bu kapıdan saldırıya geçtikleri için Avarlar Kapısı ismiyle de anılmaktadır. Ayrıca Osmanlı devri haritalarında bu kapı için "Hücum Kapısı" da denilmektedir. Fetih sırasında askerlerin hücum ettiği kapılardandır. Fetih sırasında Osmanlılar'ın hücumuna maruz kalmasına rağmen kapı Bizans mimarisinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Kapıyı her iki yönden sınırlandıran burçların cephelerinde Osmanlı devri onarımları takip edilebilmektedir. 1864-1865 senelerinde meydana gelen kolera salgını sonrasında vefat eden insanların cenazeleri Sulukule Kapı'dan çıkarılmıştır. Bu durum uğursuzluk sayılmış ve kapıdan cenaze çıkarılmaması için Sulukule Kapı demir parmaklıklarla örülmüştür. Halk demir parmaklıklardan geçtiği için kapıya "Örülü Kapı" da denilmiştir.⁵⁰⁷ Kapının bulunduğu yer Bayrampaşa Deresi'nin geçtiği yer olduğundan surun önündeki hendek derinliği azdır. Kapının önünde yer alan köprü günümüze ulaşmamıştır.⁵⁰⁸ Kapı fetih sırasında yıkılmasa da etrafındaki sur dizisinde Osmanlı devri müdahaleleri malzeme farklılığından seçilebilmektedir. Cephe görüntüsüyle Yedikule Altın Kapı'yı çağrıştırmaktadır. Sulukule Kapı günümüzde trafiğe kapalıdır.

Topkapı, Sulukule Kapı ve Edirnekapı arasında yer alan sur duvarları II. Bayezid devrinde meydana gelen 1509 tarihli zelzelede en fazla hasarı gören yerlerin başındadır. Deprem sonrasında söz konusu sur dizisi tamir edilmiştir.

Sulukule Kapı'dan sonra ulaşılan Edirnekapı fetih sırasında en fazla tahribata uğrayan noktalardan bir diğeridir. Bu nedenle fetihten sonra Osmanlı mimari özelliğine göre ihya edilmiş olmasına rağmen kapının her iki yanında yer alan beş köşeli kuleler Bizans devri özelliğini yansıtmaktadır.⁵⁰⁹ Edirnekapı dışa taşkın olarak biçimlenmiştir. Belirli bir seviyeye kadar kesme taş malzemedan inşa edilmiştir. Giriş kısmında tuğla malzemedan yapılmış çift sıra sivri kemer taş konsollara oturmaktadır. Konsolun altındaki taş kemer formunda oyulmuştur. Bu taşın üzerinde Sultan II. Mahmud

⁵⁰⁷ Mehmed Ziya Bey, a.g.e., s. 157.

⁵⁰⁸ Ahmed Muhtar Paşa, a.g.e., s. 76.

⁵⁰⁹ Semiramis Türker, a.g.t., s. 15.

devrinden öncesine ait bazı yeniçeri armaları ve selvi ağacı motifleri yer almaktadır. Muhtemelen Sultan II. Mahmud devrinde gerçekleşen 1826 tarihli Vaka-i Hayriye yani Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı sırasında kazınmak istenmiştir. Fakat izleri günümüzde hala takip edilebilmektedir. Giriş kemerinin alınlığında surlarda günümüze ulaşan Osmanlı devrine ait en erken tarihli kitabe yer almaktadır. Söz konusu kitabe Sultan II. Bayezid devrine aittir. Edirnekapı'nın ön ve arka kapı arasındaki bölüm beşik tonozla örtülüdür. Kapı kemerinin üzerinde yakın tarihlere kadar Silivrikapı'da olduğu gibi bir güzr asılmaktaydı. Eski fotoğraflardan takip edebildiğimiz söz konusu güzr günümüze ulaşmamıştır.

Edirnekapı Edirne'ye doğru giderken kullanılan yol üzerinde bulunmasından dolayı Edirnekapı adıyla anılmaktadır. Edirnekapı Bizans devrinde olduğu gibi Osmanlı devrinde de önemli bir rol oynamıştır. Bizans hükümdarları şehirden çıkarken ve girerken Altın Kapı ile Edirnekapı'yı kullanmıştır. Osmanlı sultanları kılıç kuşanma törenlerinde, kente giriş ve çıkışlarında Edirnekapı'yı kullanmıştır. Bundan dolayıdır ki birçok tören bu kapı çevresinde ve güzergahında gerçekleşmiştir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Edirnekapı dışında sura bitişik kahvehaneler günümüze gelememiştir.⁵¹⁰ Edirnekapı günümüzde trafiğe kapalıdır.

Edirnekapı bölgesinde açılan Fevzi Paşa Caddesi'nden dolayı sur dizisi aksamaktadır. Yedikule'den bu bölgeye kadar gelen surlar nispeten daha düz bir arazide yer alırken bu noktadan Haliç'e doğru inen sur dizisi daha engebelli arazide yer almaktadır. Bundan dolayı bu bölgeden sonra içe ve dışı çıkıntılı sur dizisi ve burçlar daha fazladır.

Yedikule'den Tekfur Sarayı'na kadar olan bölüm II. Teodosios surları olarak anılmaktadır ve üç kademeli olarak inşa edilmiştir. Ön bölümde yer alan hendek Tekfur Sarayı bölgesinde sona ermektedir. Tekfur Sarayı'ndan Haliç'e doğru inen bölüm hendezsiz ve tek katlı, güçlü sur dizisinden oluşmaktadır.

Edirnekapı'dan Haliç'e doğru inerken kara surlarının günümüzdeki son kapısı olan Eğrikapı'ya ulaşılır. Eğrikapı denilmesinin birçok sebebi vardır. Bazı kaynaklara göre sur dizileri eğri olduğu için Eğrikapı denilmiştir.⁵¹¹ Bazı kaynaklara göre ise kent

⁵¹⁰ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s. 182.

⁵¹¹ P. Ğugios İnciciyan, *a.g.e.*, s. 188.

dışından kapıya ulaşılırken mezarlıklar ve Hz. Hafir'in türbesi nedeniyle yolun keskin sapmalar yapmasından dolayı Eğrikapı adı verilmiştir.⁵¹²

Eğrikapı Bizans imparatorunun fetih sırasında Osmanlı askerlerini gözlemlediği yer olmasından dolayı da ayrıca önemlidir.⁵¹³ Fetihden sonra surları yıkan güller Osmanlı askerleri tarafından surların ve kapıların üzerine konmuş ve gelecek nesillere kenti alırken hangi güllerin kullanıldığını göstermeye çalışmıştır. Bu hususta Eğrikapı'ya gülle konulmamıştır. Fetih sırasında Eğrikapı bir hedef sayılmamıştır.⁵¹⁴

Bu bölgedeki Osmanlı devrine ait izler kapının üzerinde yer alan bölümde karşımıza çıkmaktadır. Eğrikapı'nın girişi lentoya oturan tuğla malzemeden yapılmış yuvarlak kemerle sağlamaktadır. Diğer bölgeler Bizans devri özelliğini yansıtmaktadır. Eğrikapı günümüzde trafiğe açıktır.

Eğrikapı'dan Ayvansaray'a doğru inen sur dizisinde Osmanlı dönemi müdahaleleri yer yer burçların ve surların üst kısımlarında kendini göstermektedir. Ayrıca Edirnekapı ile Eğrikapı arasında günümüzde mahalle sakinlerinin surdan atlayarak kullandığı örülü bir kapı ile Eğrikapı'dan sonra gelen yine örülmüş olan Gyrolimne Kapı bulunmaktadır.

5.1.2. Marmara Surlarında Yer Alan Kapılar

Sarayburnu'ndan Yedikule'deki Mermer Kule'ye kadar devam eden sur dizisi Marmara Surları'nı oluşturmaktadır. Sahil yoluyla birlikte Marmara Denizi ile surların arası açılmıştır. Marmara Surları da Haliç Surları gibi korunamamış ve sur dizisinin bir bölümünü çeşitli dükkanlar ve binalar sürdürmektedir. Abdülaziz devrinde gelen Şimendifer hattı Marmara Surları'na kuşkusuz en büyük zararı vermiştir. Marmara Surları'na geçit veren kapıların büyük bir kısmı günümüze ulaşamamıştır.

İlk kapı Sarayburnu'nda yer alan Topkapıdır. Surlarda teşhir edilen yüzlerce toplar Topkapı'ya ismini vermiştir. Söz konusu toplar savaşlarda başarı elde eden toplardan oluşmuştur. Bu toplar her zaman dolu olarak bekletilmiştir. Ramazan ayının ilanında, dini bayramların ilk günlerinde, zafer kazanılan savaşlarda, şehzade doğumlarında ve taht değişikliklerinde toplar denize doğru ateşlenmiştir. Ayrıca liman bölgesine izinsiz giren gemileri uyarmak için, idam cezasına çarptırılmış suçlular için

⁵¹² Aysu Uzsayırlı Kara, "İstanbul'un Semtleri; Eğrikapı Sayısı", *İstanbul'un Semtleri Kitapçık Fiziği*, Kentim İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul 2003, s. 2-3, Selim Çoraklı, *İstanbul'un İlçe ve Semt İsimleri - II*, İstanbul 2009, 21-22.

⁵¹³ Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 88.

⁵¹⁴ Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 89.

ve devlet ya da saray teşkilatında yüksek bir memurun denize atıldığını duyurmak için de bu toplar ateşlenmiştir.⁵¹⁵

Topkapı'nın iki yanında yer alan burçlar 1816 senesinde yıktırılmış ve malzemeler Sultan II. Mahmud'un yaptırdığı yine Topkapı adıyla da bilinen Mermer Köşk için kullanılmıştır. Söz konusu Topkapı hem Mermer Köşk'e hem de Topkapı Sarayı'na adını vermiştir. Sultan Abdülaziz devrinde ise şimendifer hattı nedeniyle kapı yıktırılmıştır. Topkapı günümüzde ufak ölçekte yuvarlak kemerli bir açıklıkla trafiğe kapalı halde varlığını sürdürmektedir.

Kaynaklarda Mangan Burcu ismiyle tanınan burcu günümüzde bulmak zordur. Ahmed Muhtar Paşa tarafından Karadeniz'i gemilere kapatmak için Mangan Burcu ile Kız Kulesi arasına zincir çekildiği iddia edilmektedir.⁵¹⁶ Ahmed Refik ise Haliç'i korumak için Mangan Burcu ile Galata Kulesi arasında zincir çekildiğini iddia etmektedir.⁵¹⁷

Topkapı'dan sonra gelen sırayla Değirmen Kapı ve Demir Kapı Osmanlı devrinde açılan kapılardandır. Değirmen Kapı Sultan II. Mahmud devrinde açılmıştır. Sözü geçen Mangan Burcu bu Değirmen Kapı'nın muhtemelen kuzeyinde yer almaktaydı.⁵¹⁸ Kapının her iki yanında yer alan mermer sütunlarla taşınan kemer ve çevredeki sur dizisi 1911 senesinde yıktırılmıştır. Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümen-i Daimisi'nin uğraşları sonucunda kapısıyla birlikte surlar yeniden inşa edilmiştir.⁵¹⁹

Demir Kapı'da Osmanlı devrinde açılan kapılardan biridir. Sivri kemerli girişiyse günümüzde yerini korumaktadır.

Balikhane Kapı oldukça önemlidir. Osmanlı devrinde sürgün edileceklerin bazıları ve idam cezası alanlar bu kapıya getirilir ve kapının yanında yer alan burcun üzerine inşa edilmiş köşkün içindeki kemerli oluktan denize atılmıştır. Şimendifer hattı söz konusu köşkü ikiye bölmüştür. Sürgüne yollanacak kişiler ise Balikhane Kapı'ya getirilir ve bu kapıdan kendisini götürecek gemiye bindirilmiştir. Mahkumdan önce Bostancıbaşı gelir ise suçlu idam edilir idi.⁵²⁰

⁵¹⁵ Semiramis Türker, *a.g.t.*, s. 31.

⁵¹⁶ Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 103.

⁵¹⁷ Ahmet Refik, *Bizans Karşısında Türkler*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s. 32.

⁵¹⁸ Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 103.

⁵¹⁹ Semiramis Türker, *a.g.t.*, s. 35.

⁵²⁰ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s. 448.

Marmara Surları'nın en önemli kapılarından biri Ahırkapı'dır. Kapının üzerindeki kitabeden bu surların ve kapının Osmanlı devrinde onarıldığını anlaşılmaktadır. Bu bölgede yer alan Bizans devrindeki ahırlar Osmanlı devrinde de aynı amaçla kullanılmış ve kapıya ismini vermiştir. Osmanlı devrinde sefere çıkan padişahların atları ile birlikte alaylarda kullanılan değerli atlar burada beslenmiştir.⁵²¹

Günümüzde binaların arasında sıkışan Ahırkapı tamamen Osmanlı devri mimari özelliklerini yansıtmaktadır. Kent içinden yay kemerli bir açıklığa karşılık kent dışından yuvarlak kemerli asıl giriş oluşturulmuştur. İnci Tunay'ın kitabında 1969 senesinde kent dışından şehre girerken yuvarlak kemer üzerine ikinci bir yuvarlak kemerli düzenlemeden bahsetmektedir.⁵²²

Bizans devri saraylarından Bukoleon Sarayı'ndan adını alan Bukoleon Kapı 1919 senesine örülü bir şekilde ulaşmıştır. 1919 senesinde Fransalı General Charpy tarafından Bukoleon Kapı onarılmıştır.⁵²³

Çatladı Kapı adını 1532 senesinde yaşanan bir deprem sonucu bitişiğindeki burcun çatlaması sonucu almıştır. Kapı 1960'lı yıllarda yıkılmıştır.

Kumkapı bölgesinde surlar düz devam etmez. Kentin içine doğru bir kırılma yapar. Dikdörtgen form oluşturur ve tekrardan Marmara Denizi'ne ulaşır. Burası ön tarafa yerleştirilen büyük taşlarla dalgalardan korunmaya çalışılmış limandır. Günümüzde söz konusu yerler doldurulmuştur.⁵²⁴

Samatya Kapısı'da günümüze ulaşamayan sur kapılarından biridir. Semte adını vermiştir. Samatya kelimesi "kum" manasına gelmektedir. Kapının bulunduğu çevre kumlu olduğu için Samatya ismi Bizans'tan Osmanlı'ya devam ettiği iddia edilmektedir.⁵²⁵

Marmara Surları'nın sağlam kapılarından biri de Narlıkapı'dır. Kapı adını Osmanlı döneminde semtte yetişen nar ağaçlarından almıştır. Günümüzde sokak seviyesinin altında kalan kapı Osmanlı devrindeki tamirat izlerini yansıtmaktadır. Deniz tarafı girişinin üzerinde yer alan kitabe Osmanlı devri onarımını belgelemektedir. Kapının önünde yer alan Ermeni Hovhannes Kilisesi'nden dolayı kapının üzerindeki

⁵²¹ Eremya Çelebi Kömürcüyan, *XVII. Yüzyıl İstanbul*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1988, 101.

⁵²² İnci Tunay, *a.g.e.*, s. 126.

⁵²³ İnci Tunay, *a.g.e.*, s. 144.

⁵²⁴ Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 105.

⁵²⁵ Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 107.

kitabeyi görmek zordur. Kente bakan tarafından kapı tuğla malzemeli yuvarlak kemerden oluşan bir girişe sahiptir.

Narlıkapı'dan Yedikule istikametine yani batıya doğru ilerleyen sur dizilerinin bir çoğu günümüze ulaşmamıştır. Mermer Kule'nin bulunduğu konumla Marmara Surları'nın nereye kadar geldiği anlaşılmaktadır. Buradan itibaren yukarıya doğru kıvrılan surlar tekrardan Yedikule Hisarı ile birleşir. Yedikule Hisarı ile Mermer Kuleye uzanan surların bir kısmı günümüzde Marmaray rayları ve trafik yolundan dolayından kesilmiştir.

5.1.3. Haliç Surlarında Yer Alan Kapılar

Haliç Surları kent surları içerisinde en fazla tahribata uğrayan bölümdür. Bu sebeple birçok kapısı günümüze ulaşmamıştır. Sur sırasını günümüzde bir çok apartman ve dükkan devam ettirmektedir. Surların üzerine inşa edilen binalar da dikkat çekicidir.

Toklu İbrahim Dede Türbesi ve Haziresi ilerisinde yer alan Ayvansaray Kapı günümüze ulaşmamıştır. Kapı ismini vahşi hayvanların burada oluşturulan sirk ortamında dövüştürülmesinden yani Hayvan Saray'dan aldığı iddia edilmektedir.⁵²⁶ Bir başka iddiaya göre burada yer alan Eyvanlı Saray'dan adını almıştır. Kapının bulunduğu açıklıkta günümüzde çeşitli apartmanlar ve dükkanlar yer almaktadır.

Eminönü yönünde ilerlerken Ayvansaray Kapı'dan sonra gelen Fener Kapı da günümüze ulaşmamıştır. Haliç Surları içinde denize en fazla çıkıntı yapan yer olan Fener Kapısı ismini üzerine konulan Haliç'e mahsus özel fenerden almaktaydı. Günümüzde kapıyla birlikte yok olan fener ayrıca semte de adını vermiştir.⁵²⁷

Küçük Aya Kapı'da günümüze gelemeyen kapılardan biridir.

Küçük Aya Kapı'nın biraz ilerisinde yer alan Aya Kapı ismini yakınlarında bulunan Aya Theodosiosia Kilisesi günümüz adıyla Gül Camii'den almaktadır. Aya Kapı tamamen Bizans devri mimari özelliklerini yansıtmaktadır. Edirnekapı'nın sövelerinde karşımıza çıkan yeniçeri sembolleri burada da yer almaktadır. Muhtemen bu semboller de 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kazınmaya çalışılmıştır. Kapının girişi oldukça alçaktır. Günümüzde binek araçlar için trafiğe açıktır.

⁵²⁶ Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s.52

⁵²⁷ Ahmed Muhtar Paşa, *a.g.e.*, s. 98.

Aya Kapı'dan sonra karşımıza çıkan Cibali Kapı'nın adı Evliya Çelebi'nin anlatımına göre fetih sırasında şehre buradan girerken şehir düşen Cebe Ali'den gelmektedir. Anısının yaşatılması için bu kapıya Cebe Ali - Cibali Kapı denilmiştir.⁵²⁸ Fetihten sonra açıldığı düşünülen kapı Aya Kapı'ya göre oldukça geniş ve yüksektir.⁵²⁹ Yuvarlak kemerli bir açıklıktan oluşan kapının üstünde Sultan Abdülmecid'e ait tuğra günümüze ulaşmamıştır.

Unkapanı Kapı ve odun depolarından ismini alan Odun Kapı'da günümüze ulaşmamıştır. Zindan Kapı'ya ait duvardan bir parça günümüze gelebilmiştir. Bir dönem zindan olarak kullanılan burçtan dolayı Zindan Kapı denilmektedir. Bahçe Kapı ise 19. yüzyılın ortalarına yakın bir zamanda yıkılmıştır.

Haliç Surları'nın son kalıntıları Yalı Köşkü Kapı ve Sepetçiler Köşkü'nün inşa edildiği kısımdır. Buradaki surlarda hem Bizans hem de Osmanlı devri mimari özellikler kendini göstermektedir.

5.2. Kent Surlarına Osmanlı Döneminde Eklenen Kitabeler

Kitabeler dini ve profan yapıların üzerinde yer alan ve yapı hakkında bilgi veren mimari elemanlardan biridir. Kitabeler yer aldığı yapının malzemesine göre taş, mermer, tuğla, ahşap vb. malzemeler üzerinde kabartma ve kazıma gibi çeşitli tekniklerde karşımıza çıkmaktadır.

Surlarda yer alan kitabeler genellikle kentin dışına bakan cephelerine yerleştirilmiştir. Günümüze gelen Bizans devri kitabeleri bazen kapılarda bazen ise burçların üzerlerinde tuğla malzemeyle yazılmıştır. Bazı örneklerde ise iç ve dış kapı arasındaki avluda kapıları sınırlandıran burçların yan cephelerinde pano şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Mevlevihanekapı içerisindeki alanda burçların yan cephesinde söz konusu pano şeklinde Bizans devri kitabe örnekleri günümüze ulaşmıştır.

Osmanlı devrine ait kitabeler ise daha çok giriş kapılarının üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Kara surlarında karşımıza çıkan kitabe sayısı Marmara ve Haliç Surları'ndan daha fazladır. Bunu kuşkusuz en büyük sebeplerinden biri Marmara ve Haliç Surları'nın kara surlarına göre daha fazla tahrip olmasıdır.

---

⁵²⁸ Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 99.

⁵²⁹ İnci Tunay, *a.g.e.*, s. 121.

5.2.1. Kara Surları

Kitabeler Yedikule Hisarı'ndan Ayvansaray istikametine göre uzanan sur hattı boyunca sırasıyla verilmeye çalışılmıştır.

Yedikule'de Küçük Altın Kapı'nın girişi üzerinde yer alan 19. yüzyıla ait Sultan II. Mahmud'un adlı mahlaslı tuğra kitabesi 1992 senesinde, Osmanlı arması ise daha yakın bir zamanda çalınmıştır.

Yedikule Hisarı'nın Sultan III. Ahmed devrinde yenilenmeye başlanan ve Sultan III. Osman devrinde yenilenme süreci tamamlanan ve bu nedenle Sultan III. Ahmed Burcu olarak tanınan burcun kentin dışına bakan cephesinde, Sultan III. Osman devrine ait mermer bir levha üzerinde celf sülüs hatla yazılan “Mâşaallâhu Teâla 1168” (1758) ifadeli kitabe yer almaktadır.

Yedikule Kapı'nın üzerinde Sultan III. Ahmed devrinde gerçekleşen tamiratı gösteren dikdörtgen kitabe panosu yer almaktadır. Ta'lik hatla yazılan kitabe mermer malzeme üzerine kartuşlara ayrılmış vaziyette bulunmaktadır.

Kitabede:

“Esâs-ı saltanat Sultan Ahmed Hân-ı Sâlis kim
Binâ-yı şân-u şevket devr-i adlinde mefîn oldu
Penâh-ı mülk ü millet mültecâ-yı dîn ü devlet kim
Zamânında memâlik mekr-i düşmandan emîn oldu
Nice âsâr da nâm aldı ez-cümle zamânında
Sstanbul Kalesi tamîr olup fass-ı nigîn oldu
Vezir-i a'zamı dâmâdı İbrahim Paşa'ya
Edip fermân o da yapırdı ammâ dil-nişîn oldu
Hususâ emri ile ol hidiv-i heft iklîmin
Bu dergâh-ı muallâ cümleden bâlâ-terîn oldu
Utârid levh-i çarha Vehbiyâ resm etdi târihin
Yedikule kapısı hem-çü tâk-ı heftümîn oldu
1137” ifadeleri yer almaktadır.

Silivrikapı'da yer alması gereken kitabe günümüze ulaşamamıştır. Günümüzde kitabe panosu boştur. Mehmed Ziya'nın eserinden takip ettiğimiz kitabe metni Sultan II.

Bayezid döneminde meydana gelen 1509 depremi sonrasında gerçekleşen onarımını aktarmaktadır.

Kitabede :

“Zill-i Hak Bayezid-i şems-i mülk

Ki hümâyûn-ı fer ü kamer-i tal’a

Der zamâniş fütâd zelzele-i

Kal’a ra kala’-ı kerd bâ sel’a

Der harâb ü müremmeteş târih

*Harâb bünyân müremmetü’l-kal’a*⁵³⁰ ifadeleri yer almaktaydı.

Silivrikapı’nın Hadım İbrahim Paşa Camii’ne bakan cephesinin sağ iç kısmında bulunan kitabede:

“Eski saray baltacılarından Zara’lı pehlivan İdris’in gürzüne

Nazar edip Fâtiha-i Şerif okuyan iman ile gide. H.1090” (1679-1680) ifadeleri yer almaktadır.⁵³¹ Mehmed Ziya eserinde “Zara” kısmını “Rize” olarak okumuştur.⁵³²

Pehlivan İdris’in isminin buraya yazılması ve gürzünün buraya asılması başarılı bir askerlik görevi yürüttüğünü göstermektedir.

Topkapı’nın ön sur duvarına 1953 senesinde İstanbul’un fethinin 500. senesi olması nedeniyle İstanbul Fetih Derneği tarafından mermer malzemedен yapılmış dikdörtgen pano asılmıştır. Panonun üst bölümünde Hz. Peygamberin İstanbul için söylediği Hadis-i Şerif-i yer almaktadır. Alt bölümde ise fetih sırasında Fatih Sultan Mehmed’in ordusunun bu surlarda açılan gediklerden kente girdiği ifadeleri yer almaktadır.

Topkapı’dan Vatan Caddesi’ne inerken en sondan ikinci büyük burç üzerinde yine 1953 senesinde İstanbul’u Sevenler Derneği tarafından yatay dikdörtgen bir pano asılmıştır. Panoda Uluabatlı Hasan’ın ruhunu Fâtiha ve Hoca Sadeddin Efendi’nin Uluabatlı Hasan’ın hakkında ifadeleri yer almaktadır. Uluabatlı Hasan’ın fetih sırasında bayrağı bu burcun tepesine diktiğine inanılmaktadır.

⁵³⁰ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s. 121.

⁵³¹ Semiramis Türker, *a.g.t.*, s. 13.

⁵³² Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s. 122.

Edirnekapı girişinde yer alan mermer malzeme üzerine işlenmiş iki sıra halinde dört kartuşa ayrılmış kitabe Silivrikapı'da günümüze gelmeyen fakat metni bize ulaşan kitabe gibi Sultan II. Bayezid devrinde meydana gelen 1509 depremi sonrası onarımlarıyla ilgilidir. Kitabede:

“Ceddede Sultanü's-Sultan Bayezidü'l-bâzil
Kal'ate dâri'l-hilâfe ba'de mâ kânet fenâ
Men rae't-tecdîd hâzâ kâle lillâhi derrehü
Temme kad kâle el-müverrihu hassinü hâzâl-bina” ifadeleri yer almaktadır.

Edirnekapı'da ikinci kitabe günümüze gelmeyen Sultan IV. Murad devrinde gerçekleşen onarımlarla ilgili kitabedir. Eski fotoğraflardan takip edebildiğimiz kitabede:

“Şehinşâh-ı kader-kudret ki nâm-ı pâki halk içre
Anıldıkça duâ-yı hayrına meşgûldür dünyâ
Hüdâvend-i hümâ-himmet (ki) adli Kâf'dan Kâf'a
Tutupdur âlemi mânend-i hurşîd-i cihân-ârâ
Aceb mi hâk-i pâyna akarsa su gibi âlem
Bi-hamdillâh kim etdi ... azm-i mekîn icrâ
Şeh-i gerdûn-hışm sultân-ı âlem Han Murâd-ı Râbi' kim
Yeniden eyledi Kostantiniyye Kalasın ihyâ
Nice yapıysa anı lutfedip şehinşah-ı âlem
Onun da hâne-i kalbini yapsın Hazret-i Mevlâ
Duâ edip dedim ey Dânişî târîhini anın
Zemin durdukça dursun bu binâ-i âsumân-âsâ
H. 1045”⁵³³ (M.1635-36) ifadeleri yer almaktadır.

1780 senesinde ise Edirnekapı'nın kent dışına bakan cephesinde yeniçeriler tarafından sol tarafa graffitti kitabe eklenmiştir. Bunlar muhtemelen devlet tarafından eklenmeyen, kapıda nöbet tutan kolluk kuvvetleri tarafından yazılan yazılardır. Eklenen bu graffitti kitabede:

---

⁵³³M. İhsan Tunay, *a.g.m.*, s. 26.

“Sa’y edip râh-ı Cibali koydurur baş ile cân

Bizlere Ka’be kuşağı subh u şâm olur nişan 1194” ifadeleri yer almaktadır.

Edirnekapı’nın lentosunda yer alan yeniçeri orta armalarının servi ağacı altında yer alan 1796-1797 tarihli graffitti kitabede ise:

“Gâzîyânın menzili ya’nî Dergâh-ı âlî

Pir-i erkân-ı tarîkat Hacı Bektaş-ı Velî

1211” (1796-1797) ifadeleri yer almaktadır.

Edirnekapı’da günümüze ulaşmayan bir başka kitabe ise seyirdim yolu kenarında yer almaktaydı. Eski fotoğraflardan takip edebildiğimiz kitabede tek sıra halinde mermer malzeme üzerine yazılmış “Lâilâhe illallah Muhammeden Resullah” ifadeleri yazılıydı.

Edirnekapı’nın kente bakan cephesinin sağ tarafında mermer malzemedен yapılmış kare pano içinde yer alan kitabesi de günümüze ulaşmayan kitabelerdendir. Demir saplı granit taşından yapılmış gürz ile birlikte mermer panoda “Yâ Allah Yâ Muhammed” yazısını eski fotoğraflardan takip edebilmekteyiz.

Eğrikapı’dan Ayvansaray’a doğru inerken Hz. Ebu Şeybe el-Hudri’nin türbesi Toklu Dede Haziresi’nde sur duvarında iki adet kitabe yer almaktadır. Kitabelerin kim tarafından hangi dönemde konulduğu tam olarak bilinmemektedir. Yatay dikdörtgen formlu mermer malzemedен yapılmış kitabenin üzerinde sülüs hat ile yazılmış "Tevekkeltü al'Allah" ifadesi yer almaktadır.

Enine dikdörtgen formlu mermer malzemedен yapılmış beş satırlı bir diğer kitabenin üzeri sıvalandığı için tam olarak ne yazdığı bilinmemektedir. Sıva bulaşmayan yerlerden anlaşıldığı üzere birinci satırda "İsrail efendi kut bölü abdal", ikinci satırda "unvana düştü", dördüncü satırda "İki tarih oldu bu", beşinci satırda ise "eyleye kutlu seccade" ifadeleri okunabilmiştir. Okunan bölümlerden kitabenin bir namazgah ya da cami kitabesi olduğu düşünülmektedir.

Kara Surları’nda yukarıda bahsedilen kitabelerden başka kitabeye rastlanılmamıştır.

5.2.2. Marmara Surları

Marmara Surları üzerinde Ahırkapı ve Narlıkapı olmak üzere günümüze ulaşan iki tane onarım kitabesi vardır. Bu iki kitabe aynı dönemin onarımlarını içerdiği için metinleri de aynıdır. Surların üzerinde inşa edilen İncili Köşk'ün Çeşmesi üzerinde yer alan kitabe ise daha erken tarihlidir. Surlarla organik bağı bulunduğu için sur kitabeleri kategorisinde sayılmasında sakınca görülmemiştir. Ayrıca bu kitabede Mimar Davud Ağa'nın isminin yer alması oldukça önemlidir. Surlarda çalışan bir mimarın adının geçtiği tek kitabedir. Kitabe metninde

"Bihamdullah'ki sultan-ı ibni sultan

Şeyh adîl Murad bir Selim han

Edüp dünyayı adli'le muammer yedi iklimi kıldı hep musahhar

Sinan paşaya edüp emri âlî

Bina etti bu kasr-ı bî misalî

Tasarruflar kılıp mimarî Davud

Nice neci sanatlar etti anda mevcud

İçip bu çeşmeden bay ve gedâlar

Ederler şahsı devrana dualar

Çu carî oldu bu ayn-i revambaş

Dedi tarihini sai mai çanbaş

H. 997"⁵³⁴ ifadeleri yer almaktadır.

Ahırkapı'da Sultan III. Ahmed devri onarımı sonrasında eklenen kitabe kapının kemeri üzerinde yer almaktadır. Mermer malzeme üzerine sülüs ile yazılmış yatay dikdörtgen kitabe panosunda:

“Pâdişâh-ı heft-kışver kim Hudâ

Zât-ı pâkin masdar-ı dâd eyledi

Yâni Sultân Ahmed-i âlî himem

Ser-keşânı emre münkâd eyledi

Devr-i hükmünde cihân ma'mûrdur

Bu harâb-âbâdı âbâd eyledi

⁵³⁴ Semiramis Türker, *a.g.t.*, 63-68.

Burc-ı devletde mekîn eylesin Hudâ
Bu duâyı âlem evrâd eyledi
Bâ-husûs İstanbul'un sûrun dahi
Yapmağ-ile halkı dil-şâd eyledi
Sâdır oldu hat vezir-i a'zama
Kale termîmini îcâd eyledi
Âsaf İbrâhîm Paşa'dır o zât
Şâh-ı âlem onu dâmâd eyledi
Emr edip matbah emîni kuluna
Hizmet-i ta'mir ile şâd eyledi
Ka'be yaptı san Halîl-i Âzerî
Sa'yini tâ öyle müzdâd eyledi
Yalı Köşkü'nden Der-i Nârlı'yadek
İki yılda reşk-i Bağdâd eyledi
Halk müstağnî idi ebvâbdan
Her kişi bir bâb icâd eyledi
Burc u bârûlar harâb olmuş iken
Bî-bedel ta'mir ü bünyâd eyledi
Beyt-i vâhidde Refîk hoş-edâ
Böyle bir târîh inşâd eyledi
Hükm-i Sultân Ahmed-i vâlâ cenâb
Hısn-ı İstanbul'u âbâd eyledi” ifadeleri yer almaktadır.

Bu kitabenin hemen altında yer alan yatay dikdörtgen mermer panoda ise kitabenin tarihi ve yazarını gösteren “1135 Harrarahu İsmâil ez-Zühdi” ifadeleri yer almaktadır. Kitabe metnini yazan kişi şair Vehbi'dir.⁵³⁵

Ahırkapı kitabesiyle aynı metine sahip olan Narlıkapı kitabesi günümüzde Ermeni Surp Hovannes Kilisesi'nin arkasında kalmaktadır. Narlıkapı kitabesinde İsmâil Zühdi beyin imzası ve tarih kısmı bulunmamaktadır. Kitabenin altında yer alan boşluktan bu bölümün yerinde olmadığı düşünülmektedir.

⁵³⁵ Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s. 315.

5.2.3. Haliç Surları

Kent surları içinde en fazla tahrip olan sur dizisi olan Haliç Surları'nda eski fotoğraflardan takip edebildiğimiz tek Osmanlı devri kitabesi Cibali Kapısı'nın üzerinde yer alan Sultan Abdülmecid'e ait tuğradır. Yakın bir zamanda kapıdan geçen kamyon kitabeye zarar vermiştir. Kitabe günümüzde yerinde yoktur.

1953 senesinde Fener yakınlarda bir burcun üzerine asılan mermer panoda 23 Nisan 1453 Pazartesi günü Seferi Köprü'nün söz konusu burcun civarında kurulduğunu ifade etmektedir.

Cibali Kapısı'nda da 1953 senesinde mermer pano üzerine semte adını veren Cebe Ali'nin kente bu kapıyı kırarak girdiği ifade edilmektedir.

5.3. Kent Surları Üzerine Bitişik İnşa Edilmiş Yapılar

Osmanlı devrinde surlara bitişik ya da surlara dört ziradan yakın inşa edilecek ev veya dükkanların yasaklanmasını arşiv belgelerinden takip edebilmekteyiz. Her ne kadar bu konuda Hatt-ı Hümayun bile çıkmış olsa da şehirde artan nüfus ile birlikte kent içinden dışına doğru yerleşim çoğalmış ve bir zamanlar kentin sınırlarını çizen surlar kentin içinde erimeye başlamıştır. Takip edebildiğimiz kadarıyla surlara bitişik ev veya dükkan yapan sadece halk olmamış bazı paşalar ve ağalarda surlara bitişik ya da surlara çok yakın konak ve köşk gibi yapılar inşa ettirmişlerdir.

Yerleşimlerden en çok zarar gören surlar Haliç Surları ve Marmara Surları'dır. Günümüzde söz konusu surların yıkılan bölümleri nedeniyle sur hattını takip edebilmek imkansızdır. Özellikle Abdülaziz devrinde şimendifer hattı sebebiyle Marmara Surları'nın bir bölümü yıkılmıştır. Yıkım esnasında surun üzerine ya da bitişğine yapılan yapılarında bazıları ortadan kalkmış, bazılarının da izleri günümüze ulaşabilmiştir. Günümüzde Haliç ve Marmara Surları'nın hattını evler, dükkanlar veya yapılmış araç yolları takip ettirmektedir.

Kara surları diğer bölümlere göre günümüze daha vaziyette gelebilmiştir. Kara surlarına bitişik yapılan yapı çeşitlerinden sahabe türbeleri ve çeşmeler yoğunluktadır. Sahabe türbeleri özellikle Sultan II. Mahmud devrinde ihya ve inşa edilmiştir. Sultan II. Mahmud'un reformist padişah olması halk nazarında tepkiye sebep olmuş ve Sultan II. Mahmud'un bu tepkileri yumuşatmak için halk nazarında önemli olan sahabe, evliya gibi türbelerin inşa ve ihyasına önem verdiği bilinmektedir. Bu yapılar ölçek olarak sur boylarını geçmemiş ve surların yıkımına sebep olmamıştır. Surlara bitişik olmayan bazı

türbelerde sur kapılarının önünde yer almaktadır. Türbeler konumlarından dolayı kapı muhafızları gibi gözükmektedir.

5.3.1. Kara Surlarına Bitişik İnşa Edilmiş Yapılar

Yedikule Hisarı içinde zamanla oluşan mahalle örgüsü günümüze ulaşmamıştır. Hisarın avlusunda bulunan Fatih Mescidi minaresinin kalıntısı ile klasik formlu çeşme ulaşabilmiştir. Kent dışından Yedikule Kapı'ya girerken her iki yanda basamaklarla yükseltilmiş fevkani türbeler bulunmaktadır. Girişin solundaki türbenin surlarla organik bağı bulunmamaktadır. Türbe fetih şehitlerinden birine aittir. Sağ taraftaki türbe günümüzde demir parmaklıklarla çevrilmiştir. Surlara bitişik biçimde inşa edilmiş türbenin üzeri açıktır.

Silivrikapı'nın girişinde, sağ tarafta Elekli Dede Türbesi sol tarafta Seyyid Mehmed Haydar Dede Türbesi bulunmaktadır. Türbeler kaldırım seviyesinden üç basamak yüksekte, fevkani olarak düzenlenmiştir. Üstleri açık türbelerin surlarla organik bağı olmamasına rağmen kapıya yakın konumda yer almaktadırlar. Yedikule Kapısı'nda olduğu gibi kapının her iki yanında yer almalarıyla kenti ve surları koruyan muhafız gibi yorumlanabilirler.

Mevlevihanekapı'nın önünde bir zamanlar yer alan Alemdar Baba Türbe ve Zaviyesi'nden günümüze Bayraktar Mehmed Dede Türbesi ile Bayraktar Mehmed Dede Türbesi'nin türbedarlığını yapan Hasan Dede'nin Türbesi gelmiştir. Bu türbelerde diğer türbelerde olduğu gibi kaldırım seviyesinden yüksek, fevkani olarak düzenlenmiştir. Üstleri açık olan türbelerin surlarla organik bağı yoktur fakat kapıya oldukça yakın konumda yer almaktadırlar. Mevlevihanekapı'dan şehre girince sağ tarafta surlara bitişik Kethüda Mehmed Çeşmesi yer almaktadır. Üzerinde yer alan kitabesinden 1625 senesine tarihlenen çeşme, cephesinde yer alan sivri kemeriyle klasik üslup özelliğini yansıtmaktadır.

Vatan Caddesi'nden Sulukule'ye çıkarken kent içinden surlara bitişik vaziyette yer alan türbe fetih şehitlerinden Abdurrahman ile Ebu Zaid Taha'nın türbeleri yer almaktadır. Duvarlarla çevrili türbe günümüzde restore edilmektedir.

Türbenin ilerisinde yine surlara bitişik inşa edilmiş vaziyette yer alan Ahmed Galip Paşa Çeşmesi bulunmaktadır. Üzerindeki kitabesinden 1888-1889 yıllarına tarihlenen çeşmenin cephesinde yer alan volüt başlıklı sütunlar dikkat çekicidir.

Edirnekapı'dan Eğrikapı'ya inerken kent içinden surlara bitişik vaziyette yer alan Berberbaşı Ali Ağa Çeşmesi bulunmaktadır. Çeşmenin cephesindeki iç içe geçmiş dilim kemerli düzenleme ve benzer görüntüye sahip olan ayna taşı dikkat çekicidir. Çeşmenin kitabesi günümüze ulaşmamıştır. Çeşme yakın bir zamanda restore edilmiştir.

Eğrikapı'nın girişinde, sol tarafta surlara bitişik vaziyette Hz. Hafir'in türbesi yer almaktadır. Hz. Eyyûb el Ensârî'nin yeğeni olarak rivayet edilen Hz. Hafir, dayısıyla birlikte şehit düşmüştür. Günümüze gelen türbe kitabesinden anlaşıldığı üzere Sultan II. Mahmud devrinde yapılmıştır. Eski fotoğraflardan üstü kapalı olduğu anlaşılan türbenin günümüzde üzeri açıktır. Hz. Hafir'in türbesinin etrafında ve Eğrikapı'nın sağ tarafındaki arazide zamanla mezarlık alanı oluşmuştur. Çeşitli tarihlere ait mezar taşlarının bulunduğu bu hazirenin ilerisinde gayrimüslimlere ait bir başka mezarlık vardır. İki mezarlık birbirinden çevre duvarıyla ayrılmaktadır.

Eğrikapı'dan kente girince hemen sağ tarafta surlara bitişik vaziyette Kesikbaş, Derviş Molla Muhammed ve bir hanıma ait olduğu düşünülen üç adet mezar taşı yer almaktadır. Üstü açık olan türbeye giriş dikdörtgen formda demir parmaklıklarla örülmüş kapı ile sağlanmaktadır. Eski fotoğraflardan takip edebildiğimiz kadarıyla türbenin önünde üç adet devşirme sütundan oluşan bir giriş bölümü yer almaktadır. Günümüze bu giriş mekanı ulaşmamıştır. Günümüzde girişin önünde türbedar için inşa edilmiş küçük kulübe bulunmaktadır. Kesikbaş'a ait olduğu düşünülen altın yaldızlı, sekiz satırlık mezar taşının sağ tarafı zarar görmüştür. İkinci mezar taşı Derviş Molla Muhammed'e attır. Derviş Molla Muhammed'in mezar taşında 1798-1799 tarihi kayıtlıdır.

Eğrikapı'dan Ayvansaray'a doğru inerken surlara hakim konumda yer alan İvaz Efendi Camii Mimar Sinan tarafından 1586 senesinde inşa edilmiştir. Yüksek bir konumda yer alan yapının surlarla organik bağı olmamasına rağmen surlarla adeta içli dışlı konumdadır. Caminin surlara bindirdiği yükün duvarlara zarar vermemesi için bu bölgedeki surların altına destek bölümleri yapılmıştır.

Ayvansaray bölgesinde kent içinden kara surlarıyla içli dışlı olan son yapı Ebu Şeybe el-Hudri Türbesi ile Hamdullahü'l-Ensari'nin aynı yapıda bulunan türbeleridir. Ebu Şeybe el-Hudri Hz. Peygamberin sütkardeşi olarak kabul edilmektedir. Günümüze ulaşan türbe Sultan II. Mahmud devrine aittir. Fetihden sonra türbenin türbedarlığını Toklu Dede yapmıştır. Toklu Dede türbenin etrafında oluşan hazirede medfundur.

Hazire surlara bitişik vaziyette konumlanmıştır. Söz konusu hazire "Sahabeler Haziresi" olarak da anılmaktadır. Moloz taştan inşa edilmiş olan türbenin dikdörtgen kapısı ile pencereleri demir parmaklıklardan oluşmaktadır. Yapı günümüzde restore edilmektedir.

5.3.2. Marmara Surlarına Bitişik İnşa Edilmiş Yapılar

Fetihten bir süre sonra yapımına başlanan Saray-ı Cedid - Topkapı Sarayı'nın etrafını kuşatan Sur-u Sultani duvarları Marmara Surları'na organik olarak birleşen ilk inşa faaliyetlerdendir. 1588-1589 senelerinde Topkapı Sarayı'nın Marmara Denizi'ne bakan yönünde Marmara Surları'nın üzerine Sinan Paşa Köşkü diğer adıyla İncili Köşk inşa edilmiştir. Mimar Davud Ağa'ya ithaf edilen yapı Sultan III. Murad'a hediye edilmiştir. Günümüze platform kısmı gelen köşk 1871 senesinde şimendifer hattının yapılışı sırasında yıkılmıştır. Köşkün doğu cephesinde, günümüzde hırpalanmış vaziyette bulunan kitabesiyle birlikte klasik formlarda inşa edilmiş çeşmesi gelmiştir. Mimar Davud Ağa'nın adı geçtiği kitabe, bir mimarin adını yansıtmasından dolayı oldukça değerlidir.

Surlara bitişik vaziyette bulunan Ahırkapı Feneri Çeşmesi klasik formlu cephe anlayışıyla inşa edilmiştir. Günümüzde bir bölümü toprak altında kalan çeşme 1597-1598 yıllarına tarihlenmektedir. Günümüzde çeşmenin etrafı demir parmaklıklarla örülüdür.

Günümüze ulaşan Ahırkapı Feneri Sultan Abdülmecid devrinde 1857 senesinde inşa edilmiştir. Kare kaide üzerinde yükselen fener yaklaşık kırk metre yüksekliğindedir. Fenerin üst kısmındaki konsollu çıkmalarla balkon oluşturulmuştur. Günümüze kadar farklı tarihlerde gördüğü tamirlerle özgün halini kaybetmiştir.

Eski gravürlerden takibini yapabildiğimiz Cankurtaran Feneri'nin üzerine oturduğu burç günümüze ulaşsa da fenerin kendisi ulaşmamıştır.

Samatya'dan içeri girince sağ tarafta surlara bitişik vaziyette inşa edilmiş çeşmenin cephesinde yer alan kitabesine göre çeşme 1796-1797 senelerine tarihlenmektedir. Arpacı Mehmed Çelebi Çeşmesi olarak bilinen yapının cephesi, yuvarlak kemerli düzenlemeye sahiptir. Tekne bölümü mermerden yapılan çeşme yakın bir zamanda restore edilmiştir.

1743 senesinde Sultan I. Mahmud'un fermanıyla gayrimüslim halk için Narlıkapı'nın önüne Hovhannes Kilisesi inşa edilmiştir. Yapı ilk yapıldığında hastane işlevi görmesine rağmen zaman içinde bazı bölümleri kilise birimi olarak kullanılmaya

başlanmıştır. 1834 senesinde kurulan Surp Pirgiç Hastanesi'nden sonra yapı sadece kilise olarak kullanılmaya başlanmıştır. Surp Hovhannes Kilisesi günümüzde ölçek olarak Narlıkapı'yı tamamen kapatmaktadır.

5.3.3. Haliç Surlarına Bitişik İnşa Edilmiş Yapılar

Sirkeci civarında Haliç Surları'nın üzerinde yer alan Sepetçiler Köşkü'nün ilk inşası 1591 senesine tarihlenmektedir. 1592 senesinde tamamlanan köşkün mimarı Davud Ağa'dır. Sultan İbrahim devrinde köşkün arkasında yer alan sepetçilerin yardımcılarıyla ihya edilen köşk ismini buradaki sepetçilerden almış olmalıdır. Bu ihya sırasında Mimar Kasım Ağa'nın çalışmış olması muhtemeldir. Köşkün inşası sırasında üzerine oturacağı Haliç Surları onarılmış, ilavelerle güçlendirilmiştir. Zeminden platforma kadar kesme taşın kullanıldığı duvarlar beşik tonozlu bölümlerle ayrılmıştır. Platform üzerinde üç yönde kanatları olan bir dikdörtgen şeklinde plan şemasına sahip köşkün zemin kısmı hariç iki katlıdır. Köşkün tamamı ahşap örtü sistemiyle örtülüdür.

Eminönü'nde yer alan Valide Sultan Camii ya da Yeni Camii isimleriyle bilinen yapı Sultan III. Mehmed'in validesi Safiye Sultanın ihsanıyla yapımına 1598 yılında başlanmış, Hatice Turhan Valide Sultan döneminde 30 Ekim 1665 senesinde tamamlanmıştır. Caminin günümüze gelmeyen dış avlu duvarlarını Haliç Surları oluşturmaktaydı. 1820'lerden sonra yapılan Galata Köprüsü ile birlikte dış avluyu oluşturan sur duvarları yıkılmıştır. Yapının doğu cephesinde yer alan Hünkar Kasrı da kısmen Haliç Surlarının üzerine oturmaktadır. Günümüzde Hünkar Kasrı'nın arkasında kalan sur izlerini görmek mümkündür.

Haliç Surları burçlarından Zindan Han içinde yer alan Seyyid Cafer'in Türbesi'nde yer alan kitabeden anlaşıldığı üzere 1834-1835 senelerinde Sultan II. Mahmud tarafından ayağa kaldırılmıştır. Dikdörtgen planlı türbe tonozla örtülüdür.

Cibali Tütün Fabrikası 1884 senesinde kısmen surların üzerine oturan binasıyla üretime başlamıştır. Mimar Alexandre Vallauray ile Hovşep Aznavur tarafından yapılan Eugene Battarri tarafından genişletilen yapı, erken devir endüstri binaları açısından önemlidir. Yapı günümüzde Kadir Has Üniversitesi tarafından kullanılmaktadır.

Cibali Kapısı'nın girişine sağ bölüme bitişik inşa edilen yapının üst katı Cibali Karakolu alt katı fetih şehidi olan Cebe Ali'ye ait türbedir. Cebe Ali fetih sırasında burada şehit düşmüştür ve şehidin anısını yaşatmak için fetihten sonra buraya türbesi

inşa edilmiştir. Cibali semtinin adı da Cebe Ali'den geldiği iddia edilmektedir. Yapı günümüzde harap durumdadır.

Cibali Kapı'ya girişte sol tarafta surlarla organik bağı bulan Sivri Koz Çeşmesi 1564-1565 yıllarına tarihlenmektedir. Günümüze orijinal formunu koruyamadan ulaşan çeşme kesme taş malzemedен yapılmıştır. Çeşmenin aynalık bölümü ve teknesinde merme malzeme kullanılmıştır.

Aya Kapı'nın girişinde sağ bölüme inşa edilen Aya Kapı Mescidi'nin alt bölümü Sekbanbaşı Abdurrahman Ağa'ya ait türbedir. Abdurrahman Ağa fetih sırasında burada şehit düştüğü için şehidin anısını yaşatmak için fetihten sonra buraya türbesi inşa edilmiştir. Günümüze gelen yapı 18. yüzyılda Sadrazam Şehlagöz Ahmed Paşa'nın ihyasından sonraki halidir. Yapının dikkat çeken özelliği Cibali Karakolu'nda olduğu gibi iki farklı fonksiyonlu yapının özgün tasarımıyla üst üste gelmesidir. Altta türbe ziyareti ve sonrasında ibadet fonksiyonu özgün mimari örneğini sergilemektedir.

Aya Kapı Mescidi'nin hemen yanında yer alan Aya Kapı Karakolu da muhtemelen Şehlagöz Ahmed Paşa'nın yeniçeriler için yaptırdığı güvenlik binasıdır. 1826 senesinde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra karakola dönüştürülmüştür. Giriş kapısında yer alan tuğra Sultan II. Abdülhamid devrinde onarıldığını göstermektedir.

Aya Kapı Karakolu'nun karşısında yer alan surlara bitişik vaziyetteki çeşme Cumhuriyet Çeşmesi'dir. Kitabesinde yer alan tarihe göre 1923 senesinde inşa edilmiştir. Cephesindeki silindirik formlu sütunceler ve merkezdeki basık kemer ile kaideler üzerinde yükselen kabartmalı konsollar dikkat çekicidir.

Surlara bitişik vaziyette yer alan Aya Kapı Hamamı üzerinde yer alan kitabeye göre Sultan III. Murad devrinde, 1582 senesinde inşa edilmiştir. Osmanlı hamam mimarisinin karakteristik özelliklerini yansıtan yapının üstü kubbeye örtülüdür. Günümüzde hamam işlevini yitiren yapı, özel mülkiyette olduğu için satılıktır.

Aya Kapı Hamamı'nın hemen karşısında yer alan klasik Osmanlı mimari özelliklerini yansıtan çeşme Nurbanu Sultan Çeşmesi'dir. Sivri kemerli cephesi, kemerin altında kitabesi ve yenilenmiş yalak kısmı ile dikkat çekicidir.

Aya Kapı'ya yakın sur duvarı üzerine inşa edilen Ahmed Ağa Çeşmesi kitabesine göre 1832-1833 senelerinde inşa edilmiştir. 1919-1920 senelerinde de ihya

edilmiştir. Günümüzde belirli bir seviyesi kaldırım seviyesinin altında kalan çeşmenin cephesinde yer alan hilal yıldız motifler dikkat çekicidir.

Kitabesinden anlaşıldığı üzere 1812-1813 senelerinde Hacı Raşid tarafından ihya edilen Ali Yazıcı Camii kısmen Haliç Surları üzerine inşa edilmiştir. İlk yapımı Fatih Sultan Mehmed tarafından bölgenin muhafız askerlerinin ibadetlerini yerine getirmesi için inşa edilen yapı Fener Kapısı Mescidi ve Süzgeççi Yusuf Yazıcı Mescidi olarak da bilinmektedir. Mihrabı beton sıvalı ve yarım silindirik dışa taşkın haliyle dikkat çekici olan yapının minaresi tuğladan inşa edilmiştir. Yapının caddeye bakan cephesinde çeşmesi yer almaktadır. Sivri kemeriyile klasik üslup özelliklerini yansıtan çeşme, yol seviyesinin yükselmesinden dolayı belirli bir bölümden sonrası yer altında kalmıştır.

Ayvansaray bölgesinde yer alan Ayvansaray Mescidi vakfiye tarihine göre 1590-1591 senelerine tarihlenmektedir. Fevkanı olarak düzenlenen mescit kısmen Haliç Surları'nın üzerine inşa edilmiştir. Mescit zaman içinden ibadethane fonksiyonunu yitirmiştir.

Ayvansaray surlarının üzerine inşa edilmiş olan Hz. Muhammed el-Ensari Türbesi kitabesinde yer alan bilgiye göre 1835 senesinde Sultan II. Mahmud devrinde yeniden ihya edilmiştir. Türbenin cephesinde simetri hakimdir. Cephenin ortasında giriş, girişin her iki yanında ikişer tane mermer söveli, demir parmaklı dikdörtgen pencere yer almaktadır.

Haliç Surları üzerine yapılmış Ayvansaray bölgesindeki son yapı Hatice Sultan Sıbyan Mektebi ve Çeşmesi'dir. Sıbyan mektebi günümüzde harap vaziyettedir. Çeşme sivri kemerli nişiyile klasik dönem mimari özelliklerini yansıtmaktadır. Üzerinde yer alan kitabeye göre 1711-1712 yıllarına tarihlenen çeşmenin ayna taşında yer alan lale motifleri dikkat çekicidir.

5.4. Kent Surlarında Doğrudan Ya da Dolaylı Olarak Çalışan Mimarlar

Kent surlarının boyutları ve uzunluğu oldukça geniştir. Surlarla doğrudan ya da dolaylı olarak çalışan toplam kırk iki adet mimar tespiti yapılmıştır. Tespitimiz sırasında vesikalarda isimleri geçen mimarlar ve onarımlar sırasında mimarbaşılık görevini sürdüren mimarlar dikkate alınmıştır.

7 Kasım 1831 tarihinde Hassa Mimarlar Ocağı kaldırılarak yerilen Ebniye-i Hassa Müdürlüğü kurulmuştur. 1849 senesinde Ebniye-i Hassa Müdürlüğü yerini Ebniye Muavinliğine bırakmıştır. Ebniye Muavinliği ise 1851 senesinde yerini Ebniye

Meclisine bırakmıştır. 1868 senesinde Ebniye Meclisi yerine kurulan Şehreminliği Hendesehanesi 1920 senesine kadar hizmet vermiştir.⁵³⁶

Bu nedenle 1831 senesi sonrasında mimar takibi sağlıklı yapılamamıştır. İhale usulü de devreye girdiği için söz konusu tarih sonrasında ait surların onarımlarıyla ilgili vesikalarda adı geçen mimarlar ve çalışanlar yazılmaya çalışılmıştır.

5.4.1. Fetihden 18. Yüzyıla Kadar Kent Surları Üzerine Çalışan Mimarlar

Fetihden sonra 1459 senesinden önce Karıştıran Süleyman Bey ile Hızır Çelebi bizzat Fatih Sultan Mehmed'in emriyle surların onarımıyla görevlendirilmiştir.

1509 depremi sonrasında gerçekleştirilen onarımlar sırasında Yeniçeri Ağası Yunus Ağa'nın liderliğinde Mimarbaşı Ali b. Abdullah, Mimar Bali ve Mimar Mahmud çalışmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman devrinde sur menfezlerinin dar olmasından dolayı yöre sakinleri şikayetçi olmuştur. Bunun üzerine Mimarbaşı Mimar Sinan ve Tekirdağ Yörüklerinin birlikte çalışması için subaşıya hüküm yazılmıştır. Ayrıca aynı dönemde Aya Kapı ile Fener Kapı arasında yeni bir kapının açılması için keşif emri verildiğinde dönemin Mimarbaşı Mimar Sinan'dır.

1551 senesinde Silivrikapı'nın karşısına inşa edilen Hadım İbrahim Paşa Külliyesi yapılırken Mimarbaşı Mimar Sinan'ın bölgedeki surlara müdahalelerde bulunduğu düşünülmektedir.

1563 senesinde fırtına sonucu tahrip olan Topkapı ile Edirne Kapı arasındaki surların tamirata Mimar Sinan tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı sene içinde mühendis Hamza tarafından kentin surları ölçülmüş ve sur kapıları ile burçların sayısını gösteren harita çıkarılmıştır.

1553-1566 seneleri arasında Edirnekapı'nın karşısında inşa edilen Mihrimah Sultan Külliyesi yapılırken Mimarbaşı Mimar Sinan'ın Silivrikapı'da Hadım İbrahim Paşa da olduğu gibi bölgedeki surlara müdahalelerde bulunduğu düşünülmektedir.

1585 senesinde Vezir Mesih Paşa'nın inşa ettirdiği caminin su ihtiyacı için Edirnekapı dışında bulunan suyun sur duvarı üzerinden künklerle camiye ulaştırılması

---

⁵³⁶Detaylı Bilgi İçin Bkz. Selman Can, a.g.e.

emredilmiştir. Bu çalışma sırasında Mimarbaşı Mimar Sinan'ın Edirnekapı civarındaki surlarda müdahalelerde bulunduğu düşünülmektedir.

1586 senesinde Kazasker İvaz Efendi Camii'nin surlara baskısını azaltmak için bölgedeki sur tabanına destekleyici bölümler eklenmiştir. Bu eklenen bölümler muhtemelen dönemin Mimarbaşı Mimar Sinan tarafından düşünülmüş olmalıdır.

1588-1589 senelerinde surların üzerine inşa edilen İncili Köşk-Sinan Paşa Köşkü'nün mimarı çeşme kitabesinde adı geçen Mimar Davud Ağa'dır. Sur kitabeleri üzerinde adı geçen tek Osmanlı mimarı olan Davud Ağa bu yönüyle önemlidir.

Haliç Surları üzerine inşa edilmiş olan Sepetçiler Köşkü 1592 senesinde Mimar Davud Ağa tarafından tamamlanmıştır. Mimarbaşı Davud Ağa köşkün yapımı sırasında köşkün oturduğu sur bölümüne ve çevredeki surlara müdahalelerde bulunmuştur. Sepetçiler Köşkü 1643 senesinde dönemin Mimarbaşı olan Kasım Ağa tarafından onarılmış olmalıdır. Bu onarım sırasında Mimarbaşı Kasım Ağa köşkün oturduğu sur bölümüne ve çevredeki surlara müdahalelerde bulunmuş olmalıdır.

Yine sur üzerine yapılmış fakat günümüze ulaşmamış Yalı Köşkü de 1592 senesinde Mimar Davud Ağa tarafından yapılmış olmalıdır. İnşaat sırasında yapıldığı sur bölümü ve çevredeki sur duvarlarının müdahaleler gördüğü düşünülmektedir.

Eminönü Yeni Camii'nin dış avlusunu günümüze gelmeyen Haliç Surları oluşturmaktaydı. Eminönü Yeni Camii için çalışan mimarlar; Mimar Davud Ağa, Dalgıç Ahmed Ağa, Meremmetçi Mustafa Ağa'dır.

1635 - 1640/1641 senesinde gerçekleşen deprem sonrasında harap olan surların onarımı sırasında dönemin Mimarbaşı Kasım Ağa'nın müdahalelerde bulunduğu düşünülmektedir.

1647 senesinde gerçekleşen Edirne Kapı bölgesindeki surların onarımı Mimar Kasım Ağa'nın Mimarbaşılık döneminde gerçekleşmiştir. Onarım sırasında gerekli malzeme bedelleri İstanbul Harc-ı Hassa Emni Mehmed'e ödenmiştir.

1656 senesinde Marmara Surları çevresindeki evlerin yıktırılması ve Marmara Surları'nın badana ettirilmesi işlemi Mimarbaşı Meremmetçi Mustafa Ağa döneminde gerçekleşmiştir.

1690 senesinde meydana gelen büyük depremde Topkapı ve çevresindeki surlar yıkılmıştır. Surları tamir için düzenlenen keşiften sonra onarımı Mimarbaşı Hüseyin Ağa döneminde gerçekleşmiştir.

5.4.2. 18. Yüzyıl Kara Surları Üzerinde Çalışan Mimarlar

1719 depremi sonrasında yıkılan sur duvarları 227.748 para bütçeyle 1722-1724 senelerinde Topkapı Mutfak Sorumlusu Halil Efendi önderliğinde onarılmıştır.

Sultan I. Mahmud'un saltanat yıllarının sonlarında meydana gelen deprem sonucu harap olan surlar üzerinde onarım çalışmaları Sultan III. Osman'ın saltanat yıllarının başında devam etmiştir. Dönemin Mimarbaşı Kayserili el-Hac Mehmed Ağa'nın onarımlar sırasında surlara müdahalelerde bulunduğu düşünülmektedir.

1754 senesinde İzmit'te meydana gelen deprem sırasında İstanbul'da etkilenmiştir. Kara surlarının bazı bölümleri ile Yedikule Hisarı'nın dört burcu zarar görmüştür. Surlar ve burçların onarım çalışmaları 1755 senesinin Nisan ayında Mimar el-hac Mustafa Ağa önderliğinde tamamlanmıştır.

1760 senesinde Edirnekapı'daki sur duvarına bitişik mahalle için keşif çalışması dönemin Mimarbaşı Kara el-Hac Ahmed Ağa tarafından yapılmış olmalıdır.

1764 senesinde Silivri Kapı yakınlarında bostanı olan Şeyh Mehmed Efendi'nin arazisine yakın sur duvarları dönemin Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa tarafından onarıldığı düşünülmektedir.

1766 depremi sonrasında Yedikule Hisarı onarımında Hezarfen Kara Mustafa Ağa, surların onarımı için el-hac Mehmed Ağa görevlendirilmiştir.

1768 senesinde Silivrikapı sur duvarında onarım yetkilisi olarak Mimar İbrahim Ağa çalışmıştır.

1775 senesinde Yedikule bölgesinde yıkılan bir takım sur duvarlarının onarımı devrin Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

1782 senesinde meydana gelen yangın sonucu zarar gören Yedikule Hisarı 1788-1789 senelerinde dönemin Mimarbaşı el-Hac Ebubekir tarafından onarıldığı düşünülmektedir.

1789 senesinde fırtınadan zarar gören Yedikule Hisarı'nın burçlarını örten külahlara üzerindeki kurşunlar Kurşuncubaşı Hacı Mehmed tarafından onarılmıştır.

1790 senesinde Topkapı ve Mevlevihanekapı civarındaki sur duvarlarının onarım çalışmalarını Mimar el-Hac Ebubekir tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

1796-1797 senelerinde kara surlarında genel onarımlar Mehmed Arif Ağa'nın İkinci Mimarbaşılık devrinde gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

5.4.3. 18. Yüzyıl Marmara Surları Üzerinde Çalışan Mimarlar

1719 depremi sonrasında gerçekleştirilen 1722-1724 onarımları sırasında Mimar Mehmed Ağa Çatladı Kapı ile Ahır Kapı'yı tamir etmiştir.

1752 senesinde Kumkapı bölgesindeki surlar ve burçlar Mimarbaşı Ahmed Ağa tarafından onarılmıştır.

1768 senesinde Kumkapı'ya yakın bölgede bulunan surlar denizde oluşan sert dalgalar sonucu harap olan yerler Mimarbaşı İbrahim Ağa tarafından onarılmıştır.

1775 senesinde Langa Kapı ile Kumkapı arasında kalan sur duvarları ile 1783 senesinde Marmara Surları kapıları devrin Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa tarafından onarıldığı düşünülmektedir.

1783 senesinde Mehmed Tahir Ağa tarafından gerçekleştirilmiştir. 1783 senesinde ayrıca Bostancılar Ocağı'ndan Yedikule'ye uzanan sur duvarların 11.000 kuruş masrafla Mehmed Tahir Ağa tarafından onarılmıştır.

1785 senesinde Marmara Surları'nda gerçekleşen onarımların devrin Mimarbaşı Musa Ağa tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

5.4.4. 18. Yüzyıl Haliç Surları Üzerinde Çalışan Mimarlar

1707 senesinde Unkapanı Kapısı'nın onarımı devrin Mimarbaşı Hacı İbrahim Ağa tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

1722-1724 senelerinde Haliç Surları geniş çaplı onarılmıştır. Onarımların diğer sur bölümlerinin onarımlarında görev alan Mimarbaşı Mehmed Ağa ile Topkapı Mutfak Sorumlusu Halil Efendi tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

1739 senesinde Baba Cafer Zindanı'nın yıkılmış olan camisi ve hapis odalarının keşfi Mimar Hacı Mehmed tarafından gerçekleştirilmiştir.

1740 senesinde yıkılan Baba Cafer Zindanı'nın onarılması için yetki ve gereken ücretin hesaplanarak verilmesi için el-Hac Ahmed imzalı dilekçe verilmiştir.

1764 senesinde Fener ve Petro Kapıları'nın tamiri için yapılan keşfin devrin Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa tarafından düzenlendiği düşünülmektedir.

1766 senesinde Zindan Kapı bölgesindeki yıkılan surların onarım masrafları Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa'nın kontrolünde verilmesi kabul edilmiştir.

1767 senesinde Ayvansaray'da yıkılan sur duvarlarından dolayı Hatice Sultan Mektebi ve Çeşmesi harap olmuştur. Mektep, çeşme ve burçların tamiri devrin Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

1776 senesinde Mimarbaşı İbrahim Ağa tarafından Bahçekapı bölgesindeki surların keşfi ve sonrasında gerekiyorsa onarımı istenmiştir.

1783 senesinde Bahçekapı'nın onarımı için Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa tarafından keşif ve sonrasında tamir çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

1786 senesinde Bahçekapı'nın onarımı için Mimar Hacı Musa Ağa tarafından keşif daha sonra tamir çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

1788 senesinde Aya Kapı'nın el-Hac Ebubekir Ağa tarafından onarıldığı düşünülmektedir.

1789 senesinde ise el-Hac Ebubekir Ağa tarafından Balat Kapı onarılmıştır. Onarım hakkında Mimarbaşı Ebubekir'in tezkiresi bulunmaktadır.

1797 senesinde Balat Kapı ve Baba Cafer Zindanı Mehmed Arif Ağa tarafından onarılmıştır.

5.4.5. 19. Yüzyıl Kara Surları Üzerinde Çalışan Mimarlar

1800 senesinde kara surlarındaki açıklıkların onarılması için Mimarbaşı Mehmed Arif Ağa'nın vekili görevlendirilmiştir. Aynı sene içinde Silivrikapı bölgesinde nişasta satan dükkanların önündeki sur dizisinin onarılması Mimarbaşı Mehmed Arif Ağa tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

1801 senesinde mimar Ahmed Nurullah Ağa tarafından Yedikule Hisarı'ndaki burçlar tamir edilmiştir.

1806 senesinde Topkapı ile Edirnekapı arasındaki Sulukule bölgesindeki harap surların keşif sonrası onarım çalışmaları Mimarbaşı İbrahim Kami tarafından gerçekleştirilmiştir. Yine aynı sene Mimarbaşı İbrahim Kami tarafından aynı bölgede ikinci bir onarım gerçekleştirilmiştir.

1807 senesinde Mimarbaşı Hafız Mehmed Emin Ağa tarafından Yedikule Hisarı'nın onarılması için burçlara keşif çalışması yapılması istenmiştir.

1809 senesinde Silivrikapı ile Mevlevihanekapı arasında yıkılmış olan sur duvarının devrin Mimarbaşı Mustafa Ağa tarafından onarıldığı düşünülmektedir.

1812 senesinde Silivrikapı'dan Yedikule'ye doğru uzanan surların kemerleri devrin Mimarbaşı Hafız Mehmed Emin Ağa tarafından onarıldığı düşünülmektedir.

1813 senesinde Yedikule Hisarı'nın güvenliğini sağlayan subaylara ait odalar ve suçluların mahpus odaları Mimarbaşı Hafız Mehmed Emin Ağa tarafından onarılmıştır. Ayrıca aynı sene içinde Silivrikapı ile Mevlevihanekapı arasında yer alan nişastacılar mahallesindeki harap sur duvarlarının onarılması için keşif defteri hazırlanmıştır.

1815 senesinde Enfiye Emine Bekir Efendi Yedikule Hisarı'nın tamirine ve inşasına memur edilmiştir.

1815-1816 seneleri arasında Yedikule ile Silivrikapı bölgesindeki harap surlar Mimarbaşı Ali Rıza Ağa tarafından onarılmıştır.

1818 senesinde onarılan Edirnekapı ve Yedikule Hisarı arasındaki keşfin devrin Mimarbaşı Ali Rıza Ağa tarafından gerçekleştirildiği düşünülmektedir.

1821 senesinde Mimarbaşı Mehmed Rasim Efendi tarafından Topkapı bölgesindeki surların önce keşfi daha sonra onarımı gerçekleştirilmiştir.

1822 senesinde Yedikule Hisarı'na ait dört burcun Mimarbaşı Mehmed Rasim Efendi tarafından onarıldığı düşünülmektedir.

1831 senesinde Mevlevihanekapı civarındaki Hacı Evliya Mahallesi'ndeki surların Seyyid Abdülhalim Efendi tarafından onarıldığı düşünülmektedir.

1893 senesinde kent surlarının korunmasına yönelik çalışma yapması için Abid Paşa görevlendirilmiştir.

1894 depremi sonrasında Hacı Rıza Efendi, Papasoğlu Kosti Kalfa ve Yanko Kalfa tarafından Eminönü'nden Ayvansaray'a ve Ayvansaray'dan Yedikuleye kadar gelen sur hattının ve surlara bitişik hanelerin kontrolleri gerçekleştirilmiştir. Heyetin raporuna göre 50 burç ağır hasar görmüştür.

1894 depremi sonrasında yıkılan yerlerin tamiri için Harbiye-i Umumiye Dairesi'nin 5. Şubesi'nde memur olan Miralay Halit ve Yarbay Kaymakam Hafız Mehmed tayin edilmiştir.

1902 senesinde Binbaşı Cevat, Yusuf Ziya, İstihkam Kol Ağalarından Ali İhsî Ağa tarafından surlarda onarım için tespit çalışması yapılmıştır.

5.4.6. 19. Yüzyıl Marmara Surları Üzerinde Çalışan Mimarlar

1815 senesinde Cüdi Meydanı'ndan başlayıp Samatya'ya kadar uzanan yıkılmış sur duvarları dönemin Mimarbaşı Ali Rıza Ağa'nın keşfi üzerine tamir edilmiştir.

1818 senesinde Yedikule ile Narlıkapı arasında çökmüş vaziyetteki sur duvarları dönemin Mimarbaşı Hafız Mehmed Emin Efendi tarafından onarılmıştır.

1845 senesinde Samatya Kapı ve Samatya İskelesi'nin tamiri Mimar Hacı Ali Efendi tarafından gerçekleştirilmiştir.

1847 senesinde Kumkapı Tavaşi Süleyman Ağa Mahallesi'ndeki sur duvarlarının keşfi ve onarımı Abdülhalim Efendi tarafından gerçekleştirilmiştir. Aynı sene içerisinde onarılan Yenikapı bölgesindeki surlar da Abdülhalim Efendi tarafından tamir edildiği düşünülmektedir.

5.4.7. 19. Yüzyıl Haliç Surları Üzerinde Çalışan Mimarlar

1802 senesinde Odun Kapı ile Ayazma Kapı arasında harap vaziyette bulunan sur duvarlarının keşfi ve onarımı Mimarbaşı Ahmed Nurullah tarafından gerçekleştirilmiştir.

1805 senesinde Balat Kapı ile Ayvansaray Kapı arasındaki harap surların keşif ve onarım çalışmaları Mimarbaşı İbrahim Kâmi Efendi tarafından gerçekleştirilmiştir.

1808 senesinde Unkapanı Kapı dönemin Mimarbaşı Mustafa Ağa tarafından onarıldığı düşünülmektedir.

1815 senesinde Petro Kapı ile Aya Kapı'nın sol taraflarında yer alan fenerlerin ve iskele ile köprünün tamiri Seyyid Mehmed Ağa tarafından gerçekleştirilmiştir.

5.5. 18. ve 19. Yüzyılda Kent Surları Üzerinde Yapılan Çalışmalar

Yaptığımız çalışmalar sonucu elde ettiğimiz verilerde özellikle 18. ve 19. yüzyıllarda surlar hakkında yapılan çalışmaların yoğunlaştığını görmekteyiz. Söz konusu çalışmaları kronolojik olarak sıralayarak konu hakkında çalışma yapacak araştırmacılara faydalı olmayı amaçladık.

5.5.1. 18. Yüzyıl Kara Surlarında Yapılan Çalışmalar

Sultan III. Ahmed (1703-1730)

1709 Senesinde Yedikule Hisarı'nın burçlarını örten külahların kurşunları rüzgardan dolayı zarar görmüş ve aynı sene içinde onarılmıştır.

1719 senesinde meydana gelen deprem sonrası Edirnekapı ile Yedikule arasındaki surlar ve burçlar zarar görmüştür. 1722-1724 seneleri arasında surlar onarılmıştır. Onarıma ait kitabe Yedikule Kapısı'nın girişinde yer almaktadır.

Sultan I. Mahmud (1730-1754)

Saltanatının sonlarına doğru 1754 senesinde İzmit'te meydana gelen depremde İstanbul'da etkilenmiş ve Yedikule Hisarı'nın dört burcu ile Edirnekapı'dan Yedikule'ye doğru uzanan sur hattı yoğun zarar görmüştür. Kentin zarar gören surları ve burçlarının onarımı 1755 senesinin Nisan ayında tamamlanmıştır.

I. Mahmud 1754 senesinde çıkardığı Hatt-ı Hümayun ile surlara bitişik yapı yapılmamasını istemiştir. Surlara yakın yapılacak yapıların da en az dört zira mesafe koyulması uygun görülmüştür.

Sultan III. Osman (1754-1757)

1754 senesinde gerçekleşen deprem sonrası yıkılan surlar ve burçların tamiri bu dönemde devam etmiştir.

Sultan III. Mustafa (1757-1774)

1760 senesinde Edirnekapı'daki sur duvarına bitişik Bekliyan Kulluğu Mahalleleri'ne onarım için keşif yapılmıştır.

1760 senesinde Ayvansaray Kapısı'nda yangın çıkmıştır.

1764 senesinde Silivrikapı yakınında bostanı yer alan Şeyh Mehmed Efendi'nin arazisine yakın sur duvarları tamir edilmiştir.

1766 depremi sonrasında İtalyanca bir rapora göre Yedikule Hisarı'nın bir burcu yıkılmıştır. Deprem sırasında kara surları da yoğun zarar gören bölgelerin başındadır. Yedikule Hisarı'nın onarımı için Hezarfen Kara Mustafa Ağa, surların onarımı için ise el-Hac Mehmed Ağa görevlendirilmiştir. Tamire muhtaç olan surlara bitişik ve yakın yerlerin masrafları Hazine-i Amire'den ödenmiştir.

1767-1769 senelerinde Yedikule Hisarı'nın keşif bedeli için 676,5 kuruş, onarım için 8.000 kuruş harcanmıştır.

1768 senesinde meydana gelen deprem sırasında Yedikule Hisarı'nın üç burcu hasar görmüştür.

Aynı sene içinde Silivrikapı sur duvarlarının onarımı için gerçekleştirilen keşif çalışmaları için 300 kuruş harcanmıştır.

Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)

1775 senesinde Yedikule'de bir kısım sur duvarları yıkılmış ve onarım için gerekli tamir masrafları karşılanmıştır.

1779 senesinde Silivrikapı'da nişasta satan dükkanların önünde bulunan surların onarım ücreti İstanbul Gümrük Emini tarafından karşılanmıştır.

1782 senesinde meydana gelen yangın sonucu Yedikule Hisarı zarar görmüştür.

1788-1789 senelerinde onarımı gerçekleşen Yedikule Hisarı'ndaki burçların dördü lüzum görülmediğinden onarılmamıştır.

Sultan III. Selim (1789-1807)

1789 senesinde gerçekleşen fırtınadan dolayı Yedikule Hisarı'ndaki burçların külahları üzerinde yer alan kurşunlar zarar görmüştür. Zarar gören kurşunlar Kurşuncubaşı Hacı Mehmed tarafından onarılmıştır.

1790 senesinde Topkapı ve Mevlevihanekapı civarında surlar tamir edilmiştir.

1792 senesinde Yedikule Hisarı onarılmıştır.

1796-1797 senelerinde halk tarafından yapılan evlerin inşaatı sırasında surlardan alınan taşlar kullanılmıştır. Bu durumun surlara zarar vermesinden dolayı genel onarımlar gerçekleştirilmiştir. Onarım sonrasında halkın devam eden davranışından surlar tekrar zarar görmüştür.

5.5.2.18. Yüzyıl Marmara Surlarında Yapılan Çalışmalar

Sultan III. Ahmed (1703-1730)

1719 senesinde gerçekleşen depremde özellikle Yedikule ile Ahırkapı arasındaki sur dizi ve burçlar tahrip olmuştur.

1722-1723 senelerinde çift etaplı olarak inşa edilen Yalı Köşkü ve Narlıkapı arasındaki surlar, Sadrazam Damad İbrahim Paşa'nın girişimleri sonucu tamir edilmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen onarımlara ait kitabeler Ahırkapı ile Narlıkapı üzerinde yer almaktadır. Bu onarımlar sırasında Marmara Denizi'nden çok fazla lodos vurduğu için Kumkapı-Yenikapı arası ile Ahırkapı-Sarayburnu arasında yer alan surların önü doldurulmuştur.

Sultan I. Mahmud (1730-1754)

1747 senesinde Samatya'da büyük bir yangın meydana gelmiştir. Yangın sırasında surlar ve surlara yakın yapılar zarar görmüştür.

1752 senesinde Kumkapı bölgesindeki surlar ve burçlar dönemin Mimarbaşı Hacı Ahmed Ağa tarafından onarılmıştır.

Sultan III. Osman (1754-1757)

Sultan III. Mustafa (1757-1774)

1768 senesinde Kumkapı'ya yakın bölgede Süleyman Ağa Mahallesi'nde bulunan surlar denizde oluşan yoğun dalgaların çarpması sonucu harap olmuştur. Mimar İbrahim Ağa tarafından harap olan bölgeler onarılmıştır.

Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)

1775 senesinde Langa Kapı ile Kumkapı arasında kalan sur duvarları tamir edilmiştir.

1776-1783 senelerinde Marmara Surları'ndan kente girişi sağlayan kapılarda onarımlar gerçekleştirilmiştir. Aynı seneler içinde Bostancılar Ocağı bölgesinden Yedikule'ye uzanan sur duvarlarının tamiri için 11.000 kuruş harcanmıştır.

1789 senesinde meydana gelen yangın sırasında Langa bölgesi haricinde birçok ev yanmıştır. Yangın sonrasında sur duvarlarına bitişik yapılan binaların yıkılması ve yeni bina yapılmaması için Hatt-ı Hümayun çıkarılmıştır.

Sultan III. Selim (1789-1807)

5.5.3.18. Yüzyıl Haliç Surlarında Yapılan Çalışmalar

Sultan III. Ahmed (1703-1730)

1707 senesinde Unkapanı Kapı tamir edilmiştir.

1718 senesinde Cibali Kapı'da büyük bir yangın meydana gelmiştir. Kısa süre içinde rüzgarın etkisiyle etrafa yayılan yangın surlara da zarar vermiştir.

1719 depremi sonrasında 1722-1724 senelerinde Haliç Surları geniş çaplı onarılmıştır.

1729 senesinde Balat Kapısı'nda meydana gelen yangın sırasında surlar ve surlara yakın ahşap yapılar zarar görmüştür.

Sultan I. Mahmud (1730-1754)

1739 senesinde Baba Cafer Zindanının yıkılmış camisi ve hapis odalarının keşfi yapılmıştır. Keşfi Mimarbaşı Hacı Mehmed gerçekleştirmiştir.

1740 senesinde yıkılan Baba Cafer Zindanı'nın onarılması için yetki ve gereken ücreti hesaplanarak verilmesi için el-Hac Ahmed imzalı dilekçe verilmiştir.

Sultan III. Osman (1754-1757)

Sultan III. Mustafa (1757-1774)

1764 senesinde Fener ve Petro Kapıları'nın tamiri için keşif düzenlenmiştir.

1766 senesinde Zindan Kapısı bölgesindeki surların ve surlara bitişik inşa edilen hanların yıkılan duvarları için gerekli görülen onarım masrafları dönemin Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa'nın kontrolünde verilmesi kabul edilmiştir.

1767 senesinde zelzele sonucu surlardan düşen taşlar Ayvansaray bölgesinde surlara bitişik hanesi olan Şerife Hatice Hatu'nun evini ve dükkanını yıkmıştır.

Aynı sene içinde Ayvansaray Kapı dışında surlara bitişik Hatice Sultan Mektebi ve Çeşmesi'nin arkasındaki sur duvarı ve burçlar yıkılmıştır. Yıkıntılar çeşme ve mektebin üzerine düşmüştür. Burçların yenilenmesi için toplam 29.830 hesabıyla 248,5 kuruş 10 para ile tamir edilmiştir.

1174 senesinde Balat Kapı civarında yer alan Senavi'de çıkan yangın surlara zarar vermiştir.

Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)

1776 senesinde Mimarbaşı İbrahim Ağa tarafından Bahçekapı bölgesindeki surların keşfi ve gerekiyorsa onarılması istenmiştir.

1782 senesinde Aya Kapı'da meydana gelen yangın kısa sürede Odun Kapı'ya ulaşmıştır. Surları da içine alan yangın kısa sürede kara surlarından Topkapı, Mevlevihanekapı, Silivrikapı ve Yedikule Kapısı'na ulaşmıştır. Burada rüzgarla yoluna devam eden yangın Narlıkapı ve Samatya Kapı'ya kadar uzamıştır. Yangın geçtiği yerlerdeki surları ve binaları tahrip etmiştir.

1783 senesinde Bahçekapı'nın tavan, kiremit ve diğer malzemelerin Mimarbaşı Mehmed Tahir Efendi tarafından keşfi yapılması ve keşif sonrası gerekiyorsa onarılması istenmiştir.

1786 senesinde Bahçekapı'nın Başmimar Hacı Musa Ağa tarafından keşfi ve sonrasında onarımı gerçekleştirilmiştir.

1788 senesinde Aya Kapı onarılmıştır

Sultan III. Selim (1789-1807)

1789 senesinde Balat Kapı onarılmıştır. Onarımı gerçekleştiren Mimarbaşı Ebubekir'in onarım hakkında tezkiresi bulunmaktadır.

1795 senesinde Odun Kapı'dan Cibali'ye kadar uzanan surların burç, mahzen ve diğer birimlerin mukataa defteri bulunmaktadır.

1796 senesinde Balat Kapı çıkan yangın sonucu harap olmuştur. Harap olan Balat Kapı 1797 senesinde onarılmıştır. Aynı sene içinde Balat Kapı'ya bitişik bulunan yeniçerilere ait çifte yangın tulumbası ve hapishane işlevinde kullanılan Baba Cafer Zindan'ı onarılmıştır.

5.5.4. 19. Yüzyıl Kara Surlarında Yapılan Çalışmalar

Sultan III. Selim (1789-1807)

1800 senesinde sadrazam Kör Yusuf Ziyaüddin Paşa tebdili kıyafette kent içinde dolaşırken kente girmek isteyen halkın surlar üzerinde yer alan kapıları kullanmadığını surlarda harap olmuş yerleri kapı niyetine kullandıklarına şahit olmuştur. Bu nedenle

gümrük vergisi gereken eşyalarda bu harap olmuş yerlerden gizlice sokulmaya başlamıştır. Bu sebeple surlarda hasar görmüş, yarılmış bölümlerin dönemin Mimarbaşı Mehmed Arif Ağa'nın vekili tarafından onarılması istenmiştir.

Aynı sene içinde Silivrikapı bölgesinde yer alan nişasta satan dükkanların önündeki harap vaziyetteki sur dizisi onarılmıştır.

1801 senesinde Mimarbaşı Ahmed Nurullah Ağa tarafından Yedikule Hisarı'ndaki burçların tamire ihtiyacı olduğu ortaya çıkarılmıştır.

1806 senesinde Topkapı ile Edirnekapı arasında yer alan Sulukule bölgesinde yıkılmış sur duvarının onarılması istenmiştir. Onarım için keşif Mimarbaşı İbrahim Kâmi tarafından gerçekleştirilmiştir. Keşif defterine göre toplam 858.660 kuruşluk hesap ortaya çıkmıştır.

1807 senesinde Mimarbaşı Hafız Mehmed Emin Ağa tarafından Yedikule Hisarı'nın burçları için keşif yapılması istenmiştir.

Sultan IV. Mustafa (1807-1808)

Sultan II. Mahmud (1808-1839)

1808 senesinde Edirnekapı ile Tekfur Sarayı arasındaki sur duvarlarının bir kısmı çökmüştür. Çöken duvarlar surlara bitişik hanesi olan Emir Mehmed'in evi ve bıçkısına zarar vermiştir.

1809 senesinde Silivrikapı ile Mevlevihanekapı arasında yıkılmış olan sur duvarları toplam 480.500 kuruş masrafla tamir edilmiştir.

1812 senesinde Silivrikapı'dan Yedikule'ye kadar uzanan surların kemerleri onarılmıştır.

1813 senesinde Yedikule Hisarı'ndaki subaylara ait odalar ile suçluların mahpus odaları Mimarbaşı Mehmed Emin tarafından onarılmıştır.

Aynı sene içinde Silivrikapı ile Mevlevihanekapı arasında yer alan Nişastacılar Mahallesi'nde yer alan iki bölgede harap vaziyette bulunan sur duvarlarının

onarımı için keşif defteri hazırlanmıştır. Keşif defterine göre toplam 23.760 kuruş masraf hesaplanmıştır.

1815 senesinde Enfiye Emini Bekir Efendi Yedikule Hisarı'nın tamiri için görevlendirilmiştir.

1815-1816 senelerinde Yedikule ile Silivrikapı bölgesi arasında yer alan sur hattında tamire muhtaç bölümler tespit edilmiştir.

1816 senesinde Mimarbaşı Ali Rıza Efendi tarafından Yedikule ile Silivrikapı bölgesi arasındaki surların keşfi ve onarımı gerçekleştirilmiştir.

1818 senesinde Edirnekapı onarılmıştır.

Aynı sene içinde bina emini tarafından Mermer Kule ve Yedikule Hisarı ile Silivrikapı arasında yer alan sur hattının onarımı için keşif defteri hazırlanmıştır. Keşif defterine göre onarım için gereken harcama toplam 1.382.898 kuruş olarak hesaplanmıştır.

1821 senesinde Mimarbaşı Ahmed Rasim Efendi tarafından Topkapı bölgesindeki surların keşif yapılması ve gerekiyorsa onarılması istenmiştir.

1829 sensinde İstanbul surlarının kapıcılık görevinin yeri boşalması durumunda Asakir-i Mansure'ye ait subaylardan hastalıklı, sakat ve ihtiyar olanların tayin edilmesi kararlaştırılmıştır.

1831 senesinde Mevlevihanekapı civarında Hacı Evliya Mahallesi tarafındaki yıkılmış sur duvarları tamir edilmiştir.

Sultan Abdülmecid (1839-1861)

1840 senesinde Eğrikapı ve Galata surlarından Kireçkapı aynı anda tamir edilmiştir.

1842 senesinde Eğrikapı ile Edirnekapı arasında yer alan surların yıkılmış bölümleri ile Mevlevihanekapı ile Silivrikapı arasındaki sur duvarları için keşif defteri oluşturulmuştur.

1850 senesinde Mevlevihanekapı'nın yıkılan duvarı zabtiye müşiri tarafından onarımı gerçekleştirilmiştir. Onarım bedeli Ebniye tertibine göre ödenmiştir. Onarım için toplam 1540.5 kuruş masraf hesaplanmıştır.

1853 senesinde Ayvansaray civarında Çınar Mahallesi'nde Beylik Fırını arkasında bulunan sur duvarları yıkılmıştır. Yıkılan bölüm Küçük Todori Kalfa tarafından 8.500 kuruş masrafla tamir edilmiştir.

1855 senesinde İstanbul ve Bursa'da deprem meydana gelmiştir. Deprem sırasında sur duvarlarının bazı bölümleri yıkılmıştır. Deprem sonrası Yedikule bölgesindeki sur duvarlarının tamiri gerekip gerekmediği hakkında soruşturma yapılmıştır. Ayrıca deprem sırasında Eğrikapı Fenerleri zarar görmüştür. Zabtiye biriminin fenerleri kontrol etmemesinden dolayı bir ay boyunca Eğrikapı kapanmamıştır.

1857 senesinde surlara yıldırımsavar işlevinde kullanılan paratoner konulması uygun görülmüştür. Her bir paratoner için 400 frank fiyat çıkarılmıştır.

1858 senesinde Edirnekapı'da Sarmaşık Mahallesi'nde yıkılan sur duvarı için keşif yapılmıştır. Keşif defterine göre toplam 14.602 kuruş masraf çıkarılmıştır.

Sultan Abdülaziz (1861-1876)

1861 senesinde akşam ezanında sur kapılarının kanatları çevrilmekte, saat birde ise kilitlenmektedir. Akşam ezanından sonra kanatları çevrilen ve saat birde kilitlenen kara sur kapıları: Silivrikapı, Mevlevihanekapı, Edirnekapı, Eğrikapı'dır. Geceleri gerektiğinde açılan kara sur kapıları ise Topkapı ile Yedikule Kapısı'dır.

1862 senesinde Yedikule Kapı ile Silivri Kapı arasındaki sur hattı harap olmuştur. Bu bölgedeki surların onarımı için keşifte 55.690 kuruş masraf hesaplanmıştır.

1875 senesinde Mevlevihanekapı haricinde yıkılmış olan Hacı Mehmed Ağa Camii için yıkılmış sur duvarlarının taşları kullanılmak istenmiştir. Sur duvarına ait taşların 250 kilosu 4'er kuruşa satılmaya çalışıldığından cami duvarının cüzi fiyata karşılık yıkılan sur duvarları kullanılmak istenmiştir. Cami için istenen taşların maliyeti 2.800 kuruş tutmuştur.

Sultan V. Murad (1876-1876)

Sultan II. Abdülhamid (1876-1909)

1878 senesinde Silivrikapı ile Mevlevihanekapı arası sur duvarlar tamir edilmiştir.

1879 senesinde Yedikule ile Topkapı arasındaki surlarda kıymetli eserlerin çıkarılması ve duvarların yıkılması düşünülmüştür.

1882 senesinde Silivrikapı ile Mevlevihanekapı arasındaki yıkılan sur duvarları tamir edilmiştir. Aynı sene içinde Topkapı'da bulunan Muhallebici Sokağı'nda yıkılan sur duvarları tamir edilmiştir.

1883 senesinde Yedikule Hisarı içinde yer alan hapishane odaları ile zelzele sonucu yıkılan tabya duvarı ve etrafı tamir edilmiştir.

1885 senesinde Silivrikapı'nın sağında yer alan ve yıkılmış vaziyette bulunan sur duvarı tamir edilmiştir. Aynı sene içinde Kırım Savaşı başlamış ve Rusya ile Osmanlı arasında gerçekleşen bu savaş sırasında Mevlevihanekapı ile Topkapı arasında Osmanlı'ya yardım eden Fransız askerleri için çadırlar kurulmuştur.

1889 yılında Mevlevihanekapı'ya yakın Mimar Acem Mahallesi'nde yer alan merhum Emine Sultan'ın saray arsasında ikamet eden Kırımlı muhacirlere, yıkılan sur duvarlarına ait taşlardan küçük kulübeler inşa edecek kadar taş verilmesi için talepte bulunulmuştur

1893 senesinde İstanbul Surları içinde özellikle kara surlarında İkinci Daire-i Dahili'nde olan surlardan Topkapı bölgesinde yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiş bölümler tespit edilmiştir. Aynı yıl içinde Serasker Rıza tarafından yazılan bir belgede İstanbul surlarının korunmasının gerekli olduğu Allah göstermesin bir savaş çıkması durumunda surların askerlere siper olabileceği belirtilmiştir.

1894 depremi öncesinde surların onarılmayacak derecede olan bölümlerinin yıkılması istenmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in bu yıkımı istememesi ve söz konusu harap surların yıkılmasının onarımından daha fazla para gerektirmesi yıkımı engellemiştir.

Yedikule bölgesindeki sur duvarlarında çatlaklar oluşmaya başlamıştır. Çatlaklardan düşen büyük taş parçalarının tren vagonlarına zarar vermemesi için söz konusu bölgenin tamiri Şehremaneti tarafından gerçekleştirilmiştir

1894 depremi kentte bulunan kargir binaların yanı sıra kentin savunmasını oluşturan surlara da yoğun hasar vermiştir. Surlar ve surların üzerindeki burçlar arasında yıkılmak üzere olan bölümler ile Sarayburnu'nda yer alan Saray-ı Cedid'in etrafını saran Sur-u Sultan-i Rıdvan Paşa'nın başında bulunduğu Şehremanetlik birimi tarafından gerekli bölümlerin keşfini yaparak onarılmaya çalışılmıştır. Yedikule bölgesinde çatlayan sur duvarları dönemin Bayındırlık Bakanlığı olan yani Umûr-ı Nâfia Nezâretitarafından yıkılmıştır. 1894 depreminden yaklaşık 1 ay sonra depremin harap hale getirdiği surlarda tehlikeli bölümlerin yıkılması Şehremini Rıdvan tarafından istenmiştir. Ayrıca Cuma günleri askerlerin kara surlarından Topkapı'dan geçmesi nedeniyle bir an evvel bu bölgede yer alan harap surların ihya edilmesi istenmiştir. Surların ihyasını araştırmak için Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nin 5. Şubesi'nde memur olan Miralay Halit ve Yarbay Kaymakam Hafız Mehmed tayin edilmiştir. Miralay Halit ve Kaymakam Hafız Mehmed'in surlarda yapmış oldukları keşifler sonucu genel onarım için 136 bin 793 kuruşun gerektiğini tespit etmiştir.

1894 depremi sırasında Sultanahmet Meydanı'nda yer alan örme dikili taşın zarar görmesi ve zamanla aşınarak mahvolması üzerine dikili taşın onarımı için Topkapı surlarından yıkılan altmış adet taşı alınması kararlaştırılmış ve Şehreminin bu taşların alımına engel olunmaması istenmiştir.

1894 depremi sırasında yıkılan İstanbul surları ve surlara yakın bazı evlerin zarar görmesinden dolayı hanelerini kaybeden ve sokakta yaşamaya başlayan insanlar oluşmaya başlamıştır. Surlara yakın hanelerin üzerine sur hattından taş düşmemesi için harap surların nezaret ve mülkiyet husussu göz önünde bulundurularak tehlikeli olan yerlerin yıkılması istenmiştir.

1896 senesinde Yedikule Kapı'dan Belgrad Kapı'ya uzanan sur dizisinde bulunan iki kule arası, bölgenin temizliği sonrası oluşan süprüntünün gömülmesi için istimlak edilmesi kararlaştırılmıştır

1898 senesinde Sadaret Makamından Dahiliye Nezareti'ne yazılmış bir belgeye göre İstanbul surlarının tehlikeli ve yıkılmaya yüz tutulmuş bölümlerinde oluşan

insanların geçebileceği kadar genişlik ve büyüklükteki deliklerin kapatılması istenmiştir. Kapatılacak deliklerin 36 bin kuruş masraf gerektirdiği ve bu masrafın Kule-i Zemin hasılatından karşılanması gerektiği iletilmiştir

1900 senesinde Seraskeriye biriminden tehlikeli olan sur duvarlarının bir an önce keşfi yapılması ve keşif sonrasında onarım gereken bölümlerin tamir edilmesi istenmiştir.

1901 senesinde surlarının genelinde yıkılan yerlerinin tekrardan ihya edilmesi, yarık bölgelerin doldurulması yüz binlerce lira masraf tutacağı için Dahiliye Nezareti'nden Şehremaneti'ne sadece aciliyeti olan bölgelerin tespit edilmesi ve tespit edilen yerlerin onarılması istenmiştir. Aynı sene içerisinde surların yıkılma tehlikesini engellemek için onarımın lüzumlu olduğu ve bununla ilgili yazıların Şehremaneti'ne bildirilmesi istenmiştir.

1902 senesinde Şurayı Devlet tarafından İstanbul surları hakkında Şehremaneti ve Seraskeri birimlerinin yazıları okunmuştur. Binbaşı Cevat, Yusuf Ziya, İstihkam Kol Ağalarından Ali İhsi Ağa tarafından İstanbul surlarında en fazla insanın kullandığı, gelip geçtiği Haliç surları aksanı ile Ahırkapı Feneri'nden Yedikule'ye ve Yedikule'den Eyüp-Ayvansaray bölgesine ulaşan yerlerin kısmen harap ve onarılması bölgelerin tamamının genel tamirati yüz binlerce altın masrafla karşılanacağı tespit edilmiştir.

1905 senesinde Sultan II. Abdülhamid'in canına kast eden ve başarısız olan bombalı saldırı sonucu şehirde asayiş ve güvenlik önlemleri arttırılmıştır. Alınan önlemlerde kente giriş ve çıkışların kontrol edilmesi önemli rol oynamıştır. Özellikle çetecilerin ve bomba yapımında kullanılan barut gibi malzemelerin kente gizlice sokulması engellenmeye çalışılmıştır.

1908 senesinde Eğrikapı'nın girişinde yer alan Ashab-ı Kiram'dan Hz. Hafır Türbesi'nin bitişiğindeki burçlardan devrilen taşlar türbenin tavanını tahrip etmiştir. Maliye Nezareti tarafından Eğrikapı girişinde yer alan sur duvarlarının ve burçların Kule-i Zemin Komisyonu'nca hızlıca tamir ettirilmesi istenmiştir.

Sultan V. Mehmed (1909-1918)

1909 senesinde askeriye'nin malı kabul edilen kent surlarının satılarak gelir elde etmek istenmiştir. Elde edilen gelirlerle Avrupalı tarzda medeni ve modern şehir

görüntüsü veren bulvarların yapılması amaçlanmıştır. İstanbul surları askeriyenin malı olarak görülmüş ve kentin manzarasını kötü gösterdiği, estetik havayı bozduğu iddia edilmiştir. Birinci ordu için tesis edilmesi istenen binanın inşası için gereken masrafların da İstanbul surlarında eski eser olmayan harici bölümleri müzayede ile Harbiye Nazırlığı için satılması istenmiş, fakat kesinlikle kabul edilmemiştir.

1910 senesinde Birinci Ordu için tesis olunacak askeriye binası için İstanbul surlarının eski eser olarak görülmeyen yerlerinin müzayede ile satılması hususu gündeme gelmiştir. Söz konusu teklif kesinlikle uygun görülmemiştir. İstanbul'u çeviren surların tamamının eski eser olmasının yanı sıra Osmanlı tarihinde Fatih Sultan Mehmed'in komutanı olduğu Osmanlı ordusunun kudretine ve gücüne dayanamayarak kapılarını 1453 senesinde Osmanlılara açmış olması ve böylece Sultan II. Mehmed'e Fatih unvanını vermiş olması bu surların önemini göstermektedir. Aynı sene içinde Şehremaneti tarafından surlara yakın boş kullanılmayan ev ve dükkanların satılması istenmiştir. Satış sonrası elde edilecek gelirle surların genel olarak onarılması amaçlanmıştır

Sultan VI. Mehmed (1918-1922)

1919 senesinde Silivrikapı ile Yedikule arasındaki sur duvarları Fransız askerleri tarafından yıkılarak elde edilen taşların Bakırköy Caddesi'ndeki yol tamiratına sevk edilmesi istenmiştir. Bu vahim durumdan erken vakitte dönülerek Maarif Nezareti tarafından Fransız askerlerinin tarafından Yedikule ve Silivrikapı arasındaki surları yıkması engellenmiştir.

1920 senesinde Harbiye Nezareti'nin teklif ettiği yapılması gereken askeri binaların inşası için kaynak olarak eski eser olmayan surların müzayedeye satılması teklifi bir kez daha reddedilmiştir. Maarif Nezareti tarafından İstanbul'u kuşatan surların tamamı Asar-ı Atika olarak kabul edilmiş ve Osmanlının şanlı şerefli ordusunun gücüne delil sayılabilecek yapılar olduğu için satılmasının uygun olmayacağı vurgulanmıştır.

5.5.5.19. yüzyıl Marmara Surlarında Yapılan Çalışmalar

Sultan III. Selim (1789-1807)

Sultan IV. Mustafa (1807-1808)

Sultan II. Mahmud (1808-1839)

1815 senesinde Bahçekapısı'nın dışında bulunan Vezir İskelesi'nin yakınlarındaki arpa ambarına bitişik cephaneye ve cephanenin mahzeni ile Marmara Surları'nın Cüdi Meydanı'ndan başlayan Samatya'ya kadar uzanan yıkılmış vaziyetteki sur duvarları dönemin Mimarbaşı olan Ali Rıza Ağa'nın keşfi üzerine tamir edilmiştir.

1818 senesinde Yedikule ile Narlıkapı arasında çökmüş vaziyette bulunan sur duvarları Mimarbaşı Mehmed Emin Efendi tarafından onarılmıştır.

1836 senesinde Samatya bölgesinde ortaya çıkan yangın sonucu Samatya İskelesi'ndeki sur kapısı ve kapının kanatları yanmıştır. Yanan kapı ve kapı kanatlarının onarımı için keşif yapılmıştır.

Sultan Abdülmecid (1839-1861)

1845 senesinde Samatya'da bir kez daha yangın ortaya çıkmıştır. Yangın sırasında sur kapısı tamamen yanmıştır. Aynı zamanda ortaya çıkan fırtına sonucu sur kapısının karşısındaki iskele yıkılmıştır. Samatya'nın sur kapısı ve iskelenin tamiri için görevlendirilen Hacı Ali Efendi 4.679 kuruş masrafla onarımı gerçekleştirmiştir.

1847 senesinde Kumkapı'da camisi ve caminin haziresinde mezarı bulunan, Tavaşi Süleyman Ağa'nın mahallesinde, yol üzerinde bulunan sur duvarları tamir edilmiştir. Tamir öncesi surların keşfini yapan dönemin Mimarbaşı Abdülhalim Efendi yaklaşık 42.000 kuruş masrafla onarımı gerçekleştirmiştir. Bu dönemde ayrıca devlet tarafından kent surlarında insanlara hem istihdam sağlanması hem de surların üzerinde ya da surların yakınındaki değerli eşyaların bulunması için çalışmalar yapılmıştır. Samatya bölgesinde define aramak için çalışan grupta yer alan lağımcı Ahmed arazi çalışması sonrası alacakları için dilekçe yazmıştır.

1848 senesinde Samatya bölgesinde yaşayan halk Samatya Kapı'nın kapalı olmasından dolayı kente giriş ve çıkışlarda zorluklar yaşamaya başlamıştır. Ahali Samatya Kapı'ya daha küçük bir açıklık yapılarak kullanılabilir kapı haline getirilmesi için şikayette bulunmuştur.

1850 senesinde şiddetli fırtına sonucu zarar gören Kumkapı ile Yenikapı ve bu iki kapı arasındaki yıkılan surlar ile burçlar tamir edilmiştir. Ayrıca Kumkapı bölgesindeki Süleyman Ağa Mahallesi bölgesinde harap olan surların onarılması için Ticaret ve Maliye Nezaretlerine ferman yazılmıştır.

1851 senesinde Küçük Ayasofya'nın bulunduğu bölgedeki surlar ve burçlar onarılmıştır.

1853 senesinde Samatya Kapı ve Samatya bölgesindeki surlar elden geçirilmiştir.

1854 yılında surlara yakın yerleşim az olduğu için Ahırkapı'da fuhuş oranı artmıştır. Halkın şikayetleri sonucu yayılan fuhuşun önlenmesi ve yıkılan sur duvarlarının tamiri istenmiştir.

1855 senesinde surlar üzerinden telgraf telleri çekilmek istenmiştir. Soğukçeşme Kapı bölgesinde bulunan sur duvarları üzerinden dolaşarak Yedikule bölgesine kadar çekilmesi düşünülen telgraf telleri için söz konusu surların kontrol edilmesi için bir mühendis ve mühendise yardım etmesi için bir memur görevlendirilmiştir.

1859 senesinde Samatya Kapı halk tarafından yetersiz bulunmuş ve genişletilmesi istenmiştir. Aynı sene içinde Kadırga Limanı bölgesindeki Gedikli Bostana aykırı düzende inşa edilen binanın yıkılması sonucu zarar gören sur duvarlarının tazmin ettirilmesine karar verilmiştir.

1860 senesinde Ahırkapı, Narlıkapı ve Samatya Kapı bölgesindeki surlar elden geçirilmiştir.

Sultan Abdülaziz (1861-1876)

1866 senesinde Gayrimüslimlerin yoğun olarak yerleştiği Samatya Kapı ile Narlıkapı bölgelerinde Rum hanelerinin arkalarında kalan harap olmuş sur duvarları için tezkere hazırlanmıştır.

1867 yılında Yenikapı sahilinde bulunan Basmahane Sokağı'na bakan sur duvarlarına halkın hizmeti için kapı açılması ve güvenliğin sağlanması için karakolhane inşa edilmiştir.

1873 senesinde Sultan Abdülaziz'in büyük uğraşları sonucu kentler arası ulaşım için oldukça önemli olan demir yolu açılmıştır. Demir yolunun açılması sırasında Yedikule ile Bahçekapı arasında bulunan sur duvarlarında yıkımlar gerçekleşmiştir.

Sultan II. Abdülhamid (1876-1909)

1877 senesinde Kumkapı ile Yenikapı arasındaki sur duvarlarında bulunan üstü yazılı taşın Şehremanet biriminin yardımıyla bulunduğu sur duvarından alınarak müzede muhafaza edilmesi sağlanmıştır.

1888 senesinde Samatya'da bulunan Surp Kevork Ermeni Kilisesi ve Narlıkapı'da yer alan Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi'nin karşısında yer alan sur duvarları yıkılabilecek tehlikeli bir hale gelmiştir. Yıkılmaya yüz tutmuş bu sur duvarları yerel halka tehlike oluşturduğu için onarılmıştır.

1893 senesinde Ahırkapı civarında Akbıyık bölgesinde dokuz numaralı arsada bulunan yıkılmış sur hattının bir kazaya sebep olabileceği tespit edilmiş ve bu sebeple onarılmıştır.

1894 senesinde İstanbul surlarının deprem sonrasında keşif ve muayenesi istenmiştir. Yedikule sahilinden Ayvansaray arası kara surları ile Yedikule'den Ahırkapı'ya kadar Marmara Surları cephesinin onarılması istenmiştir

1894 depremi sırasında zara gören Samatya semtindeki surların öne çıkması 1898 senesinde Rum muhtar Hırsto tarafından tehlikeli görülmüş ve surlardaki bu tehlikeyi gidermek için çalışmalar yapılmıştır.

1900 senesinde, Samatya'da bulunan sur duvarlarının Karanlıkyalılar Caddesi'ne bakan kısmı oldukça harap bir vaziyette idi. Harap duvarın insanların üzerine yıkılması ihtimalinden dolayı harap surların onarılması için Şehremaneti tarafından yetki istenmiştir.

1904 senesinde Narlıkapı Hovhannes Kilisesi yakınlarındaki bulunan harap sur duvarları Şehremaneti tarafından onarılmıştır

1907 senesinde yine Narlıkapı civarında yer alan Yedikule Tren İstasyonu'nun ambar yönünde yer alan yıkık sur duvarları tarihi eser olarak görülmüş ve onarılması gerektiği belirtilmiştir.

5.5.6.19. Yüzyıl Haliç Surlarında Yapılan Çalışmalar

Sultan III. Selim (1789-1807)

1802 senesinde Odun Kapı ile Ayazma Kapı arasında yemenici imalatı yapan dükkanların gerisinde harap vaziyette bulunan sur duvarlarının keşif sonrası onarılması için Mimarbaşı Ahmed Nurullah tarafından çalışmalar yapılmıştır.

1805 senesinde ise Balat Kapı ile Ayvansaray Kapı arasında harap vaziyette bulunan sur duvarlarının onarılması için yapılan çalışmalarda Mimarbaşı İbrahim Kani Efendi tarafından sur duvarlarının keşfi yapılmıştır.

Sultan IV. Mustafa (1807-1808)

1808 senesinde Haliç Surları'ndan Unkapanı Kapı onarılmıştır.

Sultan II. Mahmud (1808-1839)

1815 yılında Petro Kapı ile Aya Kapı'nın sol taraflarında bulunan fenerlerin, ayrıca iskele ile köprünün tamiri Seyyid Mehmed Ağa tarafından gerçekleştirilmiştir.

Aynı sene içerisinde Balat Kapı ile Ayvansaray Kapı arasında yer alan yıkılmış sur duvarlarının keşfi ve sonrasında onarımı ile Ahırkapı ile Bahçekapı arasında yer alan sur duvarlarının yenileme ve onarım çalışmaları gerçekleşmiştir.

1820 yılında Ayazma Kapı ile Unkapanı arasında yer alan kalhane işleri için kullanılan burcun sahibi Todori Bukla yarı hissesini oğluna vermiştir.

Sultan Abdülmecid (1839-1861)

1848 senesinde Cibali Kapı ve kapının her iki tarafındaki surlar onarılmıştır. Aynı sene içerisinde Odun Kapı'da yangın çıkmış ve yangın sırasında Odun Kapı zarar görmüştür.

1849 senesinde zarar gören Odun Kapı onarılmıştır. Aynı sene ayrıca Unkapanı haricinde bulunan Atik Tüfenkhane'nin karşısında yer alan sur duvarları tamir edilmiştir.

1850 senesinde Baba Cafer Zindanı dışında bulunan, harap durumdaki sur duvarları elden geçirilmiştir. Bu dönemde Odun Kapı'da çıkan yangın sonucu Balıkpazarı Kapı ile Ayazma Kapı kapıcılarına ait odalar yanmıştır.

1851 senesinde Ayazma Kapı civarındaki harap halde bulunan surlar tamir edilmiştir.

1852 senesinde Cibali Kapı tamir edilmiştir. Aynı sene meydana gelen Unkapanı bölgesindeki yangın kısa sürede yüzlerce dükkanı ve evi yakmıştır. Bu yangından yaklaşık iki buçuk ay sonra meydana gelen bir başka yangında Unkapanı bölgesinden başlayıp Sultanahmet Camii'nden Marmara Denizi tarafına doğru ilerlemiştir. Bölgedeki surlar ve surların etrafındaki yaklaşık 600 konak zarar görmüştür.

1858 senesinde ise Balıkpazarı'nda meydana gelen büyük yangın sonrası sur duvarları çökmüştür. Çöken sur duvarlarının altında kalan birkaç kişi vefat etmiştir. Bunun üzerine yıkılmak üzere olan sur duvarları ve binalar yıktırılmıştır.

Sultan Abdülaziz (1861-1876)

1861 senesinde Ayazma Kapı ile Kaptan-ı Dakik arasında yer alan sur burçlarını dükkan gibi kullanan kalfalara para ve hapis cezası uygulanmıştır.

1862 yılında Ayazma Kapı ile Unkapanı bölgesindeki sur duvarlarının harap olan bazı bölümleri onarılmıştır.

Sultan II. Abdülhamid (1876-1909)

1878 senesinde Balat'da yer alan Çukacı Eskenazi'nin hanesinin karşısında yer alan sur duvarında eski taş bulunmuştur. Muhtemelen Bizans dönemine ait olan taş kırılmadan çıkarılmış ve Maarif'e teslim edilmiştir.

1894 depremi sonrasında zarar gören Ayvansaray ile Bahçekapı arasındaki sur duvarlarının onarılması için Harbiye Nezareti tarafından surların keşfi yapılmıştır.

1895 senesinde Ayvansaray ile Bahçekapısı arasındaki yıkılmak üzere olan surların 36.650 kuruş masrafla onarılması mümkün olacağı hesaplanmıştır.

1896 yılında deprem sonrası yıkılan Haliç Surlar'ının onarım masrafları askeriye tarafından ödenmiştir.

1902 senesinde Cibali Kapı'da yangın meydana gelmiştir.

1905 senesinde Ayvansaray Mahallesi'nde bulunan sur duvarlarından düşen üzeri figürlü devşirme malzeme Fener Karakolu'nda muhafaza edilmiştir. Taşın eski eser olduğu anlaşıldıktan sonra Müze-i Hümayun'a taşınması istenmiştir.

1905 senesinde Ayvansaray bölgesindeki Korucu Mehmed Çelebi Mahallesi'nde yer alan bir burç Tahta Minare Muhtarı Şahir Efendi tarafından satın alınarak yıkılmıştır.

SONUÇ

Günümüze kadar iki farklı uygarlığın eseri olarak gelen kent surlarının Osmanlı devri onarımları az sayıda yayında genel olarak anlatılmış; fakat ayrıntılı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada kent surlarına bitişik ve kent surlarına yakın konumda yer alan yapılarla birlikte kent surları ele alınmıştır. İlk inşasından günümüze gelene kadar geçen süre içinde çeşitli sebeplerden dolayı harap olan ve yeniden inşa ile onarıma tabii tutulan surlar, gerek yapılış amacı gerekse kent için önemiyle özellikle son dönem şehirleşmesinde dikkat çekici olmuştur.

Günümüze ulaşan kent surlarının ilk inşası yaklaşık 1500 sene önce Bizans devrinde gerçekleşmiş olmasına rağmen günümüze gelene kadar Osmanlı devrinde gerçekleştirilen inşa ve onarımlarla değişmiştir.

İnşa edildiği dönemde en kuvvetli savunma yapısı olarak bilinen surlar tarih boyunca düşmana karşı kentin en önemli silahı olmuştur. Özellikle kara surlarında karşımıza çıkan ana sur, ön sur ve önündeki hendek biriminden oluşan üçlü savunma sistemi dikkat çekicidir. Osmanlı devrinde şehir kuşatılmamasına karşılık surlar 18. yüzyıla kadar Ortaçağ geleneğini devam ettirmiştir. Bu yüzyıldan sonra eski eser önemi artan surların korunması için çalışmalar yapılmıştır.

1719 senesinde meydana gelen deprem sonrası zarar gören surların 1722-1724 senelerinde Sadrazam Damad İbrahim Paşa'nın gayretleriyle Topkapı Sarayı mutfak sorumlusu Halil Efendi önderliğinde onarılması 18. yüzyılın ilk büyük onarımıdır. Bu onarımda özellikle Ahırkapı-Mermer Kule arasındaki sur hattı, Yedikule-Eğrikapı arasındaki sur hattı ve Haliç Surları'ndan Zindan Kapı bölgesi onarılmıştır. Ayrıca onarımlar sırasında Kumkapı-Yenikapı arasındaki surların önü ve Ahırkapı-Sarayburnu arasındaki surların önü doldurulmuştur. Onarıma ait kitabeler Marmara Surları'ndan Ahırkapı ile Narlıkapı'ya; kara surlarından ise Yedikule Kapı'ya konulmuştur.

1754 senesinde İzmit'te meydana gelen İstanbul'u etkilemiş ve kent surlarının bazı bölümleri zarar görmüştür. Özellikle Yedikule Hisarı ile Yedikule Kapı'dan Edirnekapı'ya doğru uzanan sur hattı zarar görmüştür. Aynı sene Sultan I. Mahmud tarafından surlara dört zira yakın olan yapıların ve surlara bitişik inşa edilen yapıların yıkılması istenmiştir. Bu tarihten sonra inşa edilecek yapıların surlara en az dört zira mesafede olması için Hatt-ı Hümayun çıkarılmıştır. Ayrıca arşiv belgelerinde bu döneme ait Kule-i Zemin Mukata Emmini'ne rastlanılmıştır. Bu eminlik daha çok surlara

yakın vaziyette yer alan arazilerin satılması veya kiraya verilmesi ile ilgilenmektedir. Elde ettiği gelirlerle surların bakım ve onarımının yanı sıra devlet hazinesine de yardım etmeye çalışmıştır.

18. yüzyılın en büyük depremi 1766 senesinde meydana gelmiştir. Yedikule Hisarı'nın ve surların zarar gördüğü deprem sonrası onarımlar için Balkanlardan çeşitli ustalar ve ameleler getirilmiştir. Bu onarım sırasında sadece surlar değil, surlara yakın yapılarda tamire edilmiştir. Tamir masrafları ise Hazine-i Amire'den ödenmiştir.

1768 senesinde yaşanan bir başka depremde Yedikule Hisarı'nın üç burcu hasar görmüş ve burç sayısı dörde düşmüştür. Kalan dört burç ise koni biçimli üst örtüyle örtüldüğü için yel değirmenlerine benzetilmiştir.

Bu yüzyılda ayrıca depremler haricinde yerel halk tarafından zarar görmüş ve sonrasında yıkılarak harap vaziyette kalan surların onarımıyla da ilgilenilmiştir. Yüzyılın sonlarına doğru halk tarafından yapılan yeni evlerde kentin surlarından alınan taşlar kullanılmıştır. Bu durum surlara en az depremler kadar zarar vermiştir ve bu zararlar sonucu 1796-1797 senelerinde kent surları onarılmıştır.

18. yüzyıl surların etrafında gerçekleşen yapılaşma açısından da önemlidir. Özellikle Haliç Surları'nda gerçekleşen surlara yakın yapılaşma ile Haliç Surları kent içinde erimeye başlamıştır.

19. yüzyıl başına kent surları harap bir vaziyette ulaşmıştır. Tebdili kıyafet ile kent içinde dolaşan dönemin sadrazamı Kör Yusuf Ziyaüddin Paşa'nın Defterlik birimine yazdığı vesikada surların harap vaziyeti açıkça belli olmaktadır. Kent güvenliğinin sağlanması ve gümrük ücreti istenen malların gizlice harap surlardan kente sokulmaması için kolluk kuvvetlerine emirler verilse de surların uzunluğu ve harap olan bölümlerin yoğunluğu nedeniyle bu durumun önüne geçilememiştir. Bunun üzerine kent surlarının acilen muayene ettirilip onarılması istenmiştir.

Sultan II. Mahmud devrine kadar harap olan surlar etap etap onarılmaya çalışılmıştır. Onarımlar Sultan II. Mahmud devrinde de devam etmiş ayrıca bu devirde özellikle Ayvansaray ve Eğrikapı bölgesinde surlara bitişik ve yakın konumda yer alan sahabe kabirlerinin ihyası gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların özellikle bu dönemde yapılması Sultan II. Mahmud'un devlet teşkilatında ve sosyal hayatta getirdiği yeniliklerin halk nazarında tepkiye uğraması sonucunda gerçekleştiği düşünülmektedir.

Depremler 19.yüzyılda da devam etmiş ve kent surlarına zarar vermiştir. Sultan Abdülmecid devrinde, 1855 senesinde meydana gelen depremde hem Bursa hem İstanbul zarar görmüştür. Deprem sırasında zarar gören kent surlarının onarılmaya muhtaç yerlerinin belirlenmesi için soruşturma yapılmıştır.

Sultan Abdülaziz devrinde, 1861 senesine ait olan bir vesikaya göre sur kapılarının kanatları akşam ezanından sonra çevrilmiş, gece saat bir de ise kapı kanatları çevrilen kapılar kilitlemiştir. Bu uygulamaya tabii olan kapılar; Silivrikapı, Mevlevihanekapı, Edirnekapı ve Eğrikapı'dır. Geceleri gerektiğinde açılan kapılar ise Topkapı ile Yedikule Kapı'dır.

Sultan Abdülaziz devrinde döşenen şimendifer hattıyla özellikle Marmara Surları ve surların üzerinde yer alan İncili Köşk ve Yalı Köşk gibi köşkler ile çeşitli ağalara ait konaklar ve haneler yıkılmıştır. Yıkılan köşkerlerin ve konakların bulunduğu yer kentin en güzel manzarasına sahip yerlerinden biridir. Bu durum Osmanlıların kent manzarasını başarılı kullanabilme anlayışını gösterse de ulaşım için bir kısım sur bölümü ile söz konusu köşkler ve konaklar yıkılmıştır.

Sultan II. Abdülhamid devrinde, 1893 senesinde yıkılmak üzere olan Topkapı bölgesindeki surların onarımına ehemmiyet verilmiş ve Serasker Rıza tarafından bir savaş çıkması durumunda kent surlarının askerlere siper olabileceği belirtilmiştir. Surlar için çeşitli önlemlerin alınması uygun görülmüş ve iki zabıt surlardaki ihtiyaçları belirlemek için görevlendirilmiştir. Dönemin siyasi ve askeri kaygısını belirten bu durumdan sonra 1894 depremi öncesinde, harap olan sur bölümlerinin yıkılması istenmiştir. Sultan II. Abdülhamid bu yıkıma karşı çıkmıştır. Hesaplamalara göre yıkımın onarımdan daha fazla maliyete gelmesi nedeniyle kent surları üzerinde aciliyeti olan bölümlerin onarılması istenmiştir.

19. yüzyılın en büyük depremi 1894 senesinde meydana gelmiştir. Deprem kentin savunmasını oluşturan surlara yoğun zarar vermiştir. Deprem sonrası Şehremini Rıdvan tarafından Sur-u Sultani ve kent surlarının harap bölümlerinin onarılması için çalışmalar başlamıştır. Kent surlarında özellikle Cuma günleri askerler tarafından kullanılan Topkapı bölgesinin bir an evvel ihya edilmesi istenmiştir. Bu dönemde surlar Arkeolojik eser olarak görülmüş ve onarımı gereken yerlerin tespiti için Miralay Halit ile Yarbay Kaymakam Hafız Mehmed görevlendirilmiştir. Ayrıca surlar askeriyeeye ait olduğu için şehremininin bu olaya karışması istenmemiştir.

1902 senesinde Şurayı Devlet tarafından Binbaşı Cevat, Yusuf Ziya, İstihkam Kol Ağalarından Ali İhsî Ağa kent surlarında onarılması gereken yerlerin tespiti için görevlendirilmiştir. Tespitler sonucu onarımlar için gereken miktarın yüz binlerce altın masrafla karşılanacağı tespit edilmiştir.

1905 senesinde Sultan II. Abdülhamid'e karşı gerçekleştirilen bombalı saldırı sonucu kent içinde asayiş ve güvenlik önlemleri arttırılmıştır. Bu çalışmalar sırasında kente giriş ve çıkışların kontrol edilmesi için, özellikle çetecilerin ve bomba yapımında kullanılan barut gibi malzemelerin kente gizlice sokulmaması için önem gösterilmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in Serkatibi Şehriyari Tahsin Paşa tarafından yazılan Sultan II. Abdülhamid'in iradesini gösteren vesikada kent surlarının yıkılan yerlerinin tamir edilmesi ve görevlendirilen memurların maaşlarının peşin verilmesi istenmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in bu iradesi kenti ve kent halkını korumayı göstermektedir.

Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi sonucu tahta çıkan Sultan Reşad devrinde askeriye tarafından surların satılarak gelir elde edilmesi ve Avrupai tarzda medeni ve modern şehir görüntüsü veren bulvarların açılması istenmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi sonrasında ayrı bir güç kazanan askeriyenin böyle bir istekte bulunması şaşırtıcı değildir. 1910 senesinde birinci ordu için kesinlikle yapılması istenen yeni bina için kent surlarının eski eser olmayan bölümlerinin müzayedeye satılması istenmiştir. Söz konusu iki teklifte reddedilmiş ve kent surlarının tamamının eski eser olmasının yanı sıra, Osmanlı tarihinde Fatih Sultan Mehmed'in komutanı olduğu Osmanlı ordusunun kudretine ve gücüne dayanamayarak kapılarını Osmanlılara açmış olması ve böylece Sultan II. Mehmed'e Fatih unvanını vermiş olması bu surların önemini gösterdiği belirtilmiştir.

Sultan Vahideddin devrinde, 1919 senesinde Silivrikapı ile Yedikule arasındaki sur duvarlarının Fransız askerleri tarafından yıkılarak elde edilen taşların Bakırköy Caddesi'ndeki yol tamiratına sevk edilmesi istenmişse de Maarif Nezareti tarafından bu durum engellenmiştir.

19. yüzyılda kent surlarında yaşanan bu önemli onarım ve inşaa çalışmaları dışında kent surlarına bitişik yapılaşma da çoğalmıştır. Özellikle Haliç Surları'nda gerçekleşen yapılaşmayla birlikte surlar kent içinde tamamen erimiş ve kesik sur hatlarından oluşmaya başlamıştır. Marmara Surları da özellikle şimendifer hattının

geçişiyile sur etrafında ve şimendifer hattının etrafındaki yapılaşmayla kent içinde erimeye başlamıştır.

Kuşkusuz surlara en fazla zararı veren en önemli faktör depremler olmuştur. Depremlerden sonra gerçekleşen onarım çalışmaları kent surlarının uzunluğu düşünüldüğünde tamamını kapsayacak şekilde olmamıştır. Depremler sonrasında yıkılmak üzere olan, aciliyeti bulunan surlar onarılmıştır. Surlara zarar veren en önemli ikinci faktör ise çevre halkı olmuştur. Padişahlar tarafından çıkarılan Hattı-ı Hümayunlar halk nazarında bir işe yaramamış ve yapılaşma artan nüfusla paralel olarak artmıştır.

Tez kapsamında gerçekleştirilen çalışmalarda Bizans'dan Osmanlı'ya kalan kent surlarının Osmanlı devrinde onlarca mimar tarafından onarıldığı tek yapı olduğu dikkat çekicidir. Kuşkusuz bu surların uzunluğundan kaynaklanmaktadır. Çalışmamızda surların yapısal özellikleri yerinde incelenmiştir. Osmanlı devrinde geçirdiği onarımların ele alınmasında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilen arşiv belgeleri kullanılmıştır. Özellikle keşif ve onarım defterleri bize surların Osmanlı devri onarımıyla ilgili bilgilerin ayrıntılarını vermektedir. Söz konusu defterlerde onarım ve inşa için gerekli malzemeler ve masrafların yanı sıra bölge bölge harcanan miktar ile onarım sırasında çalışanlara ödenen ücretler hesaplanmıştır. Arşiv belgelerinde surların onarımıyla bilgilerin yanı sıra sur kapılarının saat kaçta açılıp kapandığı ve surlara son dönem devlet adamları tarafından nasıl bakıldığı açıkça yer almaktadır.

Günümüze ulaşan surların büyük bir bölümü 18. ve 19. yüzyıl onarımlarını yansıtmaktadır. Onarımlar sırasında Osmanlı daha çok duvar kaplaması kullanmıştır. Duvar kaplamasının kullanmasıyla birlikte ön cephesi Osmanlı devri onarımı gözüken bölümün arka cephesi Bizans devri duvar tekniği yansıttığı bölümler olduğu gibi tam tersi olan uygulamalar da vardır. Geç Bizans devri ile fetihten sonraki Osmanlı devri onarımlarının benzer bölümleri vardır. Sonraki yıllarda Osmanlı onarımları genellikle moloz taş ya da düzgün olmayan kesme taş malzemelerle gerçekleşmiştir. Son dönemde özellikle 19. yüzyılda gerçekleşen onarımlarda tuğla hatıllarda kullanılmıştır. Kullanılan tuğla hatıllar Bizans devrinden farklı olarak daha ince ve kat sayısı daha az olacak şekilde düzenlenmiştir. Bu düzenleme surların arka cephelerinde ve Sarayburnu bölgesindeki Marmara Surları'nda takip edebilmek mümkündür.

Ekrem Hakkı Ayverdi tarafından yayımlanan, fetih sonrası surların onarımıyla ilgili görevlendirilen Karıştıran Süleyman Bey ve Hızır Çelebi Bey'in yer aldığı belge dışında, arşivde yaptığımız çalışmalarda neredeyse her döneme ait surlarla alakalı bir belge bulunmuştur. Tezimde yer alan bu çalışmalarla birlikte surların üzerine, bitişiğine ve yakınına inşa edilmiş sanat değeri olan yapıları da işlemeye çalıştık.

Kent surları buldukları bölgenin canlılığını her zaman sağlamıştır. II. Mehmed'e boyun eğen ve Sultan II. Mehmed'e Fatih unvanını veren surlar, günümüzde dahi tarihi yaşatmakta etkili olmaktadır. 18. ve 19. yüzyılda İstanbul surlarında inşa ve onarımlar başlıklı bu tezimizin çalışmasında elde ettiğimiz belgelerin bu türden yapılacak onarımlar için bir kaynak niteliği taşıdığı kanatındeyiz. Tezimizin sanat tarihi ve mimarlık tarihinin yanı sıra çeşitli disiplinlere de katkı sağlayacağını umuyoruz.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, Mert, "Gelenek ve Batıcılışma Siyaseti Arasında İstanbul'un Kaybolan Değerleri II: İncili Köşk (Sinan Paşa Köşkü)", *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, S.4, Doğu Kitabevi, İstanbul 2013, s. 227-235.

Ağaoğlu, Mert-Erman Albayrak, *Mimarbaşı Kasım Ağa ve İstanbul*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2018.

Ahunbay Zeynep,-Metin Ahunbay, "Surlar-Sur Onarımları", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1994, s. 74-80.

Alper, Mehmet, "Dünü ve Bugünü ile Cibali Tütün Fabrikası", *Dünü ve Bugünü İle Haliç Sempozyum Bildirileri 22-23 Mayıs 2003*, Kadir Has Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 33-34.

Altınay, Ahmet Refik, *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*, (hızl. Abdullah Uysal), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

Amics, Edmonde De, *İstanbul (1874)*, (çev. Beynun Akyavaş), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

Anadolu, Mükerrerem Usman, *İstanbul ve Anadolu'daki Roma İmparatorluk Dönemi Mimarlık Yapıtları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2001.

Anonim, "Ahırkapı Feneri", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.I, 1994, s. 104.

Anonim, "Cibali Tütün Fabrikası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.II, 1994 s.429.

Atlı, H. Halit, *Solakzade Tarihi*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2016.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri (1451-1481)*, C. IV, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1989.

Babadağlı, Cafer E., *İstanbul'da Bulunan Ashâb-ı Kirâm Kabir ve Makamları Ziyaret Rehberi*, Sarayburnu Kitaplığı, İstanbul 2012.

Bakır, Betül, *Mimaride Rönesans ve Barok Osmanlı Başkenti İstanbul'da Etkileri*, Nobel Yayınevi, Ankara 2003.

Batar, Teni, *İstanbul Ermeni Kiliseleri Üzerine Bir Araştırma Narlıkapı Surp Hovhannes Ermeni Kilisesi (Eski Narlıkapı Ermeni Hastanesi)*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007.

Baturalp, Nursel, *İstanbul'un Marmara Kıyısı Surları*, İstanbul Üniversitesi, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1974.

Tursun, Bey, *Târih-i Ebü'l – Feth*, (hzl. Mertol Tulum), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1977.

Byzantios, Dionysios, *Boğaziçin'nde Bir Gezinti*, (çev. M. Fatih Yavuz), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2013.

Can, Selman, *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları İle Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*, Erzurum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2010.

Cevdet Paşa, Ahmet, *Tezâkir*, (hzl. Cavit Baysun), C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Cezar, Mustafa, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'atı Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1963, s. 325-393.

Çarıklı, Mehmet, "Beşir Gazi", *Reşad Ekrem Koçu İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, 1961, s. 2602.

Çelebi, Evliya, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul*, (hzl. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), C.I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "YeniCamii Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXXIII, 2013, s.439-442.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa, "Osmanlıda Baş Mimarlar", *Türk Dünyası Kültür Atlası Osmanlı Dönemi*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, C.IV, İstanbul 2002, s. 250-326.

Çokdaş, Ramazan,-Ahmet Özgen, *Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler*, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 1991.

Çoraklı, Selim, *İstanbul'un İlçe ve Semt İsimleri - II*, İstanbul 2009.

Deither, Philipp Anton, *Boğaziçi ve İstanbul (19. Yüzyıl Sonu)*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

Demirkent, Işın, "İstanbul", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXIII, İstanbul 1992, s. 205-212.

Dirimtekin, Feridun, *Fetihten Önce Haliç Surları*, İstanbul Enstitüsü, İstanbul 1956.

Dirimtekin, Feridun, *Fetihten Önce Marmara Surları*, İstanbul Fethi Derneği Yayınları, İstanbul 1953.

Dirimtekin, Feridun, *İstanbul'un Fethi*, Belediye Matbaası, İstanbul 1949.

Egemen, Affan, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri (Resimleri ve Kitabeleri ile 1165 Çeşme ve Sebil)*, Arıtan Yayınevi, İstanbul 1993.

Eldem, Sedad Hakkı,-Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı: Bir Mimari Araştırma*, İstanbul 1982.

Emecen, Feridun, "Osman II", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXXIII, İstanbul 2007, s. 453-456.

Emecen, Feridun, *Fetih ve Kıyamet 1453*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.

Erdoğan, Esra Güzel, *İstanbul'daki Osmanlı Yapılarında Kullanılan Devşirme Malzemenin Değerlendirilmesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Sanat Tarihi Yüksek Lisans Tezi İstanbul 1996.

Erzen, Afif, "İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri", *Bellekten*, C. XVIII, S. 70, Ankara 1954, s. 131- 158.

Ethem, Halil, *Yedikule Hisarı İstanbul'un Kara Taraf Surları ve Altınkapı*, Kanaat Kütüphanesi, 1932.

Eygi, Mehmed Şevket, *Yakın Tarihimizde Cami Kıyımı*, İstanbul 2003.

Eyice, Semavi, "Küçük Ayasofya Kilisesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVI, İstanbul 2002, s. 520-522.

Eyice, Semavi, "Tekfur Sarayı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, 1994, s. 233-235.

Eyice, Semavi, "Yedikule Hisarı ve Avlusundaki Fatih Mescidi", *İstanbul Arkeoloji Müzesi Yıllığı*, No 10, İstanbul 1961, s. 147-152.

Eyice, Semavi, "Tarih İçinde İstanbul ve Şehrin Gelişmesi", *Prof. Dr. Semavi Eyice Külliyyatı I Türk Tarih Kurumunda Yayımlanmış Çalışmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 755-850.

Eyice, Semavi, *Tarih Boyunca İstanbul*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2010.

Eyice, Semavi, *Topkapı Sarayı*, Epoch Yayınları, İstanbul 1985.

Freely, John,–Ahmet, S. Çakmak, *İstanbul'un Bizans Anıtları*, (çev. Gülru Tanman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

Gabriel, Albert, *Türk Kaleleri*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1941.

Giray, İsmail, *İstanbul'da Sahabe Kabirleri*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975.

Güldal, Fatih, "Kara Tarafı Sur Kapıları", *Dersaadetin Sur Kapıları*, Sur Çelik Kapı Yayınları, İstanbul, s. 57-112.

Güldal, Fatih, "Sur Kapılarına Giriş", *Dersaadetin Sur Kapıları*, Sur Çelik Kapı Yayınları, İstanbul, s. 51-55.

Gülyüz, Naim, *İstanbul Sinagogları*, Rekor Ofset, İstanbul 1992.

Gülsevil, İnci, *İstanbul Sur Kapıları*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1969.

Gürel, Şevket, *İstanbul'daki Eshab-ı Kirâm İstanbul Evliyalari ve Fetih Şehidlikleri*, İstanbul'daki Tarihi Türbe ve Mescidleri İmar Vakfı, İstanbul 1988.

Gyllius, Petrus, *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1997.

Gyllius, Petrus, *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, (çev.Erendiz Özbayoğlu), Eren Yayıncılık, İstanbul 1997.

Hammer, Joseph Von, *İstanbul ve Boğaziçi*, (çev. Senail Özkan), C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

Hasırcızâde, *İstanbul'da Sahabe ve Evliya Kabirleri*, Kamer Neşriyat ve Dağıtım, 1984 İstanbul.

Hüseyin Efendi Ayvansarâyi, - vd, *Hadikatü'l-Cevami' (İstanbul Camileri ve Diğer Dini-Sivil Mi'mari Yapılar)*, (hzl. Ahmet Nezh Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul 2001.

İnalcık, Halil, "Fatih, Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası", *Dünya Kenti İstanbul*, Tarih Vakfı Yayınları, s. 22-37.

İnciciyan, P. Ğugios, *XVIII. Yüzyıl İstanbul*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1976.

İşli Necdet,-Coşkun Yılmaz, *İstanbullu Sahâbeler*, Bilge Yayım Habercilik ve Danışmanlık, İstanbul 2013.

İşli, Necdet, *İstanbul'da Sahabe Kabir ve Makamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1987.

Kahya, Yegan, *İstanbul Bizans Mimarisinde Kullanılan Tuğlanın Fiziksel ve Mekanik Özellikleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992.

Kara, Aysu Uzsayılır, "*İstanbul'un Semtleri; Eğrikapı Sayısı*", *İstanbul'un Semtleri Kitapçık Fizisi*, Kentim İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş, İstanbul 2003.

Karaca, Mehmet Zafer, *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992.

Karakuş, Rahmi, Necdet Ertuğ, vd., *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyesi*, C.II, İ.S.K.İ. Yayınları, İstanbul 2006.

Kemal, İbn, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, (hzl. Şerafettin Turan), Ankara 1997.

- Kemal, İbn, *Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter*, (hızl. Ahmet Uğur), Ankara 1997.
- Kızıltan, Zeynep, "Marmaray Projesi ve İstanbul'un Gün Işığına Çıkan 8.000 Yılı", *Gün Işığında İstanbul'un 8.000 Yılı, Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları*, Vehbi Koç Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 18 - 21.
- Koçu, Reşad Ekrem, "Ayvansaray Mescidi", *Reşad Ekrem Koçu İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, 1960, s. 1653.
- Kolay, İlknur Altuğ, "Mimar ve Mühendis Olarak Sinan", *Mimar Sinan'ın İstanbul'u*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul 2016, s. 110-119.
- Kos, Karoly, *İstanbul*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017.
- Kömürcüyan, Eremya Çelebi, *XVII. Yüzyıl İstanbul*, (çev. Hrand D. Andreasyan), Eren Yayıncılık, İstanbul 1988.
- Köse, Fatih, *İstanbul Halveti Tekkeleri*, İstanbul 2012.
- Kuban, Doğan, "Yalı Köşkü", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, 1994 s. 416-417.
- Kuban, Doğan, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004.
- Kumbaracılar İzzet-Cahide Tamer, *İstanbul Surları ve Yedikule*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul 1936.
- Lietzmann, H., *Die Landmauer von Konstantinopel*, Vorbericht über die Aufnahme im Herbst 1928, Berlin 1929.
- Mango, Cyril, *Bizans Mimarisi*, İstanbul 2006.
- Mango, Cyril, *Le développement urbain de Constantinople*, 1985.
- Mazlum, Deniz, *1766 İstanbul Depremi Belgeler Işığında Yapı Onarımları*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2011.
- Millingen, Aleksandr Van, *Byzantine Constantinople The Walls of The City and Adjoining Historical Sites*, London 1899.

Muhtar Paşa, Ahmed, *Feth-i Celîl-i Konstantiniyye*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1994.

Necipoğlu, Nevra, “ İstanbul’un Fethi Arefesinde Bizans Başkentine İçerden Bir Bakış: Bizans ve Batı Kaynaklarına Göre Konstantinopolis (1439-1453)”, *İstanbul Armağanı I Fetih ve Fatih*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 1995, s. 61-69.

Ortaylı, İlber, vd., *Payitaht-ı Zemin Eminönü Bir Dünya Başkenti I*, Eminönü Belediyesi, İstanbul 2008.

Öremen, Ayla, *İstanbul Surları (Başlangıçtan Köprülülere Kadar)*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1968.

Özdamar, Mustafa, *Dersâdet Dergâhları*, İstanbul 2007.

Özkılıç, Sema Küçükalioglu, *1894 Depremi ve İstanbul*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2015.

Pakalın, Mehmet Zeki, "Sinan Paşa Köşkü", *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. III, İstanbul 1983, s. 228.

Pamukciyan, Kevork, "Depremler-Osmanlı Dönemi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, s. 33-35.

Papadopoulos, J.B., *Les cisternes a ciel ouvert et le fosse des murailles de Byzance*, İstanbul 1919.

Pekin, Faruk,-Hayri Fehmi Yılmaz, *Türkiye'nin Kültür Mirası 100 Kale*, NTV Yayınları, İstanbul 2008.

Ph., Schweinfurth, “İstanbul Suru ve Yıldızlı Kapı”, *Belleten*, Cilt XVI, Sayı 62, Ankara 1952, sayfa 261-271.

Plath, Meyer - B., A. M. Schneider, *Die Landmauer von Konstantinopel*, II, Berlin 1943.

Refik, Ahmet, *Bizans Karşısında Türkler*, (hızl. Fahmeddin Başar), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013.

Sağman, A. Rıza, *İstanbul Hendekleri*, İstanbul.

Sakaoğlu, Necdet, "Surlar Osmanlı Dönemi Onarımları", *Karasurlarının Korunması İçin Uygun Yaklaşım ve Yöntemler Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınlanmamış Sempozyum Bildirileri, İstanbul 2007, s.32-36.

Sakin, Orhan, *Tarihsel Kaynaklarıyla İstanbul Depremleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002.

Şemdânizade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'it-Tevarih*, (hızl. M. Münir Aktepe), C.II, İstanbul 1978.

Şimşirgil, Ahmet, "1453 İstanbul Muhasarası Kronolojisi" *İstanbul Armağanı 1 Fetih ve Fatih*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 1995, s. 47-59.

Tanışık, İbrahim Hilmi, *İstanbul Çeşmeleri I*, Maarif Matbaası, İstanbul 1943.

Tanman, M. Baha, "Abdullah el-Hudrî Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.I, 1994, s. 17.

Tanman, M. Baha, "Ayakapı Karakolu", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, 1994, s. 437-438.

Tanman, M. Baha, "Ayakapı Mescidi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, 1994, s. 438.

Tanman, M. Baha, "Baba Cafer Türbesi ve Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.I, 1994, s. 515-516.

Tekindağ, Şehabeddin, "Fetihten Sonra İstanbul", *Fetih 511 İnci Yıldönümü Konferansları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1964, s. 43-47.

Tezcan, Hülya, *Topkapı Sarayı ve Çevresinin Bizans Devri Arkeolojisi*, Türkiye Tüning ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul 1989.

Tokay, Hale, "İvaz Efendi Camii", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. IV, 1994, s. 310-311.

Tunay, İnci, *İstanbul Sur Kapıları*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2014.

Tunay, M. İhsan, "İstanbul'un Bizans Devri Kara Surlarında Osmanlı Onarımları", *TAÇ Vakfı Dergisi*, C.II, S.VII, İstanbul 1987, s. 25-29.

Tunay, M. İhsan, *Türkiye'de Bizans Mimarisinde Taş ve Tuğla Duvar Tekniğine Göre Tarihlendirme*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1984.

Turan, Şerafeddin, "Sinan Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. X, İstanbul 1996, s.674.

Türker, Semiramis, *İstanbul Surlarına Türklerin İlaveleri ve Sur-u Sultani*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1970.

Ülgen, Ali Saim, *İstanbul ve Eski Eserleri*, Milli Mecmua Matbaası, İstanbul 1933.

Ülke, Recep, *İstanbul Anıtları Ayyansaray, Balat ve Fener Semtlerindeki Anıtlar*, Yeni Matbaa, İstanbul 1957.

Ünal, Mehmet, *Endüstri Mirası Kapsamında İstanbul Yedikule TCDD Atölyelerinin Mimarisi ve Koruma Sorunları*, Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009.

Ünver, A. Süheyl, *İstanbul'da Sahabe Kabirleri*, İstanbul Fethi Derneği Yayınları, İstanbul 1953.

Ünver, Süheyl, "İstanbul'un Otuz Bir Kapısı", *Dersaadet'in Sur Kapıları*, Sur Çelik Kapı Yayınları, İstanbul, s. 29-31.

Ürekli, Fatma, *İstanbul'da 1894 Depremi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.

Wiener, Wolfgang Müller, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, (çev. Ülker Sayın), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

Yalçın, Asnun Bilban, "Byzantion'un Tarihsel Topografyası", *60. Yaşına Sinan Genim'e Armağan Makaleler*, Ege Yayınları, İstanbul 2005, s. 673-697.

Yavuz, M. Fatih, *Byzantion Byzas'tan Constantinus'a Antik İstanbul*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2014.

Yılmaz, Coşkun, "Mimar Sinan'ın Banileri", *Mimar Sinan'ın İstanbul'u*, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul 2016, s. 204-227.

Ziya, Mehmed, *İstanbul ve Boğaziçi Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Âsâr-ı Bâkiyesi*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2016.

<http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=343&hid=343>
(19.02.2018)

Arşiv Belgeleri

T.S.M.A 11975

BOA, A.DVN.SHM.d 82/241 (Hicri 17 Cemazeyilevvel 1027, Miladi 12 Mayıs 1618)

BOA, AE.SAMD.III, 19/1805 (Hicri 10 Safer 1119, Miladi 13 Mayıs 1707)

BOA, MFB. 79/1141 (Hicri 1141/Miladi 1728/1729)

BOA, AE.SMHD.I. 184/14268 (Hicri 17 Şaban 1167/ Miladi 9 Haziran 1754)

BOA, C.BLD. 131/6548 (Hicri 11 Zilkade 1177, Miladi 12 Mayıs 1764)

BOA, C.BLD. 136/6786 (Hicri 29 Zilhicce 1179, Miladi 8 Haziran 1766)

BOA, C.AS. 1122/49741 (Hicri 11 Zilhicce 1180, Miladi 10 Mayıs 1767)

BOA, C.BLD. 57/2836 (Hicri 03 Zilkade 1206, Miladi 23 Haziran 1792)

BOA, D.BŞM.BNE.d, 15887 (Hicri 1135, Miladi 1722/1723)

BOA, C.BLD. 65/3233 (Hicri 13 Muharrem 1182, Miladi 30 Mayıs 1768)

BOA, AE.SABH.I. 216/14247 (Hicri 02 Rebiülahir 1199, Miladi 12 Şubat 1785)

BOA, AE.SAMD.III 126/12409 (Hicri 13 Muharrem 1135, Miladi 24 Ekim 1722)

BOA, AE.SAMD.III 81/8130 (Hicri 15 Ramazan 1136, Miladi 7 Haziran 1724)

BOA, C.BLD. 146/7271 (Hicri 07 Cemaziyevvel 1178, Miladi 2 Kasım 1764)

BOA, AE.SMST.III. 152/11963 (Hicri 26 Zilkade 1179, Miladi 6 Mayıs 1766)

BOA, AE.SSLM.III 114/6918 (Hicri 21 Rebiülevvel 1204, Miladi 9 Aralık 1789)

BOA, D.BŞM.d. 525 B. (Hicri 14 Cemaziyelahir 1210, Miladi 26 Aralık 1795)

BOA, C.BLD. (Hicri 07 Zilkade 1210, Miladi 14 Mayıs 1796)

BOA, C.BLD. 33/1644 (Hicri 17 Muharrem 1215, Miladi 10 Haziran 1800)

BOA, C.AS. 1082/47733 (Hicri 13 Cemaziyelevvel 1216, Miladi 21 Eylül 1801)

BOA, C.BLD. 66/3282 (Hicri 07 Cemaziyelevvel 1221, Miladi 23 Temmuz 1806)

BOA, D.BŞM.BNE.d. 16179 (Hicri 1231, Miladi 1815/1816)

BOA, C.BLD. 35/1749 (Hicri 13 Şaban 1236, Miladi 16 Mayıs 1821)

BOA, I.MVL. 169/5022 (Hicri 16 Recep 1266, Miladi 28 Mayıs 1850)

BOA, A.{ AMD. 17/97 (Hicri 1266, Miladi 1848/1849)

BOA, A} MKT.NZD. 331/56 (Hicri Cemaziyelevvel 1277, Miladi Kasım/Aralık 1860)

BOA, A.MKT.MHM. 236/81 (Hicri 22 Rebiülevvel 1278, Miladi 27 Eylül 1861)

BOA, A.{MKT.MHM 268/80 (Hicri 01 Muharrem 1280, Miladi 18 Haziran 1863)

BOA, ŞD. 2889/37 (Hicri 28 Cemaziyelahir 1295, Miladi 29 Haziran 1878)

BOA, Y.MTV. 79/31 (Hicri 05 Zilhicce 1310, Miladi 20 Haziran 1893)

BOA, İ.HUS. 25/71 (Hicri 17 Zilhicce 1311, Miladi 21 Haziran 1894)

BOA, BEO. 516/38665 (Hicri 18 Cemaziyelevvel 1312, Miladi 17 Kasım 1894)

BOA, BEO. 802/60085 (Hicri 17 Muharrem 1314, Miladi 28 Haziran 1896)

BOA, BEO 1129/84616 (Hicri 03 Muharrem 1316, Miladi 24 Mayıs 1898)

BOA, BEO 1852/138891 (Hicri 14 Safer 1320, Miladi 23 Mayıs 1902)

BOA, BEO 2132/159873 (Hicri 11 Cemayizelevvel 1321, Miladi 5 Ağustos 1903)

BOA, DH.MKT. 1002/78 (Hicri 29 Cemaziyelahir 1323, Miladi 31 Ağustos 1905)

BOA, BEO. 2847/213481 (Hicri 18 Rebiülahir 1324, Miladi 11 Haziran 1906)

BOA, ZB. 383/159 (Rumi 02 Teşrinisani 1325, Miladi 15 Kasım 1909)

BOA, BEO. 4572/342841 (Hicri 07 Şaban 1337, Miladi 8 Mayıs 1919)

BOA, C.BLD. 81/4036 (Hicri 11 Recep 1233, Miladi 17 Mayıs 1818)

BOA, C.BLD. 74/3688 (Hicri 04 Cemaziyelahir 1261, Miladi 10 Haziran 1845)

BOA, A.]MKT.MKVL. 8A/70 (Hicri 08 Cemaziyelevvel 1264, Miladi 4 Nisan 1848)

BOA, C.BLD. 50/2481 (Hicri 22 Ramazan 1269, Miladi 29 Haziran 1853)

BOA, A.}MKT.NZD. 333/87 (Hicri 19 Cemaziyelevvel 1277, Miladi 3 Aralık 1860)

BOA, ŞD. 678/26 (Hicri 06 Rebiülahir 1290, Miladi 4 Mayıs 1873)

BOA, DH.MKT. 1512/112 (Hicri 06 Şevval 1305, Miladi 16 Haziran 1888)

BOA, Y.MTV 79/31 (Hicri 5 Zilhicce, 20 Haziran 1893)

BOA, BEO. 2361/177008 (Hicri 16 Rebiülahir 1322, Miladi 30 Haziran 1904)

BOA, MF.MKT. 1003/59 (Hicri 20 Cemaziyelevvel 1325, Miladi 1 Temmuz 1907)

BOA, BEO 1852/138891 (Hicri 14 Safer 1320, Miladi 23 Mayıs 1902)

BOA, D.BŞM.BNE.d 16181 (Hicri 1231, Miladi 1815/1816)

BOA, MVL. 323/50 (Hicri 27 Recep 1265, Miladi 18 Haziran 1849)

BOA, A.}MKT.NZD. 424/53 (Hicri 15 Zilhicce 1278, Miladi 13 Haziran 1862)

BOA, MF.MKT. 57/125 (Hicri 29 Cemaziyelahir 1295, Miladi 30 Haziran 1878)

BOA, BEO. 780/58439 (Hicri 01 Zilhicce 1313, Miladi 14 Mayıs 1896)

BOA, MF.MKT. 864/18 (Hicri 11 Rebiülahir 1323, Miladi 15 Haziran 1905)

BOA, C.BLD. 48/2386 (Hicri 2 Ramazan 1200, Miladi 22 Ocak 1778)

BOA, C.ZB. 36/1771 (Hicri 03 Rebiülahir 1212, Miladi 25 Eylül 1797)

BOA, D.BŞM.BNE. 16213 (Hicri 21 Zilkade 1233, Miladi 22 Eylül 1818)

BOA, C.BLD. 35/1704 (Hicri 18 Zilhicce 1227, Miladi 23 Aralık 1812)

BOA, HAT. 836/37745 (Hicri 29 Zilhicce 1228, Miladi 23 Aralık 1813)

BOA, C.BLD. 85/4241 (Hicri 7 Rebiülahir 1247, Miladi 15 Eylül 1831)

BOA, İ.MVL. 124/3181 (Hicri 09 Ramazan 1264, Miladi 31 Temmuz 1848)

BOA, A.{ MKT.MHM. 108/31 (Hicri Recep 1273, Miladi Şubat/Mart 1857)

BOA, A.}MKT.MKVL. 28/83 (Hicri 21 Şaban 1266, Miladi 2 Temmuz 1850)

BOA, İ.MVL. 279/10887 (Hicri 12 Şevval 1269, Miladi 19 Temmuz 1853)

BOA, İ.MVL. 421/18262 (Hicri 02 Safer 1276, Miladi 31 Ağustos 1859)

BOA, A.}MKT.MHM. 393/31 (Hicri 14 Recep 1284, Miladi 11 Kasım 1867)

BOA, DH.MKT. 1526/45 (Hicri 20 Zilkade 1305, Miladi 29 Temmuz 1888)

BOA, BEO. 445/33363 (Hicri 26 Muharrem 1312, Miladi 30 Temmuz 1894)

BOA, BEO 469/35139 (Hicri 03 Rebiülevvel 1312, Miladi 4 Eylül 1894)

BOA, BEO. 497/37206 (Hicri 17 Rebiülahir 1312, Miladi 18 Ekim 1894)

BOA, BEO. 3372/252862 (Hicri 14 Recep 1326, Miladi 12 Ağustos 1908)

BOA, ŞD. 794/22 (Hicri 09 Cemaziyelahir 1318, Miladi 25 Eylül 1900)

BOA, BEO 1602/120110 (Hicri 07 Ramazan 1318, Miladi 29 Aralık 1900)

BOA, A.DVN.SHM.d 82/84 (Hicri 9 Şevval 1026, Miladi 10 Ekim 1617)

BOA, AE.SIBR 1/83 (Hicri 24 Zilkade 1057, Miladi 21 Aralık 1647)

BOA, İE.NF 1/89 (Hicri 3 Zilkade 1101, Miladi 8 Ağustos 1690)

BOA, C..AS. 1058/46528 (Hicri 1121 Ş 28/ Miladi 2 Kasım 1709)

BOA, C.ML. 201/8315 (Hicri 28 Şevval 1131, Miladi 13 Eylül 1719)

BOA, C.ZB. 79/39004 (Hicri 17 Zilhicce 1152, Miladi 16 Mart 1740)

BOA, C.BLD. 123/6132 (Hicri 23 Zilhicce 1165, Miladi 1 Kasım 1752)

AE.SMHD. I 120/8669 (Hicri 27 Safer 1168, Miladi 13 Aralık 1754)

BOA, C.BLD. 13/602 (Hicri 8 Sefer 1174, Miladi 19 Eylül 1760)

BOA, C.BLD. 11/524 (Hicri 29 Muharrem 1177, Miladi 9 Ağustos 1763)

BOA, C.BLD. 131/6544 (Hicri 21 Rebiülevvel 1181, 17 Ağustos 1767)

BOA, C.MF. 5/241 (Hicri 28 Rebiülahir 1181, Miladi 23 Eylül 1767)

BOA, TS.MA.e, 793/35 (Hicri 08 Zilkade 1187, Miladi 13 Ocak 1774)

BOA, C.BLD. 110/5473 (Hicri 06 Muharrem 1189, Miladi 9 Mart 1775)

BOA, C.BLD. 95/4744 (Hicri 05 Şevval 1189, Miladi 29 Kasım 1775)

BOA, C.BLD. 113/5605 (Hicri 11 Zilkade 1197, Miladi 8 Ekim 1783)

BOA, C.BLD. 134/6694 (Hicri 09 Safer 1198, Miladi 25 Aralık 1783)
BOA, C.AS. 264/10963 (Hicri 2 Zilhicce 1201, Miladi 15 Eylül 1787)
BOA, C.AS. 307/12677 (Hicri 11 Muharrem 1202, Miladi 23 Ekim 1787)
BOA, C.BLD. 94/4665 (Hicri 15 Muharrem 1203, Miladi 16 Ekim 1788)
BOA, AE.SABH.I. 9/773 (Hicri 10 Recep 1203, Miladi 6 Nisan 1789)
BOA, C.AS. 351/14528 (Hicri 03 Safer 1204, Miladi 23 Ekim 1789)
BOA, C.BLD. 60/2969 (Hicri 1204 Zilkade 20, Miladi 1 Ağustos 1790)
BOA, HAT 238/13204 (Hicri 29 Zilhicce 1210, Miladi 5 Temmuz 1796)
BOA, C.BLD. 84/4173 (Hicri 29 Recep 1211, Miladi 28 Ocak 1797)
BOA, C.ZB. 52/2566 (Hicri 03 Recep 1179, Miladi 22 Aralık 1797)
BOA, C.BLD. 34/1670 (Hicri 19 Safer 1215, Miladi 12 Temmuz 1800)
BOA, C.BLD. 68/3390 (Hicri 21 Şevval 1216, Miladi 24 Şubat 1802)
BOA, C.BLD. 83/4133 (Hicri 29 Şevval 1219, Miladi 31 Ocak 1805)
BOA, C.BLD 73/3642 (Hicri 1220 Zilkade 29, Miladi 18 Şubat 1806)
BOA, C.AS. 1141/50702 (Hicri 13 Safer 1222, Miladi 22 Nisan 1807)
BOA, C.BLD. 70/3467 (Hicri 28 Muharrem 1223, Miladi 26 Mart 1808)
BOA, C.BLD. 88/4362 (Hicri 28 Recep 1223, Miladi 19 Eylül 1808)
BOA, C.BLD. 75/3712 (Hicri 06 Şevval 1224, Miladi 14 Kasım 1809)
BOA, D.BŞM.d. 7682 (Hicri 20 Zilkade 1224, Miladi 27 Aralık 1809)
BOA, C.ML. 291/11926 (Hicri 25 Zilhicce 1225, Miladi 21 Ocak 1811)
BOA, C.AS. 349/14443 (Hicri 05 Şaban 1228, Miladi 3 Ağustos 1813)
BOA, C.BLD. 75/3710 (Hicri 28 Şevval 1228, Miladi 24 Ekim 1813)
BOA, TS.MA.d. 4712 (Hicri 29 Zilhicce 1228, Miladi 23 Aralık 1813)
BOA, D.BŞM.d. 8176 (Hicri 19 Safer 1230, Miladi 31 Ocak 1815)
BOA, C.BLD. 16/761 (Hicri 15 Şaban 1230, Miladi 23 Temmuz 1815)

BOA, C.AS. 624/26343 (Hicri 14 Zilkade 1230, Miladi 18 Ekim 1815)
BOA, C.BLD. 57/2801 (Hicri 08 Zilhicce 1231, Miladi 22 Ekim 1816)
BOA, C.BLD. 73/3646 (Hicri 27 Şevval 1235, Miladi 7 Ağustos 1820)
BOA, HAT. 593/29079 (Hicri 29 Zilhicce 1237, Miladi 16 Eylül 1822)
BOA, C.AS. 484/20188 (Hicri 23 Ramazan 1244, Miladi 29 Mart 1829)
BOA, C.BLD. 33/1624 (Hicri 07 Şevval 1251, Miladi 26 Ocak 1836)
BOA, EV.d. 10336 (Hicri 21 Şevval 1252, Miladi 29 Ocak 1837)
BOA, C.BLD. 69/3439 (Hicri 29 Zilhicce 1255, Miladi 4 Mart 1840)
BOA, İ.DH. 15/7958 (Hicri 14 Şaban 1263, Miladi 28 Temmuz 1847)
BOA, A.]DVN. 31/11 (Hicri 29 Zilhicce 1263, Miladi 8 Aralık 1847)
BOA, A.}MKT. 149/47 (Hicri 20 Şevval 1264, Miladi 19 Eylül 1848)
BOA, İ.MVL. 132/3546 (Hicri 13 Safer 1265, Miladi 8 Ocak 1849)
BOA, A.}MKT. 223/81 (Hicri 23 Şevval 1265, Miladi 11 Eylül 1849)
BOA, A.}AMD. 11/78 (Hicri 19 Zilhicce 1265, Miladi 5 Kasım 1849)
BOA, C.BLD. 116/5754 (Hicri 09 Şevval 1266, Miladi 9 Ağustos 1850)
BOA, C.BLD. 116/5752 (Hicri 23 Şevval 1266, Miladi 1 Eylül 1850)
BOA, A.}AMD. 24/49 (Hicri 29 Zilhicce 1266, Miladi 5 Kasım 1850)
BOA, İ.MVL. 221/7443 (Hicri 28 Zilkade 1267, Miladi 24 Eylül 1851)
BOA, MVL. 333/79 (Hicri 22 Rebiülahir 1269, Miladi 2 Şubat 1853)
BOA, HR.MKT. 99/22 (Hicri 20 Rebiülahir 1271, Miladi 10 Ocak 1855)
BOA, A.{MKT.MHM 67/21 (Hicri 03 Recep 1271, Miladi 22 Mart 1855)
BOA, HR.MKT. 111/19 (Hicri 16 Şevval 1271, Miladi 2 Temmuz 1855)
BOA, MVL. 186/86 (Hicri 03 Safer 1274, Miladi 23 Eylül 1857)
BOA, MVL. 835/106 (Hicri 8 Recep 1276, Miladi 31 Ocak 1860)
BOA, İ.MVL. 449/20035 (Hicri Recep 1277, Miladi Ocak/Şubat 1861)

BOA, A.}MKT.MVL. 131/86 (Hicri 28 Safer 1278, Miladi 4 Eylül 1861)
BOA, İ.MVL. 467/21145 (Hicri 21 Şevval 1278, Miladi 21 Nisan 1862)
BOA, MVL. 873/36 (Hicri 05 Ramazan 1282, Miladi 22 Ocak 1866)
BOA, İ.MVL. 564/25364 (Hicri 03 Şaban 1283, Miladi 11 Aralık 1866)
BOA, İ.MVL. 580/26036 (Hicri 01 Recep 1284, Miladi 29 Ekim 1867)
BOA, DH.MKT 1312/40 (Hicri 06 Şaban 1287, Miladi 1 Kasım 1870)
BOA, SD. 684/18 (Hicri 18 Ramazan 1292, Miladi 18 Ekim 1875)
BOA, MF.MKT. 46/51 (Hicri 26 Muharrem 1294, Miladi 13 Şubat 1877)
BOA, ŞD. 687/21 (Hicri 08 Şevval 1295, Miladi 27 Eylül 1878)
BOA, MF.MKT. 61/78 (Hicri 08 Recep 1296, Miladi 24 Mart 1879)
BOA, ŞD. 686/22 (Hicri 21 Ramazan 1299, Miladi 6 Ağustos 1882)
BOA, ŞD. 701/26 (Hicri 07 Muharrem 1300, Miladi 18 Kasım 1882)
BOA, C.AS. 881/37855 (Hicri 29 Zilhicce 1300, Miladi 31 Ekim 1883)
BOA, ŞD. 717/3 (Hicri 05 Rebiülevvel 1303, Miladi 12 Aralık 1885)
BOA, Y.MTV 82/86 (Hicri 26 Safer 1311, Miladi 8 Eylül 1893)
BOA, Y.MTV 91/10 (Hicri 18 Şaban 1311, Miladi 24 Şubat 1894)
BOA, BEO. 431/32324 (Hicri 03 Muharrem 1312, Miladi 7 Temmuz 1894)
BOA, Y.PRK ŞH. 5/18 (Hicri 06 Safer 1312, Miladi 9 Ağustos 1894)
BOA, BEO 462/34606 (Hicri 22 Safer 1312, Miladi 25 Ağustos 1894)
BOA, İ.ŞE 6/15 (Hicri 19 Rebiülevvel 1312, Miladi 20 Eylül 1894)
BOA, Y.PRK.ŞH. 5/41 (Hicri 02 Rebiülahir 1312, Miladi 3 Ekim 1894)
BOA, BEO 496/37189 (Hicri 17 Rebiülahir 1312, Miladi 18 Ekim 1894)
BOA, Y.MTV 107/54 (Hicri 25 Rabiülahir 1312, Miladi 26 Ekim 1894)
BOA, BEO. 557/41710 (Hicri 25 Recep 1312, Miladi 22 Ocak 1895)
BOA, BEO. 718/53798 (Hicri 02 Recep 1313, Miladi 19 Aralık 1895)

BOA, MV. 88/40 (Hicri 23 Muharrem 1314, Miladi 4 Temmuz 1896)

BOA, BEO. 881/60764 (Hicri 05 Safer 1314, Miladi 16 Temmuz 1896)

BOA, BEO. 1064/79782 (Hicri 11 Şaban 1315, Miladi 5 Ocak 1898)

BOA, BEO. 1078/80784 (Hicri 16 Ramazan 1315, Miladi 8 Şubat 1898)

BOA, BEO. 1095/82078 (Hicri 15 Şevval 1315, Miladi 21 Mart 1898)

BOA, DH.MKT. 2449/85 (Hicri 15 Şevval 1318, Miladi 5 Şubat 1901)

BOA, DH.MKT. 2592/27 (Hicri 15 Zilkade 1319, Miladi 23 Şubat 1902)

BOA, MF.MKT. 834/48 (Hicri 23 Zilhicce 1322, Miladi 28 Şubat 1905)

BOA, İ.HUS 138/40 (Hicri 17 Zilhicce 1323, Miladi 12 Şubat 1906)

BOA, İ.ŞE 19/14 (Hicri 14 Safer 1324, Miladi 9 Nisan 1906)

BOA, MF.MKT 1147/45 (Hicri 27 Muharrem 1328, Miladi 8 Şubat 1910)

BOA, BEO 3706/277912 (Hicri 10 Safer 1328, Miladi 21 Şubat 1910)

BOA, MF.MKT 1149/23 (Hicri 22 Safer 1328, Miladi 5 Mart 1910)

BOA, BEO 3715/278597 (Hicri 24 Safer 1328, Miladi 7 Mart 1910)

BOA, DH.MUİ 69/2 (Hicri 16 Rebiülahir 1339, Miladi 28 Aralık 1920)

BOA, C.BLD. 113/5618 (Hicri 28 Rebiülevvel 1263, Miladi 16 Mart 1847)

BOA, A{MKT.NZD. 157/86 (Hicri 25 Zilkade 1271, Miladi 9 Ağustos 1855)

BOA, A.}MKT.NZD. 12/57 (Hicri 10 Şevval 1266, Miladi 19 Ağustos 1850)

BOA, BOA, İ.ŞE 6/15 (Hicri 19 Rebiülevvel 1312, Miladi 20 Eylül 1894)

BOA, BEO. 283/21173 (Hicri 18 Rebiülevvel 1311, Miladi 29 Eylül 1893)

BOA, AE.SABH.I 354/24782 (Hicri 05 Zilkade 1193, Miladi 4 Kasım 1779)

BOA, A.DVN.SHM.d 58/36 (Hicri 8 Rebiülahir 993, Miladi 9 Nisan 1585)

BOA, C.BLD 86/4259 (Hicri 4 Cemaziyelahir 1173, Miladi 23 Ocak 1760)

BOA, AE.SMST.III 66/4909 (Hicri 04 Recep 1180, Miladi 6 Aralık 1766)

BOA, İ.MVL. 228/7847 (Hicri 23 Rebiüllevvel 1268, Miladi 16 Ocak 1852)

BOA, İ.MVL 197/6097 (Hicri 15 Rebiülevvel 1267, Miladi 18 Ocak 1851)

BOA, DH.MKT. 1585/93 (Hicri 17 Cemaziyelevvel 1306, Miladi 19 Ocak 1889)

BOA, A.}MKT.NZD. 109/42 (Hicri 23 Rebiülahir 1270, Miladi 23 Ocak 1854)

BOA, A.}MKT.MVL. 95/50 (Hicri 23 Cemaziyelahir 1274, Miladi 8 Şubat 1858)

BOA, İ.DH. 140/7196 (Hicri 24 Rebiülevvel 1263, Miladi 12 Mart 1847)

BOA, HAT. 594/29119 (Hicri 13 Cemaziyelevvel 1233, Miladi 21 Mart 1818)

BOA, AE.SMHD.İ. 185/14333 (Hicri 7 Zilhicce 1148, Miladi 19 Nisan 1736)

BOA, A.}MKT.MKVL 129/25 (Hicri 24 Zilhicce 1277, Miladi 3 Temmuz 1861)

BOA, DH.MKT. 2873/101 (Hicri 13 Cemaziyelahir 1327, Miladi 12 Temmuz 1909)

BOA, C.BLD. 52/2579, (Hicri 29 Cemaziyelevvel 1190, Miladi 16 Temmuz 1776)

BOA, HAT. 1214/47550 (Hicri 25 Rebiülahir 1254, Miladi 18 Temmuz 1838)

BOA, ML.MSF.d. 3941 (Hicri 7-20 Rebiül Evvel 1258, Miladi 18 Nisan-1 Mayıs 1842)

BOA, A.}MKT.MVL. 141/65 (Hicri 18 Safer 1278, Miladi 25 Ağustos 1861)

BOA, C.ADL. 83/5014 (Hicri 27 Cemaziyelevvel 1152, Miladi 1 Eylül 1739)

BOA, C.BLD. 51/2519 (Hicri 29 Rebiülevvel 1247, Miladi 7 Eylül 1831)

BOA, A.}MKT.MKVL. 109/97 (Hicri 13 Safer 1276, Miladi 11 Eylül 1859)

BOA, C.BLD. 131/6520 (Hicri 18 Cemaziyealahir 1119, Miladi 16 Eylül 1707)

BOA, BEO 478/35842 (Hicri 19 Rebiülevvel 1312, Miladi 20 Eylül 1894)

BOA, HR.T.H. 152/13 (Hicri 21 Rebiülevvel 1311, Miladi 2 Ekim 1893)

BOA, BEO 1563/117217 (Hicri 20 Cemaziyelahir 1318, Miladi 15 Ekim 1900)

BOA, HAT. 1214/47556 (Hicri 22 Rebiülahir 1245, Miladi 21 Ekim 1829)

BOA, İ.ŞE. 11/30 (Hicri 29 Cemaziyelahir 1316, Miladi 14 Kasım 1898)

BOA, İ.MVL 439/19484 (Hicri 06 Cemaziyelevvel 1277, Miladi 20 Kasım 1860)

BOA, A.}MKT.MKVL. 111/82 (Hicri 27 Rebiülahir 1276, Miladi 23 Kasım 1859)

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Kara Surlarının Başlangıcı

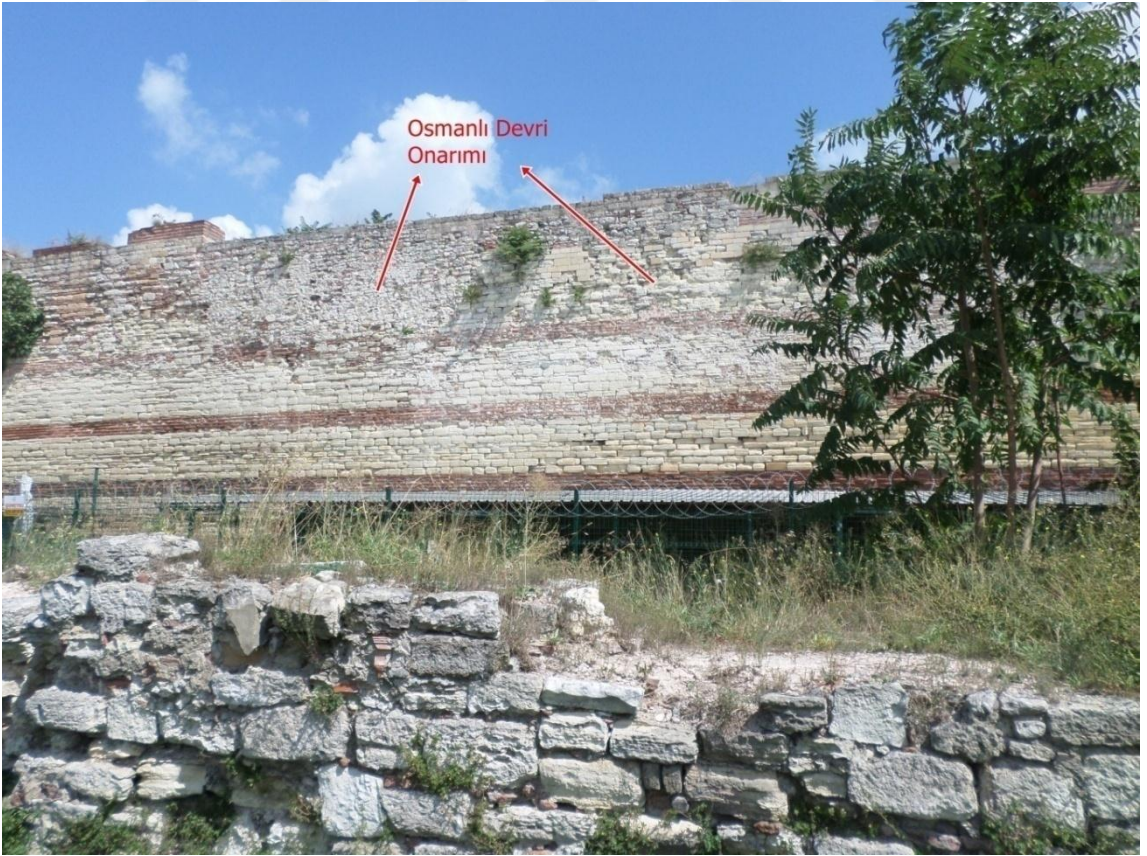

Fotoğraf 2: Kara Surlarının Başlangıcından Yedikule Hisarı'na Doğru Sur Duvarı

Fotoğraf 3: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Sur Duvarı

Fotoğraf 4: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Sur Duvarı

Fotoğraf 5: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Ön Sur Duvarı

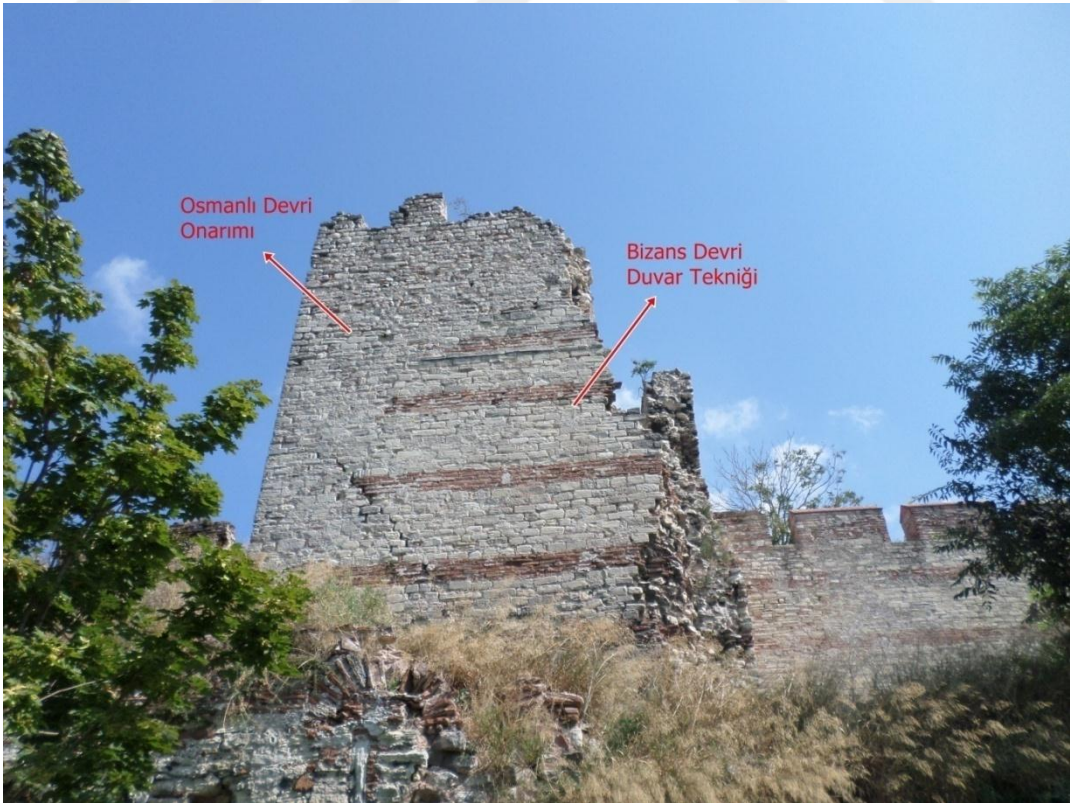

Fotoğraf 6: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Ön Sur Duvarı
Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

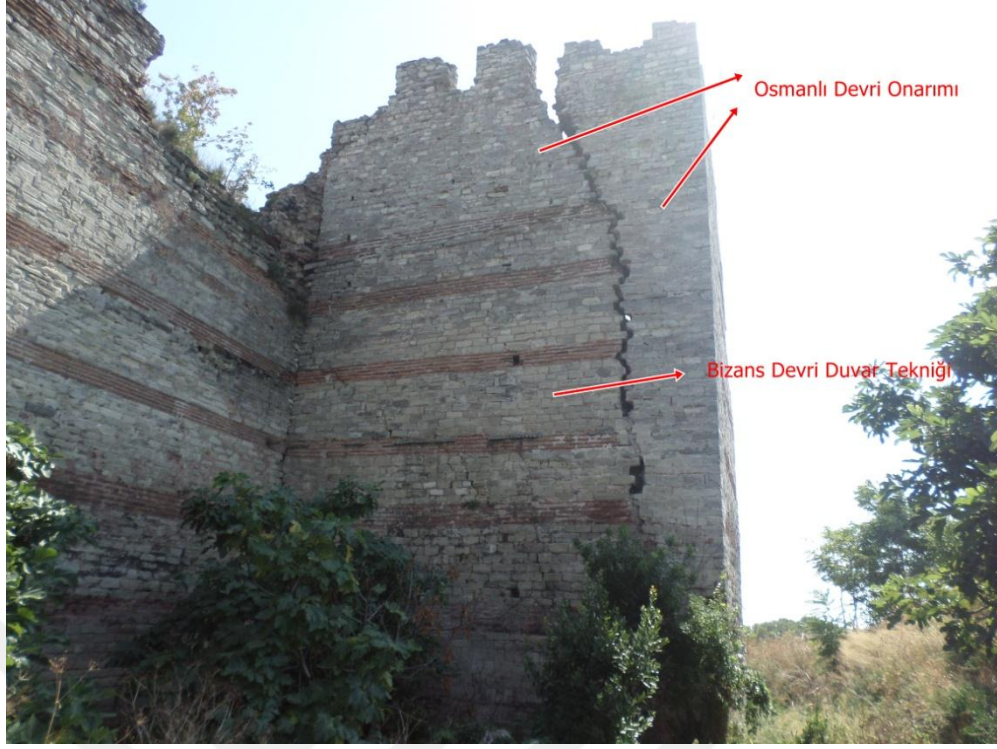

Fotoğraf 7: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Ön Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Ön Cephesi

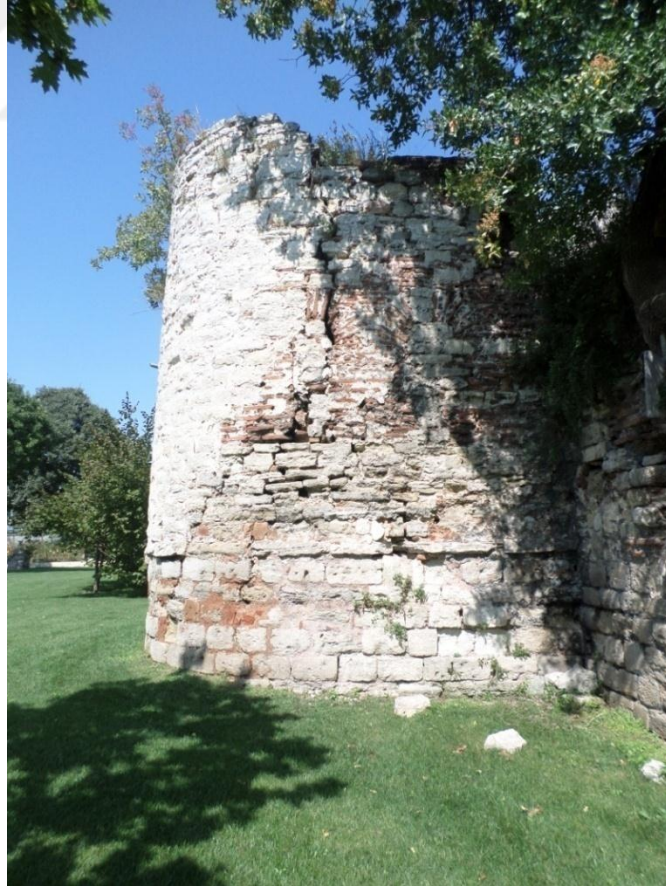

Fotoğraf 8: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 9: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 10: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Ön Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Silindirik Planlı Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 11: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Ön Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Silindirik Planlı Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 12: Kara Surları Başlangıcından Yedikule Hisarına Doğru Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Çokgen Planlı Burcun Cephesi

Fotoğraf 13: Altın Kapı Bölgesinden Kara Surlarının Başlangıcına Genel Bir Bakış

Fotoğraf 14: Altın Kapı ile Yedikule Kapı Arasındaki Sur Bölümü

Fotoğraf 15: Altın Kapı (Yaldızlı Kapı)

Fotoğraf 16: Hendek Bölümünden Altın Kapıyı Sınırlandıran Bizans Kulelerinin Görünümü

Fotoğraf 17: Yedikule Hisari'nın Avlusu ve Günümüze Ulaşan Fatih Mescidi'ne Ait Minare ile Çeşme

Fotoğraf 18: Yedikule Hisari Avlusu'ndan Seyirdim Yoluna Uzanan Merdivenler ve Osmanlı Kulesi

Fotoğraf 19: Yedikule Hisarı Avlusundan Hisarın Beden Duvarlarına Genel Bakış

Fotoğraf 20: Yedikule Hisarı Avlusunun Genel Görünümü

Fotoğraf 21: Yedikule Hisarı Kulesi'nden Hisarın Semt İçindeki Konumu

Fotoğraf 22: Yedikule Hisarı Kulesinden Belgrad Kapı'ya Doğru Uzanan Sur Dizisinin Görünümü

Fotoğraf 23: Yedikule Hisarı Kulesinden Yedikule Kapısının Görünümü

Fotoğraf 24: Yedikule Hisarı Kapısı

Fotoğraf 25: Yedikule Hisarı Kapısı Detay

Fotoğraf 26: Küçük Altın Kapı

Fotoğraf 27: Küçük Altın Kapı ile Yedikule Kapı Arasındaki Sur Dizisi ve Yol

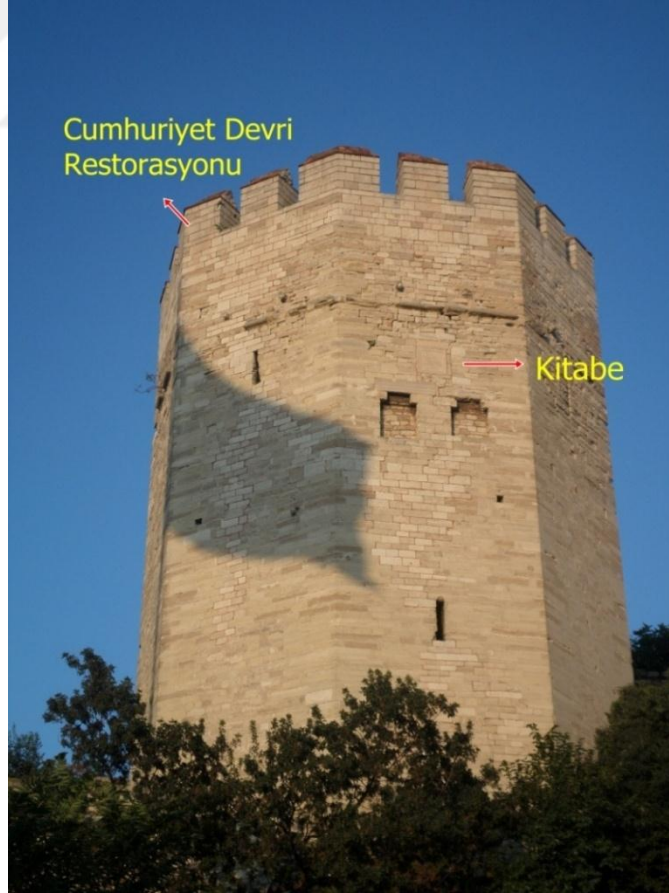

Fotoğraf 28: Küçük Altın Kapı ile Yedikule Kapı Arasındaki Yedikule Hisarına Ait
Beden Duvarları

Fotoğraf 29: Yedikule Hisarı Sultan III. Ahmed Devrinde Yenilenen Çokgen Burcun Genel Konumu

Fotoğraf 30: Yedikule Hisarı Sultan III. Ahmed Devrinde Yenilenen Çokgen Burç

Fotoğraf 31: Yedikule Hisarı Sultan III. Ahmed Devrinde Yenilenen Çokgen Burcun Üzerinde Yer Alan Sultan III. Osman Devrinde Eklenen Kitabe Panosu

Fotoğraf 32: Yedikule Hisarı Sultan III. Ahmed Devrinde Yenilenen Çokgen Burcun Sur Duvarıyla Birleşmesi

Fotoğraf 33: Yedikule Hisarı Önündeki Sur Duvarına Bitişik Fevkani Türbeler

Fotoğraf 34: Yedikule Hisarı Önündeki Sur Duvarına Bitişik Fevkani Türbelerin Cepheden Görünüm

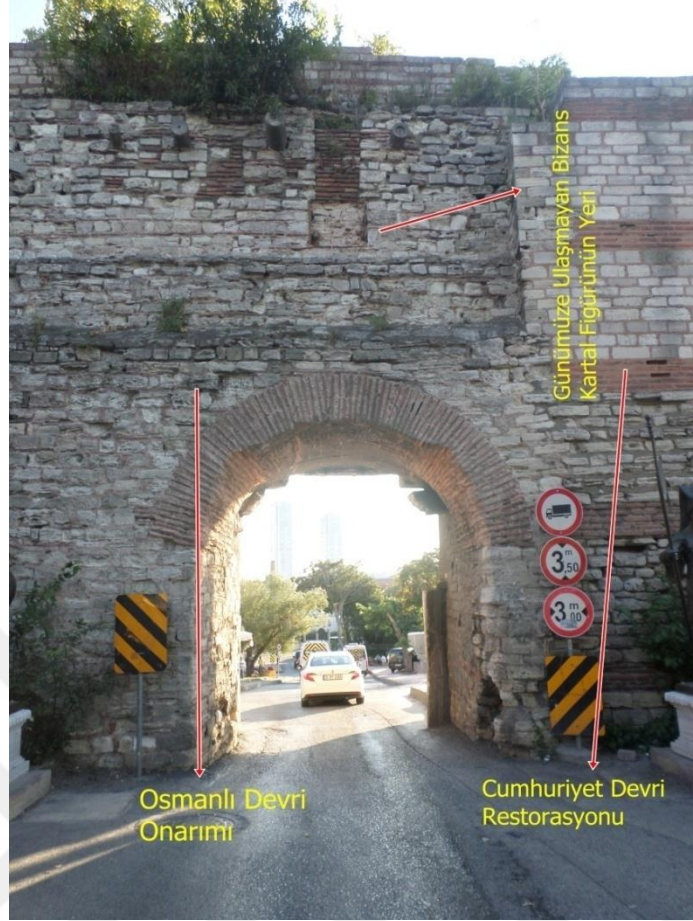

Fotoğraf 35: Yedikule Kapisı

Fotoğraf 36: Yedikule Kapisı Üzerinde Yer Alan Kitabe Panosu

Fotoğraf 37: Yedikule Kapısının Şehir İçinden Görünümü

Fotoğraf 38: Yedikule Kapı Önünde Yer Alan Fevkani Yuf Dede Türbesi

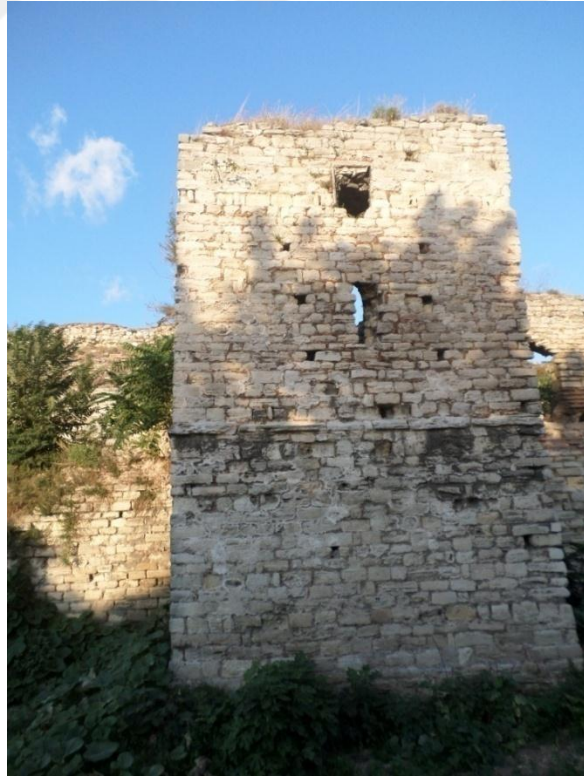
Fotoğraf 39: Günümüzde Yuf Dede Türbesinde Mezar Taşı Bulunmamaktadır.

Fotoğraf 40: Yedikule Kapının Devamındaki Sur Duvarı

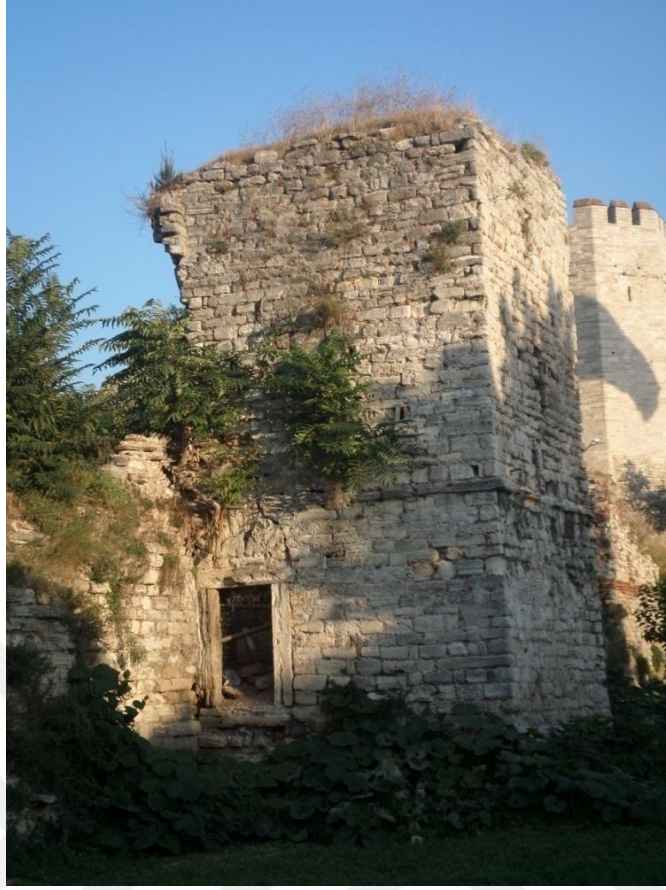

Fotoğraf 41: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı Üzerindeki Kare Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 42: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı Üzerindeki Kare Burcun Ön Cephesi

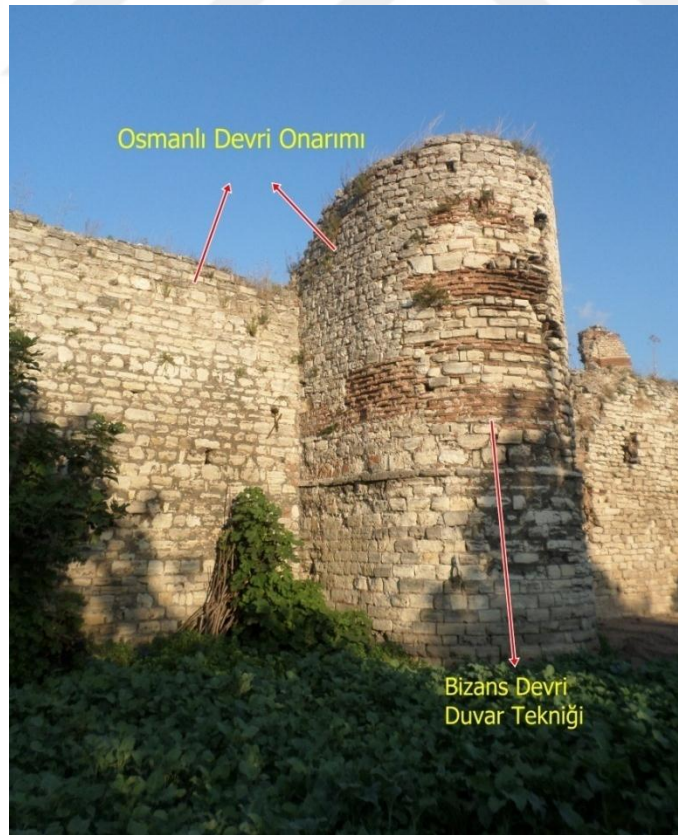
Fotoğraf 43: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı Üzerindeki Kare Burcun Sol Cephesi Fotoğraf

Fotoğraf 44: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 45: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı Üzerindeki Silindirik Burcun sağ Cephesi Fotoğraf

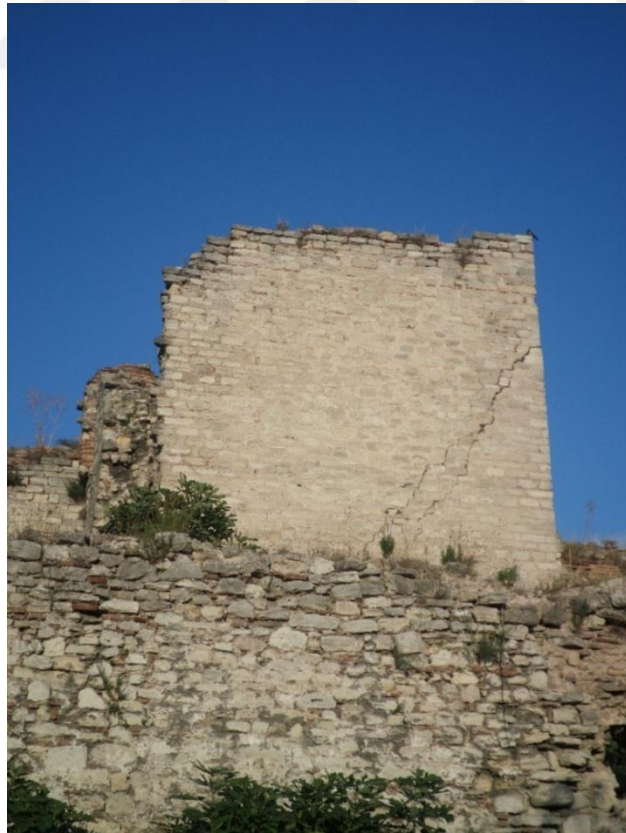

Fotoğraf 46: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı Üzerindeki Silindirik Burcun Ön Cephesi Fotoğraf

Fotoğraf 47: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ana Sur Duvarı Üzerindeki Burcun Ön Cephesi ve Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 48: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ana Sur Duvarı Üzerindeki Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 49: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ana Sur Duvarı Üzerindeki Burç ve Ön Sur Duvarı

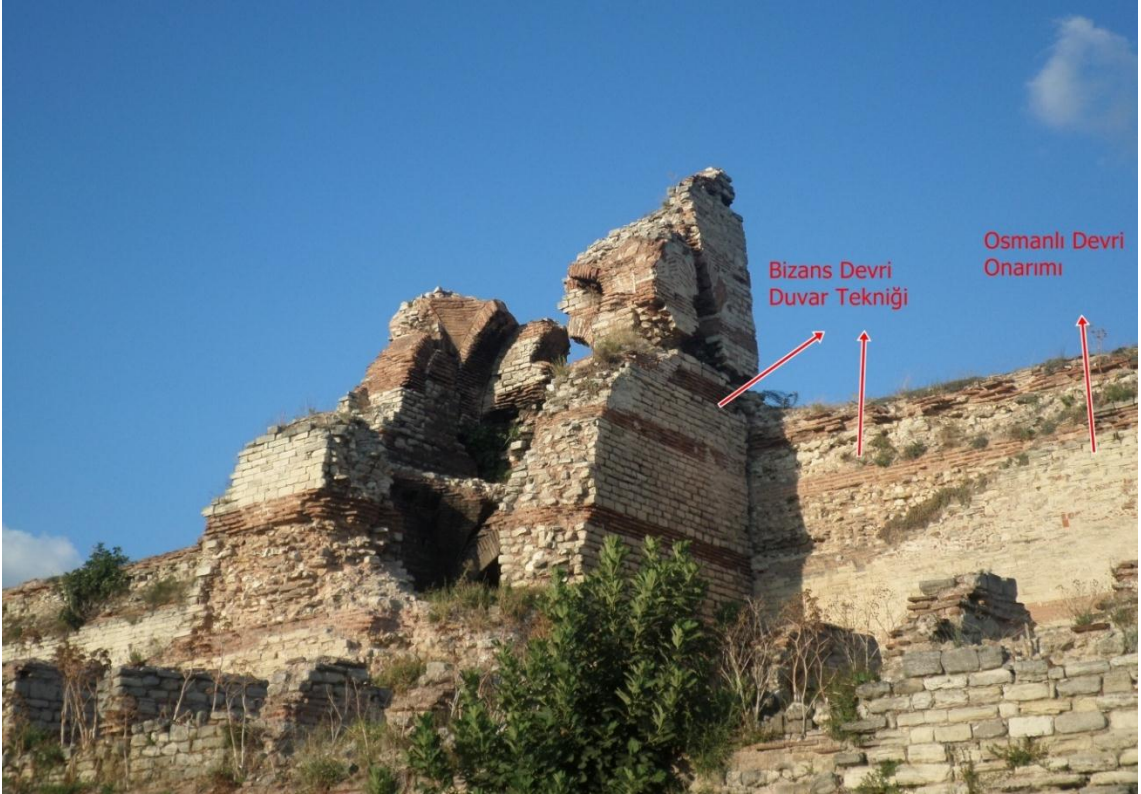

Fotoğraf 50: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 51: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarındaki Açıklık

Fotoğraf 52: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ana Sur Duvarı Üzerindeki Burç ve Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 53: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 54: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarı ve Bostan

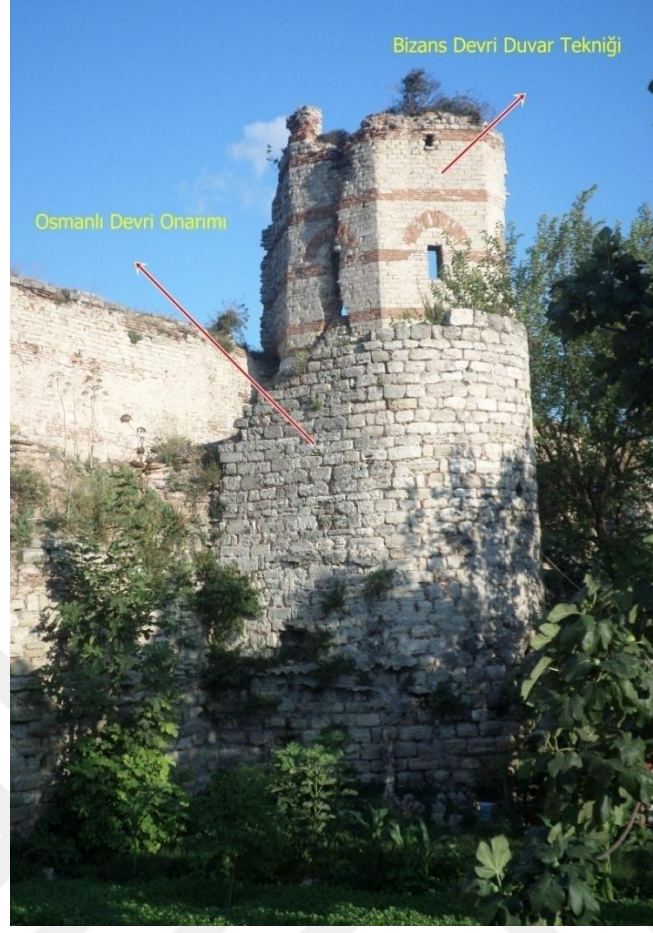

Fotoğraf 55: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ana Sur Duvarındaki Burç ve Ön Sur Duvarı

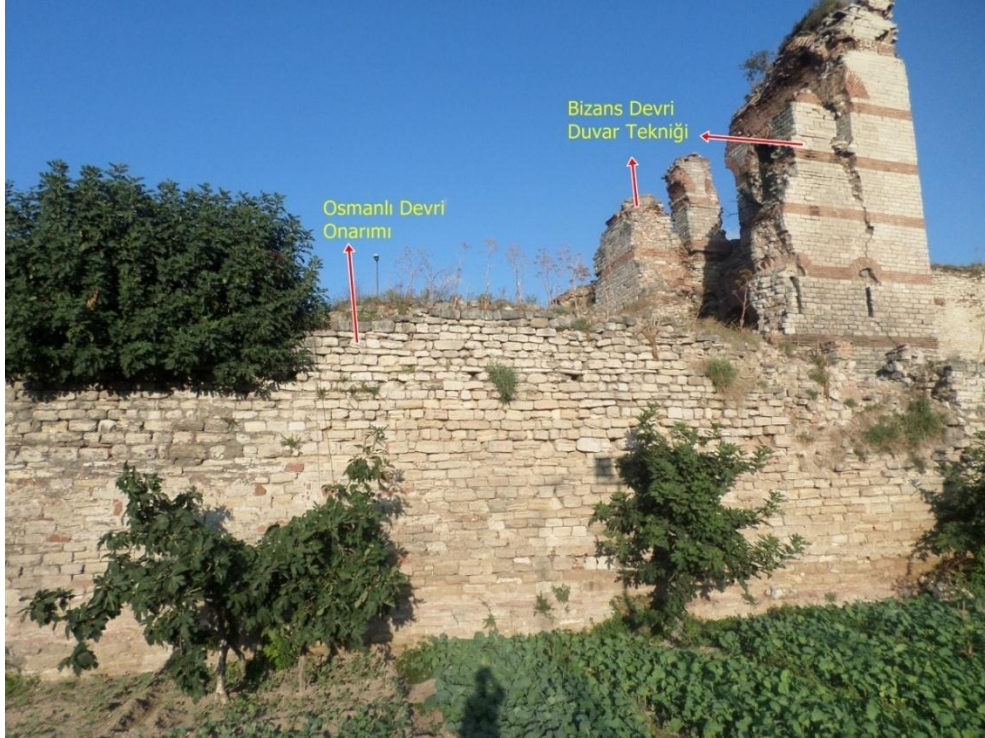

Fotoğraf 56: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarındaki Silindirik Burç

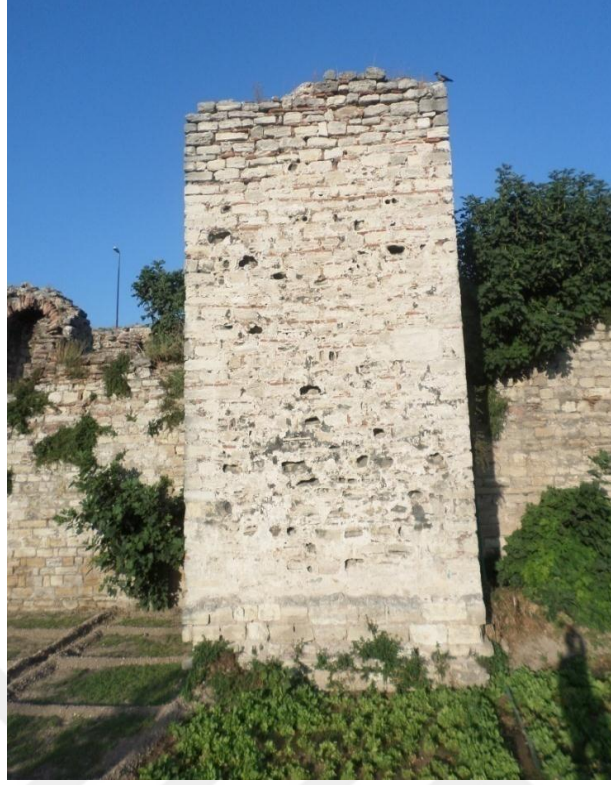

Fotoğraf 57: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ana Sur Duvarındaki Çokgen Burç ile Ön Sur Duvarındaki Silindirik Burç

Fotoğraf 58: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ana Sur Duvarındaki Kare Burç ile Ön Sur Duvarı

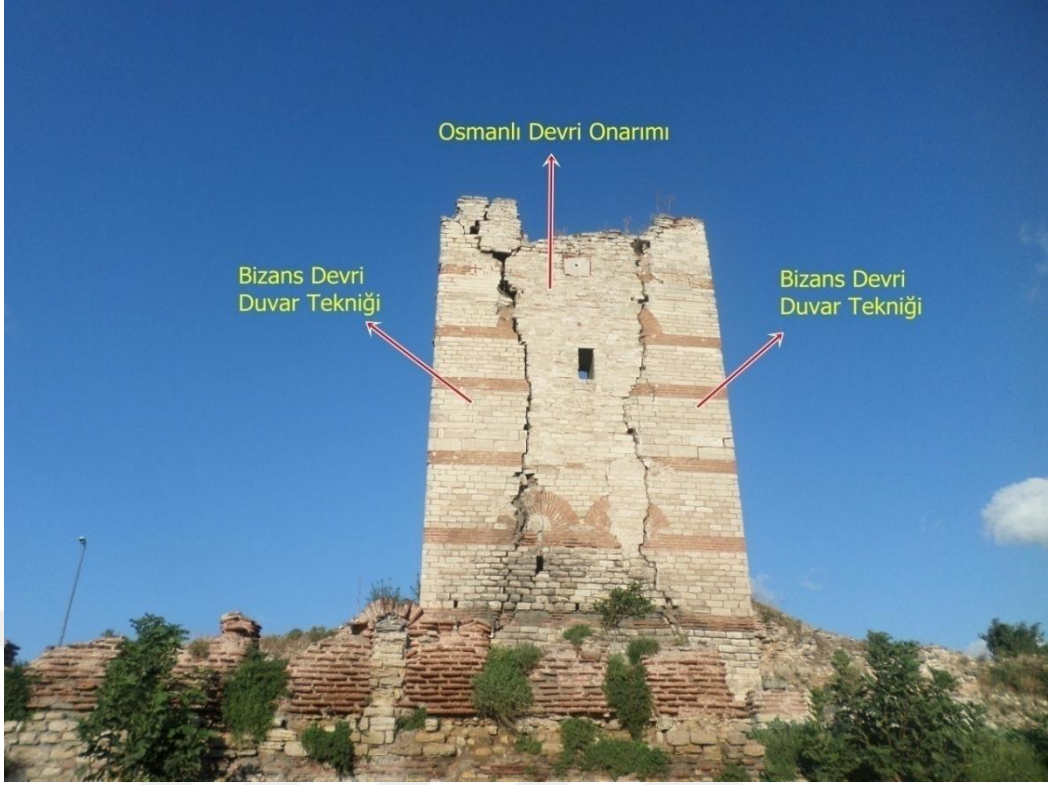

Fotoğraf 59: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarındaki Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 60: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarındaki Kare Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 61: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ana Sur Duvarındaki Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 62: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarındaki Kare Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 63: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur Duvarındaki Kare Burcun Ön ve Sol Cephesi

Fotoğraf 64: Yedikule Kapı ile Belgrad Kapı Arasında Yer Alan Ön Sur ve Ana Sur Hattı

Fotoğraf 65: Belgrad Kapı Sınırlandırıcı Sağ Bölümdeki Burcun Cephe Görüntüsü

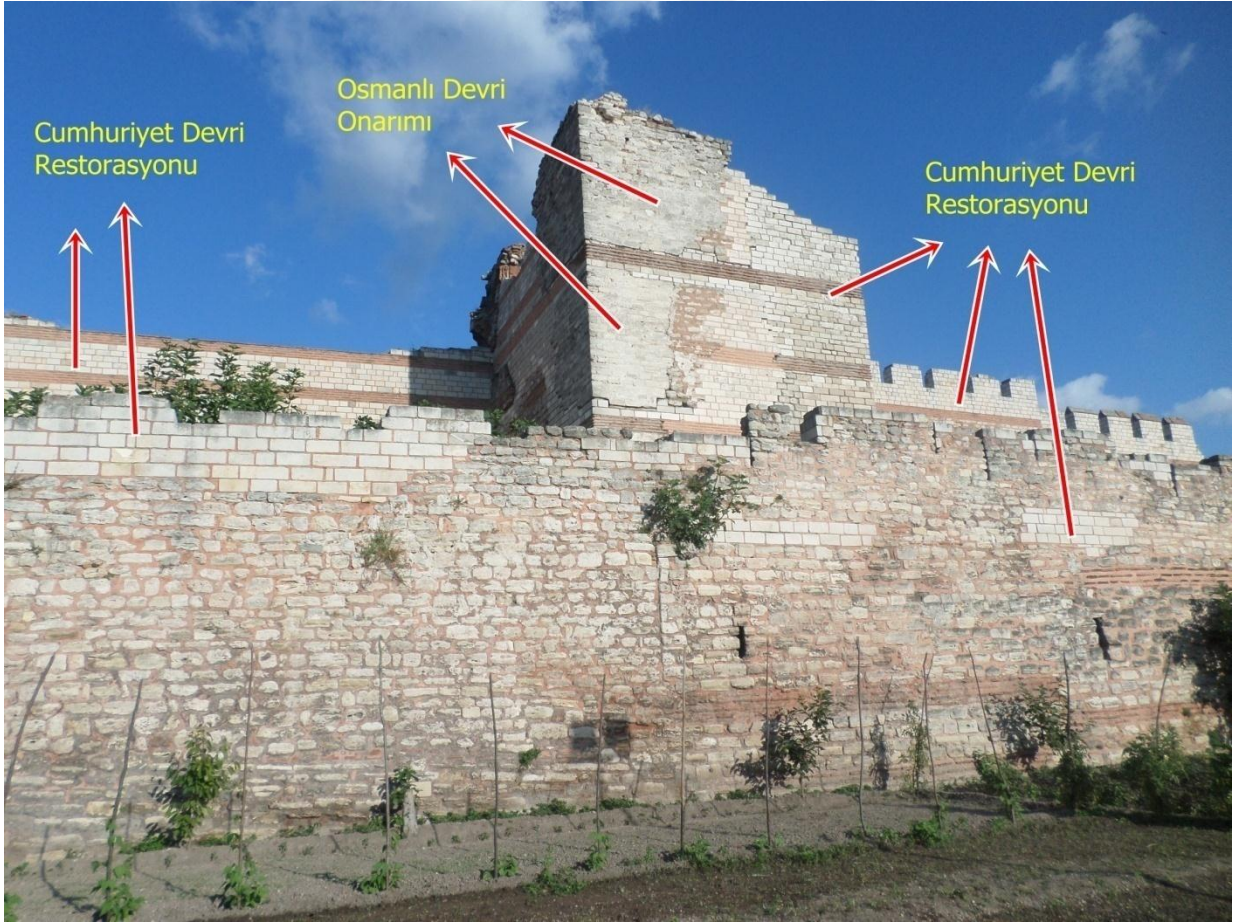

Fotoğraf 66: Belgrad Kapı

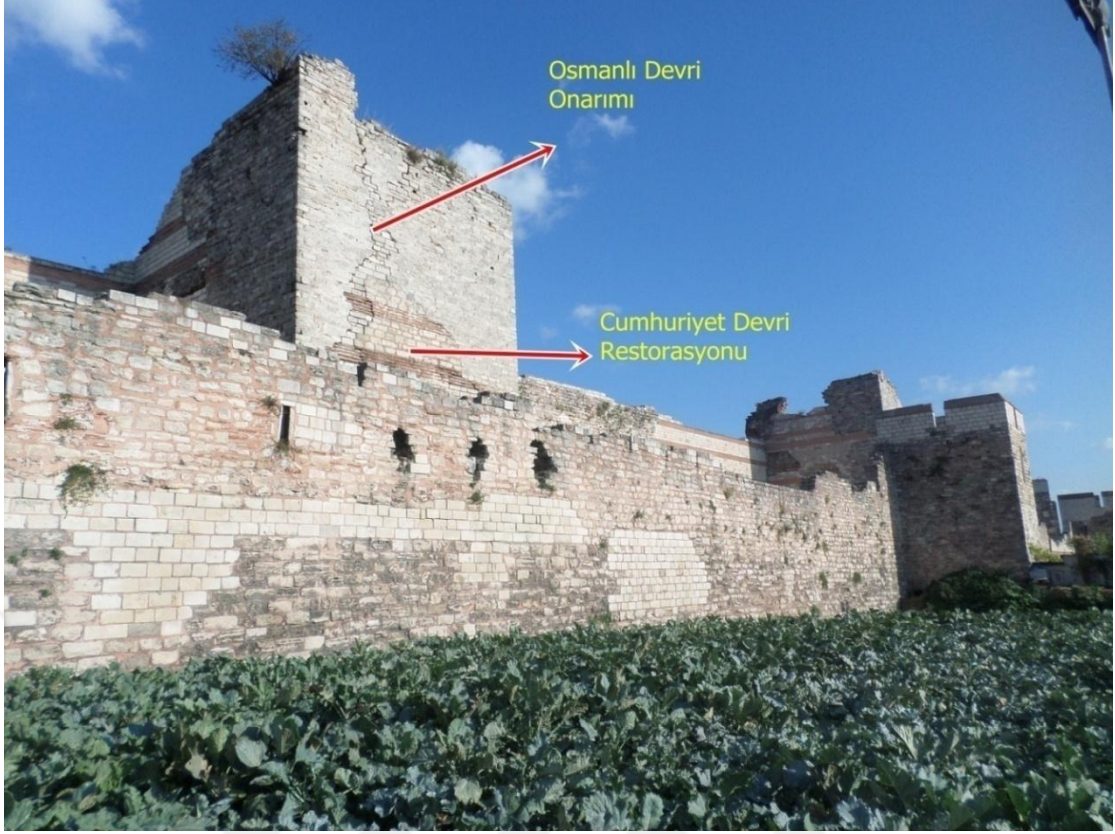

Fotoğraf 67: Belgrad Kapıyı Sınırlandıran Sol Bölümdeki Burcun Cephe Görüntüsü

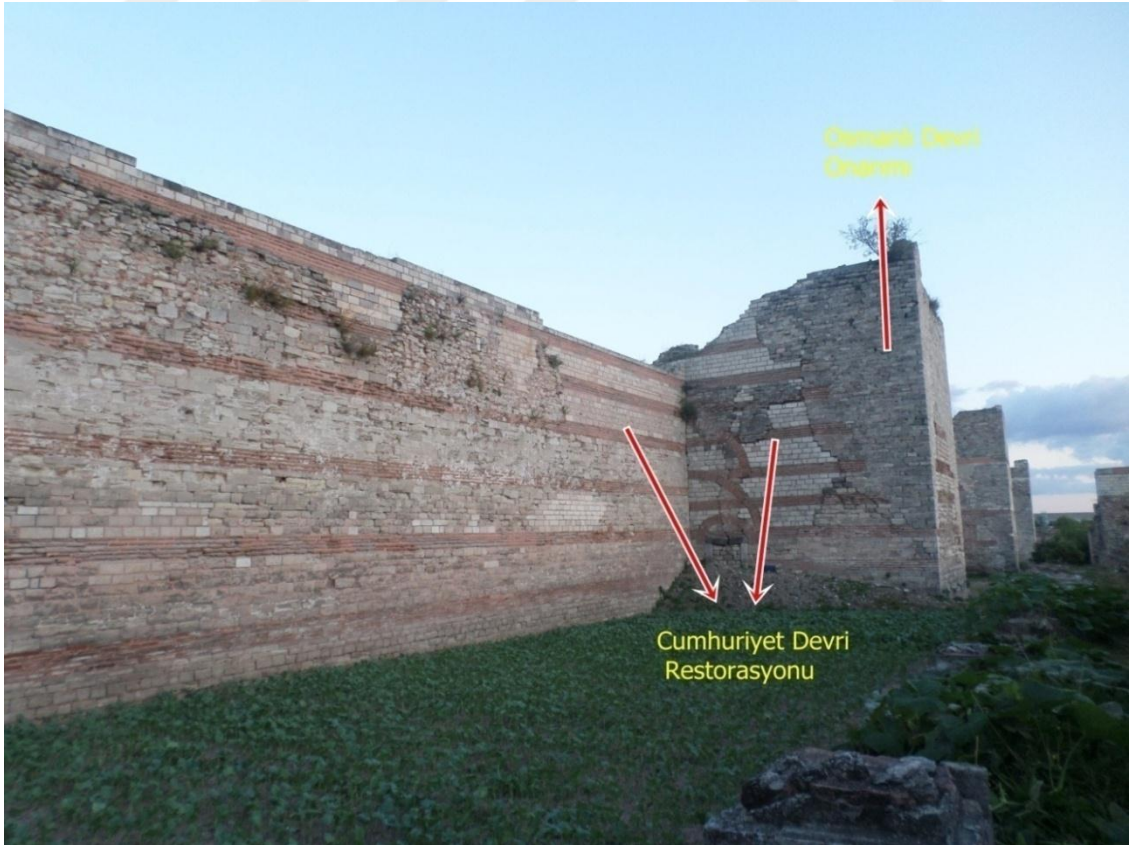

Fotoğraf 68: Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur ve Ön Sur Hattı

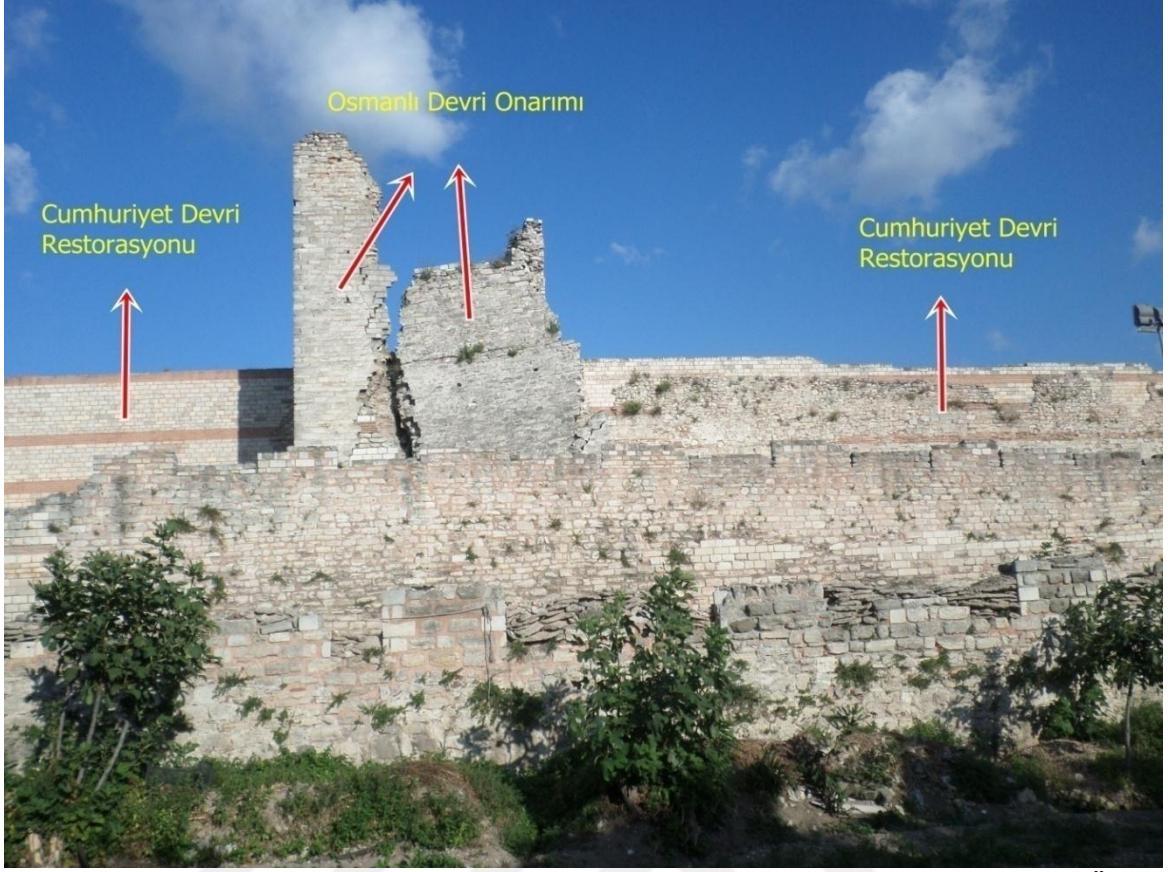

Fotoğraf 69: Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ön Sur Hattı ve Ana Sur Burcu ile Bostan

Fotoğraf 70: Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Burcu ve Sur Hattı

Fotoğraf 71: Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Burç ve Ön Sur Hattı

Fotoğraf 72: Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Burcun Sol Cephesi

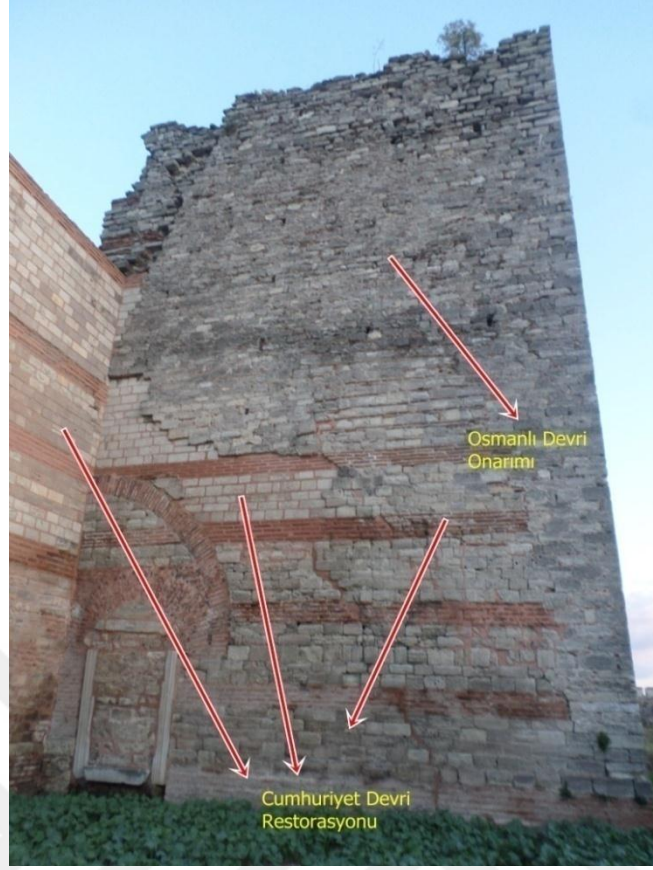

Fotoğraf 73: Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 74: Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Burcun Ön Cephesi

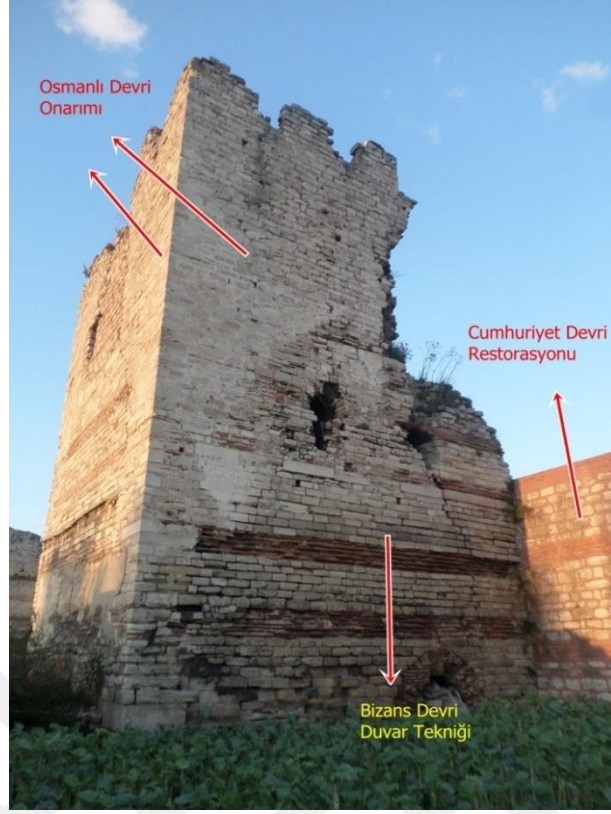

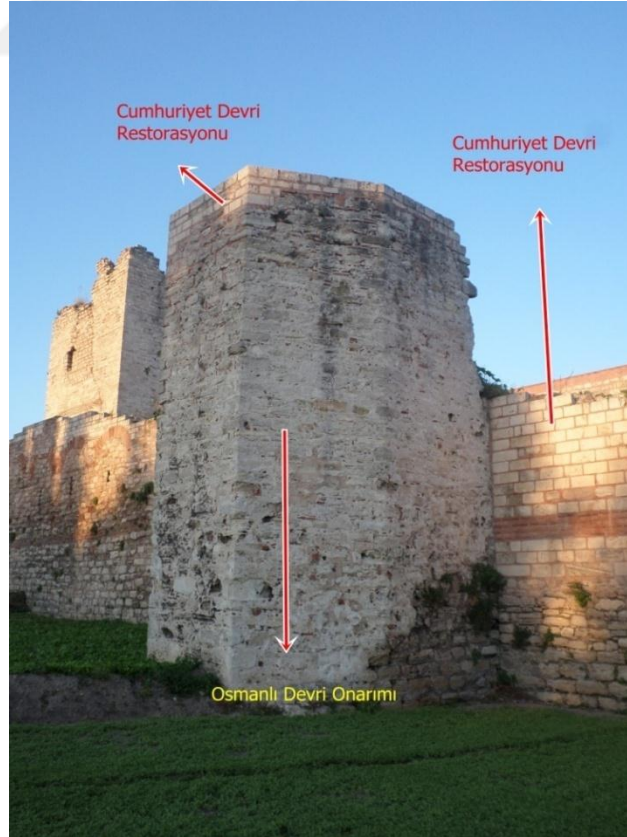
Fotoğraf 75: Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 76: Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

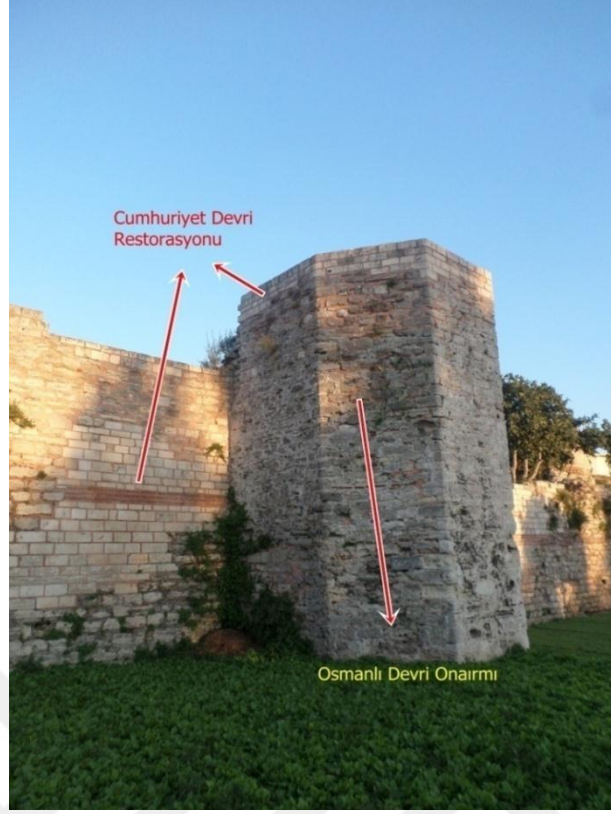

Fotoğraf 77: Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Bircun Sağ Cephesi

Fotoğraf 78: Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ön Sur Duvarındaki Çokgen Bircun Cephesi

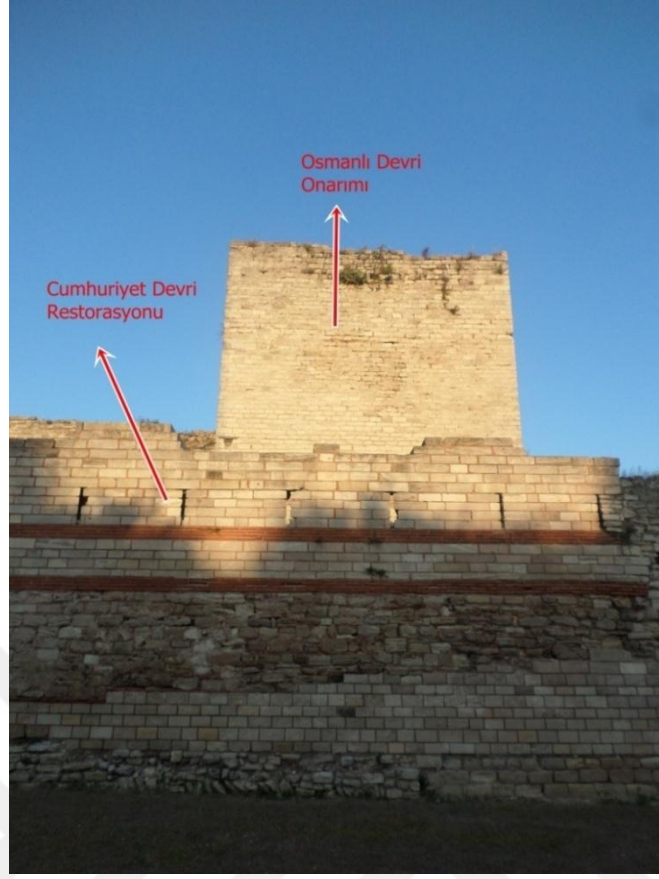

Fotoğraf 79: Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ön Sur Duvarındaki Çokgen Burcun Diğer Cephesi

Fotoğraf 80: Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Burcun Cephesi ve Ön Sur Hattı

Fotoğraf 81: Belgrad Kapı ile Silivrikapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Burç ve Ön Sur Duvarları

Fotoğraf 82: Hadım İbrahim Paşa Camii'nin Silivrikapı Surlarına Göre Konumu
(<http://bit.ly/2qIomlq>)

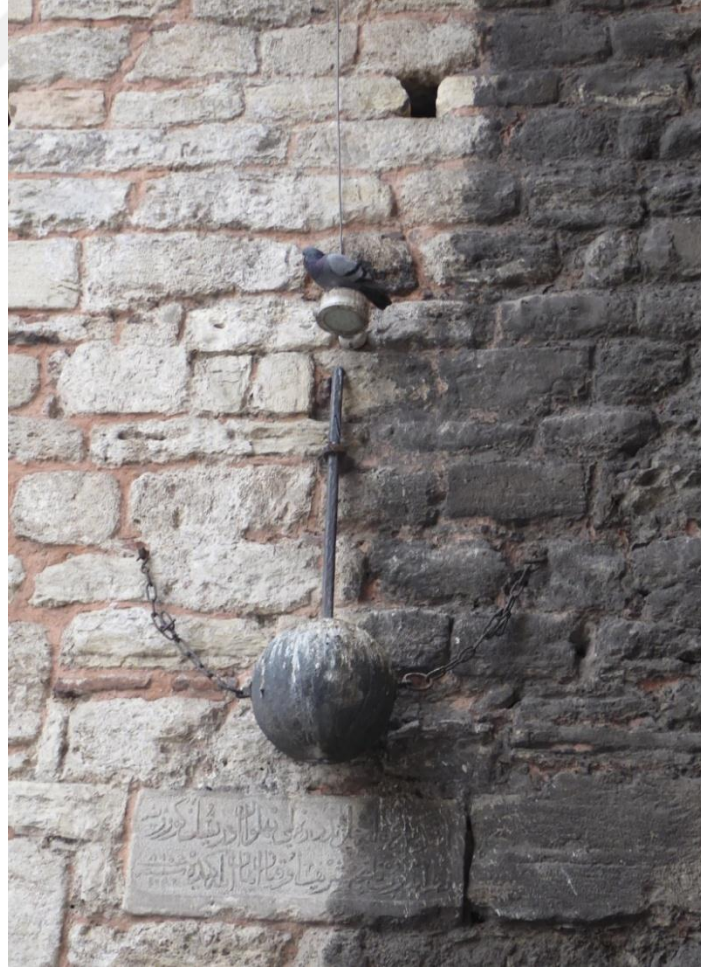
Fotoğraf 83: Silivrikapı

Fotoğraf 84: Silivrikapı'nın Şehir İçinden Cephesi

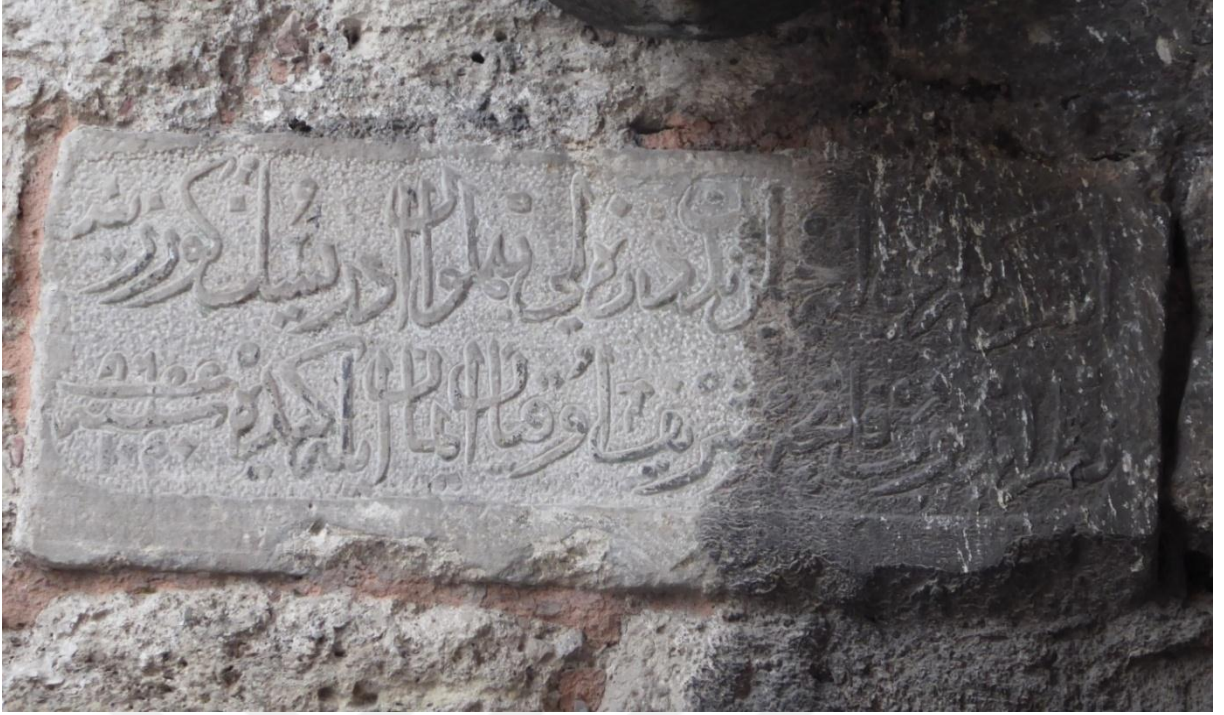

Fotoğraf 85: Silivrikapı'nın Şehir Cephesinde Yer Alan Kitabenin Gürzsüz Görünümü

Fotoğraf 86: Silivrikapı'nın Şehir Cephesinde Yer Alan Kitabenin Gürzlü Görünümü

Fotoğraf 87: Silivrikapı'nın Şehir Cephesinde Yer Alan Kitabe Panosu

Fotoğraf 88: Silivrikapı Önündeki Seyyid Mehmed Haydar Dede'nin Fevkani Türbesi

Fotoğraf 89: Silivrikapı Önündeki Seyyid Mehmed Haydar Dede'nin Türbesi

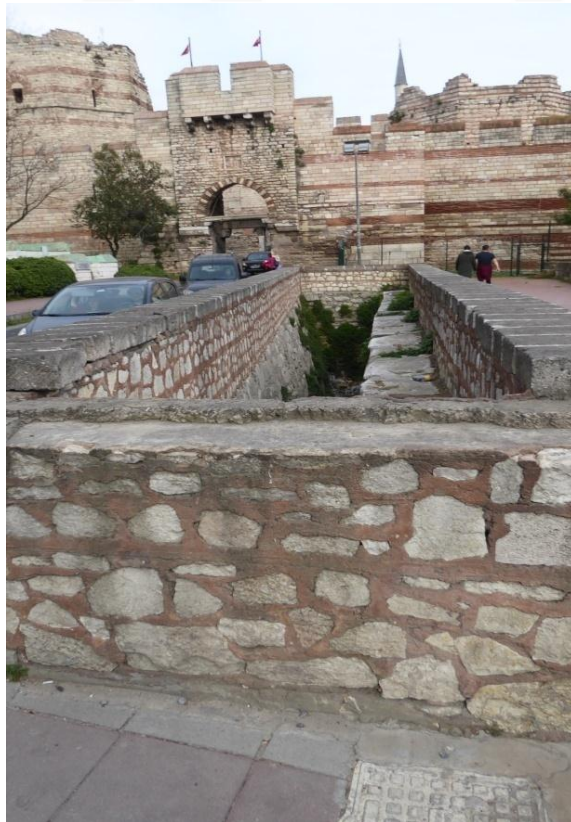

Fotoğraf 90: Silivrikapı Önündeki Elekli Muslihuddin Baba'nın Fevkani Türbesi

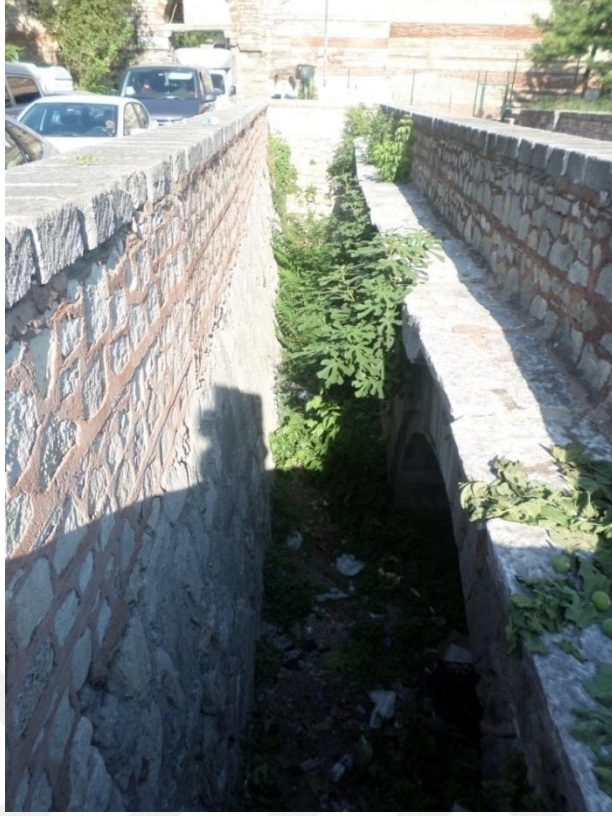

Fotoğraf 91: Silivrikapı Önündeki Kimliği Meçhul ve Elekli Muslihuddin Baba'nın Türbeleri

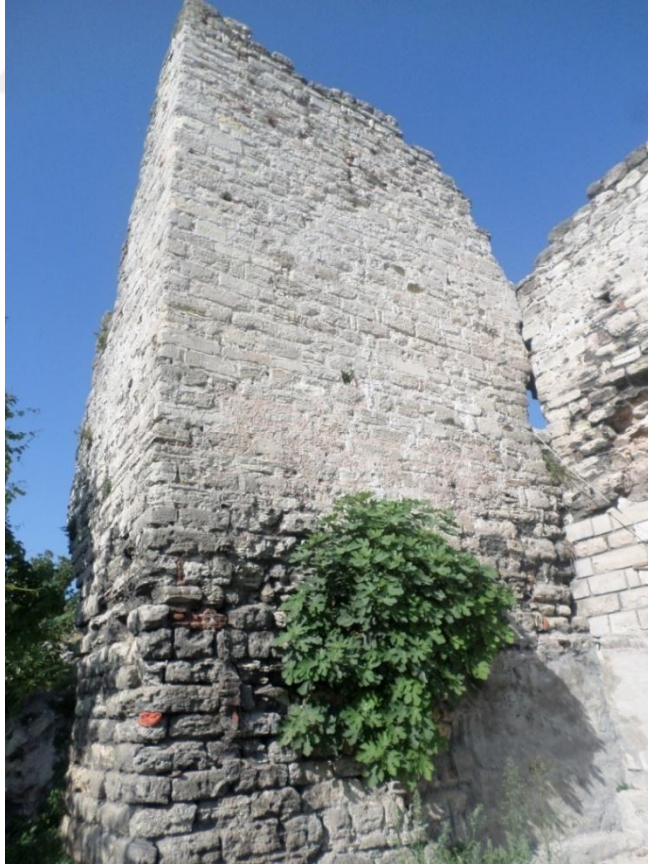

Fotoğraf 92: Silivrikapı Önündeki Hendek Köprüsü

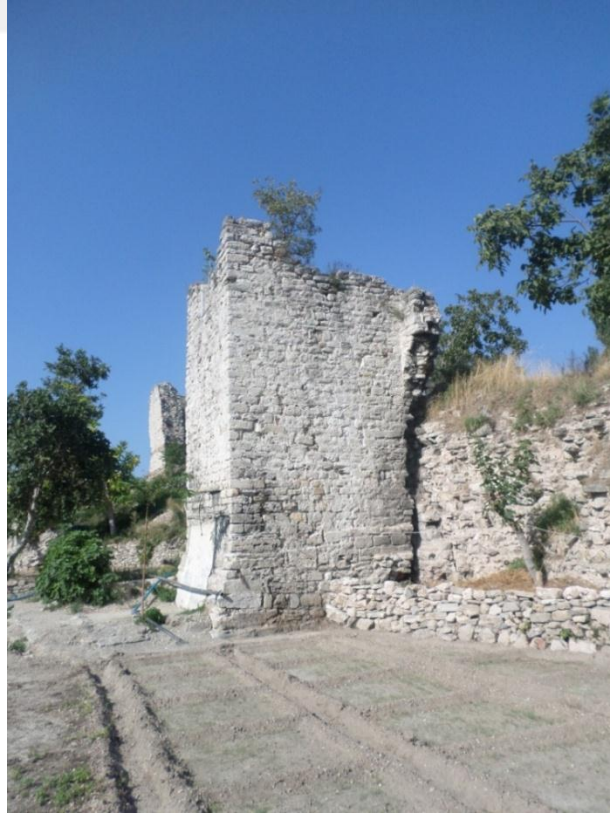
Fotoğraf 93: Silivrikapı Önündeki Hendek Köprüsünün Günümüzdeki Görünümü

Fotoğraf 94: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarındaki Kare Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 95: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarındaki Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 96: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarı ve Kare Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 97: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 98: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kare Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 99: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 100: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 101: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Sur Hattının Genel Görünümü

Fotoğraf 102: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ana Sur Duvarı ve Bir Cephesi Ayakta Kalan Burç

Fotoğraf 103: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burç

Fotoğraf 104: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 105: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Hattı ve Silindirik Formlu Burç

Fotoğraf 106: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Formlu Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 107: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kare Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 108: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 109: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Hattı

Fotoğraf 110: Tarsusi Mehmed Efendi Mescidi Avlusundan Surların Görünümü

Fotoğraf 111: Tarsusi Mehmed Efendi Mescidi

Fotoğraf 112: Silivrikapı ile Mevlevihanekapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Formlu Burç

Fotoğraf 113: Mevlevihanekapı

Fotoğraf 114: Mevlevihanekapı'nın Kente Geçit Veren Kapısı

Fotoğraf 115: Mevlavihanekapı'nın Şehir İçinden Görünümü

Fotoğraf 116: Kethüda Mehmed Efendi Çeşmesi'nin Sur Duvarıyla Bağlantısı

Fotoğraf 117: Kethüda Mehmed Efendi Çeşmesi'nin Cephe Görüntüsü

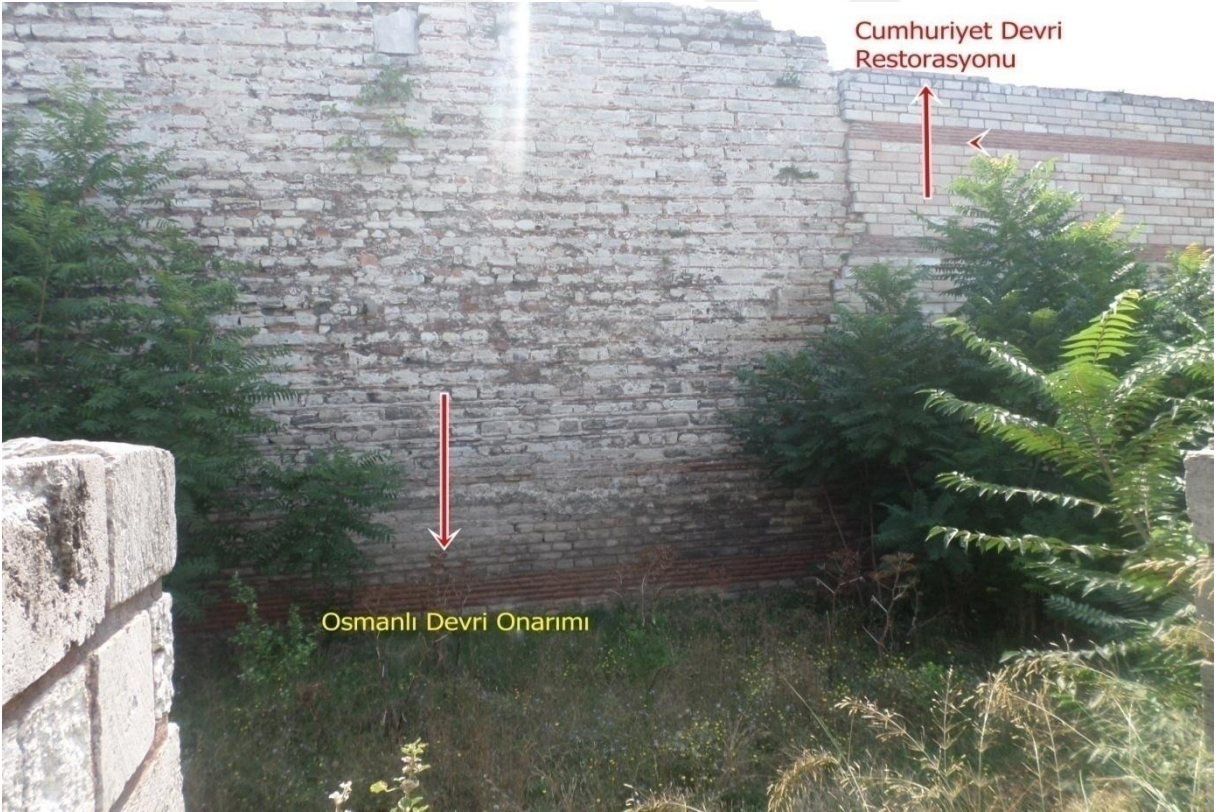

Fotoğraf 118: Kethüda Mehmed Efendi Çeşmesi'nin Cephesinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 119: Mevlevihanekapı Önünde Yer Alan Bayraktar Mehmed Dede Türbesi ile Bayraktar Mehmed Dede Türbesi'nin Türbedarlığını Yapan Hasan Dede'nin Türbesi

Fotoğraf 120: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 121: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Formlu Burç

Fotoğraf 122: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Hattı ve Silindirik Formlu Burç

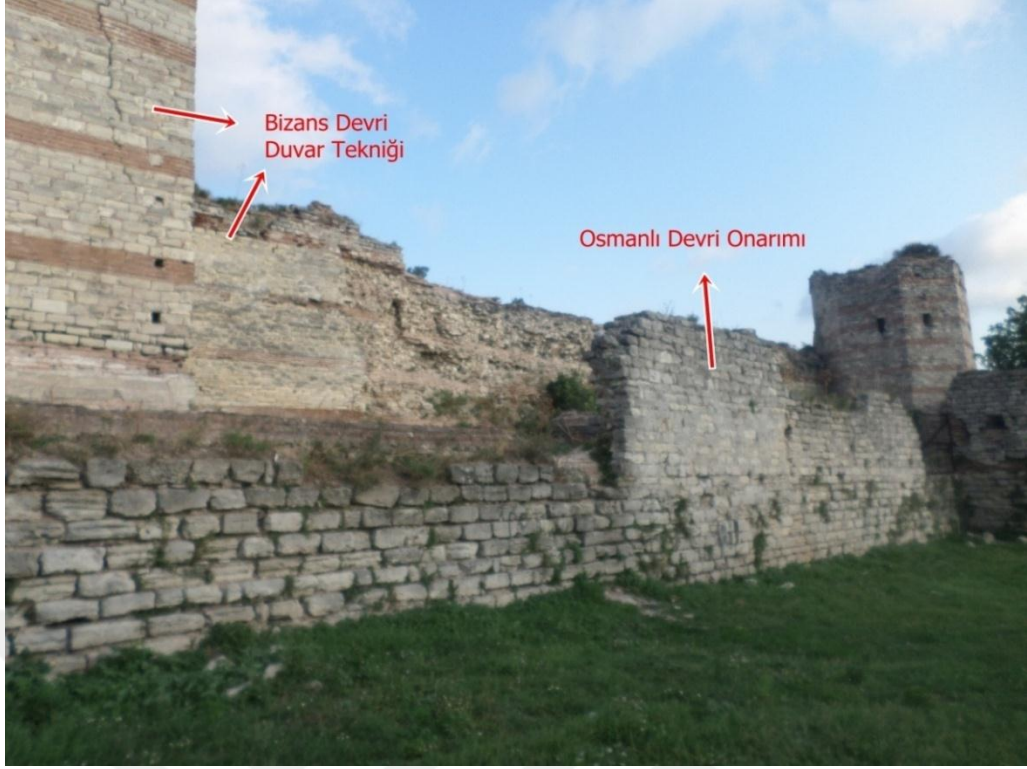

Fotoğraf 123: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Formlu Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 124: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Formlu Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 125: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarı ve Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 126: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Formlu Bircun Sağ Cephesi

Fotoğraf 127: Mevlavihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Formlu Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 128: Mevlavihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Formlu Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 129: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 130: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kare Burcun Ön Cephesi

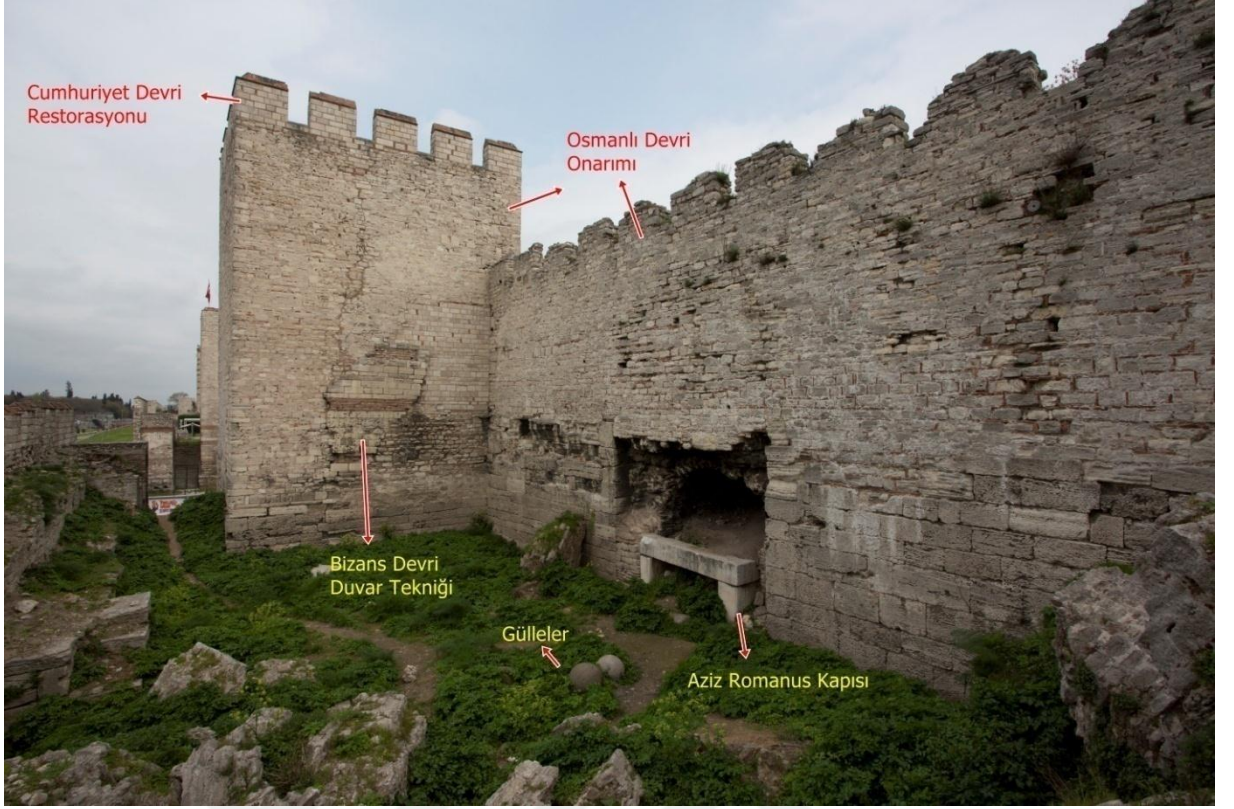

Fotoğraf 131: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

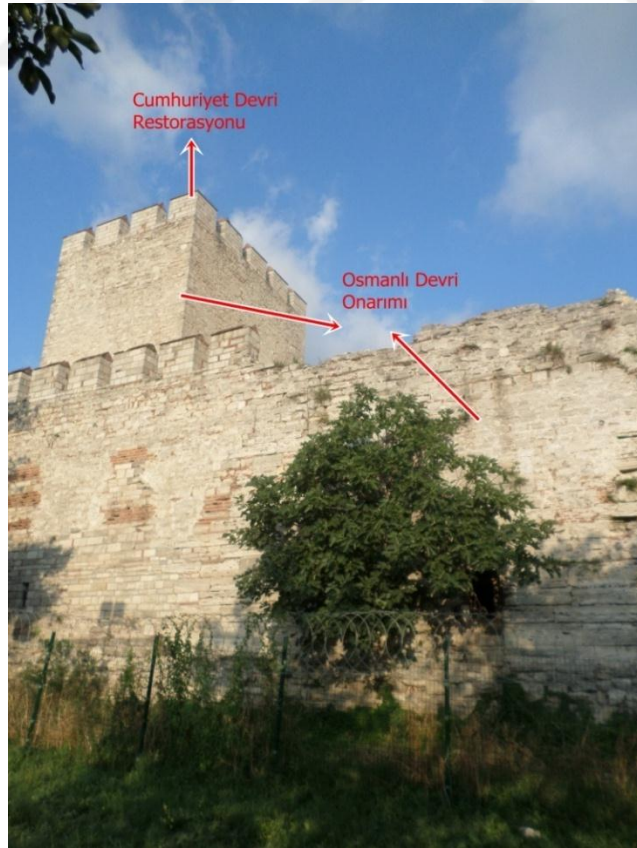

Fotoğraf 132: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarı

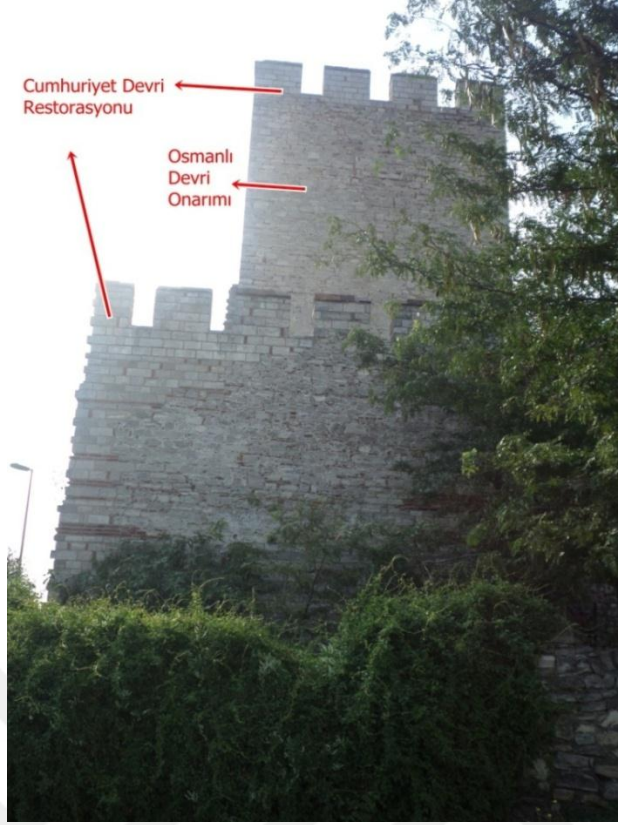

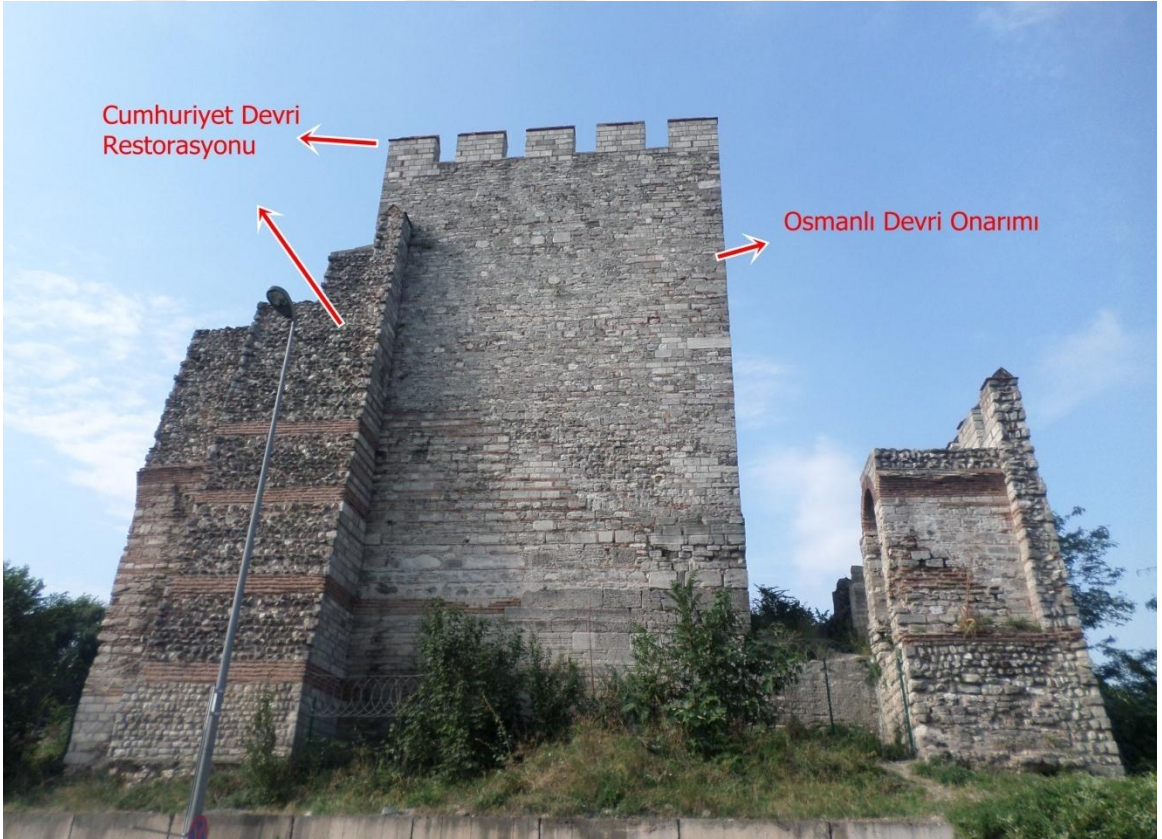
Fotoğraf 133: Mevlevihanekapı ile Millet Caddesi Aarasındaki Ana Sur Hattı ve Millet Caddesi'ni Sınırlandıran Soldaki Kare Burç

Fotoğraf 134: Millet Caddesini Sınırlandıran Soldaki Kare Burç ve Ön Sur Hattı

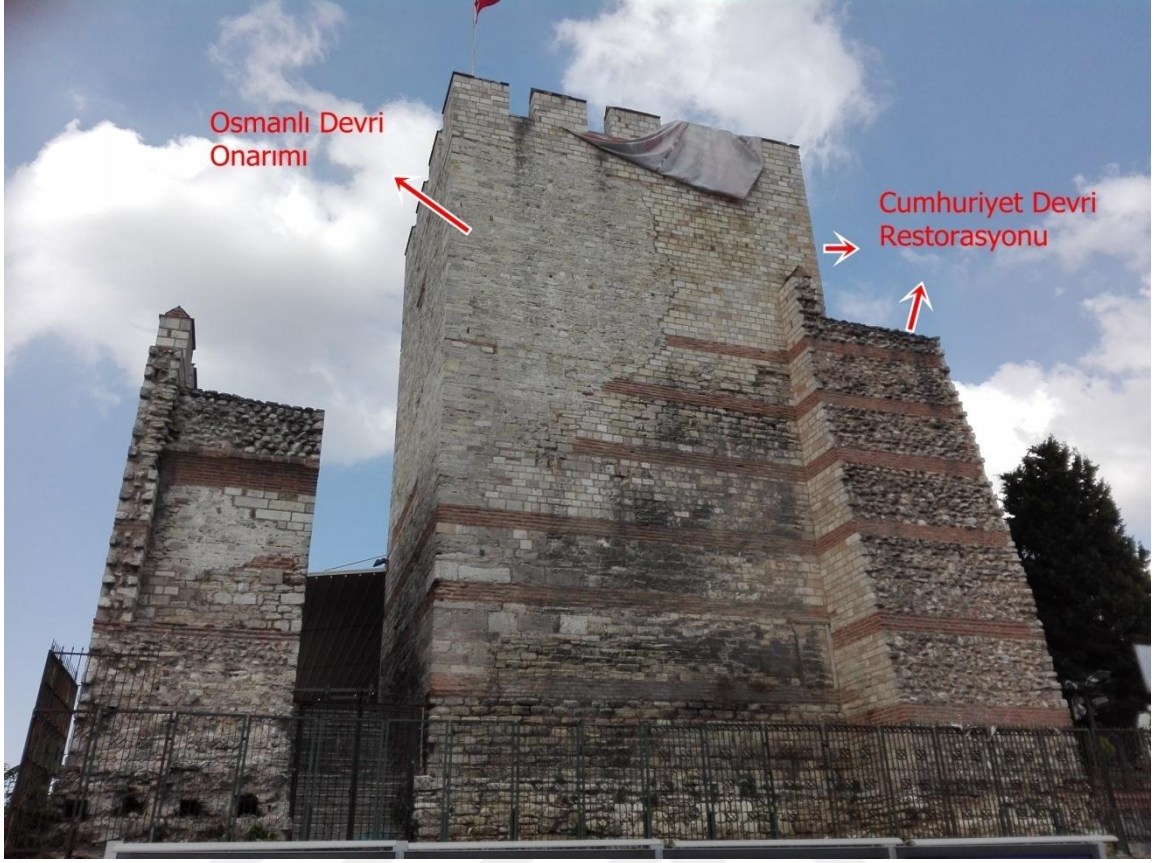

Fotoğraf 135: Millet Caddesini Sınırlandıran Ana Sur Duvarında Yer Alan Kare Burç ve Ön Sur Hattı

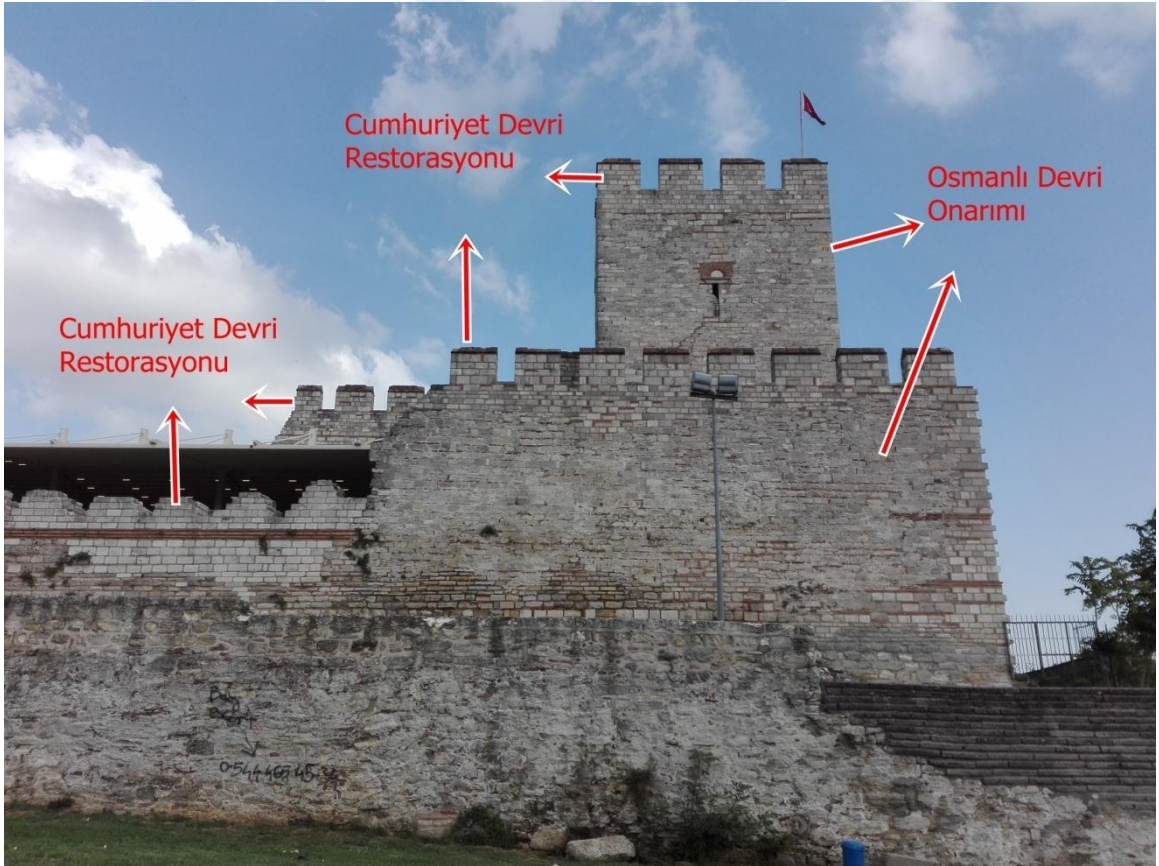

Fotoğraf 136: Millet Caddesi'nin Açılışında Kesilen Sur Hattı (Caddenin Sağ Yönü)

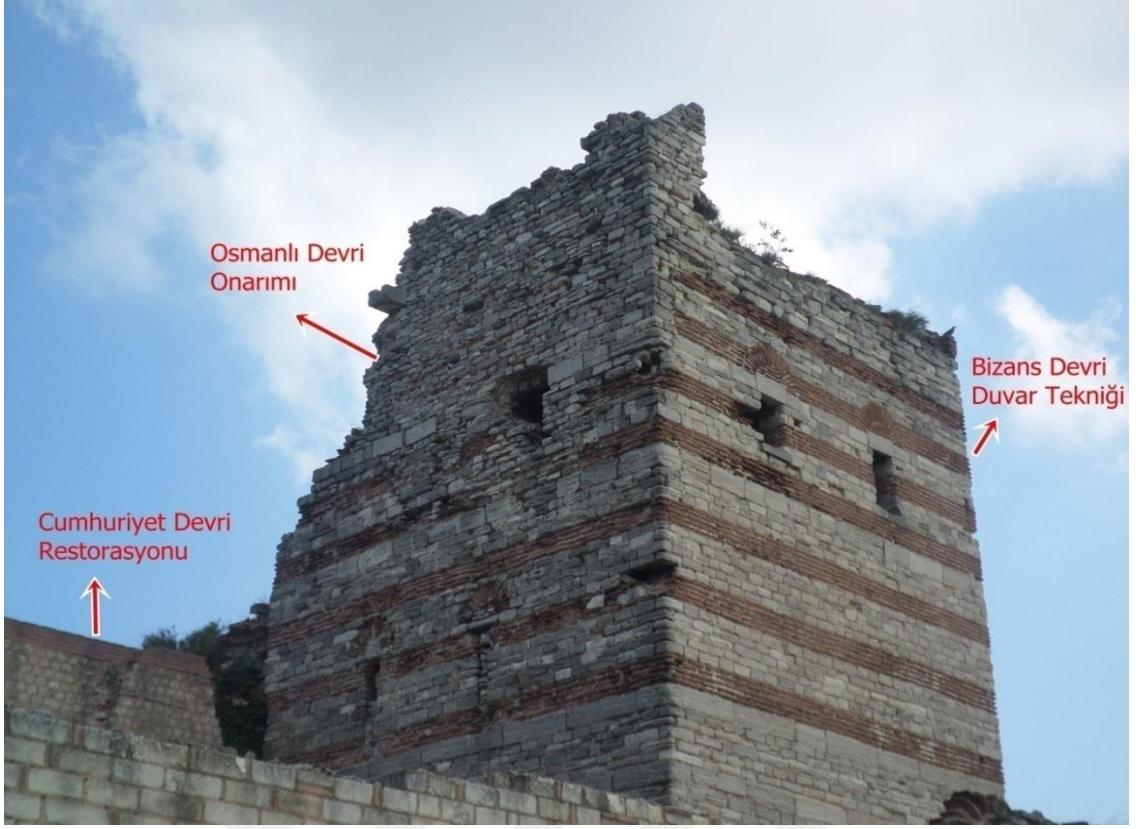

Fotoğraf 137: Millet Caddesi'nin Açılışında Kesilen Sur Hattı (Caddenin Sol Yönü)

Fotoğraf 138: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Hattı ile Ana Sur Hattı

Fotoğraf 139: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burç

Fotoğraf 140: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Hattı ve Silindirik Burç

Fotoğraf 141: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 142: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 143: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Silindirik Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 144: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Hattı ve Ana Sur Üzerinde Yer Alan Çokgen Burç

Fotoğraf 145: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kaideli Çokgen Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 146: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kaideli Çokgen Burcun Ön Cephesi

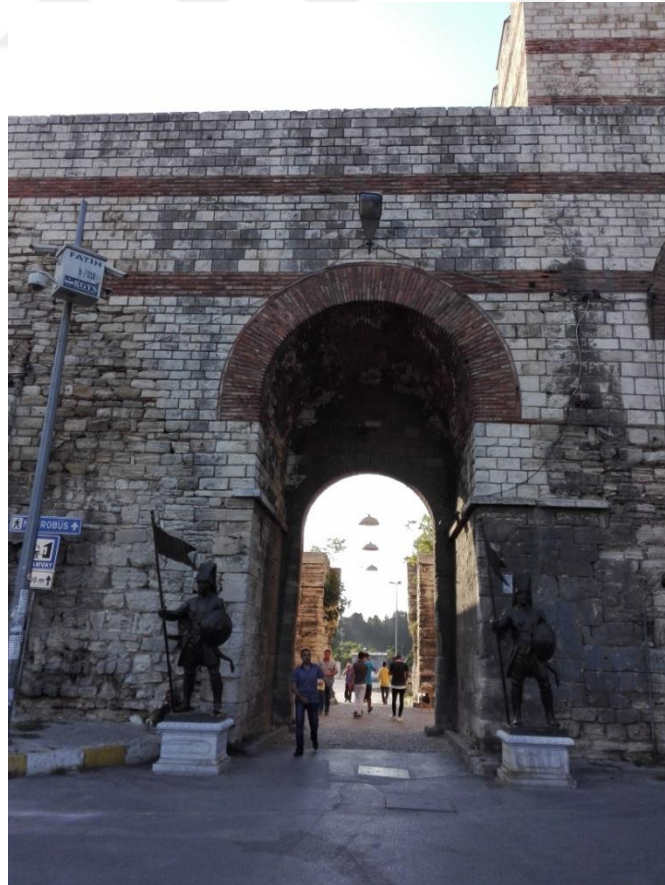
Fotoğraf 147: Millet Caddesi ile Topkapı Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kaideli Çokgen Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 148: Topkapı

Fotoğraf 149: Topkapı Girişinde Yer Alan 1953 Tarihli Kitabe Panosu

Fotoğraf 150: Topkapı'nın Şehir İçinden Görünümü

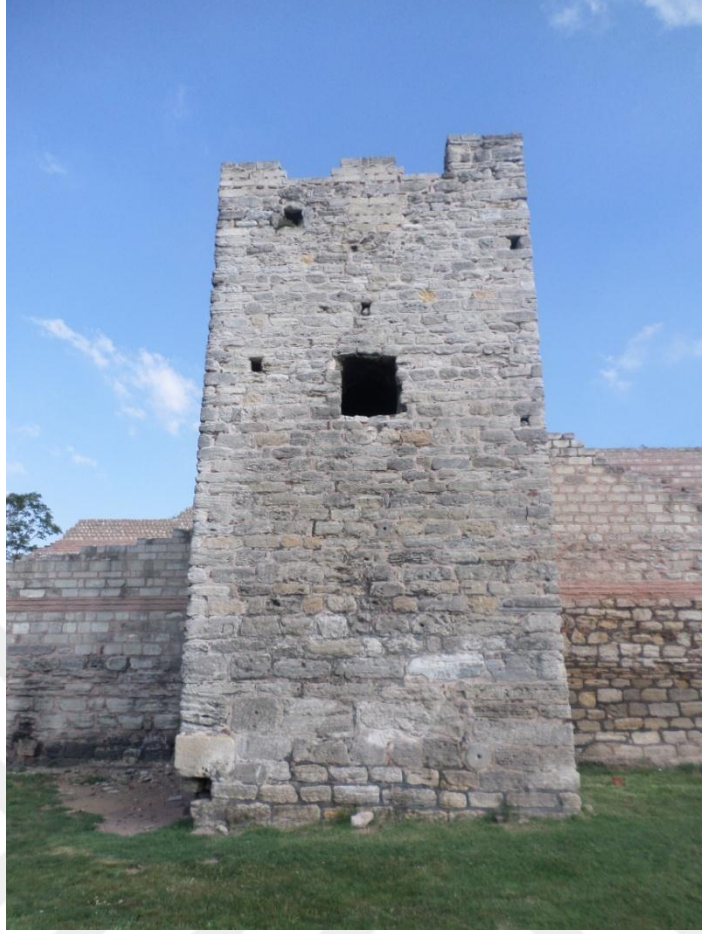

Fotoğraf 151: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarı ve Kare Burç

Fotoğraf 152: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kare Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 153: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 154: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarında Yer Alan Kare Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 155: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Üzerinde Yer Alan Burç

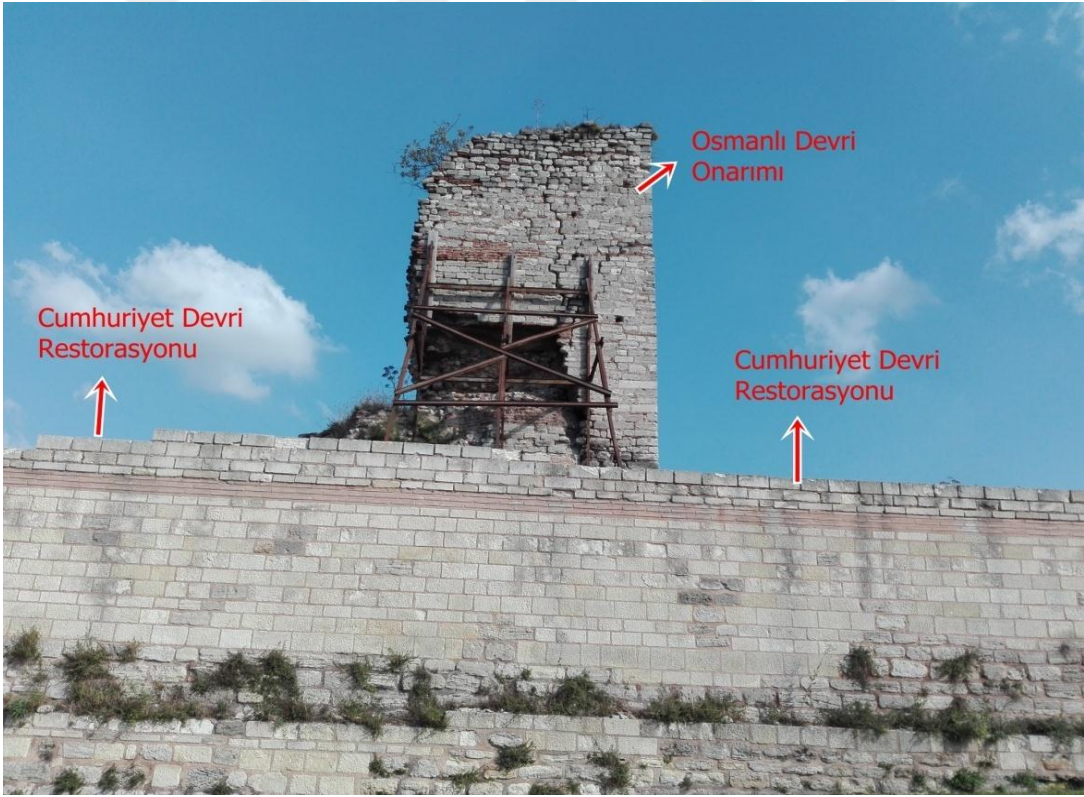

Fotoğraf 156: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Üzerinde Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 157: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 158: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 159: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Kare Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 160: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Kare Burcun Ön Cephesi

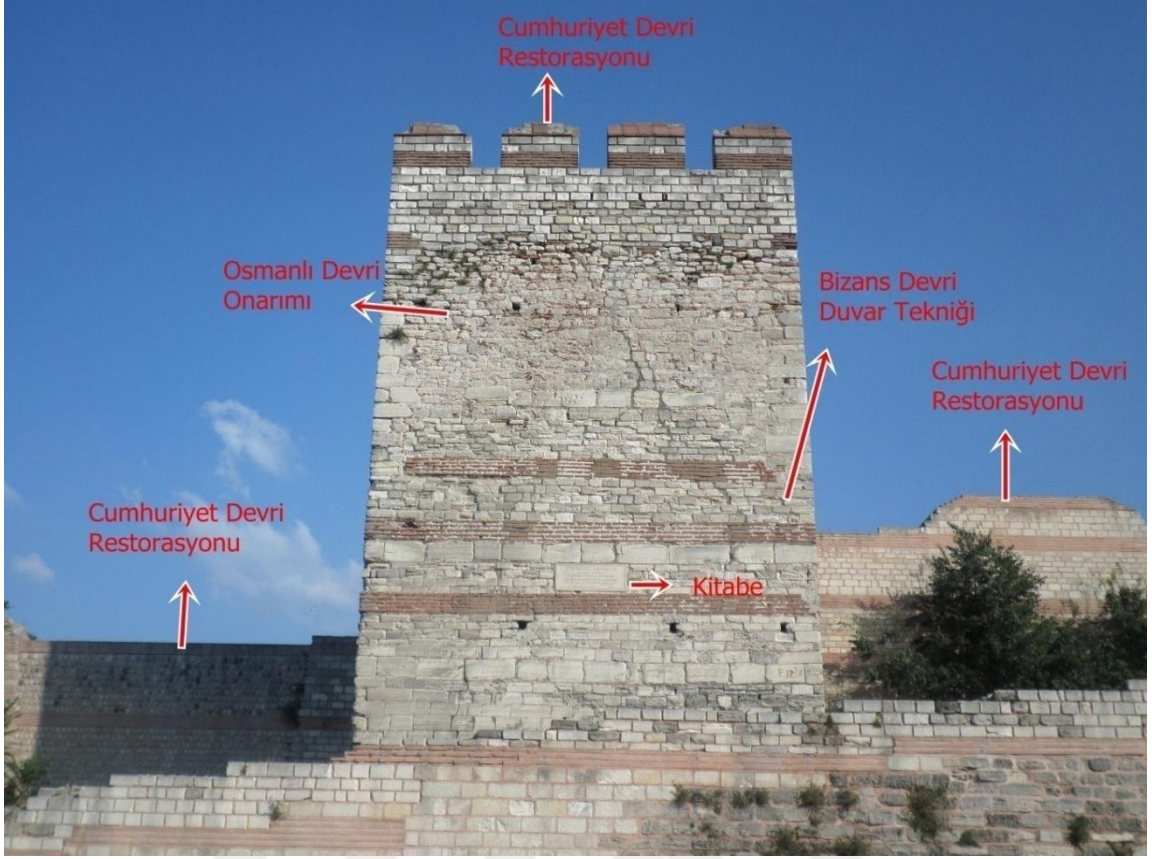

Fotoğraf 161: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ön Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Kare Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 162: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Kare Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 163: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 164: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Kare Burcun Ön Cephesinde Yer Alan Kitabe Panosu

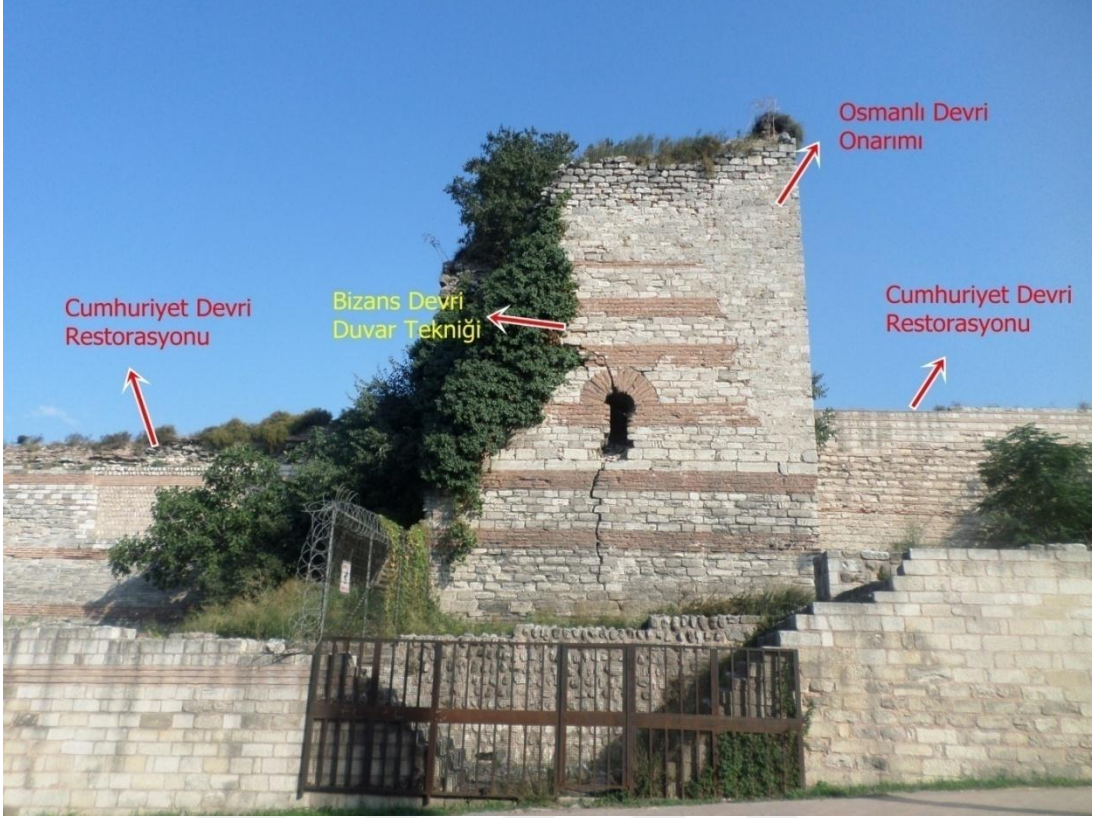

Fotoğraf 165: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cephesi ve Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 166: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

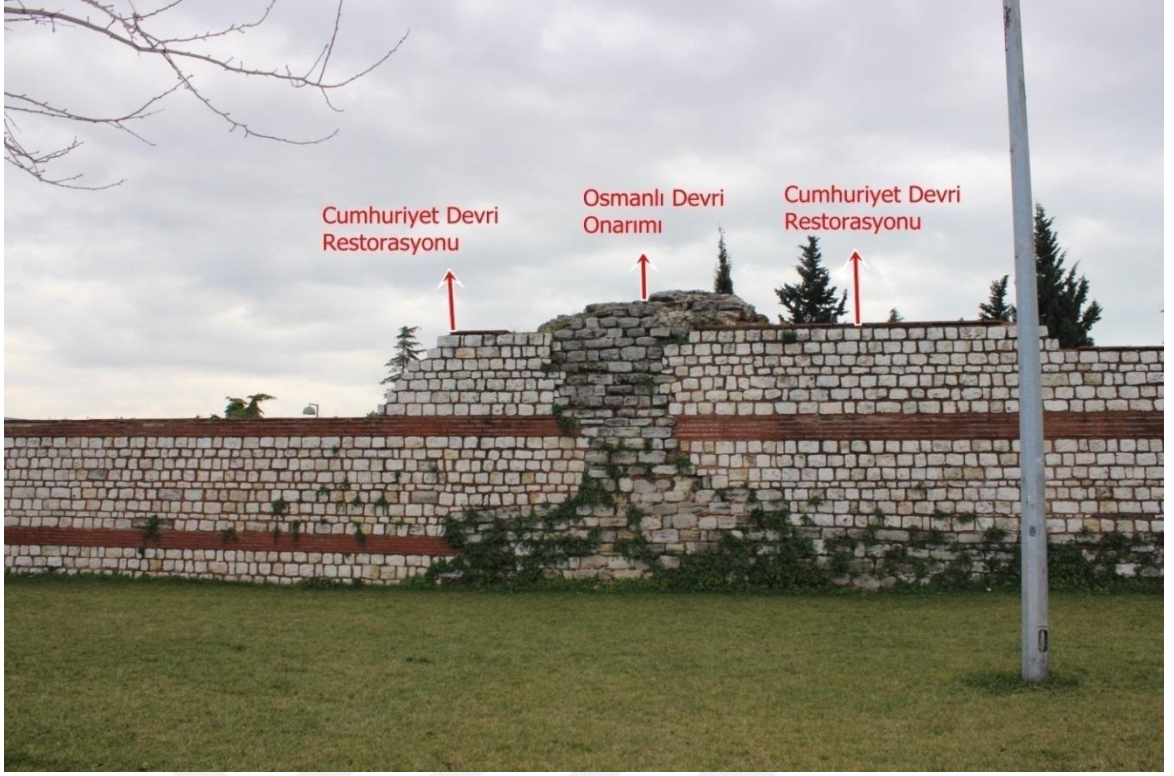

Fotoğraf 167: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Ön Cephesi ve Ön Sur Duvarı

Fotoğraf 168: Topkapı ile Vatan Caddesi Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burcun Sol Cephesi

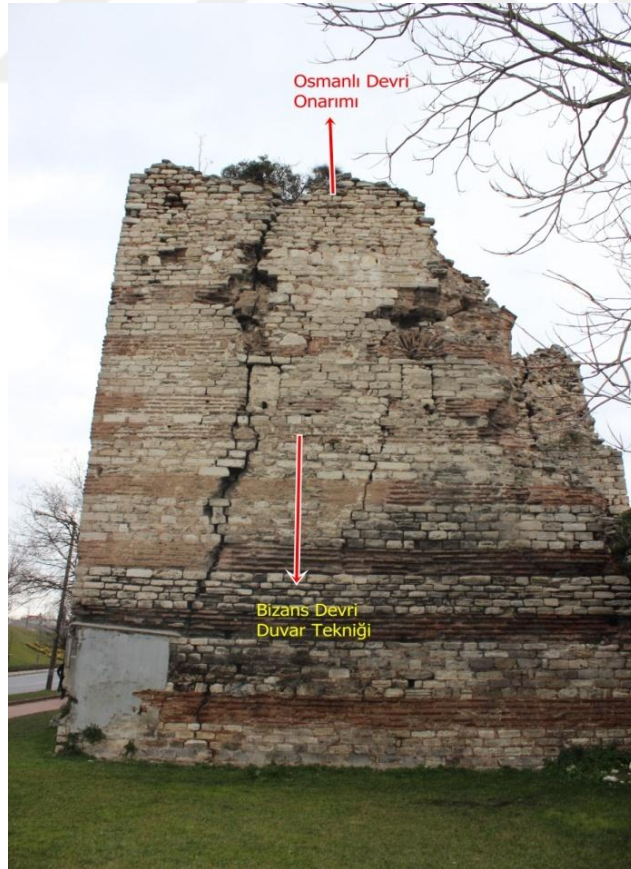
Fotoğraf 169: Vatan Caddesi ile Sulukule Kapı Arasındaki Ana Sur Duvarları

Fotoğraf 170: Vatan Caddesi ile Sulukule Kapı Arasındaki Ana Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Burç Kalıntısı

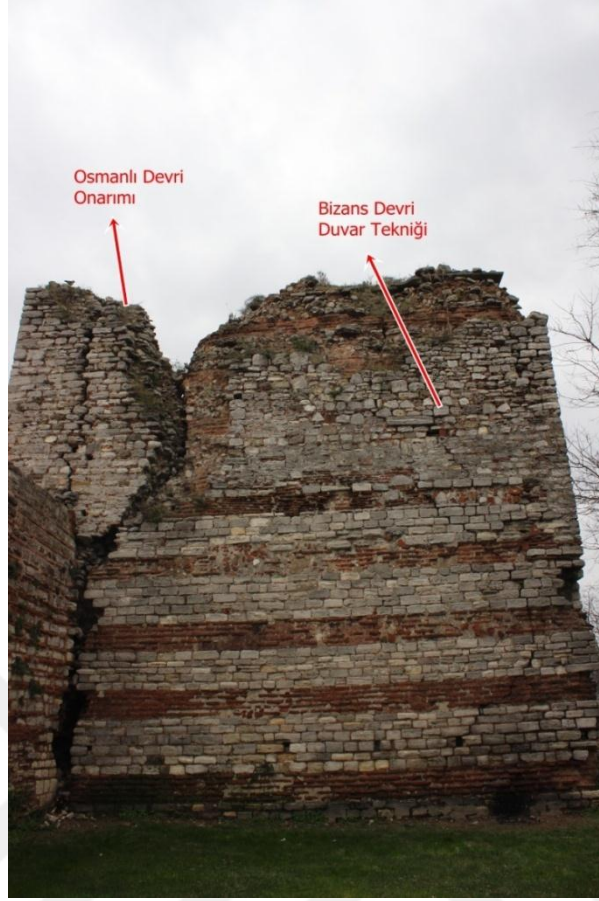

Fotoğraf 171: Abdurrahman ile Ebu Zaid Taha'nın Türbeleri

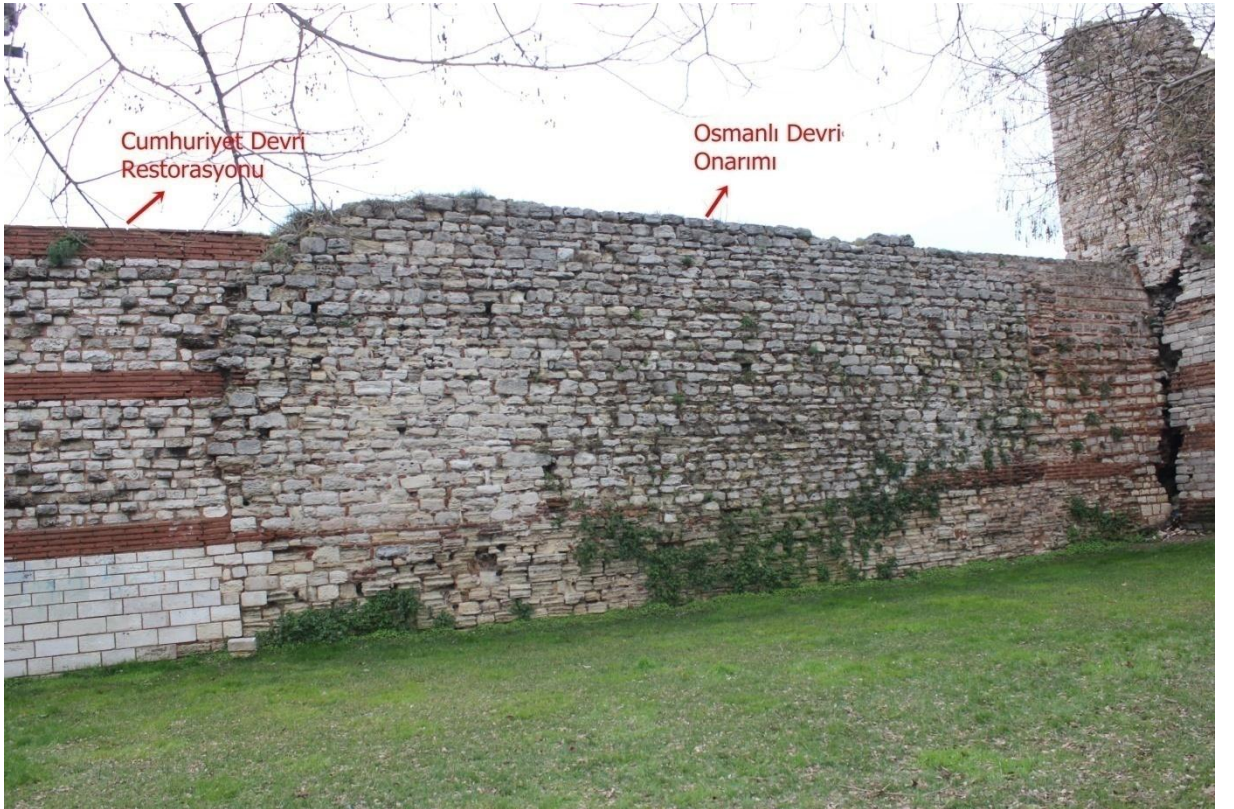

Fotoğraf 172: Vatan Caddesi ile Sulukule Kapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 173: Vatan Caddesi ile Sulukule Kapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 174: Vatan Caddesi ile Sulukule Kapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

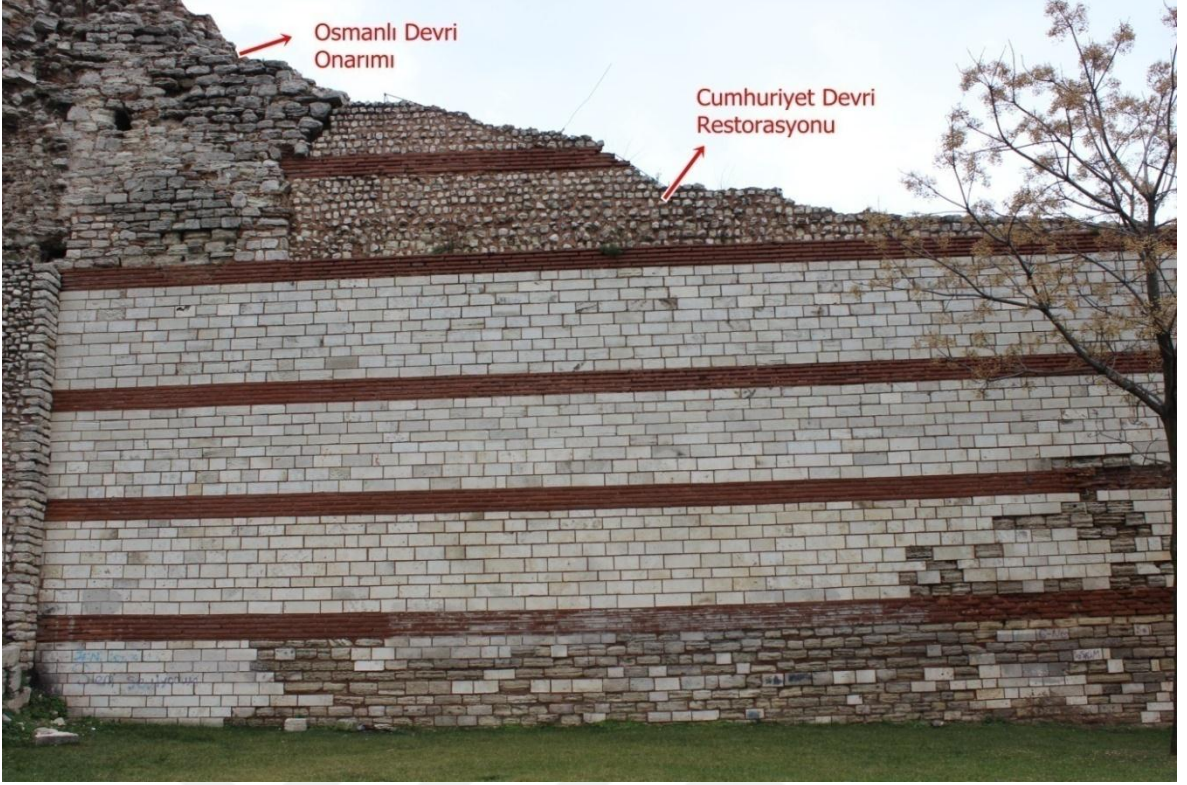

Fotoğraf 175: Vatan Caddesi ile Sulukule Kapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 176: Vatan Caddesi ile Sulukule Kapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 177: Vatan Caddesi ile Sulukule Kapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 178: Sulukule Kapısı'nı Sınırlandıran Burç Kalıntısının Ön Cephesi

Fotoğraf 179: Sulukule Kapısı'nı Sınırlandıran Burç Kalıntısının Sol Cephesi

Fotoğraf 180: Sulukule Kapısı

Fotoğraf 181: Sulukule Kapısı'nın Şehir İçinden Görünümü

Fotoğraf 182: Sulukule Kapısı'nı Sınırlandıran Ana Sur Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 183: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 184: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 185: Sulkule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarı'nın Görünümü

Fotoğraf 186: Sulkule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarının Görünümü

Fotoğraf 187: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burç Kalıntısı

Fotoğraf 188: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 189: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 190: Ahmed Galip Paşa Çeşmesi'nin Cepheden Görünümü

Fotoğraf 191: Ahmed Galip Paşa Çeşmesi'nin Cephedeki Kitabe Panosu

Fotoğraf 192: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 193: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

Fotoğraf 194: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

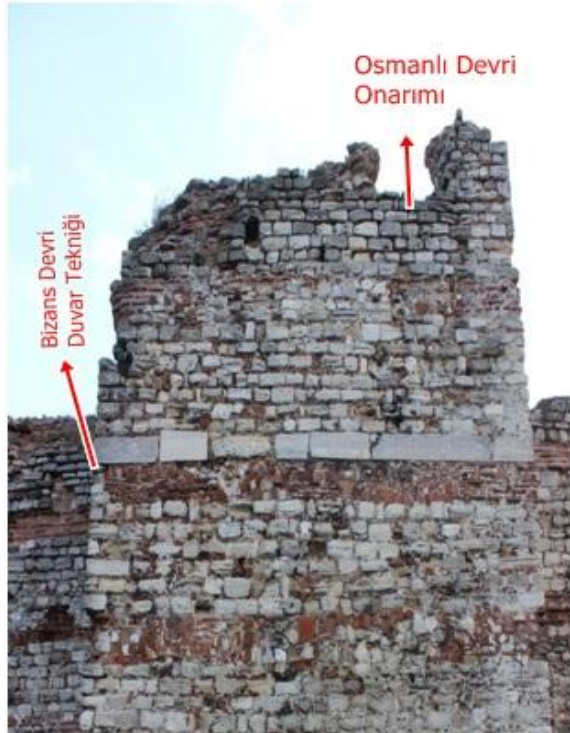
Fotoğraf 195: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarındaki Açıklık

Fotoğraf 196: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarı

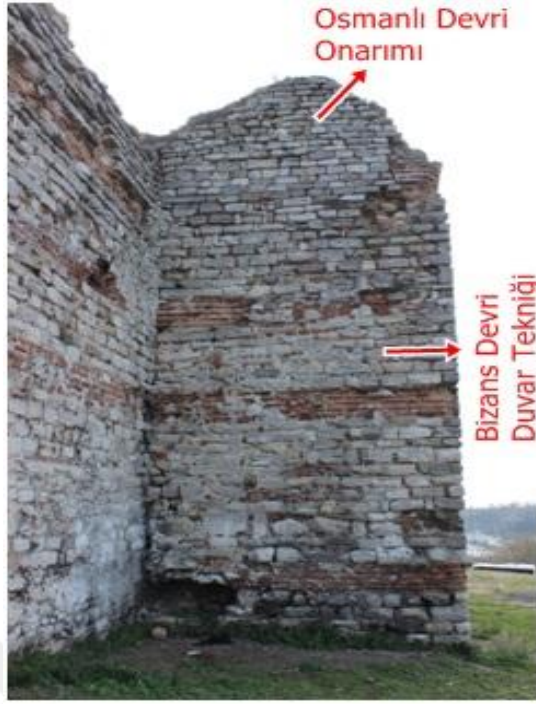

Fotoğraf 197: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

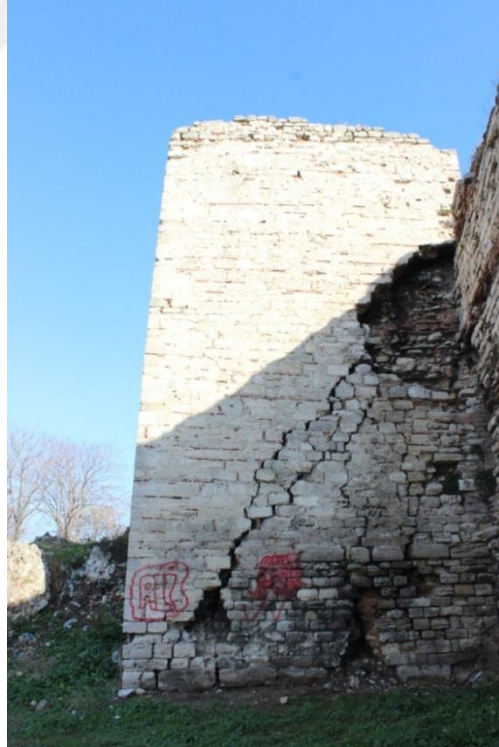

Fotoğraf 198: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 199: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sol Cehesi

Fotoğraf 200: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sağ Cehesi

Fotoğraf 201: Sulukule Kapı ile Edirnekapı Arasındaki Ana Sur Duvarında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

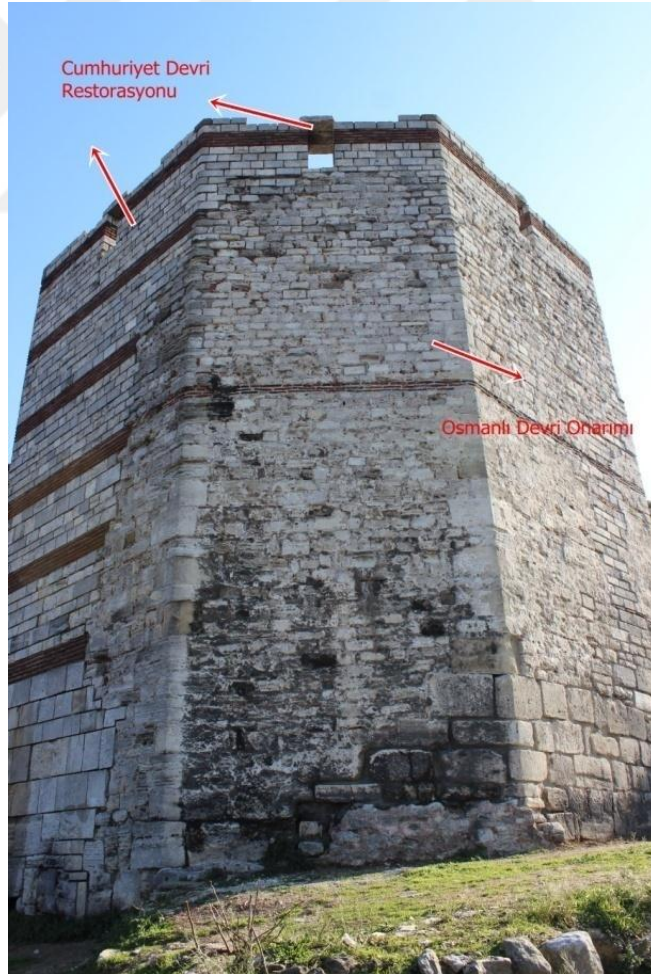

Fotoğraf 202: Edirnekapı Hendek Köprüsü'nün Sur Zemininden Görünümü

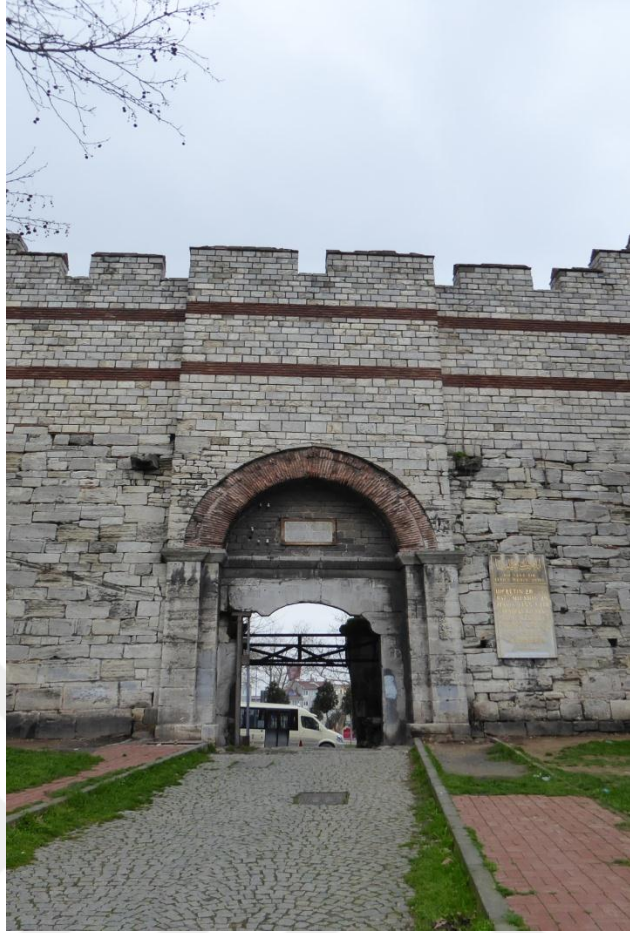

Fotoğraf 203: Edirnekapı Hendek Köprüsü

Fotoğraf 204: Edirnekapı'yı Sınırlandıran Çokgen Burç

Fotoğraf 205: Edirnekapı

Fotoğraf 206: Edirnekapı'da Yer Alan Sultan II. Bayezid Devrine Ait Yenilenmiş
Kitabe

Fotoğraf 207: Edirnekapı Sövelerinin Detayları

Fotoğraf 208: Edirnekapı Girişinde Yer Alan 1953 Senesinde Yerleştirilmiş Kitabe Panosu

Fotoğraf 209: Edirnekapı'nın Şehir İçinden Görünümü

Fotoğraf 210: Edirnekapı Şehir İçinden Günümüze Gelmeyen Sultan IV. Murad Devrine Ait Kitabe

(M. İhsan Tunay, "İstanbul'un Bizans Devri Kara Surlarında Osmanlı Onarımları", TAÇ Dergisi, C.2, S.7, İstanbul 1987)

Fotoğraf 211: Edirnekapı Şehir İçinde Seyirdim Yolundaki Günümüze Gelmeyen Kitabe Panosu

(Semiramis Türker, *İstanbul Surlarına Türklerin İlaveleri ve Sur-u Sultani*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Enstitüsü, Türk-İslam Sanatı Kürsüsü, Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1970)

Fotoğraf 212: Edirnekapı Şehir Cephesinden Günümüze Ulaşmayan Kitabe Panosu ve Gürz

(Semiramis Türker, *İstanbul Surlarına Türklerin İlaveleri ve Sur-u Sultani*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Enstitüsü, Türk-İslam Sanatı Kürsüsü, Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1970)

Fotoğraf 213: Edirnekapı Şehir Cephesinden Günümüze Ulaşmayan Gürz
(Semiramis Türker, *İstanbul Surlarına Türklerin İlaveleri ve Sur-u Sultani*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Enstitüsü, Türk-İslam Sanatı Kürsüsü, Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1970)

Fotoğraf 214: Edirnekapı Şehir Cephesinden Günümüze Ulaşmayan Gürzün
Günümüzdeki Yeri

Fotoğraf 215: Edirnekapı Şehir Cephesinden Söveye Kazanmış Kitabe ve Yeniçeri Orta Sembolleri

Fotoğraf 216: Edirnekapı Mihrimah Sultan Külliyesi ile Edirnekapı Surları'nın Ayrıldığı Sokak

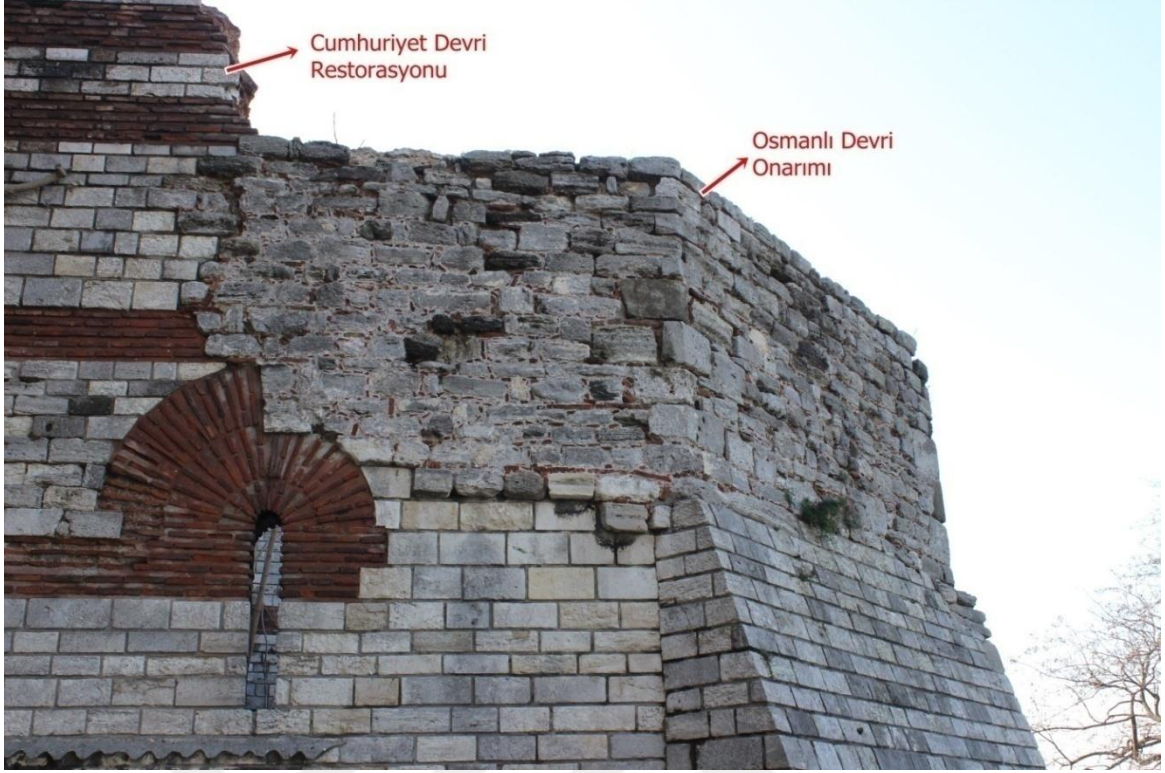

Fotoğraf 217: Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii'nin Edirnekapı Surlarına Göre Konumu (<http://bit.ly/2HvYseR>)

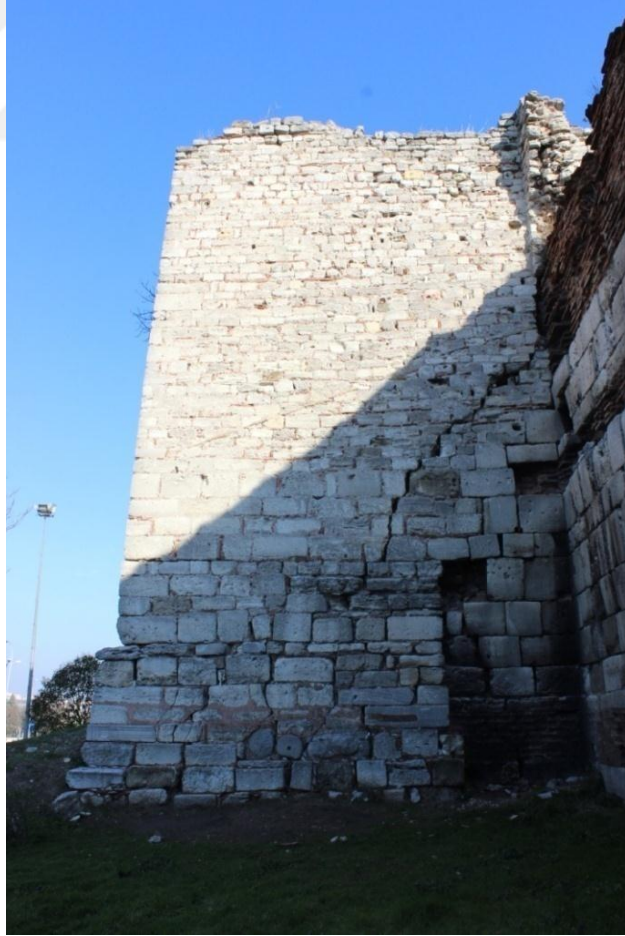

Fotoğraf 218: Edirnekapı'yı Sınırlandıran Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 219: Edirnekapı'yı Sınırlandıran Bircun Sol Cephesi

Fotoğraf 220: Edirnekapı ile Fevzi Paşa Caddesi Arasındaki Sur Hattında Yer Alan Bircun Sağ Cephesi

Fotoğraf 221: Edirnekapı ile Fevzi Paşa Caddesi Arasındaki Sur Hattında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

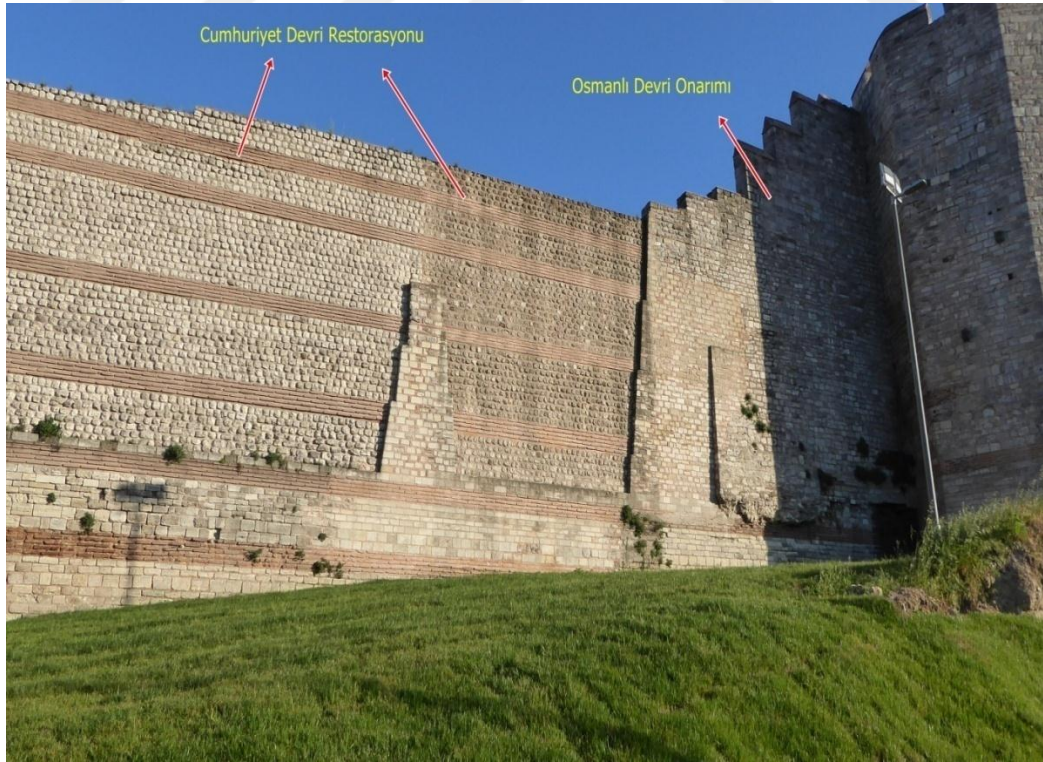

Fotoğraf 222: Fevzi Paşa Caddesi'ni Sınırlandıran Çokgen Burcun Sağ Cephesi

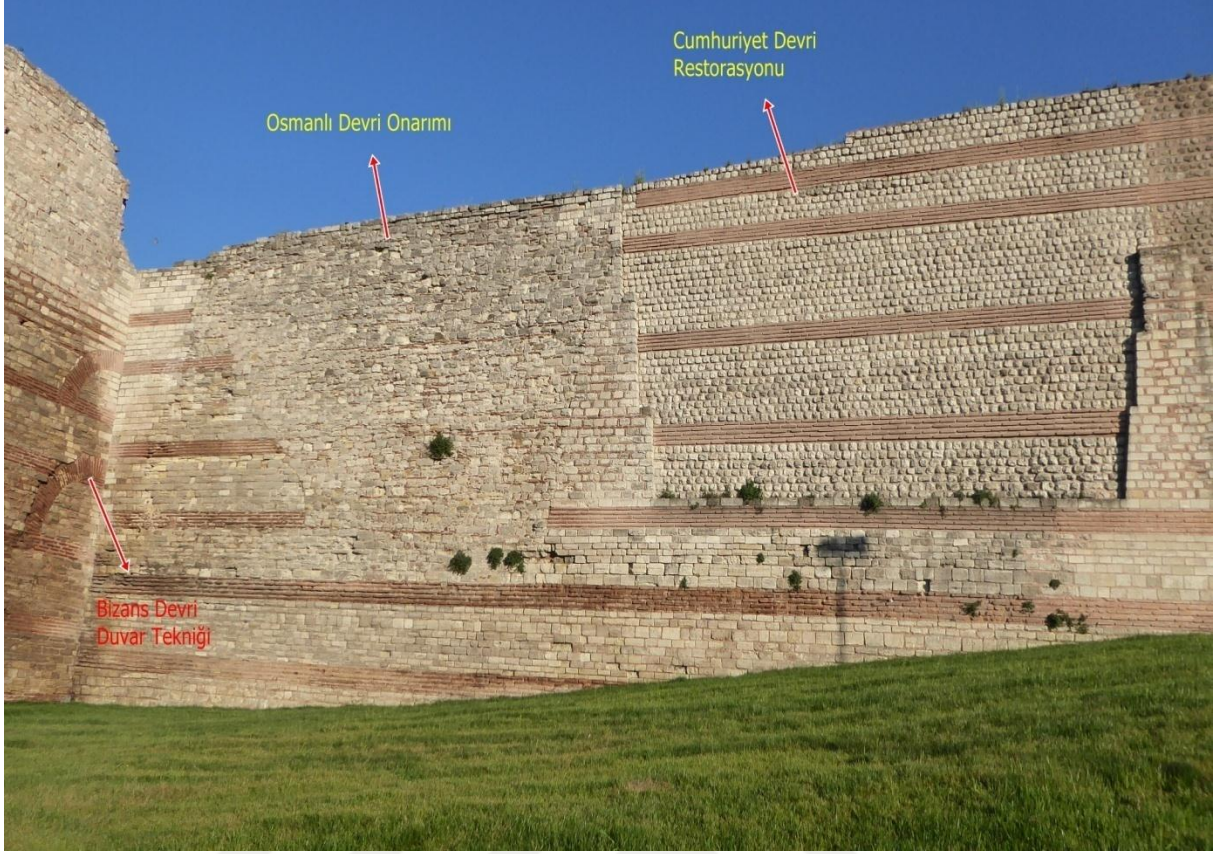

Fotoğraf 223: Fevzi Paşa Caddesi'ni Sınırlandıran Çokgen Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 224: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 225: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı

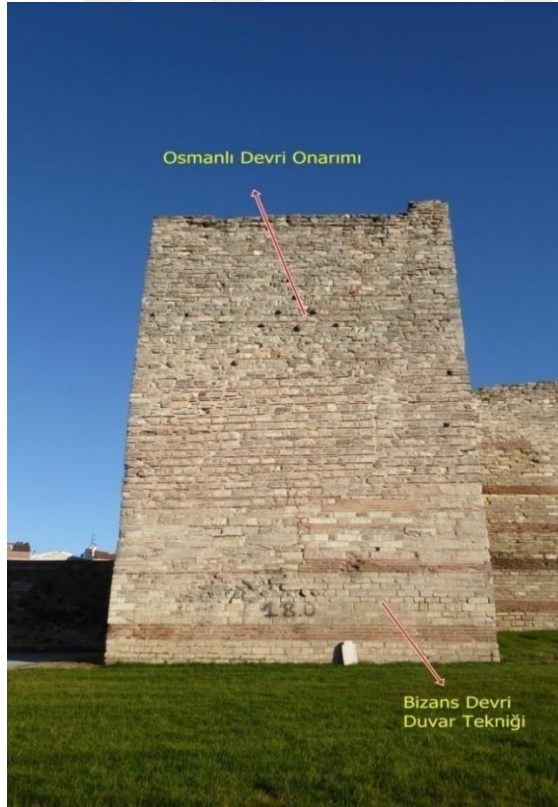

Fotoğraf 226: Berberbaşı Ali Ağa eşmesi

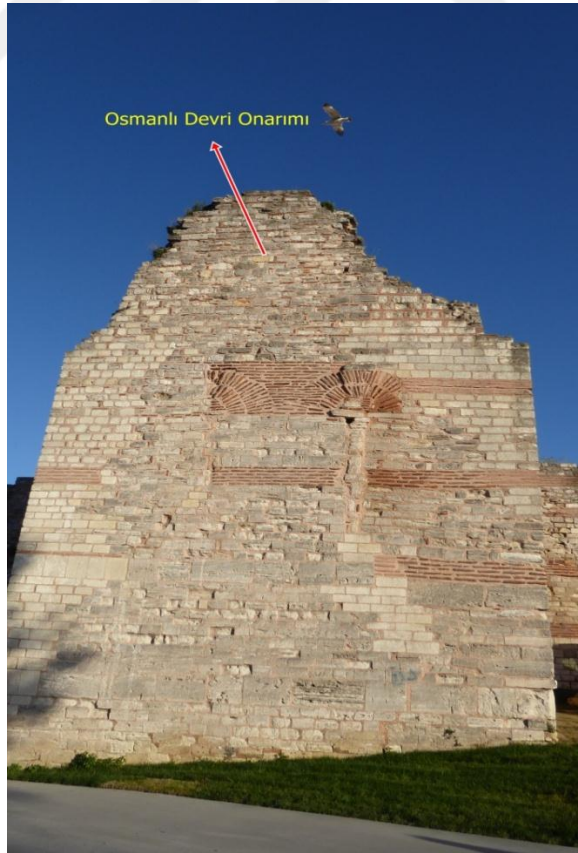
Fotoğraf 227: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattında Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

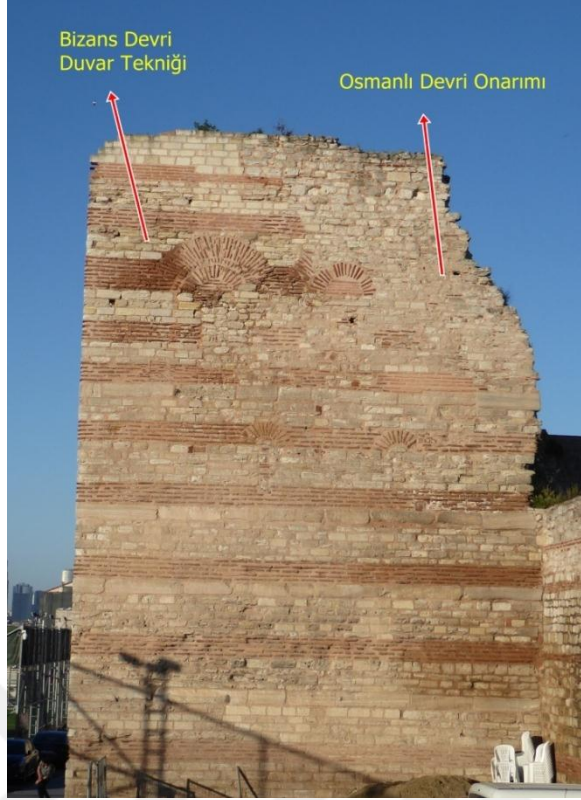
Fotoğraf 228: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 229: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 230: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Ön Cephesi

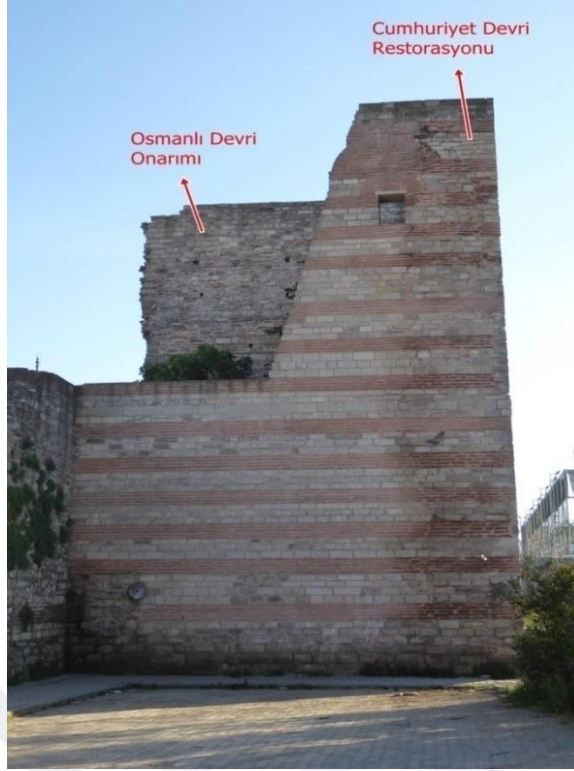

Fotoğraf 231: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cehesi

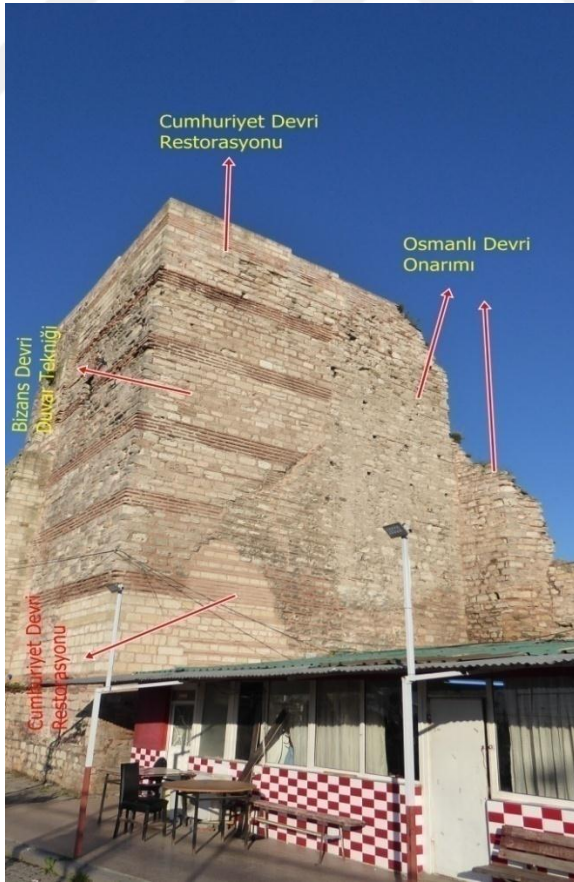

Fotoğraf 232: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cehesi

Fotoğraf 233: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Sol Cehesi

Fotoğraf 234: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cehesi

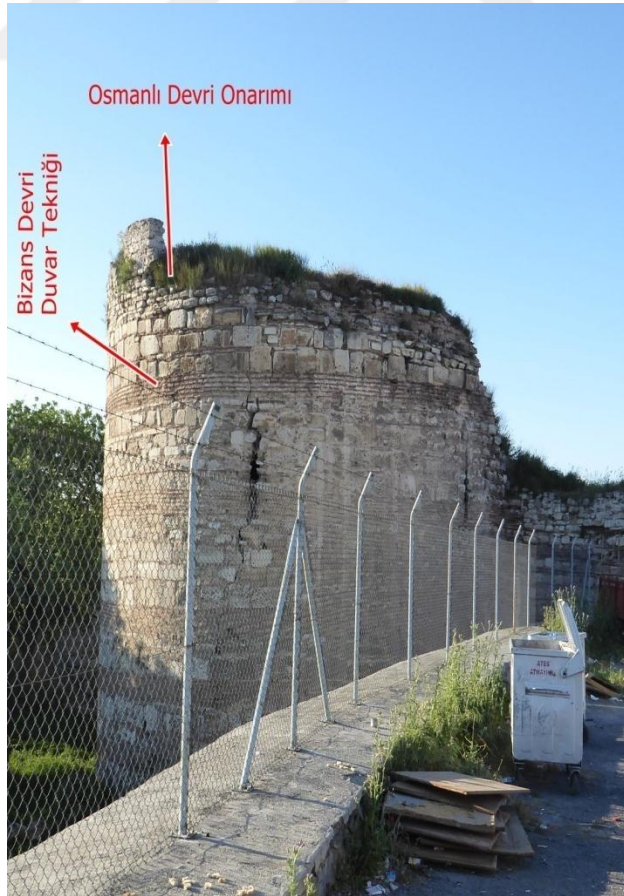
Fotoğraf 235: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 236: Tekfur Sarayı ve Sur Hattı

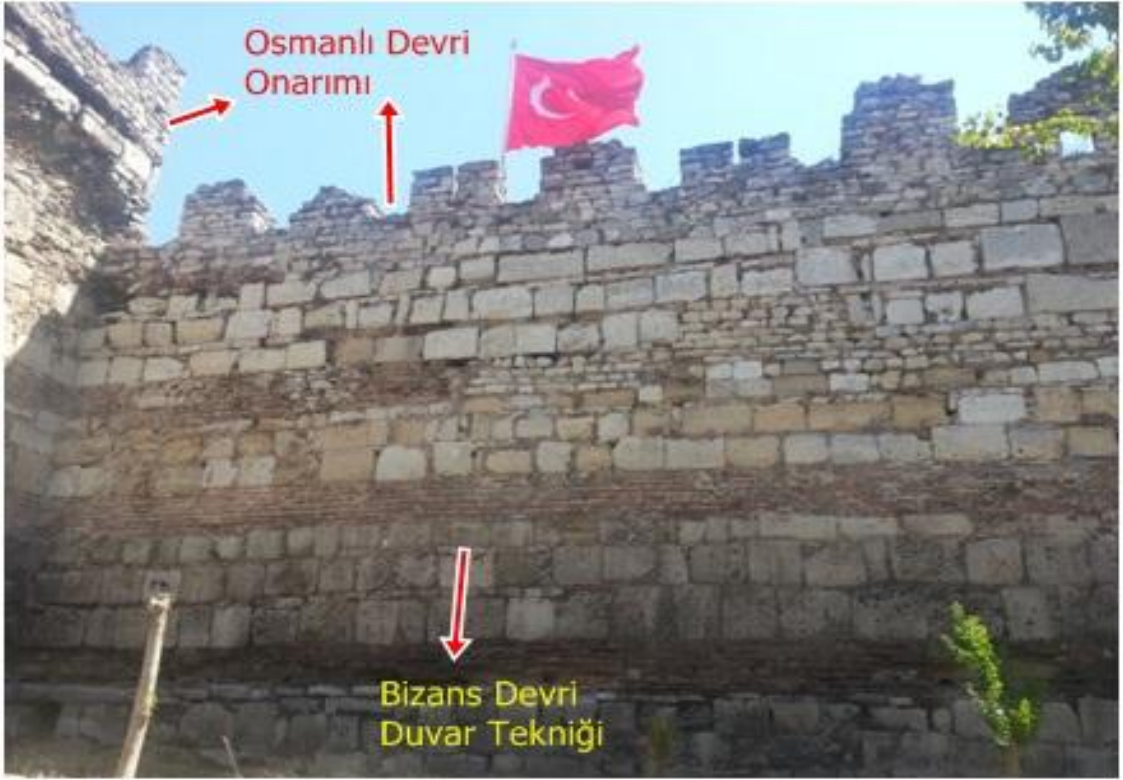

Fotoğraf 237: Tekfur Sarayı'ndan Beşir Gazi'nin Türbesi

Fotoğraf 238: Tekfur Sarayı Önündeki Sur Hattı Üzerinde Bulunan Burç

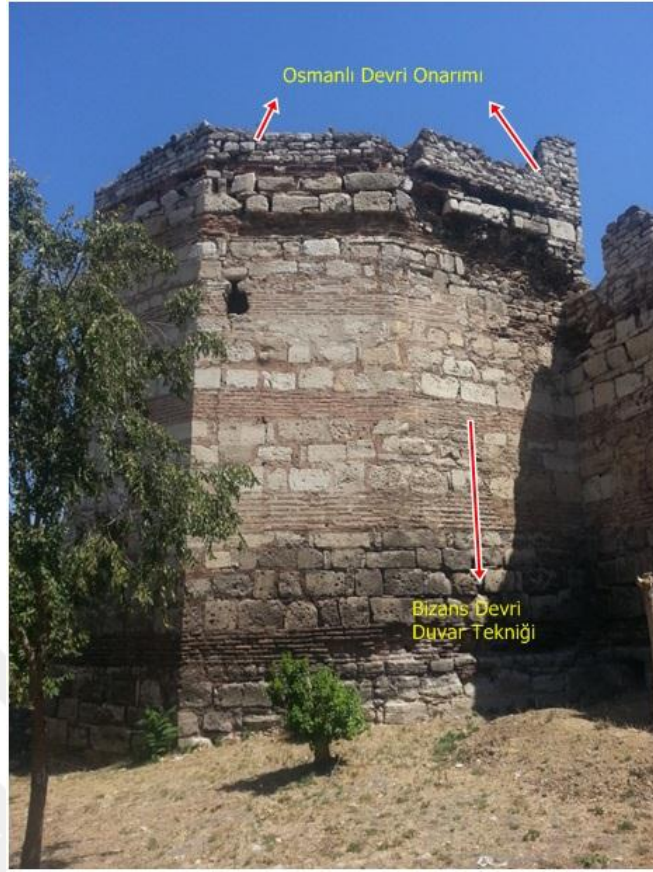

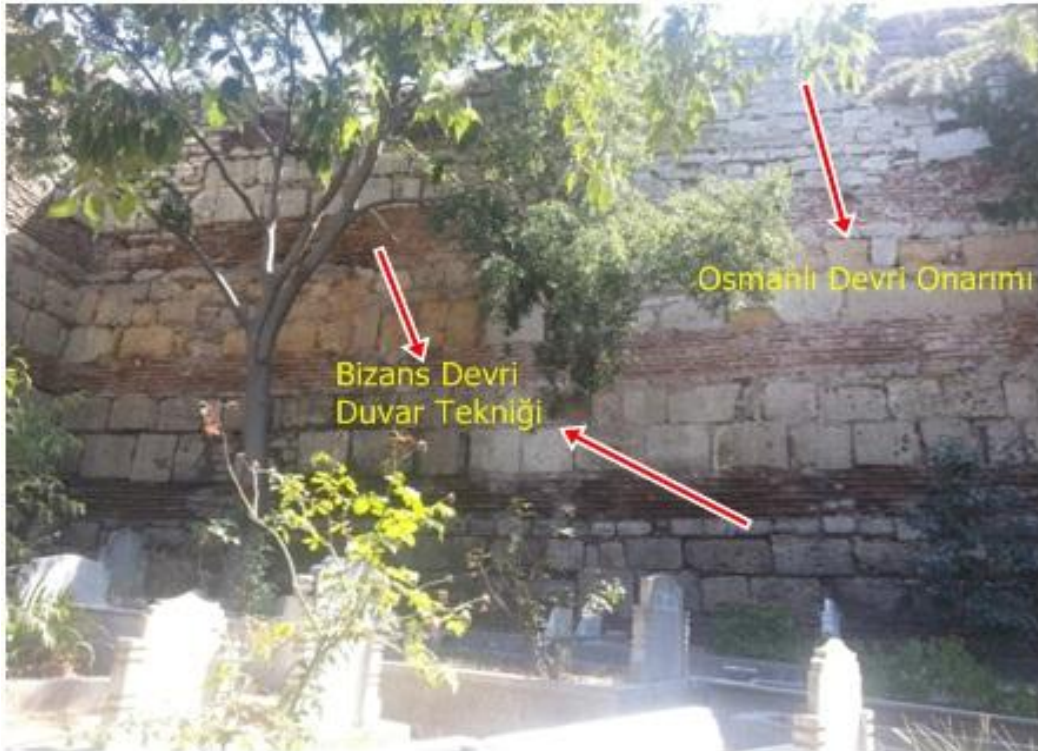
Fotoğraf 239: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 240: Avcıbaşı Mehmed Bey Camii Günümüzdeki Görünümü

Fotoğraf 241: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burç

Fotoğraf 242: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 243: Fevzi Paşa Caddesi ile Eğrikapı Arasındaki Sur Hattında Yer Alan Burç ve Önünde Yer Alan Hazire

Fotoğraf 244: Eğrikapı ve Hz. Hafır'e Türbesi

Fotoğraf 245: Hz. Hafir'in Türbesi

Fotoğraf 246: Hz. Hafir Türbesi'ne Ait Kitabe

Fotoğraf 247: Eğrikapı'nın Şehir İçinden Görünümü

Fotoğraf 248: Eğrikapı Surlarına Bitişik Vaziyette Bulunan Kesikbaş ve Molla Derviş Türbesi

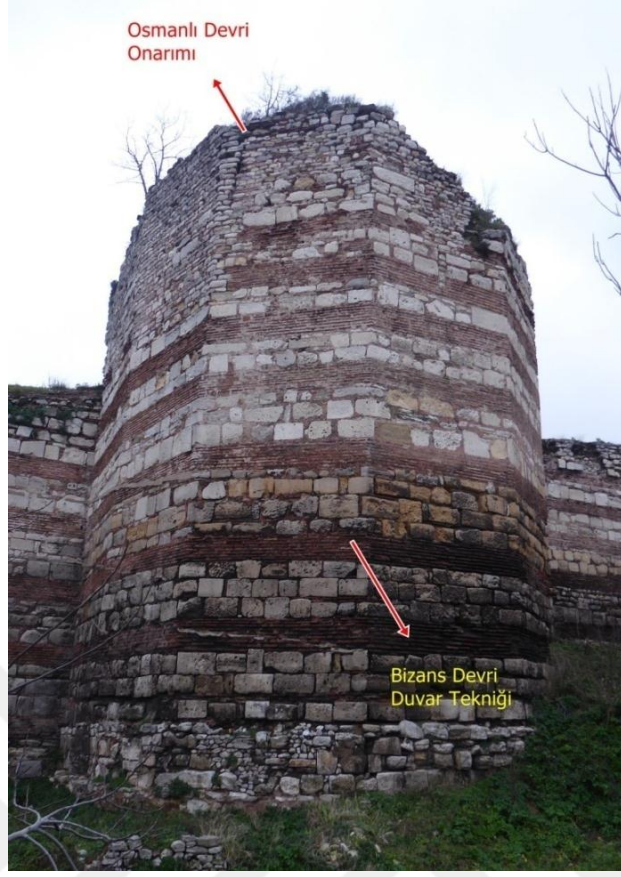

Fotoğraf 249: Eğrikapı Çeşmesi

Fotoğraf 250: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattı

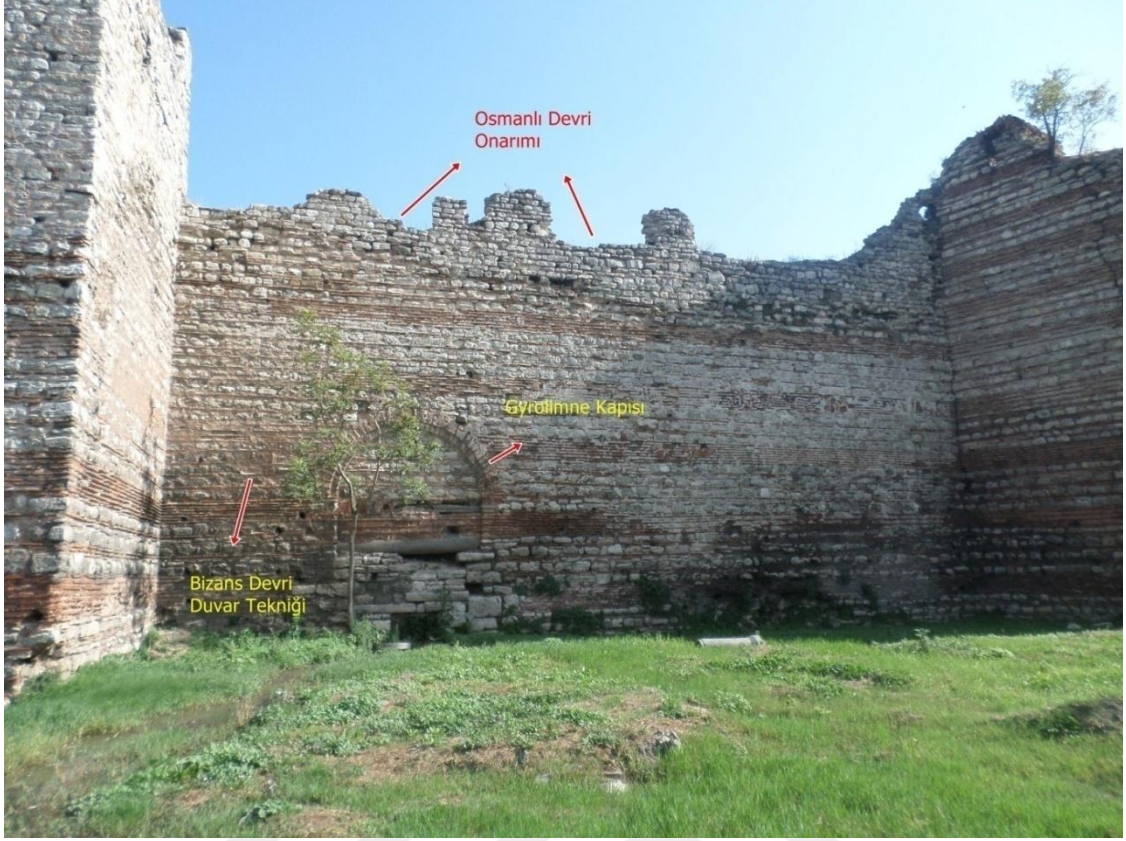

Fotoğraf 251: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattı üzerinde Yer Alan Çokgen Burç

Fotoğraf 252: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattının Genel Görünümü

Fotoğraf 253: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 254: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattında Yer Alan Kare Burcun Ön Cehesi

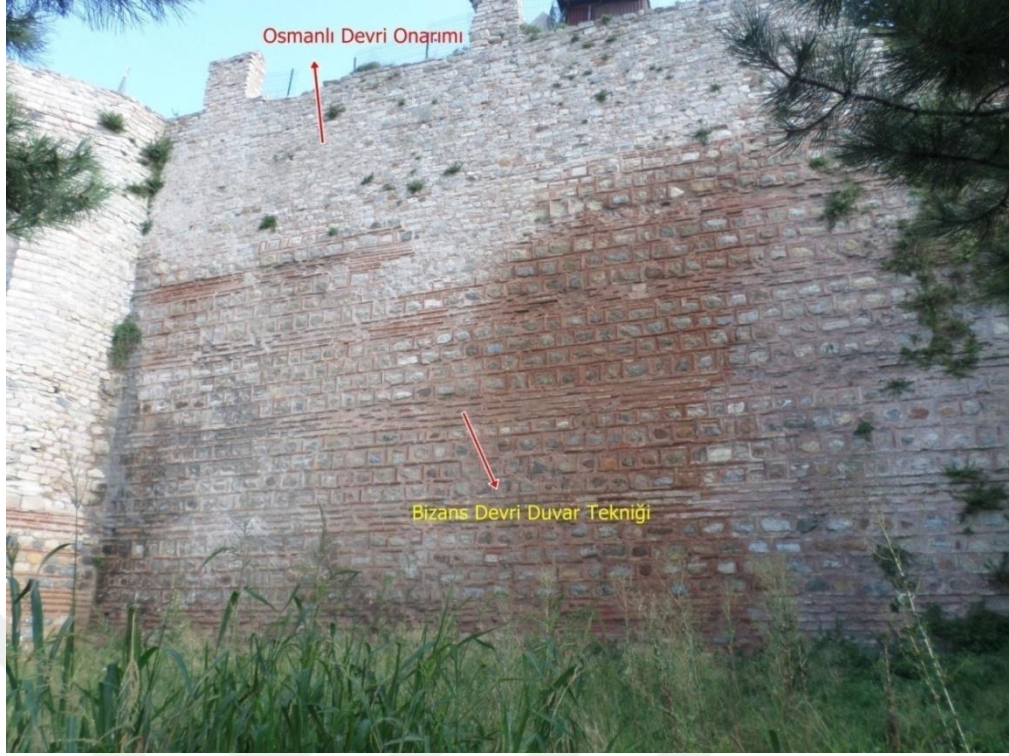

Fotoğraf 255: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattında Yer Alan Kare Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 256: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattında Yer Alan Kare Burcun Sol Cephesi

Fotoğraf 257: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 258: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattı

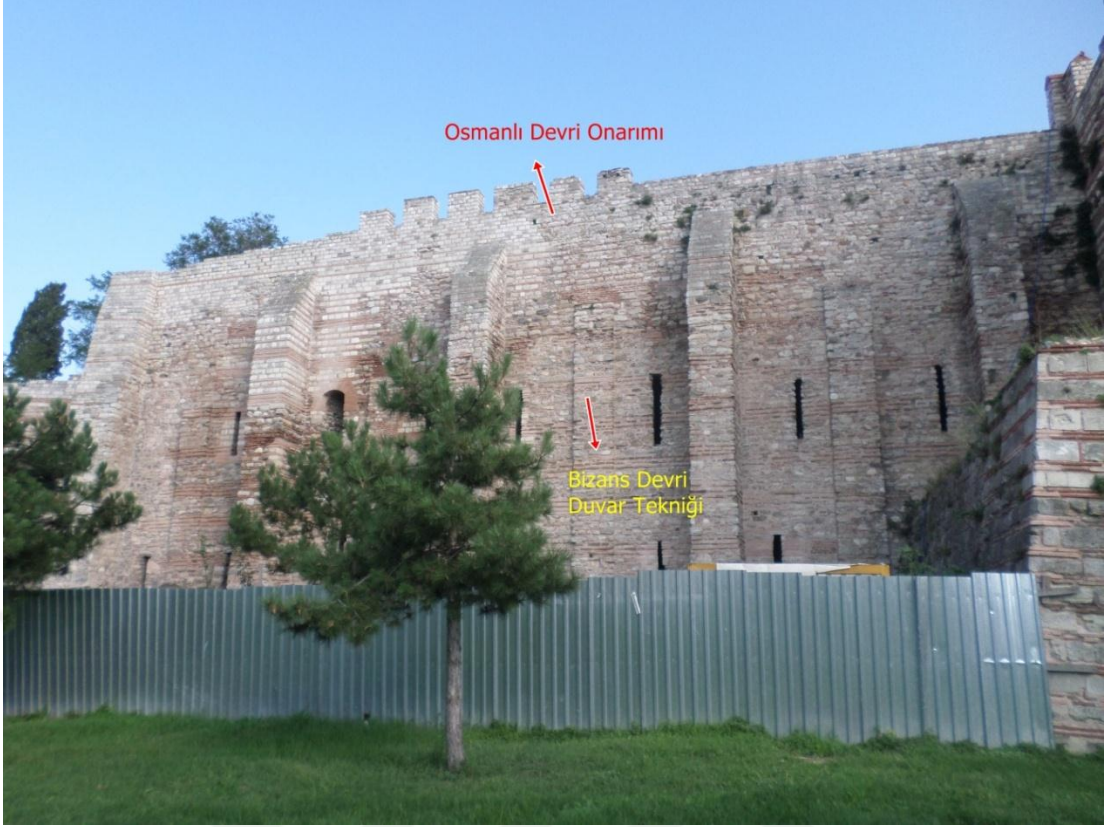

Fotoğraf 259: Kazasker İvaz Efendi Camii'nin Genel Görünümü

Fotoğraf 260: İsaakios Angelos Burcu

Fotoğraf 261: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 262: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 263: Toklu Dede Haziresine Giriş

Fotoğraf 264: Toklu Dede Haziresi ve Hz. Ebu Şeybe el-Hudri Türbesi
(<http://bit.ly/2FrqumJ>)

Fotoğraf 265: Toklu Dede Haziresinden Sur Duvarının Görünümü (Hayri Fehmi Yılmaz Fotoğraf Arşivi)

Fotoğraf 266: Toklu Dede Haziresinde Kemerli Açıklık Üzerinde Bulunan Kitabe Panosu (Hayri Fehmi Yılmaz Fotoğraf Arşivi)

Fotoğraf 267: Toklu Dede Haziresinde Surlara Yapıştırılmış Kitabe Panosu (Hayri Fehmi Yılmaz Fotoğraf Arşivi)

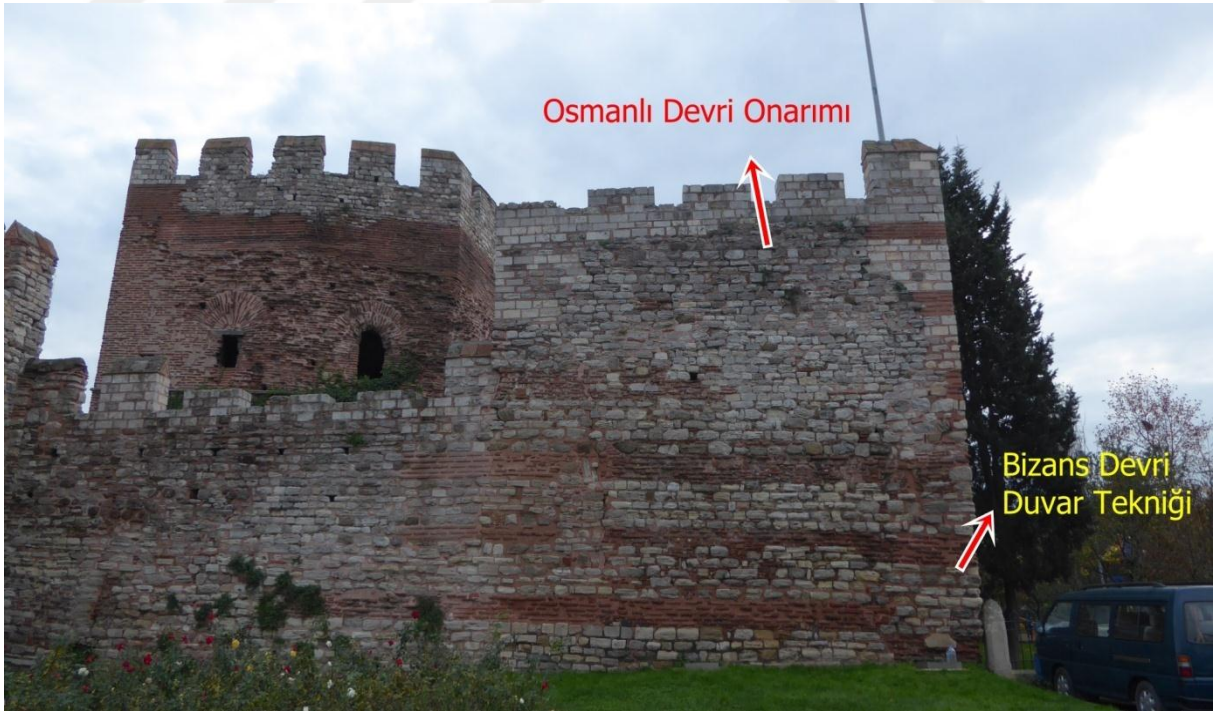

Fotoğraf 268: Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Hattı

Fotoğraf 269: Abdülzel Paşa Caddesini Sınırlandıran Sur Hattı

Fotoğraf 270: Ayvansaray Bölgesi Sur Hattı

Fotoğraf 271: Ayvansaray Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 272: Ayvansaray Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 273: Ayvansaray Sur Hattı Üzerinde Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 274: Hatice Sultan Çeşmesi'nin Cephe Görüntüsü

Fotoğraf 275: Hatice Sultan Çeşmesi'nin Cephesinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 276: Hatice Sultan Sıbyan Mektebi'nin Günümüzdeki Görünümü

Fotoğraf 277: Hatice Sultan Mektebi'nin Günümüzdeki Cephe Görünümü

Fotoğraf 278: Hz. Muhammed el-Ensari Türbesinin Günümüzdeki Cephe Görünümü

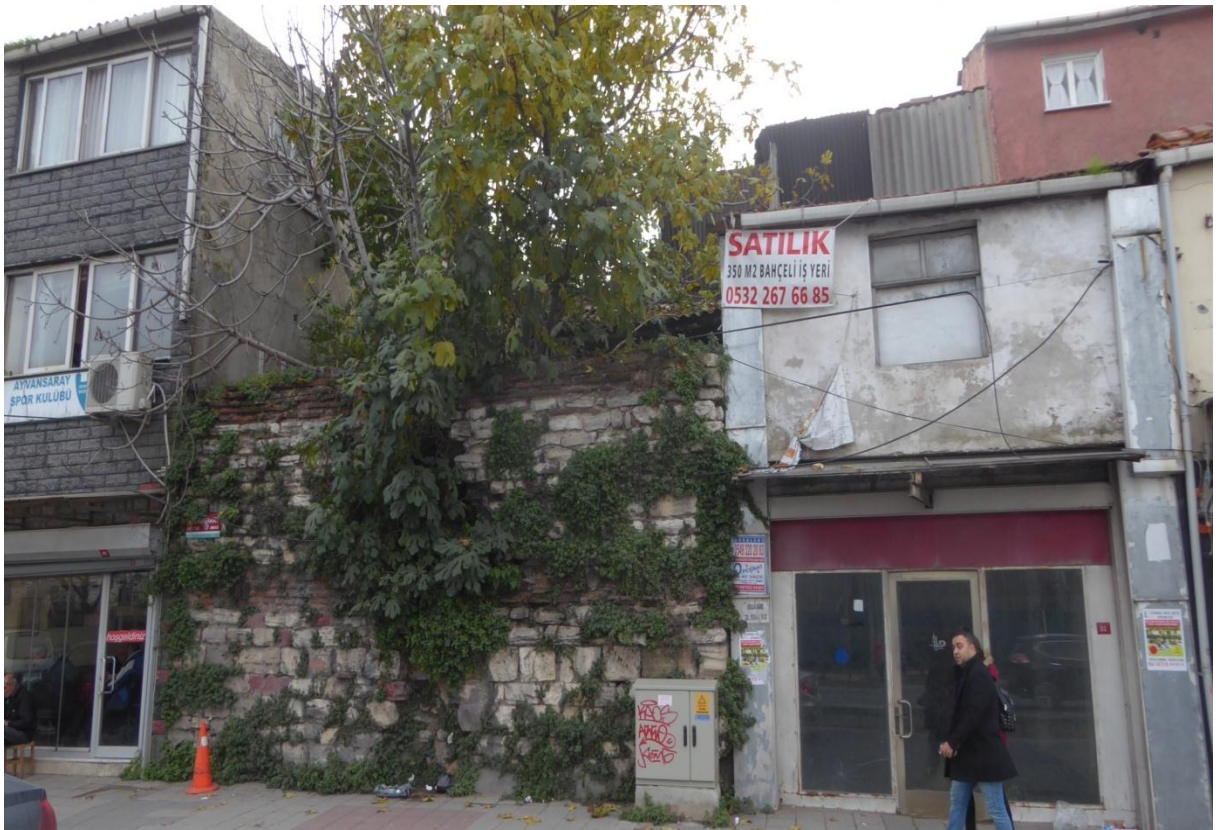
Fotoğraf 279: Hz. Muhammed el-Ensari Türbesinin Cephesinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 280: Araya sıkışmış Haliç Sur Hattı

Fotoğraf 281: İskender Bey Çeşmesi

Fotoğraf 282: Dükkanların Arasına Sıkışmış Haliç Sur Hattı

Fotoğraf 283: Haliç Sur Hattı

Fotoğraf 284: Haliç Sur Hattı

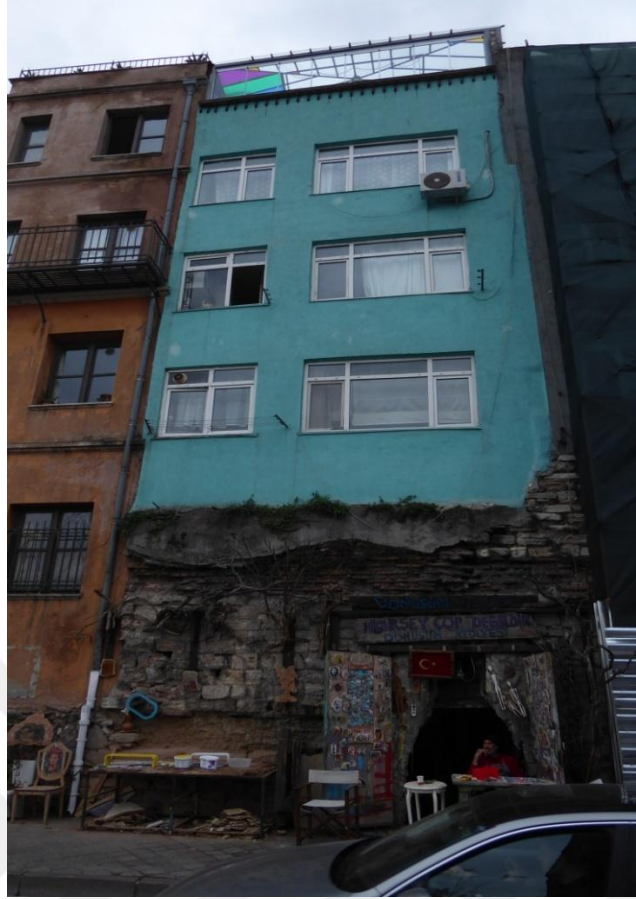

Fotoğraf 285: 1953 Senesinde Eklenen Kitabe Panosu

Fotoğraf 286: Üzerinde Bina Yükselen Sur Duvarı

Fotoğraf 287: Üzerinde Bina Yükselen Sur Duvarı

Fotoğraf 288: Ali Yazıcı Camii ve Çeşmesi Genel Görünümü

Fotoğraf 289: Ali Yazıcı Camii ve Çeşmesi Cepheden Görünümü

Fotoğraf 290: Ali Yazıcı Camii Çeşmesi

Fotoğraf 291: Ali Yazıcı Camii Güney Cepheden Görünüm

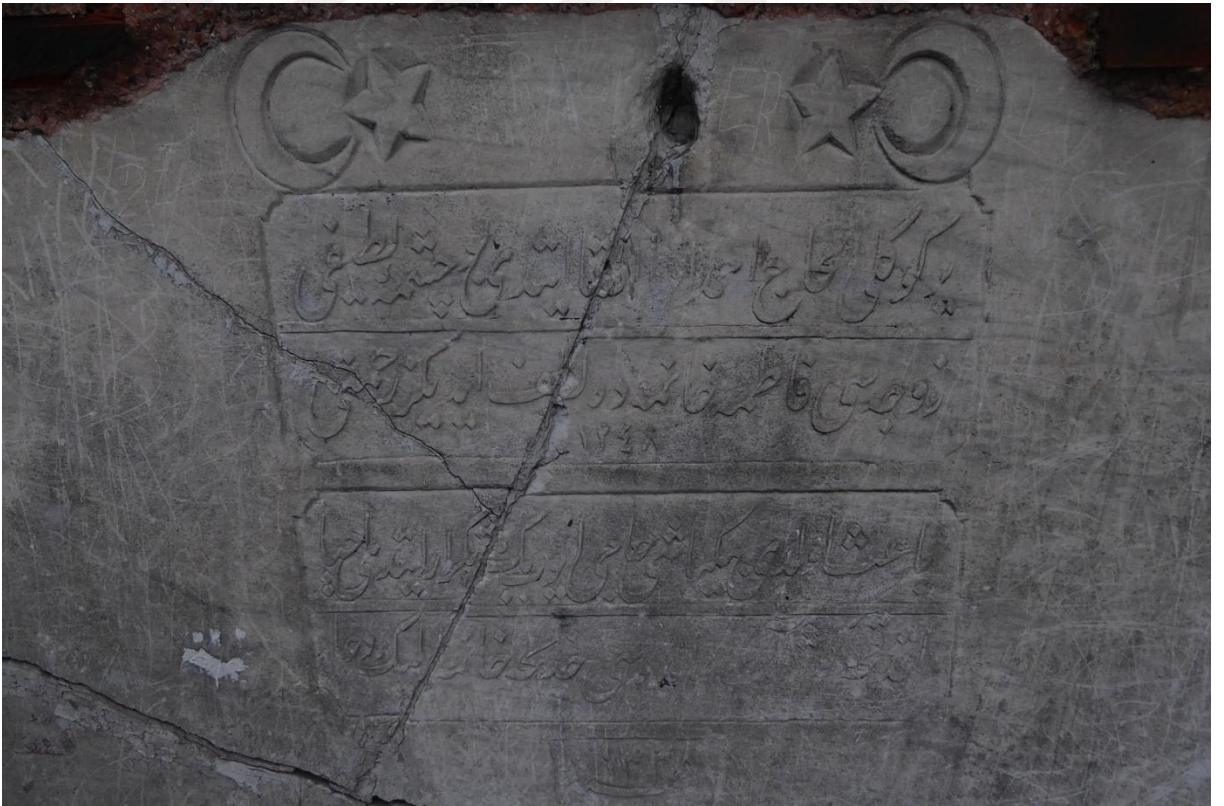

Fotoğraf 292: Haliç Sur Hattı

Fotoğraf 293: Ahmed Ağa Çeşmesi Cepheden Görünüm

Fotoğraf 294: Ahmed Ağa Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 295: Nurbanu Sultan Çeşmesi Yan Cephe Görünümü

Fotoğraf 296: Nurbanu Sultan Çeşmesi Ön Cephe Görünümü

Fotoğraf 297: Nurbanu Sultan Çeşmesi Kitabesi

Fotoğraf 298: Ayakapı Hamamı Ön Cephe Görünümü

Fotoğraf 299: Ayakapı Hamamı Giriş Kapısı ve Kitabesi

Fotoğraf 300: Ayakapı Hamamı Kitabesi

Fotoğraf 301: Ayakapı Hamamı Yan Cephe

Fotoğraf 302: Ayakapı Karakolu Genel Görünümü

Fotoğraf 303: Ayakapı Karakolu Giriş Cephesi

Fotoğraf 304: Ayakapı Karakolu Giriş Cephesi Sultan II. Abdülhamid Tuğrası

Fotoğraf 305: Ayakapı Mescidi ve Sekbanbaşı Abdurrahman Ağa Türbesi

Fotoğraf 306: Sekbanbaşı Abdurrahman Ağa İçin Konulmuş Geç Devir Pano

Fotoğraf 307: Küçük Ayakapı

Fotoğraf 308: Küçük Ayakapı Sövesinde Kazınmış Yeniçeri Orta Sembolleri

Fotoğraf 309: Küçük Ayakapı Şehir İçinden Görünümü

Fotoğraf 310: Cumhuriyet Çeşmesi Ön Cephe Görünümü

Fotoğraf 311: Cumhuriyet Çeşmesi Ön Cephede Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 312: Aya Yorgi Kilisesi

Fotoğraf 313: Cibali Karakolu

Fotoğraf 314: Cibali Kapısı

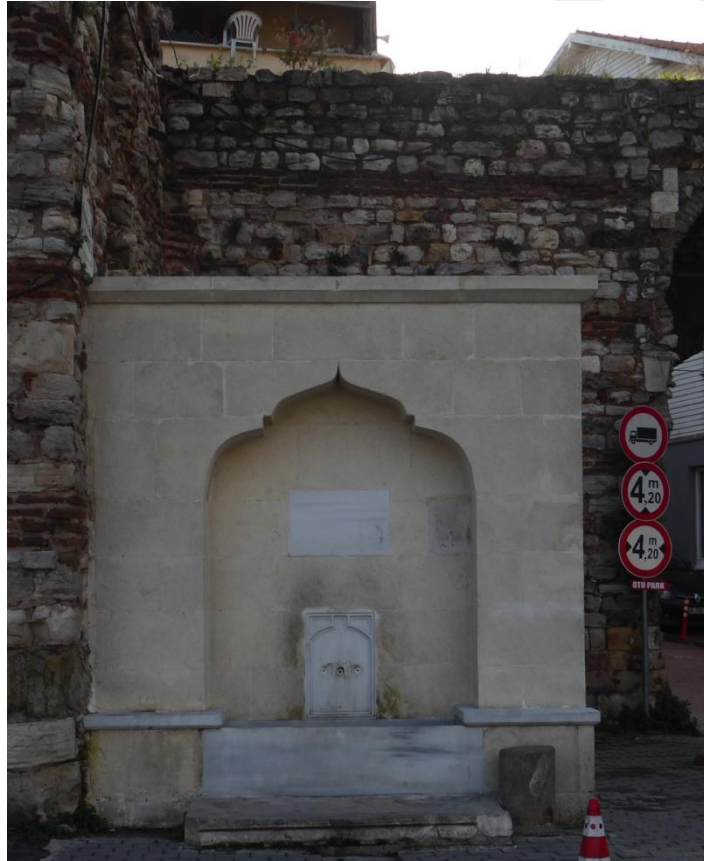
Fotoğraf 315: Cibali Kapısı'nda Yer Alan 1953 Tarihli Kitabe Panosu

Fotoğraf 316: Cibali Kapısı Şehir İçinden Görünümü

Fotoğraf 317: Cibali Kapısı'nın Haliç Sur Hattıyla Birleşimi

Fotoğraf 318: Sivrikoz Çeşmesi Ön Cepheden Görünüm

Fotoğraf 319: Cibali Tütün Fabrikası (Kadir Has Üniversitesi)

Fotoğraf 320: Cibali Tütün Fabrikası (Kadir Has Üniversitesi)

Fotoğraf 321: Cibali Tütün Fabrikası (Kadir Has Üniversitesi)

Fotoğraf 322: Zindan Han Arka Cephe

Fotoğraf 323: Zindan Han Ön Cepheden Görünümü

Fotoğraf 324: Zindan Han Girişinde Yer Alan Kitabe Panosu

Fotoğraf 325: Eminönü Yeni Camii ve Hünkar Kasrı'nın Genel Görünümü (<http://bit.ly/2JYvN0E>)

Fotoğraf 326: Sepetçiler Kasrı'nın Deniz Cephesi (<http://bit.ly/2J7d29R>)

Fotoğraf 327: Sepetçiler Kasrı Genel Görünümü

Fotoğraf 328: Sepetçiler Kasrı Kara Cephesinden Görünüm

Fotoğraf 329: Sepetçiler Kasrı Yan Cehesinden Görünüm

Fotoğraf 330: Sepetçiler Kasrı Tonozla Örtülü Platform Altından Deniz Cehesine Geçiş

Fotoğraf 331: Marmara Sur Duvarında Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 332: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 333: Tamamen Osmanlı Devrinde İnşa Edilmiş Burç

Fotoğraf 334: Denizden Tamamen Osmanlı Devrinde İnşa Edilen Burcun Görünümü

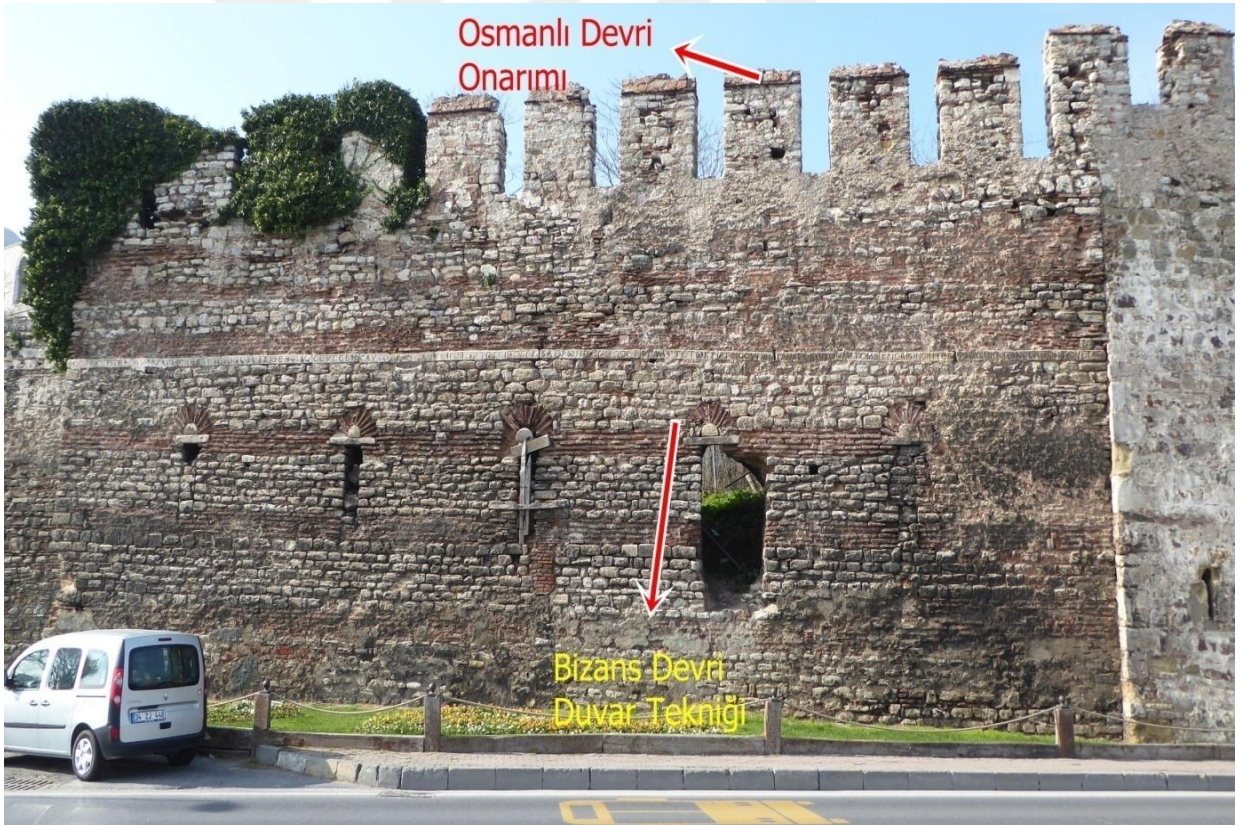

Bizans Devri
Duvar Tekniği

Osmanlı Devri
Onarımı

Fotoğraf 335: Tamamen Osmanlı Devrinde İnşa Edilmiş Burcun Ön Cephesi

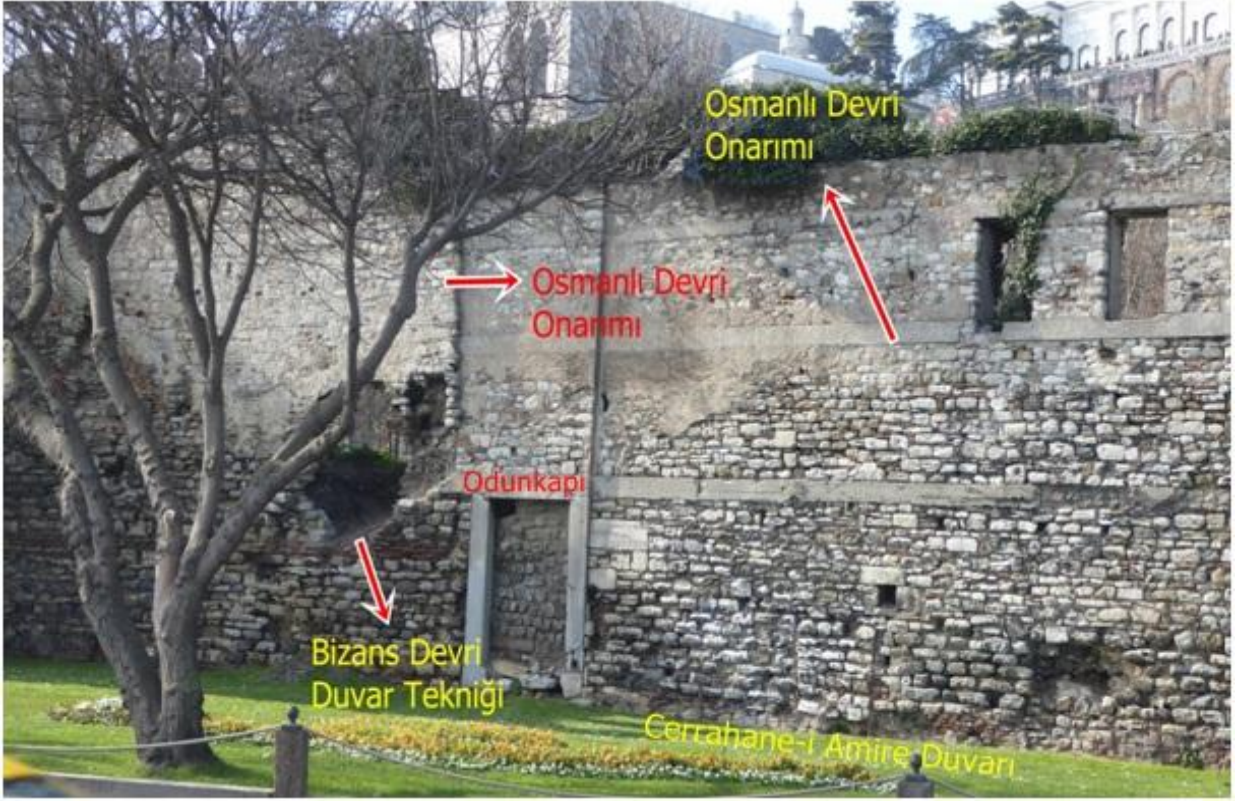

Osmanlı Devri
Onarımı

Bizans Devri
Duvar Tekniği

Fotoğraf 336: Marmara Sur Hattı

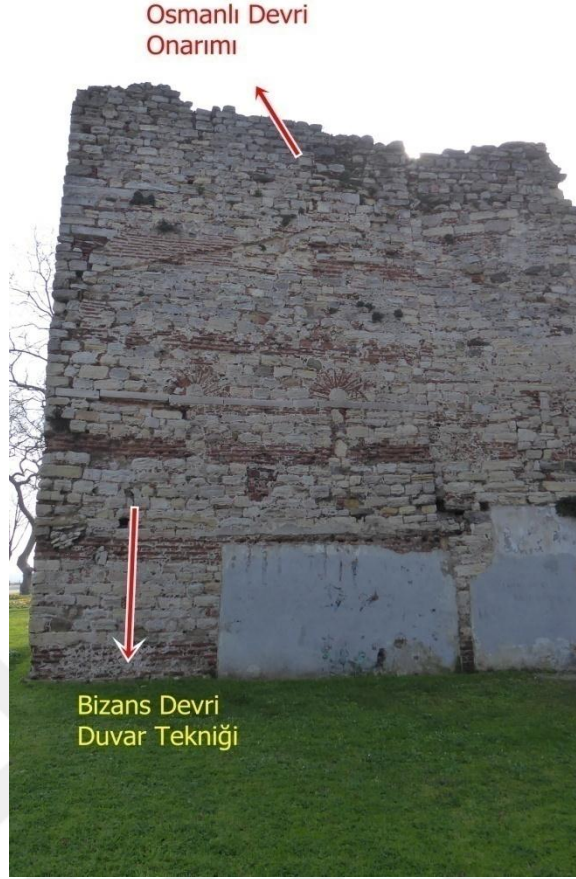

Fotoğraf 337: Günümüzde Kaplı Olan Odunkapı Bölgesi ve Cerrahane-i Amire Duvarı

Fotoğraf 338: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 339: Marmara Sur Hattında Yer Alan Burcun Sağ Cephesi

Fotoğraf 340: Marmara Sur Hattı Topkapı Sarayı Fırını Cephesi

Fotoğraf 341: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 342: Marmara Sur Hattında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

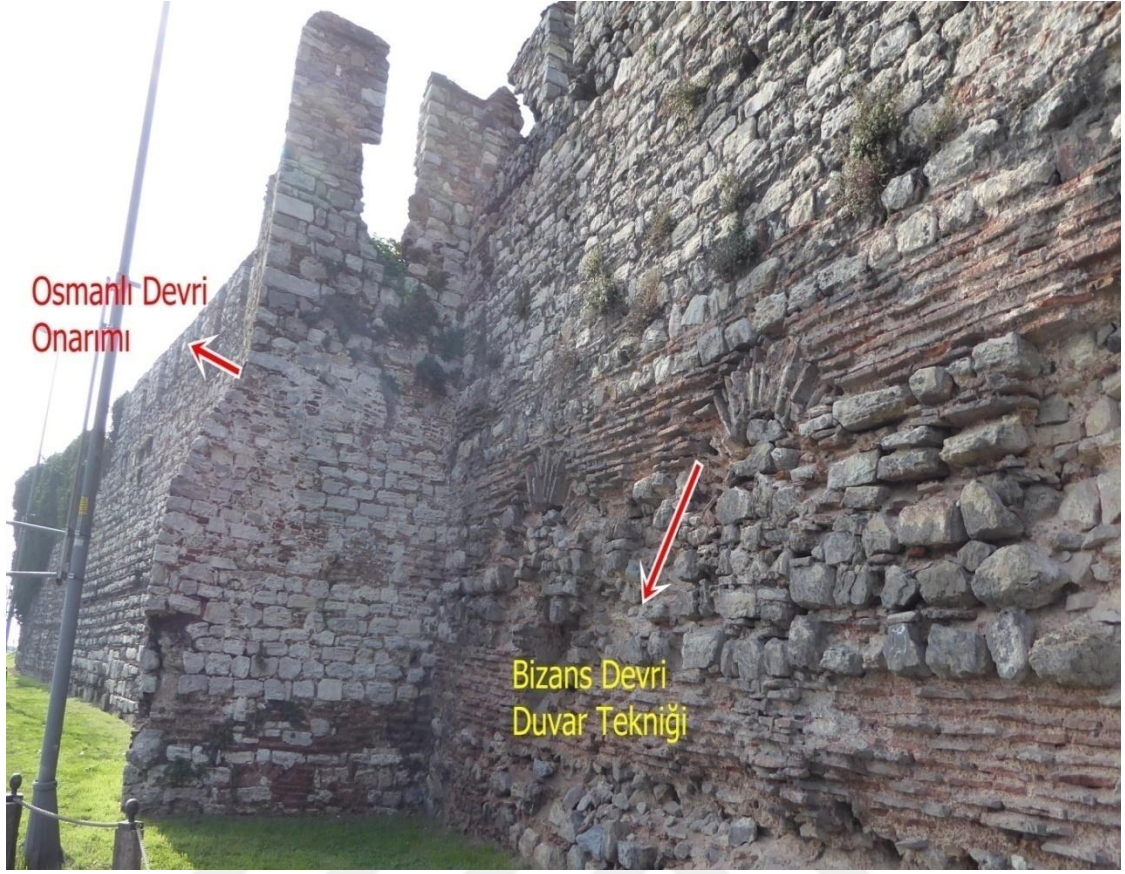

Fotoğraf 343: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 344: Marmara Sur Hattının Genel Görünümü

Fotoğraf 345: Marmara Sur Hattı

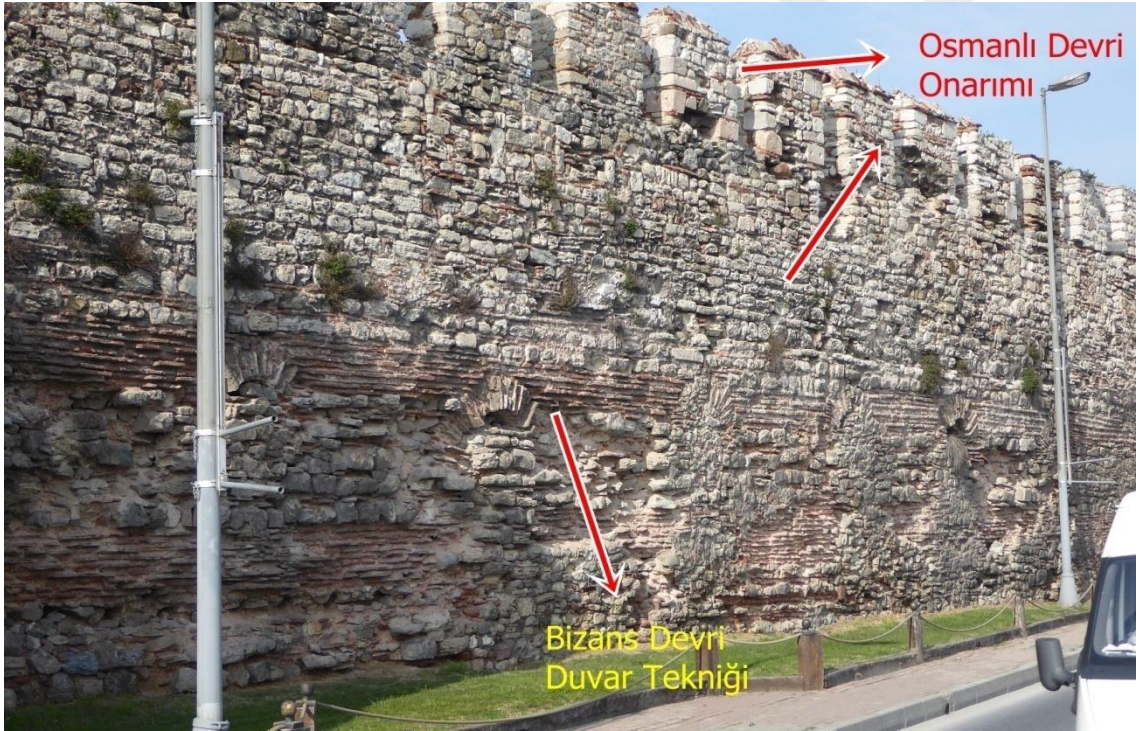

Fotoğraf 346: Denizden Marmara Sur Hattının Genel Görünümü ve Topkapı Sarayı Mutfağı

Fotoğraf 347: Marmara Sur Hattında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 348: Marmara Sur Hattı

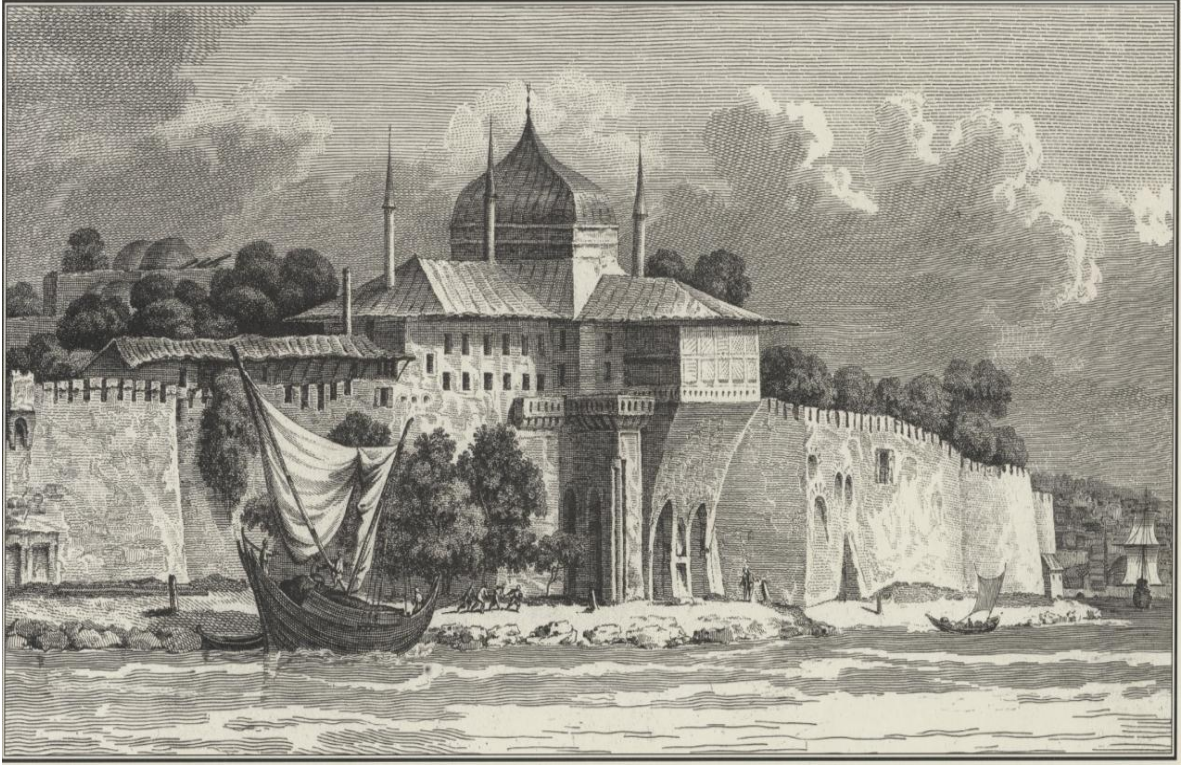

Fotoğraf 349: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 350: Marmara Sur Hattının Genel Görünümü

Fotoğraf 351: Sinan Paşa Köşkü'ne Ait Gravür (Necla Arslan, Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul (18. Yüzyıl Sonu 19. Yüzyıl Başı))

Fotoğraf 352: Sinan Paşa Köşkü'nün Denizden Genel Görünümü ve Topkapı Sarayı

Fotoğraf 353: Sinan Paşa Köşkü'nün Denizden Ön Cephesinin Görünümü

Fotoğraf 354: Sinan Paşa Köşkü'nün Marmara Surlarla Bağlantısı

Fotoğraf 355: Sinan Paşa Köşkü'ne Ait platformun Sağ Bölümü

Fotoğraf 356: Sinan Paşa Köşkü'ne Ait Platformun Ön Cephesi

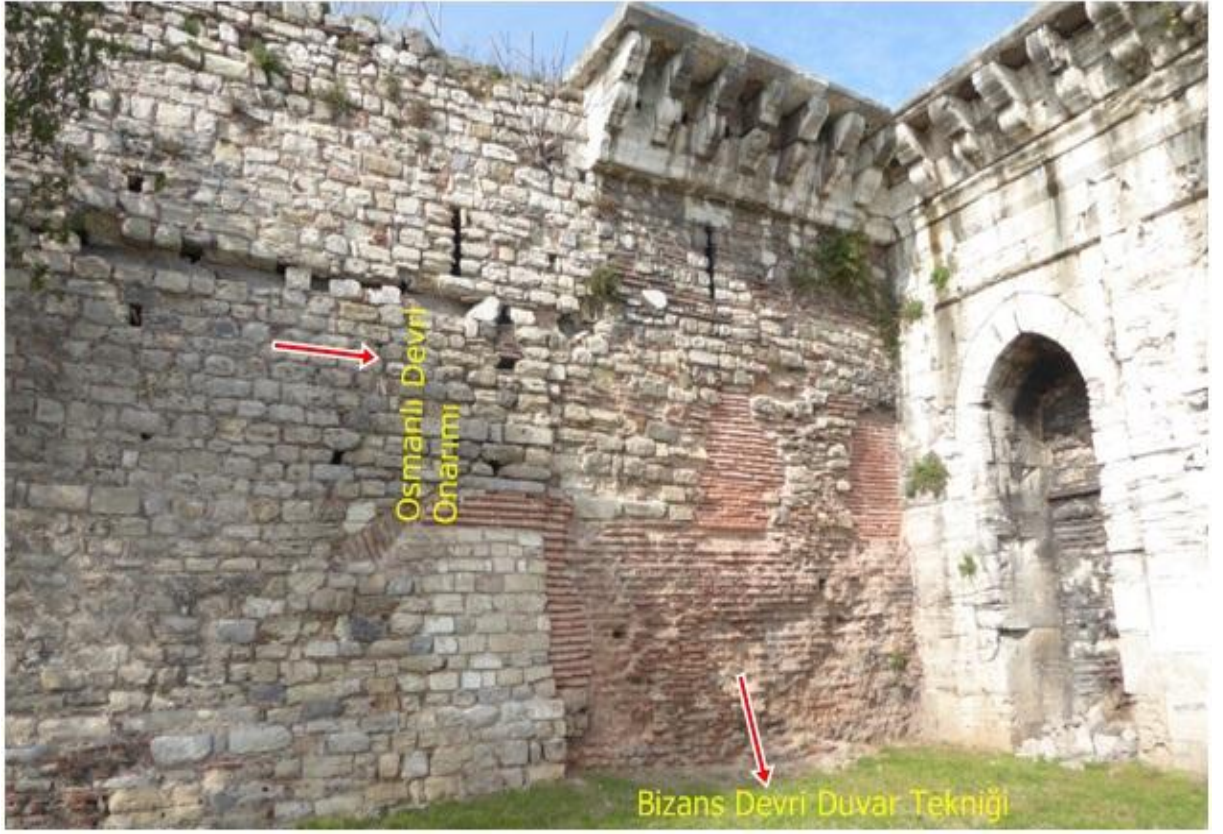

Fotoğraf 357: Sinan Paşa Köşkü'nün Ön Cephesinde Yer Alan Çeşme

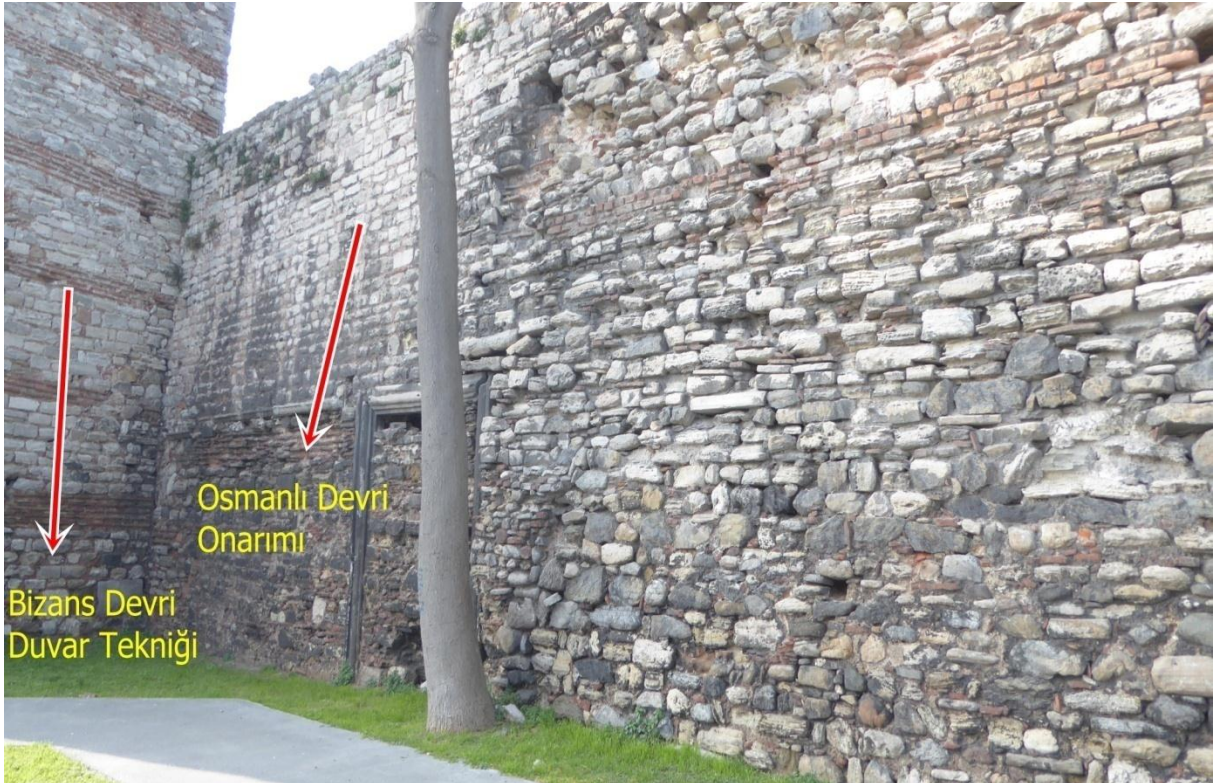

Fotoğraf 358: Sinan Paşa Köşkü'nün Ön Cephesinde Yer Alan Çeşmenin Kitabesi

Fotoğraf 359: Sinan Paşa Köşkü'ne Ait Platformun Sol Bölümü

Fotoğraf 360: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 361: Ahırkapı Feneri Çeşmesi

Fotoğraf 362: Ahırkapı Feneri Çeşmesi Ön Cephe Görünümü

Fotoğraf 363: Ahırkapı Feneri Denizden Görünümü

Fotoğraf 364: Ahırkapı Feneri

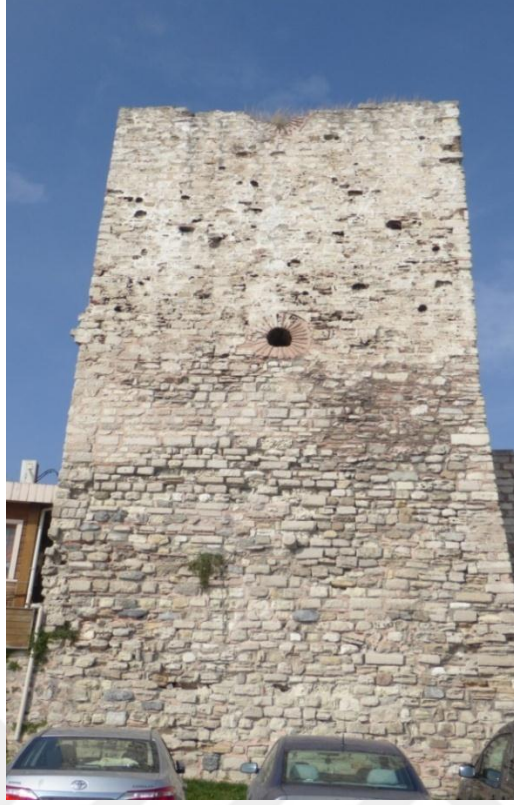

Fotoğraf 365: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 366: Marmara Sur Hattının Genel Görünümü ve Ayasofya

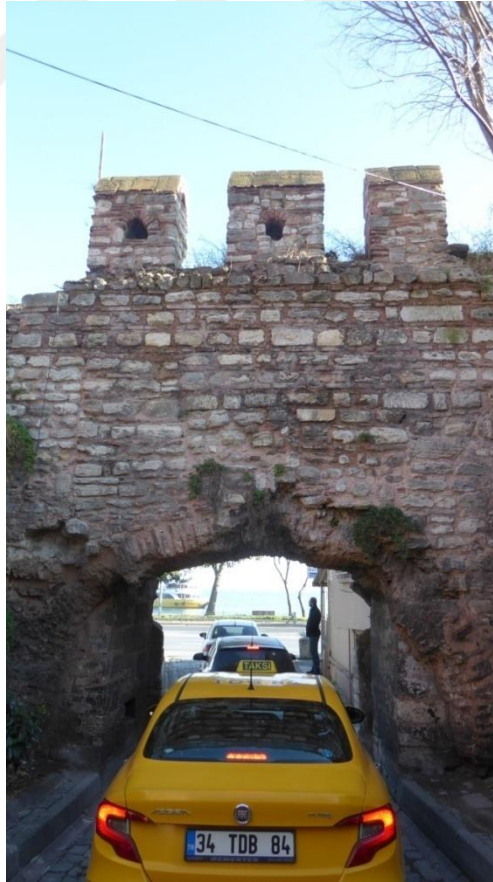
Fotoğraf 367: Marmara Sur Hattında Yer Alan Burcun Ön Cephesi

Fotoğraf 368: Ahırkapı

Fotoğraf 369: Ahırkapı Üzerinde Yer Alan Kitabe Panosu

Fotoğraf 370: Ahırkapı'nın Şehir İçinden Görünümü

Fotoğraf 371: Ahırkapı Sonrasında Devam Eden Marmara Sur Hattına Ait Dendanlar

Fotoğraf 372: Marmara Sur Hattında Yer Alan Burç

Fotoğraf 373: Marmara Sur Hattı

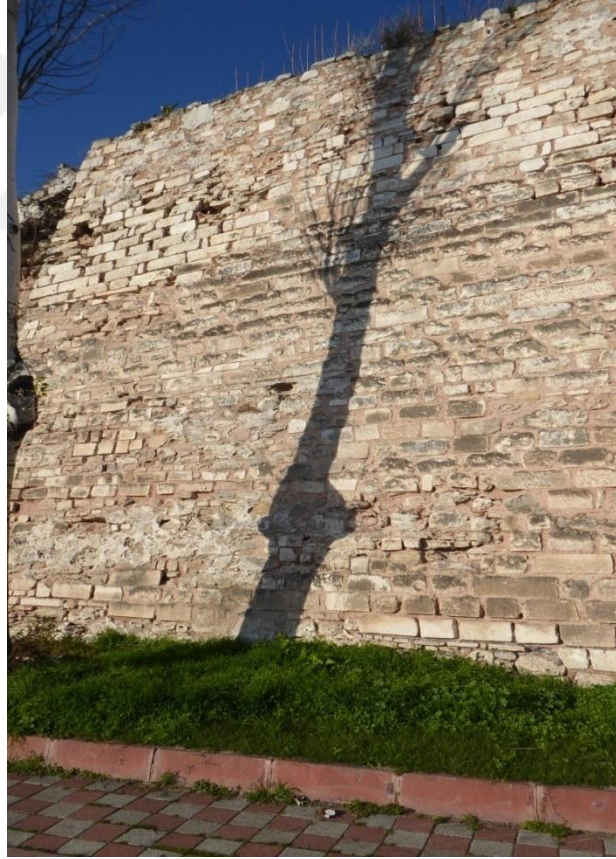

Fotoğraf 374: Marmara Sur Hattında Sonradan Açılmış Bir Kapının Günümüzdeki Kullanımı

Fotoğraf 375: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 376: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 377: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 378: Marmara Sur Hattı ve Burç

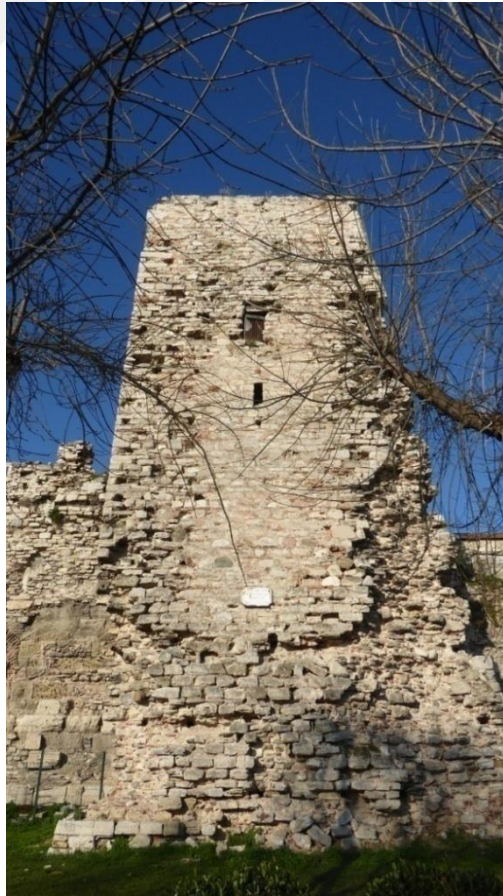
Fotoğraf 379: Cankurtaran Deniz Feneri'nin Yükseldiği Burcun Günümüzdeki Sağ Cephesi

Fotoğraf 380: Cankurtaran Feneri ve Bukoleon Sarayı (Necla Arslan, Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul (18. Yüzyıl Sonu 19. Yüzyıl Başı))

Fotoğraf 381: Cankurtaran Feneri'nin Yükseldiği Burcun Genel Görünümü

Fotoğraf 382: Cankurtaran Feneri'nin Yükseldiği Burcun Ön Cephesi

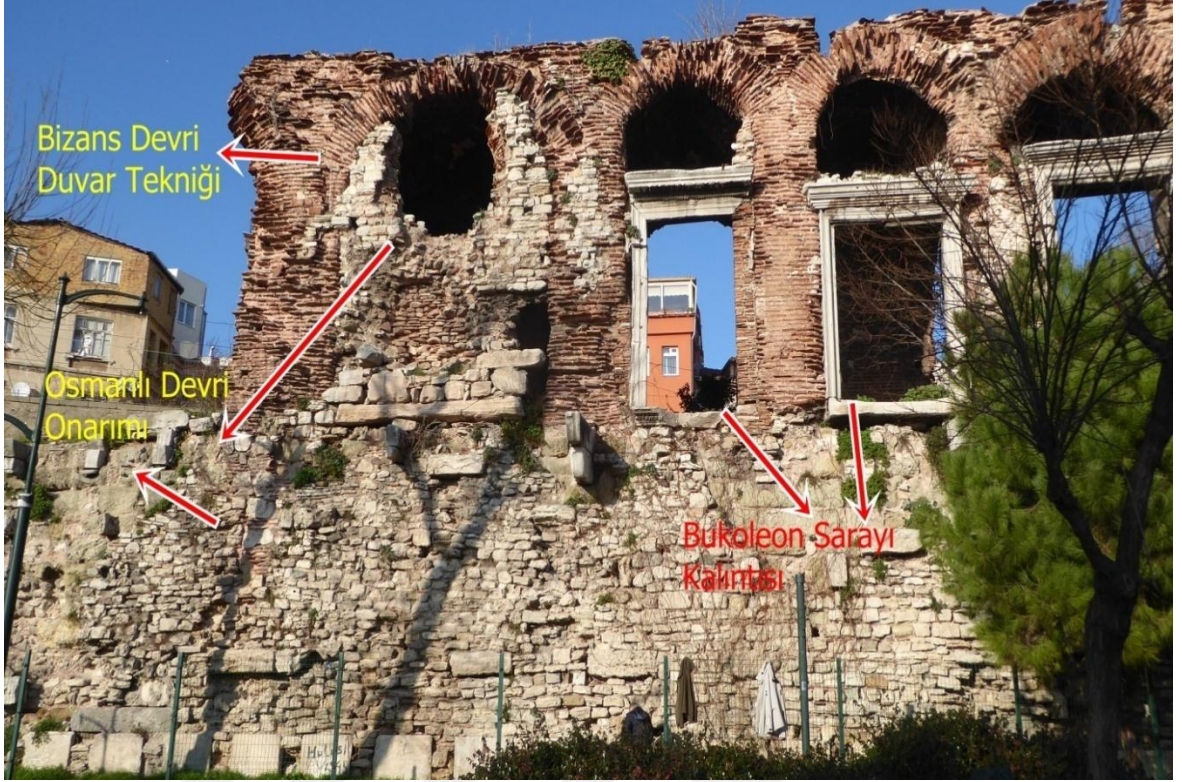

Fotoğraf 383: Cankurtaran Feneri'nin Yükseldiği Burcun Sağ Cephesi

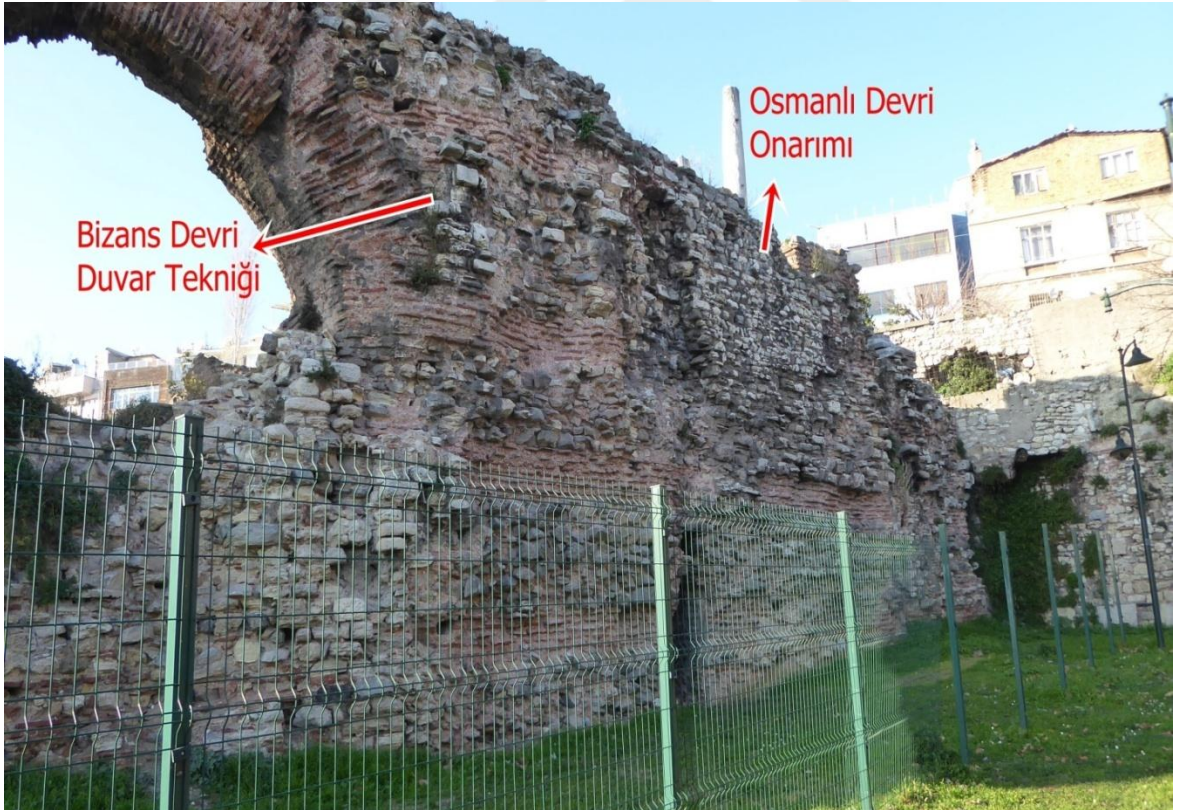

Fotoğraf 384: Bukoleon Sarayı Kalıntıları

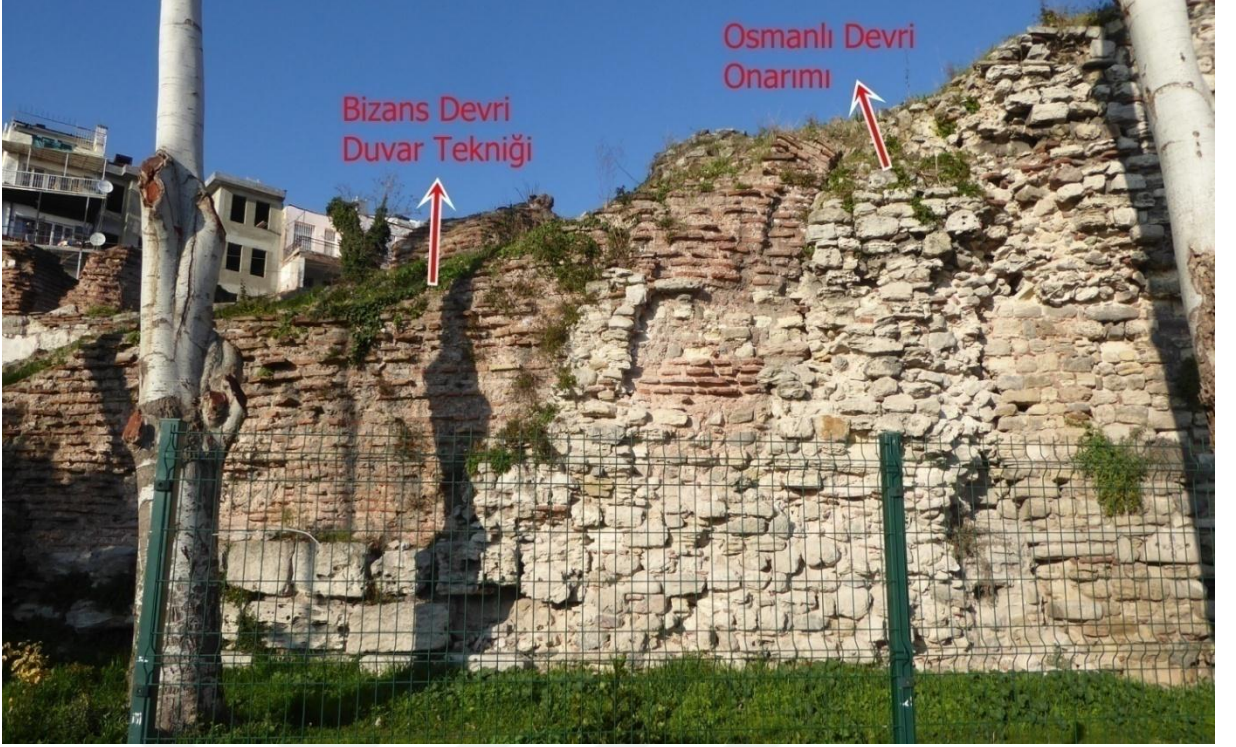

Fotoğraf 385: Bukoleon Sarayı Kalıntıları

Fotoğraf 386: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 387: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 388: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 389: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 390: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 391: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 392: Marmara Sur Hattı ve Küçük Ayasofya Camii

Fotoğraf 393: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 394: Fransız Hapishanesi-Raylı Sistem Deposu

Fotoğraf 395: Marmara Sur Hattı

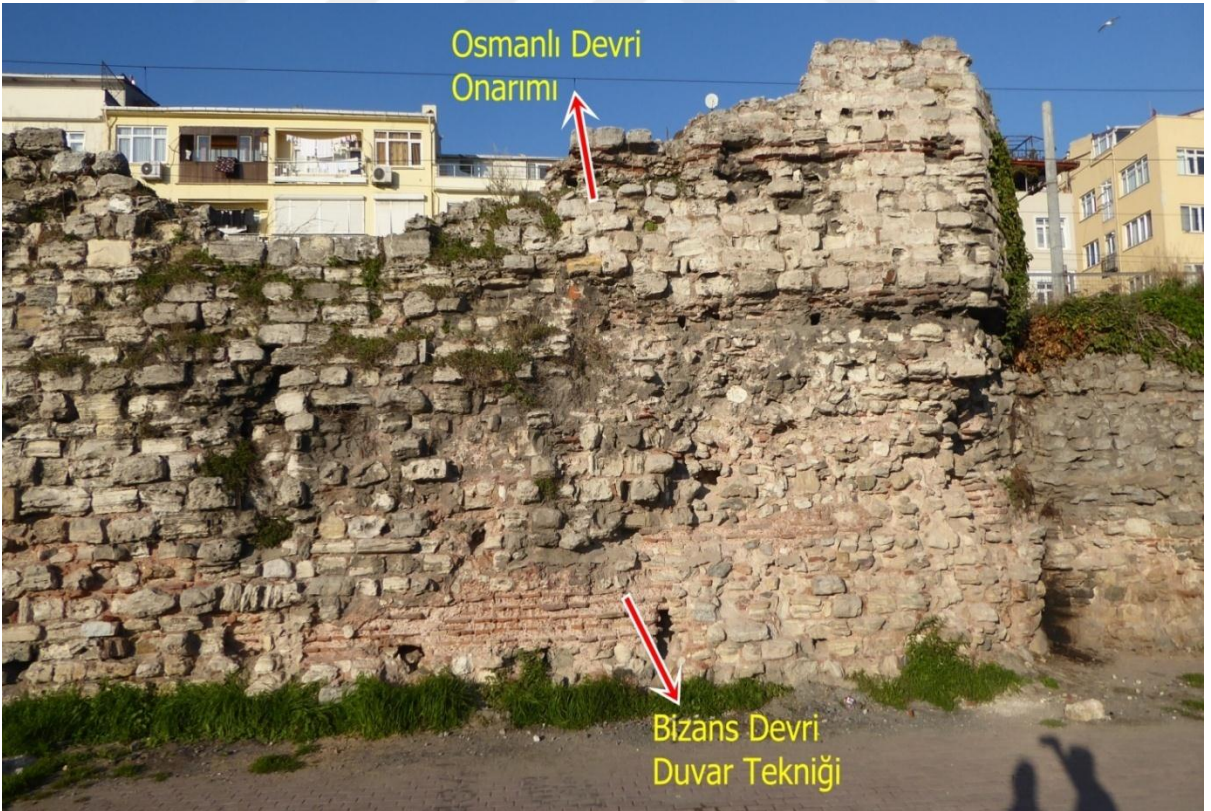

Fotoğraf 396: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 397: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 398: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 399: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 400: Marmara Sur Hattı

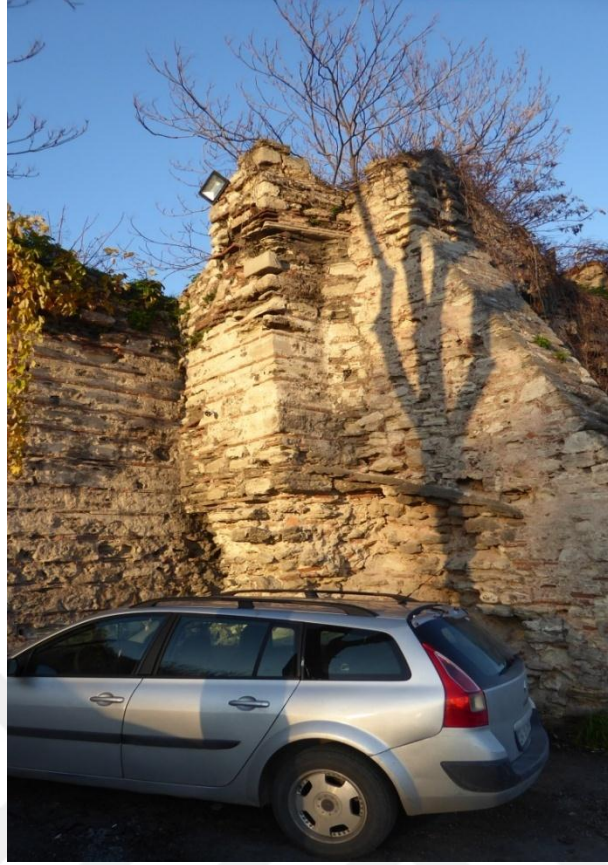

Fotoğraf 401: Marmara Sur Hattı ve Tren Rayları

Fotoğraf 402: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 403: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 404: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 405: Samatya Kapısı'nda Yer Alan Arpacı Mehmed Çelebi Çeşmesi

Fotoğraf 406: Arpacı Mehmed Çelebi Çeşmesi'nin Cephe Görüntüsü

Fotoğraf 407: Arpacı Mehmed Çelebi Çeşmesi'nin Cephesinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 408: Samatya Kapısındaki Sur Duvarı

Fotoğraf 409: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 410: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 411: Marmara Sur Hattında Yer Alan Burç ve Sur Duvarı

Fotoğraf 412: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 413: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 414: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 415: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 416: Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 417: Surp Hovhannes Kilisesi'nin Surlarla Bağlantısı

Fotoğraf 418: Surp Hovhannes Kilisesi'nin Ön Cephesi

Fotoğraf 419: Surp Hovhannes Kilisesi'nin Arkasında Kalan Narlıkapı'ya Uzanan Yol

Fotoğraf 420: Narlıkapı ve Üzerinde Yer Alan Kitabe Panosu(Kitabe Metni Ahırkapı'da Bulunan Kitabe Metni ile Aynı)

Fotoğraf 421: Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 422: Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 423: Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 424: Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 425: Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 426: Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 427: Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 428: Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 429: Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 430: Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 431: Narlıkapı ile Mermer Kule Arasındaki Marmara Sur Hattı

Fotoğraf 432: Mermer Kule

Fotoğraf 433:Mermer Kule

HARİTALAR

Harita 1: Bizans, I. Konstantin ve II. Teodosios Surlarının Ana Hatları (Van Millingen, *Byzantine Constantinople, The Walls of The City and Adjoining Historical Sites*)

Harita 2: Christoforo Buondelmonti'ye ait 1422 Tarihli Surlarla Çevrili Kent Tasviri (<http://bit.ly/2qFTh2j>)

Harita 3: Schedel'in 1493 Senesinde Weltchronik Adlı Eserde Yayınlanan Fetih Öncesi Surlarla Çevrili Kent Tasviri

Harita 4: 1453-1481 Tarihleri Arasını Gösteren Sur ve Sur Kapılarının Adı Geçen Kent Tasviri (İBB Atatürk Kitaplığı - Demirbaş Numarası: Hrt_0001128)

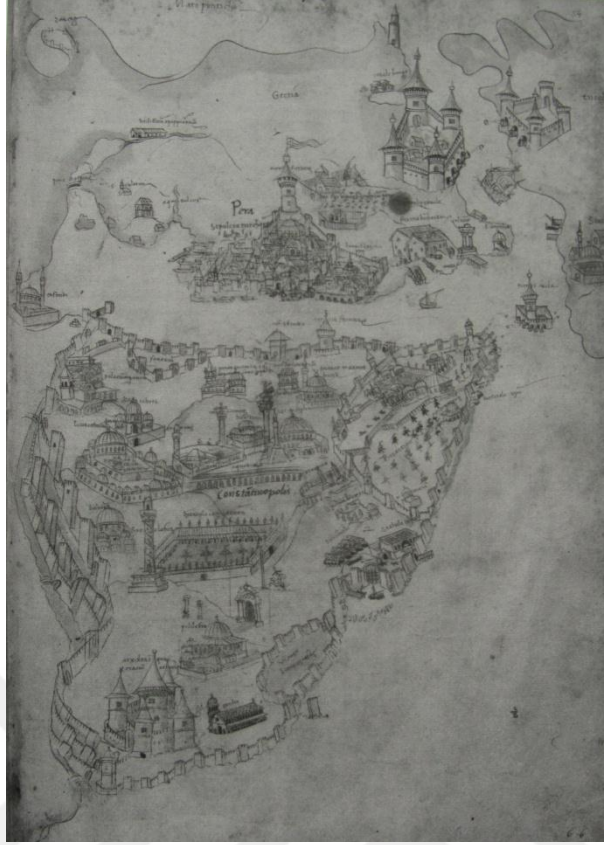

Harita 5: 16. Yüzyıla Ait İstanbul Tasviri (<http://bit.ly/2vqbYMd>)

Harita 6: Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Matrakçı Nasuh'un Surlarla Birlikte Betimlediği Kent Tasviri (*İBB Atatürk Kitaplığı - Demirbaş Numarası: Krt_011985*)

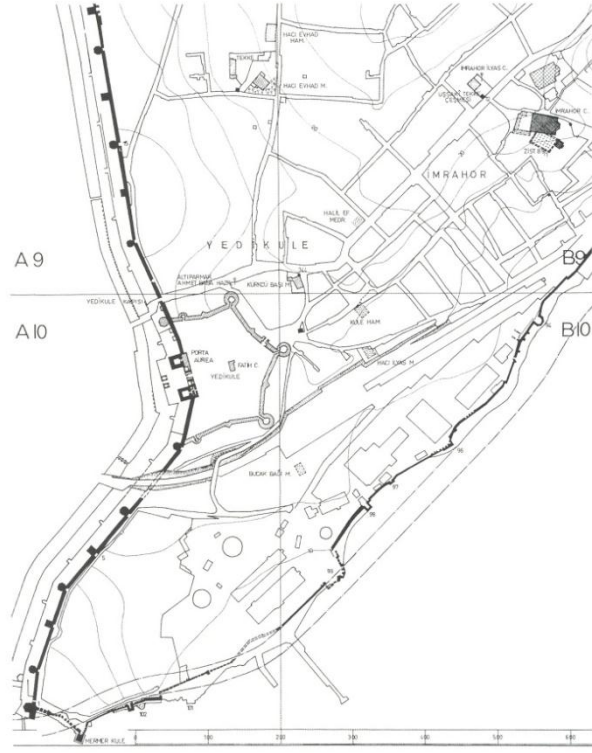

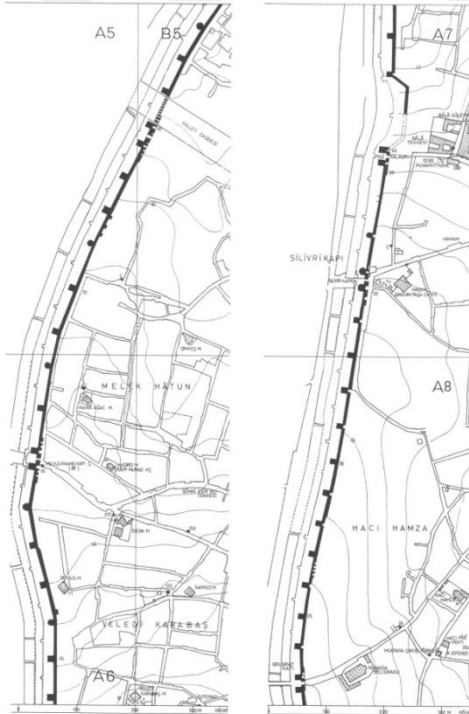
Harita 7: Buondelmonti'nin Gravürü Esas Alarak Hazırlanan 16. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'u (<http://bit.ly/2whV1UL>)

Harita 8: Piri Reis- Kitab-ı Bahriye 16. Yüzyıl Kent Tasviri Kent Surları ve Kapıların Çevresi Detaylıca Belirtilmiş. (Halili Koleksiyonu)

Harita 9: Marmara Surlarının Bir Kısım İle Mermer Kule ve Yedikule Bölgesi (*Müller Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası*)

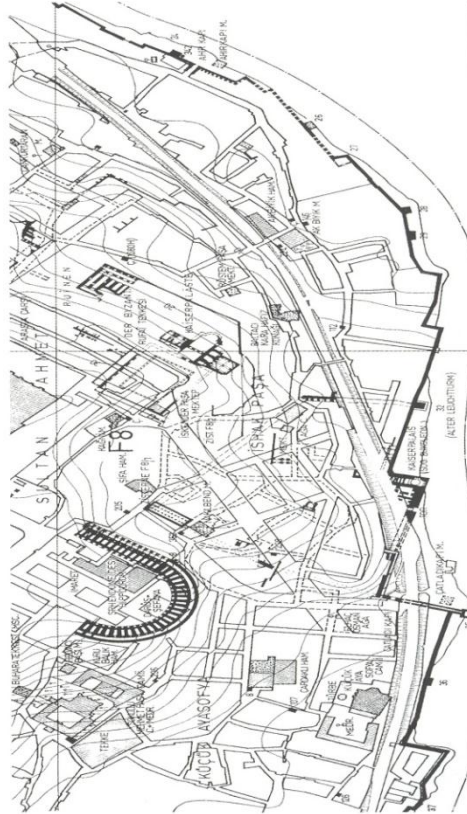
Harita 10: Silivrikapı Bölgesi ile Mevlevihanekapı Bölgesi (*Müller Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası*)

Harita 13: Fener Kapı, Aya Kapı ve Cibali Kapı Bölgesi (Müller Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası)

Harita 14: Ahırkapı ve Çatladıkapı Bölgesi (Müller Wiener, İstanbul'un Tarihsel Topografyası)

Harita 15: Kumkapi Bölgesi (Müller Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*)

Harita 16 (Uydu Fotoğrafi 1): Mermer Kule ve Çevresi Uydu Fotoğrafi

Harita 17 (Uydu Fotoğrafi 2): Yedikule Hisarı ve Yedikule Kapısı Uydu Fotoğrafi

Harita 18 (Uydu Fotoğrafi 3): Yedikule-Belgrad Kapı Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 19 (Uydu Fotoğrafi 4): Yedikule-Belgrad Kapı Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Devamına Ait Uydu Fotoğrafi

Harita 20 (Uydu Fotoğrafi 5): Belgrad Kapı ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 21 (Uydu Fotoğrafi 6): Belgrad Kapı ile Silivri Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 22 (Uydu Fotoğrafi 7): Silivri Kapı ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 23 (Uydu Fotoğrafi 8): Silivrikapı ile Mevlevihane Kapı Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 24 (Uydu Fotoğrafi 9): Silivrikapı ile Mevlevihane Kapı Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Devamına Ait Uydu Fotoğrafi

Harita 25 (Uydu Fotoğrafi 10): Mevlavihane Kapı ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 26 (Uydu Fotoğrafi 11): Mevlavihane Kapı ile Millet Caddesi Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Ait Uydu Fotoğrafi

Harita 27 (Uydu Fotoğrafi 12): Millet Caddesi ve Etrafındaki Sur Dizisinin Uydu Fotoğrafi

Harita 28 (Uydu Fotoğrafi 13): Topkapı ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 29 (Uydu Fotoğrafi 14): Vatan Caddesi ve Etrafındaki Sur Dizisinin Uydu Fotoğrafi

Harita 30 (Uydu Fotoğrafi 15): Sulukule Kapısı ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 31 (Uydu Fotoğrafi 16): Sulukule ile Edirnekapı Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 32 (Uydu Fotoğrafi 17): Edirnekapı ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 33 (Uydu Fotoğrafi 18): Edirnekapı ile Eğrikapı Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Uydu Fotoğrafi

Harita 34 (Uydu Fotoğrafi 19): Edirnekapı ile Eğrikapı Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Devamına Ait Uydu Fotoğrafi

Harita 35 (Uydu Fotoğrafı 20): Eğrikapı ve Çevresinin Uydu Fotoğrafı

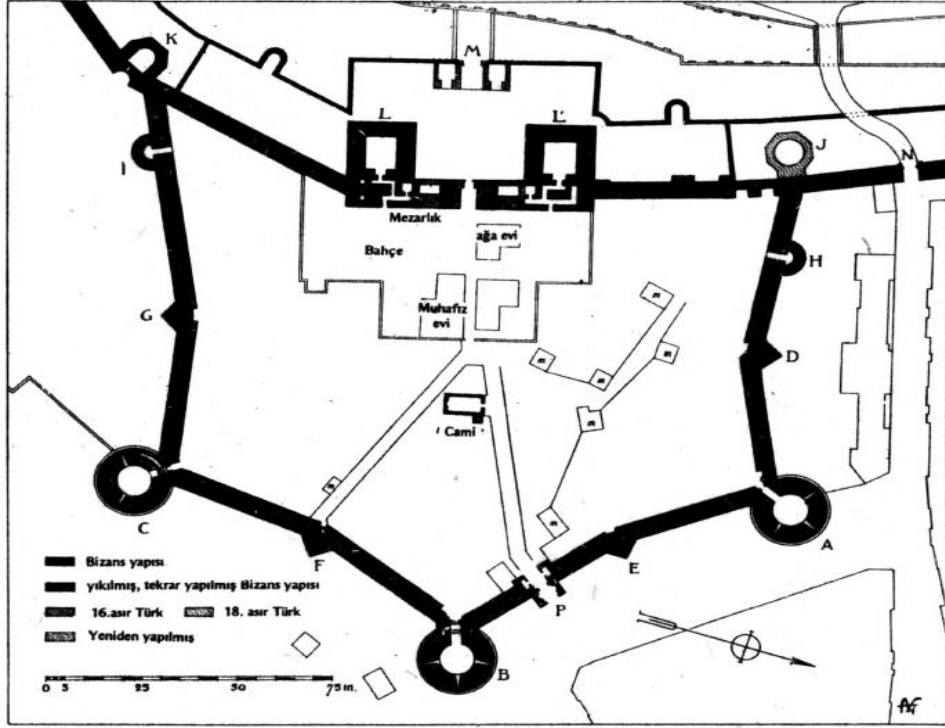

Harita 36 (Uydu Fotoğrafı 21): Eğrikapı ile Ayvansaray Arasındaki Sur Dizisi ve Çevresinin Uydu Fotoğrafı

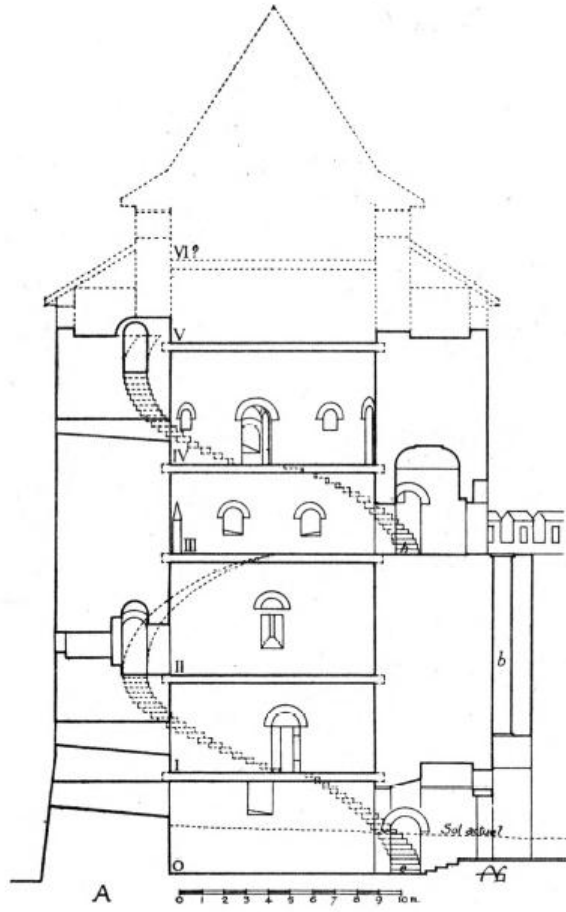

Harita 37 (Uydu Fotoğrafi 22): Ayvansaray Bölgesine Ait Uydu Fotoğrafi

ÇİZİMLER

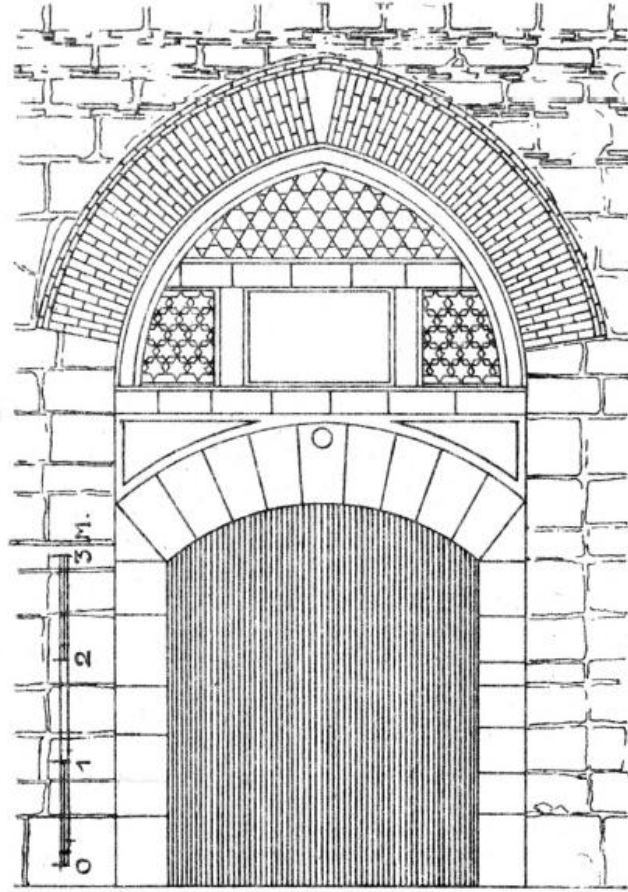

Çizim 1: Albert Gabriel'e Ait Yedikule Planı (Albert Gabriel, Türk Kaleleri)

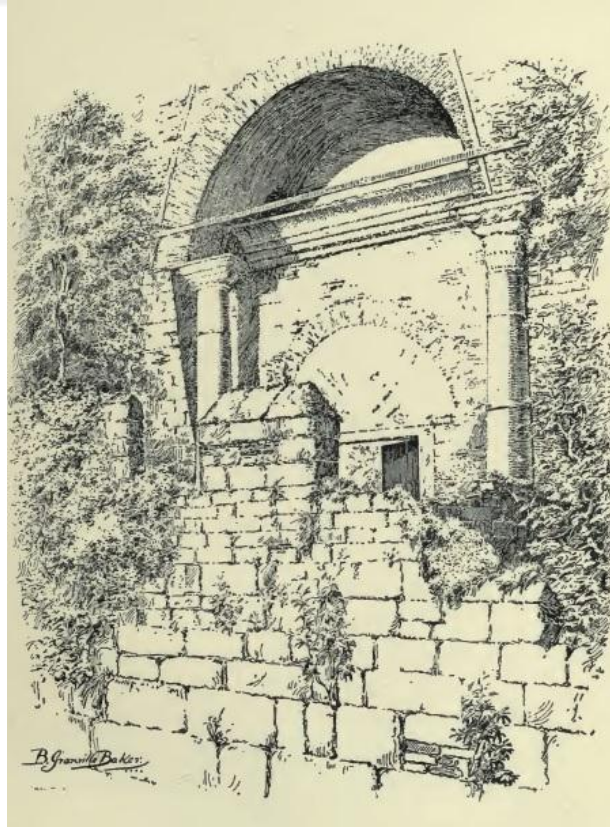

Çizim 2: Yedikule Hisarı Burçlarından Bir Kesit (Albert Gabriel, Türk Kaleleri)

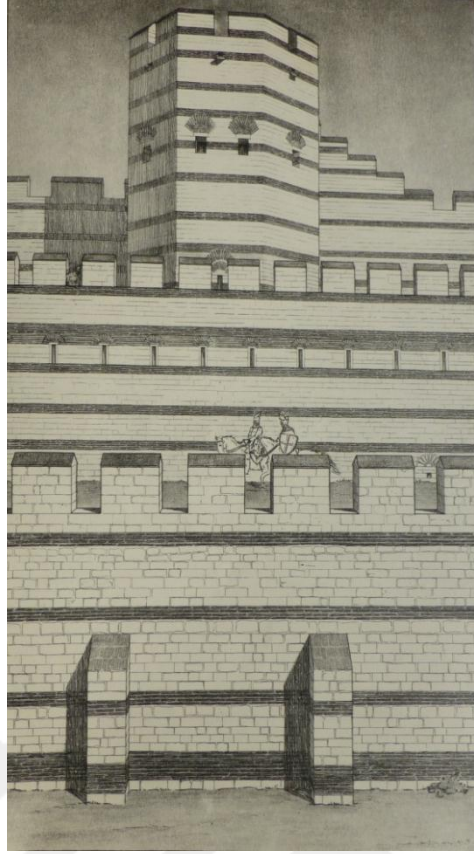

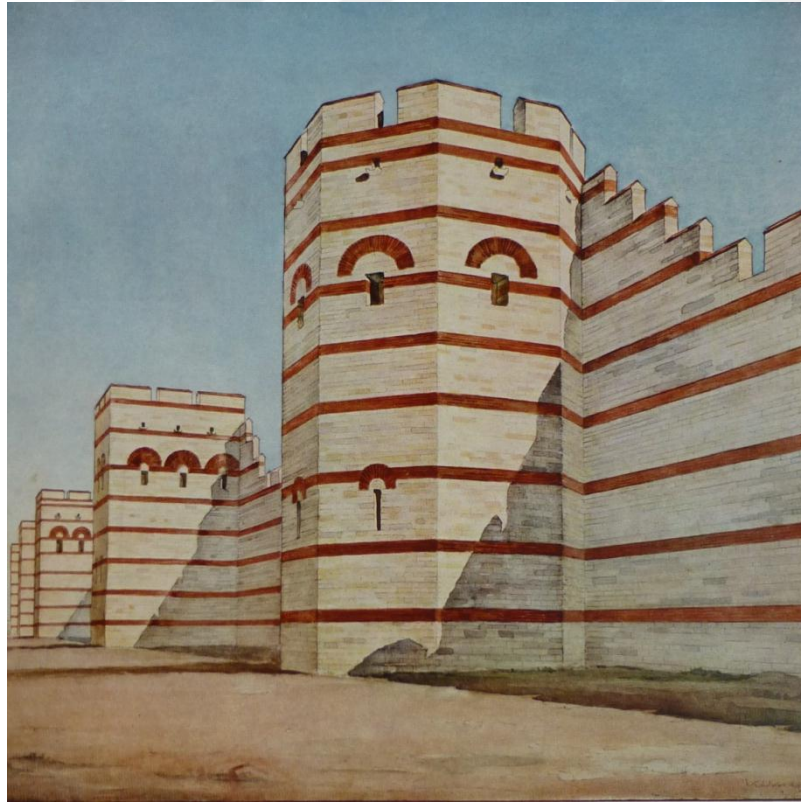
Çizim 3: Yedikule Hisarı'na Ait Kapının Çizimi (*Albert Gabriel, Türk Kaleleri*)

Çizim 4: Küçük Altın Kapı (*Captain Granville Baker, The Walls Of Constantinople*)

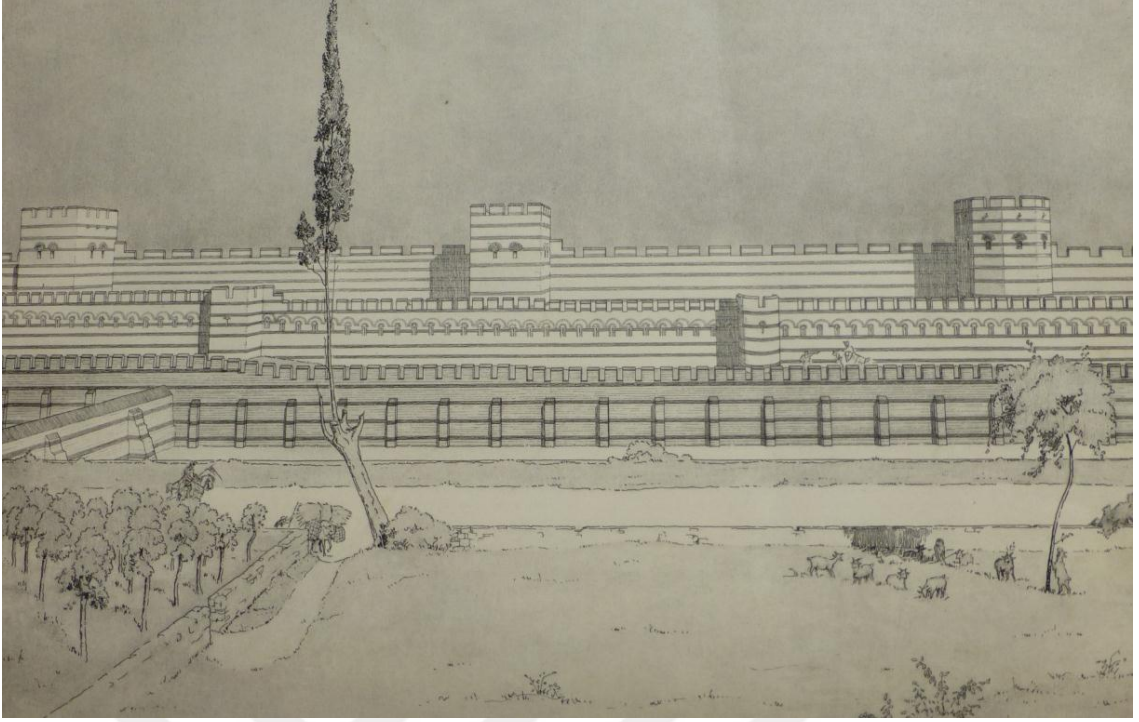

Çizim 5: Sekizgen Bir Kule ve Sur Hatlarını Gösteren Restitüsyon (*Fritz Krischen, Die Landmauer Von Konstantinopel*)

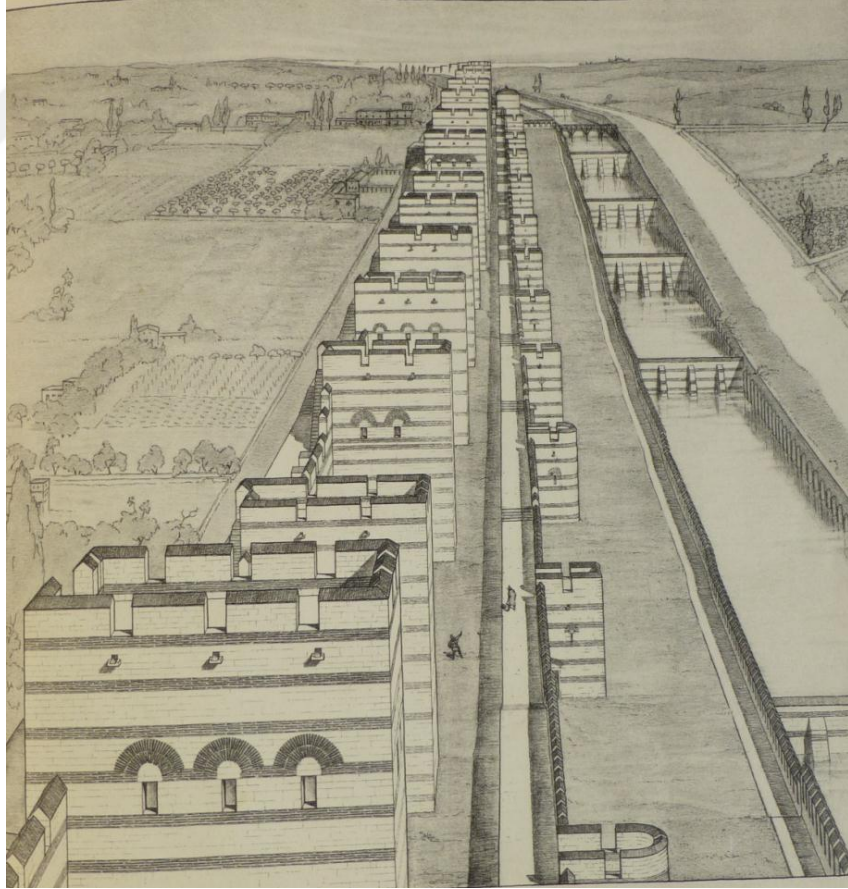

Çizim 6: Değişik Formlarda Kenti Koruyan Burçlar (*Fritz Krischen, Die Landmauer Von Konstantinopel*)

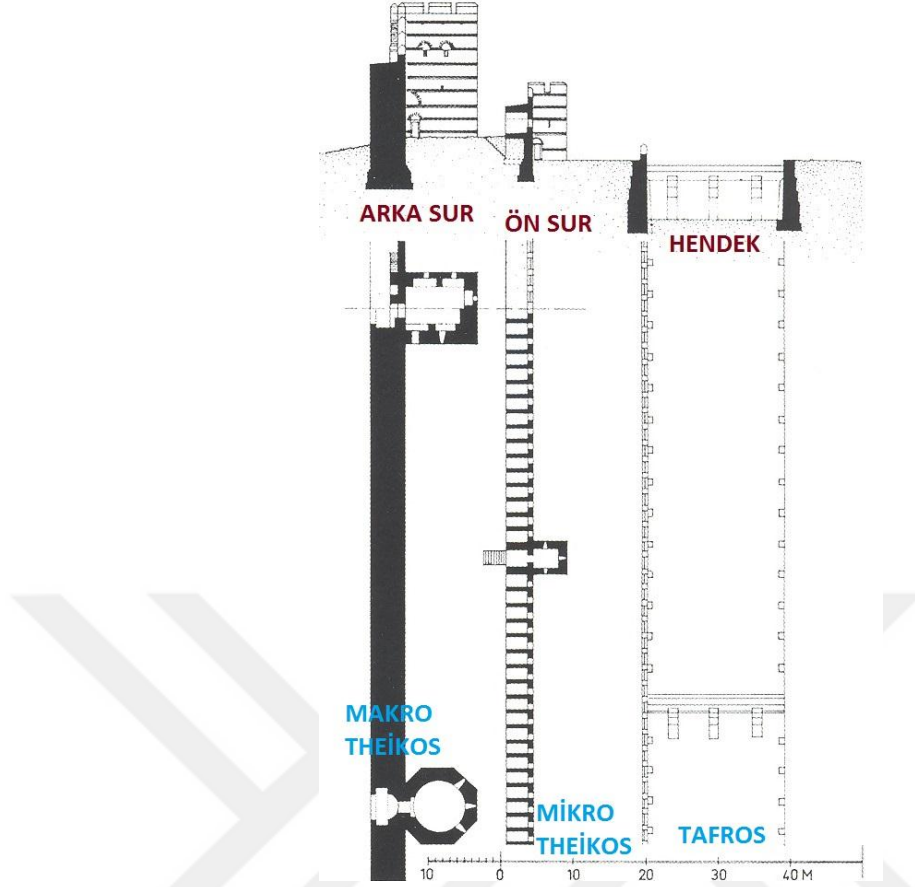

Çizim 7: Kara Surlarının Genel Görünüşü (*Fritz Krischen, Die Landmauer Von Konstantinopel*)

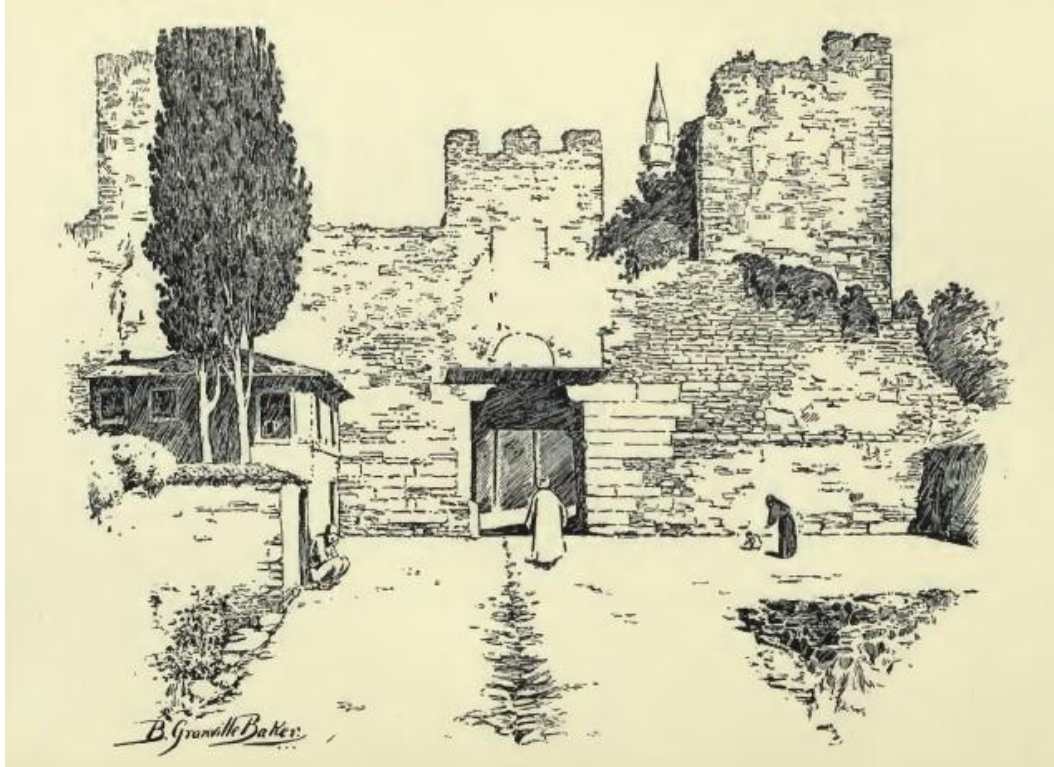

Çizim 8: Kara Surlarının Kesit Görünüşü (*Fritz Krischen, Die Landmauer Von Konstantinopel*)

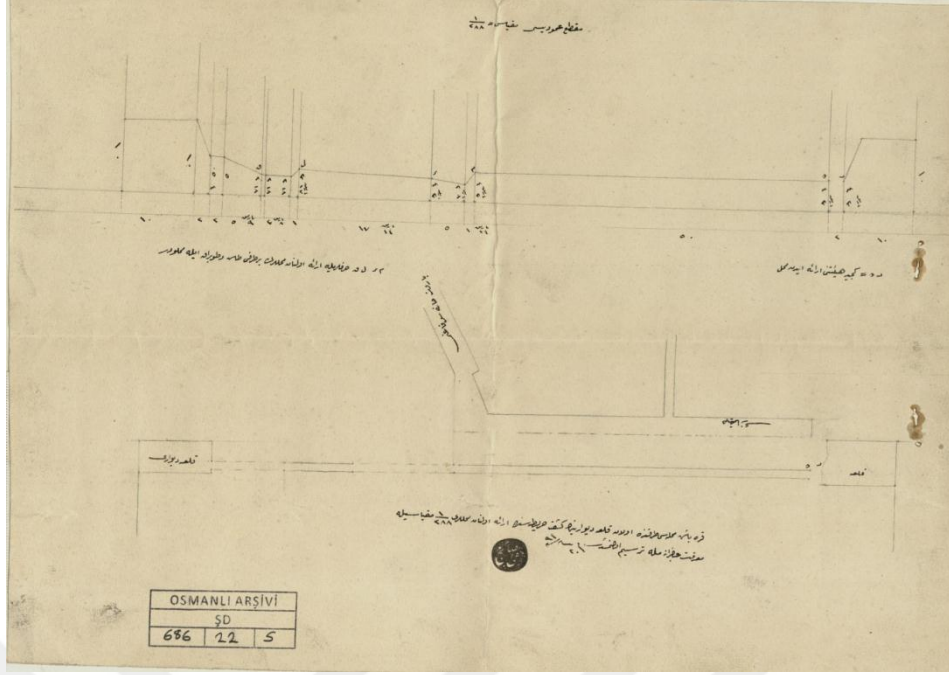

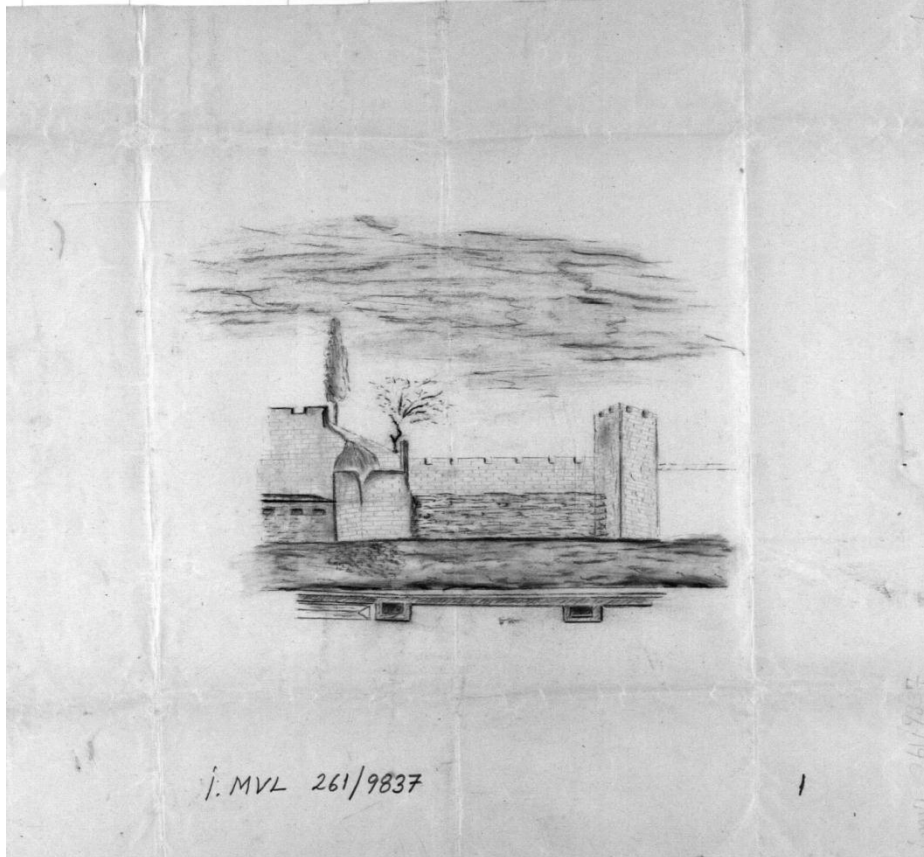
Çizim 9: Kara surlarının plan ve kesiti (Müller Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*)

Çizim 10: Silivrikapı (Captain Granville Baker, *The Walls Of Constantinople*)

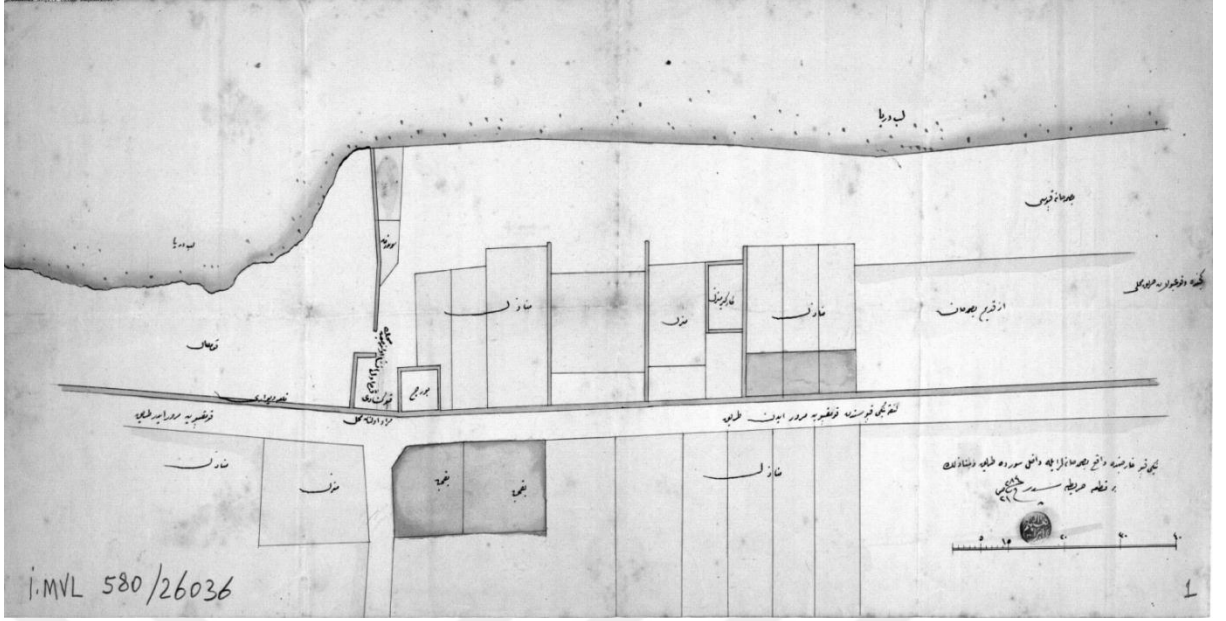

Çizim 11: Silivrikapısı'nda Mevlevihane kapısı'na kadar olan sur duvarının yıkılan kısımları (BOA, ŞD, 686/22 (Hicri 21 Şaban 1299, Miladi 8 Temmuz 1882))

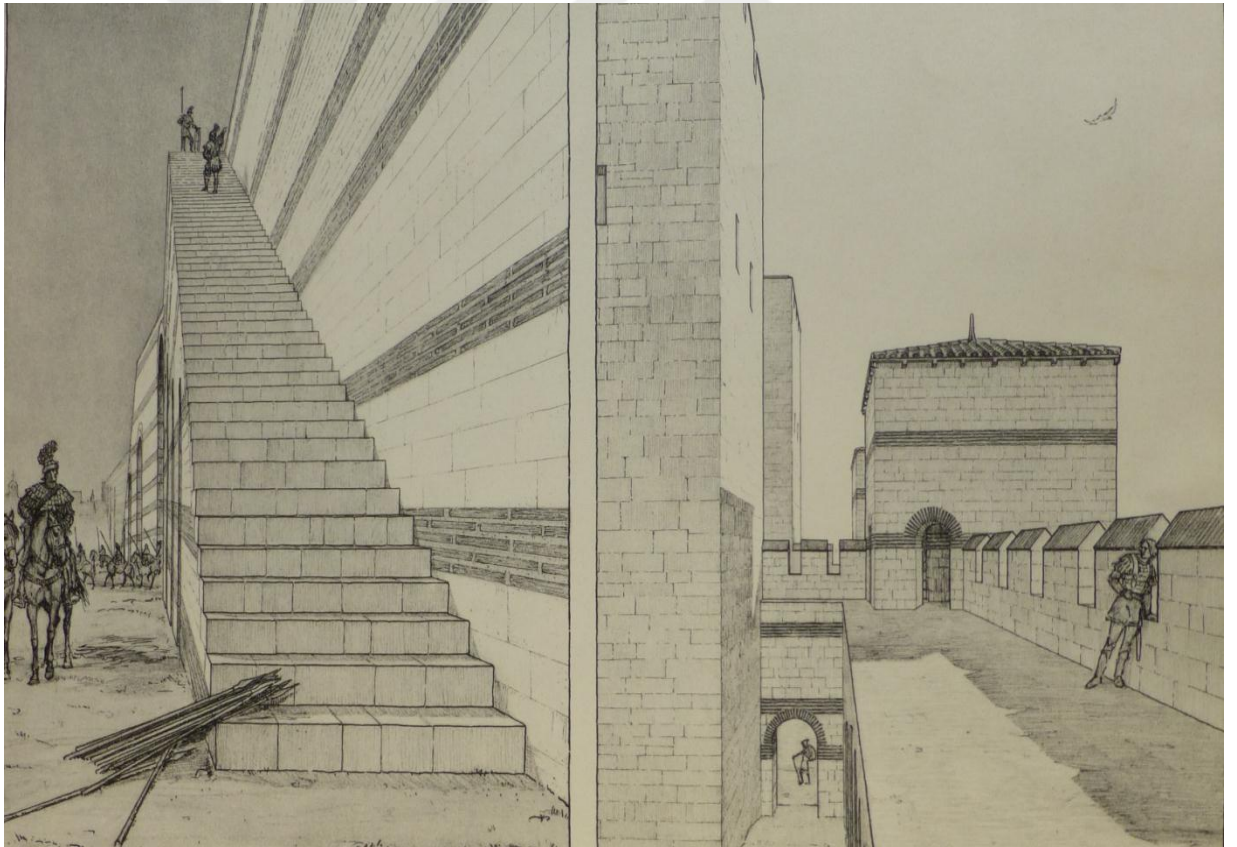

Çizim 12: Ayvansaray civarındaki sur duvarının tamiri (BOA, İ.MVL, 261/9837. (Hicri 26 Ramazan 1269, Miladi 3 Temmuz 1853))

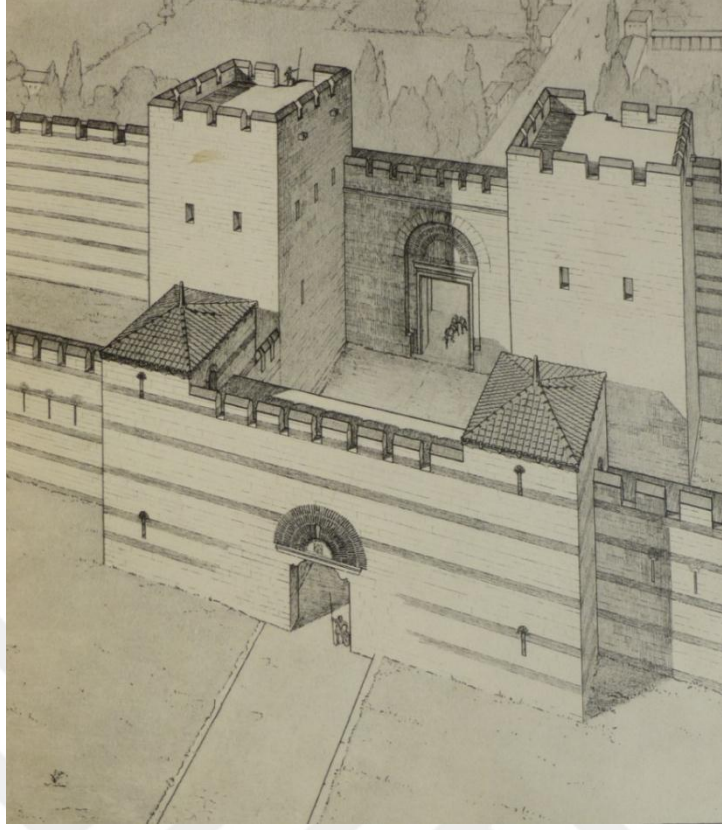

Çizim 13: Yenikapı'da Sahilde Bulunan Basmahane Sokağına Sur Duvarından Kapı Açılması ve Karakol İnşası (BOA, İ.MVL. 580/26036, (Hicri 01 Receb 1284, Miladi 29 Ekim 1867))

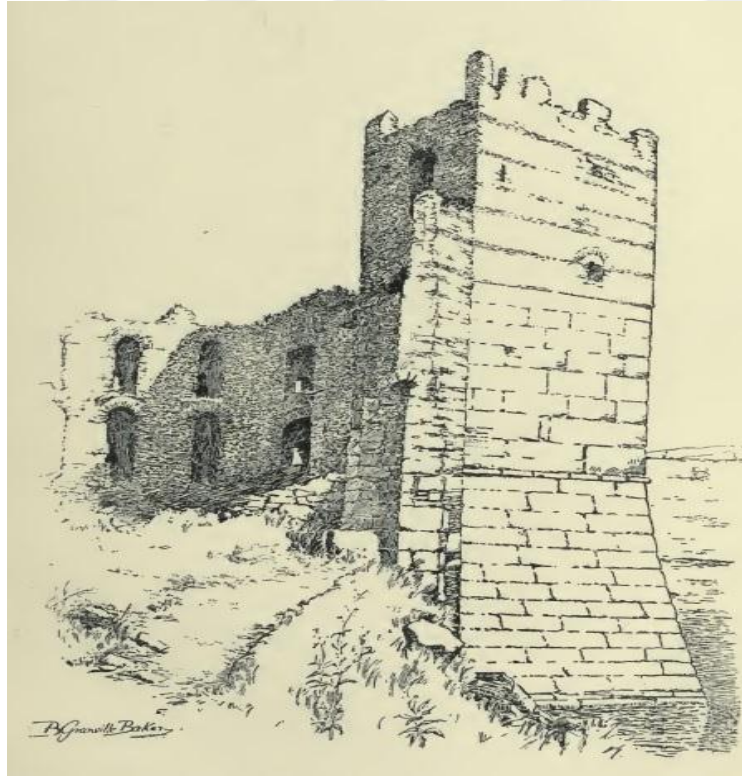

Çizim 14: Seyirdim Yoluna Çıkışı Sağlayan Merdiven ve Seyirdim Yolu (Fritz Krischen, Die Landmauer Von Konstantinopel)

Çizim 15: Mevlavihane Kapı'nın Restitüsyon Denemesi (*Fritz Krischen, Die Landmauer Von Konstantinopel*)

Çizim 16: Mermer Kule (*Captain Granville Baker, The Walls Of Constantinople*)

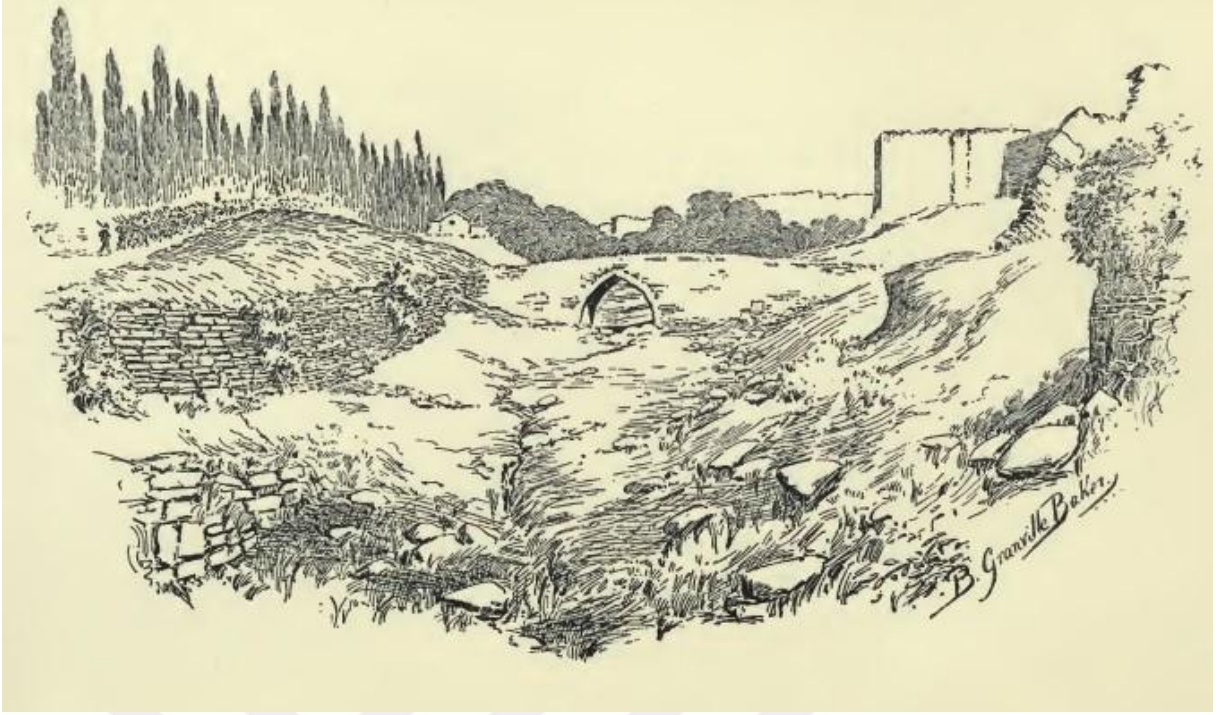

Çizim 17: Sulukule Kapı (Captain Granville Baker, *The Walls Of Constantinople*)

Çizim 18: Ayvansaray-Eğrikapı Surları ve Burçlar Arasındaki Çok Katlı Evler (Captain Granville Baker, *The Walls Of Constantinople*)

Çizim 19: Edirnekapı Bölgesindeki Köprü (*Captain Granville Baker, The Walls Of Constantinople*)